

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1920

μετὰ τεσσάρων πινάκων καὶ 53 εἰκόνων.

σύνοψις

α') κείμενον·

σελίς	
1 - 36	Κεραμόπουλος· εἰκόνες πολεμιστῶν τῆς ἐν Δηλῶ μάχης (πίν. 3, εἰκ. 14).
36 - 53	Ευγγόπουλος· Παρθενῶνος βυζαντιακαὶ τοιχογραφίαι (εἰκ. 19).
53 - 56	Καστριώτης· Ἡρας Ἀργείας ξόανον (εἰκ. 3).
56 - 57	Οἰκονόμος· Θεοπιῶν ἐπιγραφή: IG VII 1890 (εἰκ. 1).
57 - 59	Γεωργιάδης· Ἀγχεσμός καὶ Σχιστός (εἰκ. 2).
60 - 71	Μαλιτέζος· δικαστικὴ κλεψύδρα καὶ διαμεμειρωμένη ἡμέρα.
72 - 73	Χαβικρᾶς Ν· Ἀρσινόης πάπυροι [ΑΕΠ 4 - 6] (πίν. 1).
73 - 75	Χατζῆς· εἰς Ἀρσινόης πάπυρους (ΑΕ 1920 ₇₂).
75 - 88	Ξανθοῦδιδης· Κρητικαὶ ἐπιγραφαὶ (εἰκ. 6).
89 - 93	Φιλαδελφεύς· Ἀθηνῶν· ἀνάγλυφα ἀρτιφανῆ (εἰκ. 6).
93 - 96	Παπασπυρίδου· κότυλος Βούγιο; (εἰκ. 2).

β') πίνακες·

ἀρ	εἰς σ.	
1	2	Θηβῶν· Ρύγγωνος ἐπιτύμβιος στήλη.
2	9 10	Τανάγρας· Σανγένους » »
3	1 ^α 30	Βοιωτίας· Καλλίδος » »
4	72 73	Ἀρσινόης· Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας πάπυροι.

Ἀθήνησι

τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

Α') πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος·

- 1 Τῆς ἐκδόσεως ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας συμβούλων, τὰς ἐπιστολὰς ἐπιγράφειν Βασιλεῖω Λεονάρδῳ, διευθυντῇ τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου.
- 2 Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὐρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς ἑταιρείας ἀνασκαφῶν, διὰ βραχέων καὶ ἐν γλώσῃ καθαρευούσῃ τε καὶ εὐπρεπεῖ συντεταγμένοι.
- 3 Ἐκδίδεται κατ' ἔτος τόμος εἰς τετάρτου σχῆμα ἔχων σελίδας οὐκ ἔλαττον ἢ ἑνεγκόντα ἕξ μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων, ὅπου τὰν δέη· πωλεῖται δὲ ὁ τόμος ἕκαστος πέντε καὶ εἴκοσι δραχμῶν.
- 4 Οἱ συντάκται λαμβάνουσιν ἑκατὸν εἴκοσι πέντε δραχμὰς τοῦ τυπογραφικοῦ φύλλου ἑκάστου, ἔλλογουμένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.
- 5 Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ.
- 6 Ἡ ΑΕ διαμείβεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Β') συντάκται τῆς ΑΕ 1920·

Γεωργιάδης· Ἀγγελισμὸς καὶ Σχιστός· 57.

Καστριώτης· Ἦρας Ἀρχεῖας ξόανον· 53

Κεραμόπουλος· εἰκόνες πολεμιστῶν τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης· 1

Μαλιτζός· δικαστικὴ κλεψύδα καὶ διαμετρημένη ἡμέρα· 60.

Ξανθουδίδης· Κρητικαὶ ἐπιγραφαί· 75.

Ξυγγόπουλος· Παρθενῶνες βυζαντιακαὶ τοιχογραφίαι· 36.

Οἰκονόμος· Θεσπιῶν ἐπιγραφή· IG VII· 1890 (Γάθων = Ἀγάθων)· 56.

Παπασπυρίδου· κότυλος Βρύγειος· 93.

Φιλαδελφεύς· Ἀθηνῶν· ἀνάγλυφα νεωστὶ ἀνακαλυφθέντα· 89

Χαβιαρᾶς Ν.· Ἀρσινόης πάπυρος· (ΑΕΠ 4-6)· 72

Χατζῆς· εἰς Ἀρσινόης παπύρους (ΑΕ 1920 72)· 73.

Γ') πραγματεΐαι:

α') κείμενον·

σελίς	
1 - 36	Κεραμόπουλος· εἰκόνες πολεμιστῶν τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης (πίν. 3, εἰκ. 14).
36 - 53	Ευγγρόπουλος· Παρθενῶνος βυζαντιακαὶ τοιχογραφίαι (εἰκ. 19).
53 - 56	Καστριώτης· Ἦρας Ἀργείας ξόανον (εἰκ. 3).
56 - 57	Οἰκονόμος· Θεσπιῶν ἐπιγραφή: IG VII 1890 (εἰκ. 1).
57 - 59	Γεωργιάδης· Ἀγχεσμός καὶ Σχιστός (εἰκ. 2).
60 - 71	Μαλιέζος· δικαστικὴ κλεψύδρα καὶ διαμειτρημένη ἡμέρα.
72 - 73	Χαβιρᾶς Ν· Ἀρσινόης πάπυροι [ΑΕΠ 4 - 6] (πίν. 1).
73 - 75	Χατζῆς· εἰς Ἀρσινόης παπύρους (ΑΕ 1920τ2).
75 - 88	Ξανθουδιδης· Κρητικαὶ ἐπιγραφαὶ (εἰκ. 6).
89 - 93	Φιλαδελφεύς· Ἀθηνῶν· ἀνάγλυφα ἀρτυραῆ (εἰκ. 6).
93 - 96	Παπαστυριδίου· κότυλος Βρύγιοι; (εἰκ. 2).

β') πίνακες·

ἀρ.	εἰς σ.	
1	2	Θηβῶν· Ρύγωνος ἐπιτύμβιος στήλη.
2	9 10	Τανάγρας· Σανγένονος » »
3	1' 30	Βοιωτίας· Καλλίδος » »
4	72 73	Ἀρσινόης· Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας πάπυροι.

γ') εἰκόνες·

σελ.	εἰκ.		σελ.	εἰκ.	
1	1	Θηβῶν· Μνάσωνος ἐπιτύμβιος στήλη.	43	11	- - τοιχογραφιῶν γενικὸν σχῆμα.
8	2	- Κοιράνου στήλη.	44	12	- - τοιχογραφίαι.
»	3	- στήλης ἀπότμημα.	45	13	- - »
9	4	- Φοίκωνος στήλη.	46	14	- - Πλατυτέρη.
»	5	- Βρεισάδα » (IG VII 2556).	»	15	- - ὀπισθοδόμου τοιχογραφίαι.
27	6	- ἐπιτύμβιος στήλη.	47	16	- - Ἰακώβου μοναχοῦ ὁμιλιῶν μικρογραφία.
28	7	- Πολυτιμίδα »	49	17 (-)	Cephalu Σικελίας· ψηφώματα.
»	8	- Καλυθίδος »	52	18	- Θεσίου τοιχογραφία.
29	9 - 1)	Δωριῶνος, 2) Φιλοτίμου στήλη.	»	19 (-)	Ἰσίου Λουκᾶ μονῆς ψηφώματα.
»	10	- Ἐροττίχας στήλη.	54	1	Ἄργους· Ἦρας ξόανον: προσθία ὄψις.
30	11	- στήλη: [M]ε[λά]νθιος.	»	2	τοῦ αὐτοῦ δεξιὰ τῶ ὀρῶντι ὄψις.
»	12	- Φιλοξένας στήλη.	55	3 (-)	Ἰασέων νόμισμα.
34	13	- ἐπιγραφή: νόμος.	57	1	Θεσπιῶν· IG VII 1890.
35	14 (-)	Θεσπιῶν ἐπιγραφή: κατάλογος ἐν πολέμῳ ἀποθανόντων.	58	1	Ἀθηνῶν· Λυκαβηττοῦ καὶ Σχιστοῦ διάγραμμα.
38	1	Ἀθηνῶν· Παρθενῶνος Βυζαντιακὴ τοιχογραφία: κόσμημα.	59	2	» Σχιστοῦ φωτογράφημα.
39	2	- - - - - κόσμημα.	75	1	Κρήτης· Κουνάβων κιάκρανον.
»	3	- - - - - σταύρωσις.	76	2	» » ἐπιγραφή: νόμος.
40	4	- - - - - ἐπιτάφιος θρῆνος.	80	3	» » » ἀνάθεσις.
»	5 (-)	Θεσσαλονίκης· Ἰησοῦς ἐπὶ ἐπιταφίου.	81	4	Ἑλτυναίας ἀλφάβητος.
»	6 (-)	Βατοπεδῶ μονῆς· ἐπιτάφιος θρῆνος.	83	5	» Ἰτάνου ἐπιγραφή: Ἱεραρυτιῶν πρεσβεία καὶ συγχλήτου δόγμα.
41	7	- ἄγγελος πρὸ τοῦ μνημείου.	87	6	» Ἰτανίων προξενία τε καὶ εὐεργεσία καὶ πολιτεία Πατρόκλη Πατρωνος Μακεδόνι.
»	8	- - - - - » » » »	89	1	Ἀθηνῶν· ἀνάγλυφον: ἄλμα, πάλη, ἀκόντιον.
42	9	- - τοιχογραφιῶν διάταξις.			
»	10	- - ἁγίων στηθῶνα.			

σελ. εικ.			
90	2	'Αθηνῶν· ἀνάγλυφον:	σφαιροβολία.
»	3	»	» κυνογαλεομαχία.
91	4	»	» κερητίζοντες.
92	5	»	» ἄρματοδρομία.

σελ. εικ.			
92	6	'Αθηνῶν· ἀνάγλυφον:	ἄρματοδρομία.
94	1	Βρύγειος κότυλος:	νεανίας τρέχων.
96	2	»	» ἱματισφόρος.

Δ') σίλλυβοι:

ὕλη:

ἔλεγχος: 1) τέχνη. 2) ἐπιγραφική. 3) σύμμεικτα.

1) τέχνη.

'Αθηνῶν: Παρθενῶνος βυζαντιακαὶ τοιχογραφίαι (Συγγόπουλος)· 36.
 » ἀνάγλυφα ἀρτιφανῆ (Φιλαδελφεύς)· 89.
 Ἄργους: Ἦρας Ἀργείας ξόανον (Καστριώτης)· 53.
 Θηβῶν· πολεμισταὶ τῆς ἐν Δηλῶ μάχης εἰκόνες (Κεραμόπουλος) 1.
 Κρήτης· Κουνάβων κιοκράνον (Ξανθουδίδης)· 75.
 Βρύγειος κότυλος (Παπασπυρίδου)· 93.

2) ἐπιγραφική.

Αθηνῶν (Φιλαδελφεύς)· 93.

Θεσπιῶν: IG VII 1890 (Οἰκονόμος)· 56
 Θηβῶν (Κεραμόπουλος)· 1.
 Κρήτης (Ξανθουδίδης)· 75.

3) σύμμεικτα.

'Αγχεσμός καὶ Σχιστός (Γεωργιάδης)· 57
 δικαστικὴ κλεψύδρα καὶ δι·αμειμετρημένη ἡμέρα (Μαλιτζός)· 60.
 Ἄρσινός· Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας πάπυροι (Ν. Χαβιαρᾶς)· 72.—
 εἰς τὰς παπύρους ταύτας (Χατζῆς)· 73.

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (Λεωφόρ. πανεπιστημίου 20).

	δραχ.
1. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς (πρὸς πίνακτον τῆς ΑΕ ἐν ΑΕΛ [= Λεύκωμα τῆς ΑΕ τυπωθὲν τῇ 30 8 12] 1-3). Σχῆμα 4ον* (περίοδος 1η) 1837-1843: τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιε' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ'-κθ'. 1852-1860: τεύχη λ'-νε'. πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ιθ', κβ'-κθ', ν', να', νγ'-νε'. τὸ τεῦχος ἕκαστον.....	10.—
περίοδος 2α 1862: τεύχη α'-ιβ' (τὰ τελευταῖα τέσσαρα ἐξεδόθησαν τῷ 1863): τὸ τεῦχος ἕκαστον.....	10.—
1869: τεῦχος ιγ'. 1870: τεῦχος ιδ'. 1872: τεύχη ιε' καὶ ιε' (τὸ ιε' ἐξεδόθη τῷ 1873). 1874: τεῦχος ιζ'. τὸ τεῦχος ἕκαστον.....	10.—
περίοδος 3η 1883 κέ: εἰς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος τὸ τεῦχος ἕκαστον.....	12.50
2. Ἐδρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς 3ης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου τόμος 1ος: ΑΕΕ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στήλαι 550. 1902.....	30.—
3. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (ΠΑΕ):	
α) Σύνοψις τῶν πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν: 1837, 1837/8-1846/7. ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστί καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, μετὰ πίνακος (Ἀνδρονίκου ὠρολόγιον, εἰς σ. 247, πρὸς σ. 318). 1846 δὲν πωλεῖται.	
β) Πρακτικὰ τῆς 6ης γενικῆς συνεδρίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1841/2. Ἑλληνιστί καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 ἐκδομένον καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ.....	5.—
γ) Πρακτικὰ τῆς 12ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1847/8. Ἑλληνιστί καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 δὲν πωλεῖται.	
δ) Πρακτικὰ τῆς 13ης γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1848/9. Ἑλληνιστί καὶ Γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849.....	5.—
ε) Συνοπτικὴ ἔκδοσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1858/9. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' καὶ 43. 1859.....	5.—
ς) Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 4ον τὸ τεῦχος ἕκαστον.....	5.—
ζ) ΠΑΕ 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ-1902, 1903-1905 (δὲν πωλοῦνται). Σχῆμα 8ον ὁ τόμος ἕκαστος.....	10.—
» 1906 (δὲν πωλεῖται), 1907 κέ. — 1915* ὁ τόμος ἕκαστος.....	15.—
» 1916/9 (εἰς ἓνα τόμον).....	20.—
4. Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεθθείου ἐπιτροπείας, ἢ Ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεθθείου γενομένη κατ' ἐπιτολήν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853.....	5.—
5. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15 δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον.....	5.—
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδομένη δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ 34, πίνακες 9. 1860.....	5.—
7. Εὐθύμιος Καστόρηγος· Ἱστορικὴ ἔκδοσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευταῖον. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' καὶ 130. 1879.....	10.—
8. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900.....	10.—
9. H. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικὰ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' καὶ στήλαι 152 καὶ η', μετὰ πίνακος. 1899.....	25.—
10. Π. Καββαδίας· Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10 ὧν εἰς τοπογραφικός. 1900.....	30.—
10Α. Τὰ τῆς ἐν Ἀντικυθῆροις ναυαγίας λείψανα· ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19 ὧν 8 παρένθετοι.....	10.—
11. Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905.....	20.—
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ τοῦ τῆς ἀκροπόλεως μουσείου (συντάχται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906.....	50.—
13. P. Cavvadias + G. Cawerou Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890 — Π. Καββαδίας + Γ. Καβερῶν· Ἀνασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστί καὶ Γερμανιστί. Σχῆμα φύλλον, στήλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7.....	100.—
14. Χρήστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιε' καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908.....	100.—
15. Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι 6' καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910.....	20.—
16. Κ. Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ ἐν Λυκοσούρῳ μουσείου. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911.....	8.—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915.....	8.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας· Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915.....	3.—
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος· Δελφῶν τοπογραφία· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917.....	12.—
20. Β. Στάης· Σόλων. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920.....	8.—
21. Georgius P. Oeconomus· De profusionum receptaculis sepulcralibus. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921.....	10.—

ἐκδοθήσεται ὅδε ὁ τόμος (σελίδες F καὶ 96) τῇ 7 1 23.

Εἰκόνες πολεμιστῶν τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης [424 π. Χ.]

(πίν. 1-3)*

ὑπὸ

Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου.

Τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν κέκτηται ἐπιτυμβίους τινὰς στήλας, αἵτινες καὶ διὰ τὸ σπάνιον ἂν μὴ

1: ἡ στήλη τοῦ Μνάσωνος, κοινοθεῖσα γύψῳ, ἐφωτογραφήθη ἐκ τοῦ πλαισίου ἐν ᾗ θέσει κεῖται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῶν Θηβῶν.

μοναδικὸν τῆς τεχνοτροπίας καὶ διὰ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν εἶνε παρὰ πᾶσαν ὑπὸ τῶν

* Ὁ πίν. 3 ἐμέλλε νὰ κατασκευασθῇ ἐγχρωμος καὶ οὕτως ἤρξατο ἡ ἐργασία, ἀλλ' ἐνεκα ἀπροσδοκῆτων κωλυμάτων δὲν ἐπετέθησαν τὰ χρώματα.

καιρῶν ἐπιγενομένην βλάβην ἀληθῆ ἀγλαίσματα οὐ μόνον τοῦ μουσείου ἐκείνου ἀλλὰ καὶ τῆς συμπάσης καλλιτεχνικῆς κληρονομίας τῆς Ἑλλάδος. Αἱ στήλαι αὗται εἶνε ἐκ μέλανος λίθου, σφόδρα δυσχερῆ παρέχοντος τὴν ἐξεργασίαν, εὐρισκομένου δὲ καθ' ὅλην τὴν Θηβαϊκὴν καὶ Ταναγραϊκὴν περιφέρειαν¹ καὶ εἰς τὸν Κιθαιρῶνα.

Δύο τῶν στήλῶν τούτων, προερχομένας ἐκ τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου τῶν Θηβῶν, καὶ μέρος ἐτέρας, προερχόμενον ἐξ Ἀκραιφνίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Vollgraff τῷ 1902 ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς (=BCH 1902 σ. 554 ἐξ. πίν. VII, VIII· πρβλ. Homolle *Comptes rendus de l'Académ.* 1902 σ. 715 καὶ 716).

Ἡ πρώτη στήλη (BCH ἔ. ἄ. πίν. VII, *Bulle Der schöne Mensch* πίν. 309, Studniczka *Neue Jahrbücher* XXXV, 299 πίν. XVI) εἶνε ἡ τοῦ Μνάσωνος (εἰκ. 1). Ἐκ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (ΜΝΑΣΩΝ) ποριζόμενα ἀρίστον τινα χρονολογίαν, ἐπειδὴ τὸ ἰωνικὸν ἀλφάβητον, τὸ ἔχον τὸ στοιχεῖον Ω, ἐν Βοιωτίᾳ ἐβράδυνέ πως νὰ καθιερωθῆ. Ἡ βραδύτης αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίῃ τὰ 25 περίπου ἔτη, ὡς δεικνύει ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν. Ὡστε ὁ Μνάσων ἀπέθανε πρὸ τοῦ 370 περίπου. Ἡ κατωτέρω δὲ γενησομένη ἔρευνα προστιθεμένη εἰς τὸ τεκμήριον τῆς πιθανότητος, ὅπερ ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ καλλιτέχνου καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός, θὰ ἀναβιβάσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζη ἔτι ὁ Μνάσων, εἰς τὸν 5^{ον} αἰῶνα λήγοντα ἤτοι εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 400 π. Χ. χρόνους.

Ὁ Μνάσων, φορῶν χιτῶνα, κράνος κωνικόν,

¹ Haussoullier *Quo modo Tanagraei sepulera decoraverint* σ. 16,20,33.

ὑποτιθέμενον μετάλλινον, ἦτοι τὴν «βοιωτίαν κυνῆν» ¹, καὶ δόρυ, εἶνε ἐν στάσει μαχομένου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ στρατιωτικὴ θητεία ἦτο γενικὴ, ὁ καλλιτέχνης, δοὺς εἰς τὸν ἄνδρα τὴν στάσιν ταύτην, εἶχε πιθανώτατα σκοπὸν νὰ χαρακτηρίσῃ οὐχὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀσχολίαν τοῦ Μνάσωνος, ἀφ' οὗ πᾶς νέος ἢ ἀκμάζων ἄνθρωπος ἦτο στρατιώτης, ἀλλὰ τὸν ἑνδοξὸν τρόπον, καθ' ὃν οὗτος ἀπέθανε ². Ὁ Μνάσων ἀπέθανεν ἐν πολέμῳ. Στρατιώτης φορῶν ἐλαφρὰν ἐξωμίδα ἢ ἑτερομάσχαλον χιτῶνα μόνον, ἔχων δὲ γυμνὸν τὸ δεξιὸν στήθος ³ καὶ τοὺς πόδας ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνῆκεν εἰς τὸ σῶμα τῶν λεγομένων ψιλῶν ἢ γυμνῶν. Ἀλλὰ τὸ κράνος, ἢ βαρεῖα ἀσπίς καὶ τὸ μακρὸν δόρυ, διὰ τοῦ ὁποίου μάχεται ἐκ παρατάξεως ὁ Μνάσων, δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐπίτηδες κατὰ συνήθειαν εὐρέως ἀκολουθουμένην πάλαι καὶ περὶ ἧς ὀρθὰ διέλαβεν ὁ Brückner ⁴, παρέστησε τὸν ὀπλίτην ἄνδρα ἐν σχετικῇ ἡρωϊκῇ γυμνότητι ἐστερημένον τοῦ θώρακος καὶ τῶν κνημίδων. Ἄνθρωπος, οὗ τὸ ἐπιτάφιον σῆμα εἶνε οὕτω πολυτελές, ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὰς εὐπόρους τάξεις, αἵτινες δὲν ἐστρατεύοντο ὡς ψилоὶ στρατιῶται, ἀνῆκεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς ἦτοι τοὺς *αἰχμητὰς* τοῦ Πινδάρου, ὡς ἐννοεῖ αὐτοὺς ὁ Wilamowitz (*Isyllos* 468 σημ. 21), ὀρίζων αὐτοὺς ἀντιστοίχους πρὸς τοὺς ἰππότας τοῦ Μεσαίωνα. Ὅτι δ' ὁ Μνάσων ἦτο πρὸς τὸν ἐκ παρατάξεως ἀγῶνα συνεσκευασμένος, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς *μαχαίρας*, ἣν κρατεῖ ἢ ἀριστερὰ χεῖρ, ἣτις κρατεῖ συγχρόνως καὶ τὸν ἐπὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Vollgraff παραλειφθέντα πόρπακα ⁵. Ὅταν θραυσθῇ τὸ δόρυ ἐν τῇ σφοδρότητι τῆς μάχης, ἡ ἀνδρεία τοῦ Μνάσωνος θὰ δυνηθῇ νὰ σύρῃ τὸ ξίφος εἰς τὴν τραχεῖαν ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους ἐκ τοῦ συστάδην μάχην.

Τὸ σῶμα τῆς εἰκόνας εἶνε λεῖον, τὸ δὲ περὶ τὴν

μορφήν ἐδάφος ἐλαφρῶς ἀνώμαλον, γενόμενον τοιοῦτον πιθανῶς διὰ «ξοίδος χαρακτῆς πυκνῆς ἐπηκονημένης» ¹.

Ἡ ἀνωμαλία αὕτη τοῦ ἐδάφους ἦτο βεβαίως προωρισμένη νὰ συγκρατῇ χρώμα τι ἐξαίρον τὴν ἐν τῷ μέσῳ παράστασιν. Βεβαίως δὲ καὶ αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι τὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος καὶ τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος ἦσαν γραφαί ². Ἡ ἀτελής χάραξις τῆς βακτηρίας τοῦ Παγγάρου (BCH 1902, 558) εἶνε ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τούτου παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Haussoullier (ἔ. ἄ. 33), τοῦ Bulle (*Der schöne Mensch* σ. 637, 707), τοῦ Rodenwaldt (*Athen. Mitt.* 1910, 118) καὶ τοῦ Studniczka καὶ τοῦ Hermann (*Neu Jahrbücher* ἔ. ἄ.). Δυστυχῶς πολλὰ τοιαῦτα λεπτομέρεια ἐλλείπουσιν ἐν τῇ ἀντιγραφῇ τῆς εἰκόνας τοῦ Μνάσωνος ὑπὸ τοῦ Bagge, ὥστε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θαυμάσῃ τις τὴν προοπτικὴν παράστασιν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ πρωτοτύπου. Ὅτι ἡ κυκλικὴ ἀσπίς ἐμφανίζεται ὡσειδῆς ἕνεκα τῆς προοπτικῆς, φαίνεται ἐκ τῆς ἀποστενώσεως τῆς ἀντυγος ³.

Ἡ καλλιτεχνικὴ δύναμις τοῦ ἔργου προσπίπτει ἀφ' ἐαυτῆς εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ παρατηρητοῦ. Βαρὺς καὶ στιβαρὸς ὁ ὀπλίτης εἶνε ἀσφαλῶς πεφυτευμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐλλαττοῦται ἢ ὀρμῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐχθρόν, καθ' οὗ φέρεται, ἔχων τὸ βλέμμα ἀμετάστρεπτον, ἐν ᾧ αἱ πρὸς ὀπισθεν ἀνεμούμεναι πτυχὰι τοῦ χιτῶνος δεικνύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἀκάθεκτον φορὰν αὐτοῦ.

Ἡ ἑτέρα στήλη (ἀριθ. εὔρετ. 975 πίν. 1 κατ' ἀντίγραφον τοῦ υἱοῦ Ζιλλιερόν) εἶνε τοῦ Ῥύγχωνος ⁴. Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος καὶ περὶ τῆς στάσεως αὐτοῦ ἰσχύουσιν ὅσα περίπου ἐλέγχθησαν καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μνάσωνος. Τὸ σῶμα τοῦ Ῥύγχωνος φαίνεται ῥαδινώτερον, ἀλλὰ

¹ Πρβλ. Θεοφρ. *Φυτ.* Ἰστ. 3,9,6 «ὥστε τὴν ὅλην μορφήν εἶναι θελοειδῆ καὶ παρόμοιον μάλιστα ταῖς βοιωταῖς κυνέαις».

² Πρβλ. καὶ Studniczka ἔ. ἄ. 290. Τοῦ Wenz τὸ βιβλίον *Attische Kriegergräber* δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ.

³ Πρβλ. Ἡλιοδ. *Αἰθ.* III, 1. «Χεῖρ δὲ ἢ δεξιὰ σὺν ὤμῳ καὶ μαζῶ παραγυμνουμένη» καὶ τὸν Τεγεάτην Λίσαν Conze *Att. Grabr.* 244, 1148.

⁴ *Athen. Mitt.* 1910, 229 ἔξ. πρβλ. O. Bie *Kampfgruppe* σ. 11.

⁵ Ἡ ἀσπίς μάλιστα ἔχει καὶ ἕτερον πόρπακα, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ κρατῇ αὐτὴν καὶ ἀντιθέτως.

¹ IG, VII, 3073 στ. 104. Πρβλ. Perrot-Chipiez *Hist. de l'art IX*, 191 ἔξ.

² Ὁ πατὴρ Gilliéron ἐνθυμεῖται, ὡς εἶπέ μοι, ὅτι ἄλλοτε εἶδεν εἰς τὰς γραμμάς τοῦ κράνου ἐρυθρὸν χρώμα, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἠπατήθη ἐκ τοῦ διὰ μίλτου γεγραμμένου ἀριθμοῦ τοῦ εὐρετηρίου 1127 ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μνάσωνος, οὗ ἡ εἰκὼν δὲν εἶχε διαγνησθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Κορομάντζου κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λίθου εἰς τὸ μουσεῖον.

³ Πρβλ. Furtwängler-Reichhold-Hauser *Vasenmal.* II, 299. Παπαδάκις *Ἀρχ. Ἐφ.* 1910, 254 ἔξ., πίν. 11.

⁴ Περὶ τοῦ κατ' ἀρχὴν σκωπτικοῦ ὀνόματος ἴρα Bechtel *Die einstäm. Personennamen* σ. 28.

καὶ πλαδαρώτερόν που καὶ βαρύτερόν πως ἢ τὸ τοῦ Μνάσωνος, παρὰ τὴν λεπτομερῆ παράστασιν ἄλλων τε μερῶν καὶ τοῦ ῥωμαλέου μάλιστα δεξιῶ βραχίονος ¹.

Ἀξιοσημείωτος εἶνε ὁ στέφανος καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἀσπίδος τοῦ Ῥύγχωνος, ὑπενθυμίζων τὰ Μικάνεια καὶ τὰ Πολυγώνεια ἀγγεῖα καὶ τὸν Πάναινον ². Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς ὑποθέτει γραπτὴν παράστασιν (πρβλ. Πaus. 6, 19, 4. Furtwängler *Vasenmal.* I 127, 142), εἰκονίζουσαν τὸν οὐχὶ ξένον ἐν Βοιωτίᾳ (Ἡσιόδ. Ἄπ. 7 b) ἀλλὰ καὶ πανελλήνιον ἥρωα Βελλεροφόντην (Furtwängler *Gr. Vasenmalerei* II, 145), ἐπὶ τοῦ Πηγάσου ὀχούμενον καὶ φονεύοντα τὴν Χίμαιραν ³, ἧτις εἶνε, ὡς περιγράφει αὐτὴν ὁ Ὀμηρος (Z 181-21) «πρόσθε λέων, ὄπισθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, δεινὸν ἀποπνεύουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο» (πρβλ. Ἡσιόδ. *Θεογ.* 319 ἐξ. Πίνδ. Ὀλ. 13,84 ἐξ.). Ὁ Πήγασος ὡς ἵππος δὲν εἶνε πολὺ διάφορος τῶν τοῦ Παρθενῶνος ἵππων (πρβλ. καὶ τὸν πίν. 2 τοῦ Σαυγένου) ὡς στάσις δὲ καὶ εἰκὼν ἔχει τύπον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ τέλους περίπου τοῦ ε' αἰῶνος π. Χ. ⁴ Πρὸ τῆς Χίμαιρας τρέπεται εἰς φυγὴν κύων, ὄπισθεν δὲ τοῦ δόρατος φαίνεται ἀστήρ. Ἄν ἡ ὄλη παράστασις ἔχει ἀστρολογικὴν σημασίαν, ἢ ἂν αἰνίττεται τὴν νυκτερινὴν ὥραν τοῦ φόνου ⁵, ἢ τὴν ἐπουράνιον σκηνὴν τοῦ συμβαίνοντος ⁶ ἀγνοῶ.

¹ Ὅτε ἀνεγράφη ἡ στήλη ὑπὸ τοῦ Vollgraff διὰ τοῦ Bagge, ἦτο τεθραυσμένη εἰς 4 τεμάχια, ἅτινα ἦσαν ἀσυγκόλλητα, τὰ δ' ἀντίγραφα τῶν τεμαχίων δὲν συνηρμύσθησαν καλῶς εἰς τὸ σύνολον, ὡς δεικνύει ἡ παραβολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐμὸν πίνακα.

² Πρβλ. Furtwängler-Reichhold-Hausser *Vasenmalerei* II, 116, 117, 321. Schröder *Jahrb.* 1915, 103.

³ Ὁμοίως παραστάσεις ὄρα *Jahrb.* 1915, 121. Ἐφ. Ἀρχ. 1892 πίν. 13. Πρβλ. Wilamowitz *Heraclides* II σ. 287 ἐξ. De Ridder *BGH* 1898, 228.

⁴ Πρβλ. *Athen. Mitt.* 1901, 54. Engelmann *Annali* 1874, 17 ἐξ. Stephani *Comptes rendus* 1881, 10 ἐξ. Τὴν διατριβὴν τοῦ Hannig *De Pegaso* ἐν *Bresl. Phil. Abhandl.* VIII, 1902 δὲν ἠδυνήθη ἐν ἴδω. Τὰς ὀξείας πτέρυγας τοῦ Πηγάσου πρβλ. πρὸς τὰς τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Boston *Jahrb.* 1911, 162. Ἐπιγραφικὴν γελοιογραφίαν τοῦ Βελλεροφόντου ἐπίππου ὄρα ἐπὶ Καβειριακοῦ ἀγγείου *Athen. Mitt.* 1888 πίν. XI, ἕτερον δὲ — ἀνέκδοτον — εὐρον ἐγὼ ἐν τῷ Θεσπικῷ πολυανδρῶν. Πρβλ. τὸ Εὐριπίδειον «ἐπτηξ ὑπέικων μᾶλλον εἰ μᾶλλον θέλοι» (Πλούτ. ἡθ. 807E καὶ 529E).

⁵ Πρβλ. Πλούτ. *Περὶ τ. μὴ χρᾶν* κλ. 12, 400C «ὡςπερ οὖν ὁ τὸν ἀλεκτρυόνα ποιήσας ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐωθινήν ὑπεδήλωσεν ὥραν καὶ καιρὸν ἐπιούσης ἀνατολῆς, οὕτως ἐνταῦθα τοὺς βατραχίους ἐαρινῆς ὥρας φαίη τις ἂν γεγονέναι σύμβολον». Πρβλ. καὶ Gruppe *Religionsgesch.* 900₅.

⁶ Πρβλ. *Mythogr. gr.* ἐκδ. Festa III, II, σ. 94 ὅτι ὁ Βελ-

Ὁ πλοῦτος τοῦ Ῥύγχωνος φαίνεται καὶ ἐκ τῶν περιτέχνων σανδαλίων καὶ ἐκ τοῦ ἀναβεβλημένου διπλοῦ ἱματίου ἢ τῆς χλαμύδος αὐτοῦ, ἧτις, κατακέντητος διὰ κλάδων δάφνης, δελφίνων καὶ ἄλλων κυματοειδῶν γραμμῶν πρὸς τὰ κράσπεδα οὔσα, πορποῦται πρὸ τοῦ λαιμοῦ διὰ ῥοδακώδους πόρπης ἢ «πουρεινίδος» ἦτοι κομβίου (Wolters *Ber. aus d. Kropf. Mus.* 1916 N. 3/4) καὶ ἀνεμουῦται πρὸς τὰ ὄπισθεν εἰς ἐπιτετηθευμένην ἀνάπτυξιν. Ἐνταῦθα τὴν ἀνεμουμένην χλαμύδα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν κεχρωσμένην ποτὲ διαφόρως ἢ τὸ σῶμα τοῦ πολεμιστοῦ· διότι τότε μόνον αὕτη προσλαμβάνει τὴν προσήκουσαν δύναμιν ὡς καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον, ὅταν ὡς διαφόρως κεχρωσμένον «ἔδαφος» ἐξαίρη τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρός. Τὸ κράνος αὐτοῦ φέρον θηλειάν, ἵνα ἀναρτᾶται, ὁσάκις δὲν ἐφορεῖτο (πρβλ. Reinach *Repert. d. vases* I, 290, 3), κοσμεῖται ὑπὸ προσθέτου στεφάνου. Ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ἐφ' οὗ διεξάγεται ἡ μάχη, καὶ οὗ διακρίνονται δύο γραμμαί, ὀρῶνται λίθοι χειροπληθεῖς καὶ μία ἀνεμώνη. Βεβαίως ταῦτα συνετέλουν, ὅτε ἐσφύζοντο τὰ χρώματα, εἰς τελειότεραν προοπτικὴν παράστασιν τῶν ὄπισθεν ἀλλήλων ἀναπτυσσομένων γραμμῶν τοῦ ἐδάφους.

Ἡ κοσμητικὴ ὑπερφόρτωσις τοῦ ἄρτι γενειῶντος ἐφήβου τούτου ἐνόμισα ἄλλοτε ὅτι δὲν προέρχεται ἐκ φιλαρέσκου ματαιοδοξίας ἀσυμβιβάστου δῆθεν πρὸς τε τῶν τότε χρόνων τὴν λιτότητα καὶ πρὸς τῆς καλλιτεχνίας τὰς τότε συνηθείας. Ἐνόμισα δηλ., ὅτι κοσμήματά τινα τοῦ Ῥύγχωνος ἔχουσιν ἰδιάζουσαν σημασίαν καὶ δύνανται νὰ ἀγάγωσιν ἡμᾶς εἰς ἐρμηνείαν τῆς εἰκόνης ἐξαιρέτως διδακτικὴν. Ὁ Πausanias (9, 10, 4) περιγράφας τὸν ναὸν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος ἐν Θήβαις, λέγει: «Τόδε γε καὶ ἐς ἐμὲ ἔτι γιγνόμενον οἶδα ἐν Θήβαις· τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Ἰσμηνίῳ παῖδα οἴκου τε δοκίμου, καὶ αὐτὸν εὖ μὲν εἶδους, εὖ δὲ ἔχοντα καὶ ῥώμης, ἱερέα ἐνιαύσιον ποιοῦσιν· ἐπίκλησις δὲ ἐστὶν οἱ δαφναφόρος· στεφάνους γὰρ φύλλων δάφνης φοροῦσιν οἱ παῖδες»... Εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Πausanίου διεῖδον οὐ μόνον

λεροφόντης αὐτὴν ἀστρονομίαν μετιῶν ὑψηλά τε φρονῶν καὶ ἀστροῖς ἴμιλῶν εἰς οὐρανὸν αὐτῷ ἵπκω ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ ἀνέβη». Πρβλ. καὶ τὰς περὶ Εὐριπίδου σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ Wilamowitz ἐν *Einleit in die griech. Trag.* 34.

τὴν κλεῖδα τῆς ἐρμηνείας τῆς εἰκόνης, ἀλλὰ καὶ οἰονεὶ περιγραφὴν τοῦ νεαροῦ πολεμιστοῦ. Διότι, ἂν ἀπιδώμεν εἰς τὸ ὠραῖον νεανικὸν τοῦ Ῥύγχωνος πρόσωπον, ἐφ' οὗ φύονται ἤδη οἱ πρῶτοι ἰουλοὶ τοῦ γενείου, ἐλαφροτάτη δὲ λάχνη ἐπιτρέχει τὸ ἄνω χεῖλος, ἢ δὲ εὐθεῖα «ἐλληνική» ρίς, τὸ μικρὸν κομφῶς κεκλεισμένον στόμα καὶ ὁ εὐγραμμὸς ὀφθαλμὸς ἀρμονίζονται πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς ἐκπηγάζουσαν χάριν, ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ὑπέθετο καὶ ἐποίησε τὸν νεανίαν ὡς «εὖ εἶδους ἔχοντα», ὡς ὠραῖον τὴν μορφήν. Ἐκ δὲ τῶν εὐπαγῶν καὶ ἰσχυρῶς πατούντων ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους ποδῶν, τῶν εὐκρινῶν μυῶν τοῦ ἠσκημένου κορμοῦ, ἐπιδεικνυομένου ἐν ἡρωϊκῇ γυμνότητι, καὶ τῶν στιβαρῶν βραχιόνων, τοῦ τε ἀριστεροῦ, τοῦ ἀνέχοντος τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος, καὶ δὴ καὶ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ὠθοῦντος τὸ μακρὸν ὄρου, ὅπερ «δυστήνων παῖδες ἀντιώσιν», ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ ἔφηβος «ἔχει εὖ ῥώμης», ὡς θέλει αὐτὸν ὁ Πausanias. Ὅταν δ' ἀπιδώμεν προσέτι εἰς τὴν ἠνεμομένην χλαμύδα, τὴν σχηματίζουσαν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ προβάλλεται τὸ ἰσχυρὸν σῶμα, τὴν πλουσίως κατακέντητον, καὶ εἰς τὰς πολυδαυδάλους κεκαττυμένας κρηπίδας¹, μετὰ τῶν ὑπὲρ τὸν ἀστράγαλον λημνίσκων, καὶ εἰς τὴν περιτέχνην καὶ πολυτελεῆ ἀσπίδα, ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ νεανίας δὲν ἐξῆλθεν ἐξ οἴκου κοινοῦ, ἀλλ' οἴκου πλουσίου καὶ εὐδαίμονος, «οἴκου δοκίμου».

Ὅταν δὲ τέλος ἀπιδώμεν εἰς τοὺς δελεῖνας καὶ τὰς δάφνας, αἵτινες ἐκεντήθησαν ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι τοιαύτη ἐσθῆς ἀνήκει εἰς τὴν πολεμικὴν σκευὴν τοῦ Ῥύγχωνος, οὐδ' ὅτι ἦτο τὸ σύνθημα καθημερινὸν ἱμάτιον τοῦ πλούτου ἐν τοῖς ἀπερίττοις καὶ λιτοῖς ἐκείνοις χρόνοις, πρὸ πάντων δὲ ὅταν θεωρήσωμεν τὸν περὶ τὸ κράνος στέφανον δάφνης, ἐλκυόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν «δαφναφόρον» τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος τῶν Θηβῶν. Τίς ἄλλος ἐν Θήβαις ἐδικαιούτο νὰ φορῇ κόσμημα, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ διακριτικὸν ἔμβλημα ὠρισμένου ἱερατικοῦ ἀξιωματοῦ ἐν Θήβαις;

Ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν πλείσταις ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἐπεκράτει ἢ συνήθεια πλὴν τῶν ἄλλων

¹ Ἡλιόδ. Αἰθ. III, 3 «Κρητὶς μὲν αὐτοῖς ἱμάντι φοινικῆ διάπλοκος ὑπὲρ ἀστράγαλον ἐσφίγγετο».

τιμῶν, ἃς ἀπένεμον εἰς διακεκριμένους πολίτας ἢ ἀλλοδαποὺς ἄνδρας, νὰ προσφέρωσι καὶ στεφάνους μάλιστα δάφνης. Ἐν Θήβαις οὐδὲν παράδειγμα ἀπαντᾷ ἀπονομῆς στεφάνου δάφνης εἰς ἄνθρωπον ἄλλον πλὴν τοῦ ἱερέως τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, οὗ ἦτο ἔμβλημα ὁ στέφανος οὗτος, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα δαφναφόρος παραληφθὲν κατὰ τὸν βοιωτικὸν τοῦτον τύπον καὶ ὑπὸ τοῦ Πausanίου. Εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ῥύγχων φορῶν τὸν στέφανον τοῦτον δὲν ἦτο ἱερεὺς «δαφναφόρος»; Ἐπιτρέπεται σήμερον εἰς ἀνθρώπους, μὴ δικαιομένους, νὰ φορῶσι τὴν τελετουργικὴν στολὴν τῶν ἱερέων ἡμῶν;

Ἴδου δὲ τίς ἦτο ἡ ὅλη τελετουργικὴ στολὴ τοῦ «δαφναφόρου» κατὰ τὸν Πρόκλον, ὅστις ἀπέθανε τῷ 485 μ. Χ. (Phot. Bibl. 321 Bekker 1821), περιγράφει δὲ τὴν τελετὴν τῆς δαφνηφορίας ἀγομένην ἀνὰ πᾶν ἔνατον ἔτος εἰς τιμὴν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος· «ἢ δὲ δαφνηφορία· ζύλον ἐλαίας καταστέφουσι δάφναις καὶ ποικίλοις ἄνθεσι· καὶ ἐπ' ἄκρου μὲν χαλκῇ ἐφαρμύζεται σφαῖρα, ἐκ δὲ ταύτης μικροτέρας ἐξαρτῶσι· κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ζύλου περιθέντες ἐλάσσονα τῆς ἐπ' ἄκρῳ σφαῖραν καθάπτουσι πορφυρᾷ στέμματα· τὰ δὲ τελευταῖα περιστέλλουσι κροκωτῶ (στέμματι ἐνν.)¹. Βούλεται δὲ αὐτοῖς ἢ μὲν ἀνωτάτω σφαῖρα τὸν ἥλιον, ἢ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ἀναφέρουσιν, ἢ δὲ ὑποκειμένη τὴν σελήνην, τὰ δὲ προσηρημένα τῶν σφαιρίων ἄστρα τε καὶ ἀστέρας, τὰ δὲ γε στέμματα τὸν ἐνιαύσιον ὁρόμον· καὶ γὰρ καὶ τρεῖς ποιοῦσιν αὐτά². Ἄρχει δὲ τῆς δαφνηφορίας παῖς

¹ Ἐν Roscher *Mythol. Lex.* I 424 γράφει ὁ ἀφρογράφος κροκωτῶ, ἐρμηνεύων θίσκον ἢ σφαῖραν ἐκ κρίκων πρὸς ὑποδήλωσιν τῶν φάσεων, λέγει, τῆς σελήνης. Ἄλλ' ὁ Πρόκλος ἀγνοεῖ ἐν τῇ ἀμέσῳ ἀκολουθούσῃ ἐρμηνείᾳ τοιοῦτόν τι οὐδὲ δεῖται αὐτοῦ. Ἀπλῶς δηλοῖ ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πορφυρᾶ, διὰ κροκωτοῦ σχοινοῦ ἢ ταινίας στερεοῦται εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς βάρβδου τὸ πέρας τῶν πορφυρῶν στεμμάτων. Πρβλ. καὶ Siecke *Götterattribute* 174 ἔξ., J. Harrison *Themis* 437 ἔξ. Ἄς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς τὴν κωπῶ ἀνάλογος εἶνε ἡ φερομένη εἰρεσιώγη τῶν Παναθηναίων Κλήμ. Ἄλεξ. *Προτρ.* ἔκδ. Stählin, 10, 10, σ. 299. Pfuhl *De Athen. pomp. sacris* 16 ἔξ. Pley *De lanæ in antiquorum ritibus usu.* 58 ἔξ. Ὁ Hauser δὲ νομίζει, ὅτι εὐρίσκει ἐπὶ ἀργαίου εἰκόνα συγγενῆ πρὸς δαφναφόρον (*Philologus* 1895, 385 ἔξ. πρβλ. Hoek *Gr. Weihegebr.* 98, 33, 112 ἔξ.). Περὶ τῆς κωπῆς λέγει ὁ Wilamowitz *Hermes* 1899, 224 ὅτι ἦτο ποτε σύμβολον τοῦ θεοῦ, ὅθεν ὁ Cook *Folklore* 15, 409 δεῖχεται, ὅτι ὁ δαφναφόρος εἰκονίζει αὐτὸν τὸν θεόν. Ὅρα καὶ Nilsson *griech. Feste* 164 ἔξ.

² Ἴσως ὁ Πρόκλος συγγέει τὸν ἐνιαυτὸν τῶν 365 ἡμερῶν πρὸς

ἀμφιθαλής, καὶ ὁ μάλιστα αὐτῷ οἰκεῖος βαστάζει τὸ κατεστεμμένον ξύλον, ὁ κοπῶν καλοῦσιν· αὐτὸς δὲ ὁ δαφνηφόρος, ἐπόμενος, τῆς δάφνης ἐφάπτεται, τὰς μὲν κόμας καθειμένους, χρυσοῦν δὲ στέφανον φέρων καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα ποδήρη ἐστολισμένους, ἱφικρατίδας τε ὑποδεδεμένους, ὃ χορὸς παρθένων ἐπακολουθεῖ προτείνων κλῶνας πρὸς ἰκετηρίαν τῶν ὕμνων· παρέπεμπον δὲ τὴν δαφνηφορίαν εἰς Ἀπόλλωνος Ἴσμηνίου καὶ Γαλαξίου¹.

Ὁ Πρόκλος διὰ τῆς περιγραφῆς ταύτης ἐπικυρῶν τὸν Πausανίαν συμπληροῖ συνάμα αὐτόν. Θέλει καὶ οὗτος παῖδα τὸν δαφναφόρον καὶ περιβάλλει αὐτὸν ἐπίσης διὰ στεφάνου τῆς ἀγαπητῆς τῷ Ἀπόλλωνι, (Λουκ. Θεῶν διάλ. 15, 242) δάφνης βεβαίως, ὁρίζει δὲ τὸν στέφανον χρυσοῦν· τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι ὁ στέφανος δὲν ἦτο πρόχειρον κόσμημα, ἀλλὰ διηνεκὲς ἔμβλημα (πρὸβλ. Colin Fouilles de Delphes III, II σ. 76 ἐξ.). Ὁ Πρόκλος ὁμιλεῖ καὶ περὶ λαμπρᾶς τοῦ δαφναφόρου ἐσθῆτος, ἣν εἶδομεν. Ἄν ὀνομάζῃ αὐτὴν ποδήρη, τοῦτο συμβαίνει εἴτε διότι ἐν τῇ εἰκόνι ἔχομεν μόνον τὸ ἐπίβλημα τῆς ἀμφιέσεως ἄνευ τοῦ συνήθους μακροῦ ἱερατικοῦ χιτῶνος (πρὸβλ. π. χ. τοὺς κιθαρωδοὺς Ἀπόλλωνας), ἢ διότι ὁ Πρόκλος θὰ περιγράψῃ ἀσφαλῶς κατὰστασιν ἄλλων χρόνων ἢ τῶν τῆς εἰκόνος τοῦ Ρύγχωνος καὶ δὴ νεωτέρων. Ὅτι δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶνε ἀληθές, φαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὃ δίδει εἰς τὰ ὑποδήματα τοῦ δαφναφόρου ὀνομάζει αὐτὰ Ἴφικρατίδας, τὸ δ' ὄνομα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἴφικράτους, ὅστις, κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἰσαγαγὼν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν σκευὴν καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων, καθιέρωσε καὶ τὰ ἐλαφρὰ ταῦτα ὑποδήματα, τὰς Ἴφικρατίδας κρηπίδας. Ὁ Πρόκλος λοιπὸν καρπολογεῖ πιθανῶς ἀθηναῖον συγγραφέα νεώτερον τοῦ Ἴφικράτους. Βεβαίως δὲ προσέτι, ὅτι ὁ δαφναφόρος ἦτο παῖς ἀμφιθαλής, συμφωνεῖ

τὸν ἑναετῆ μέγαν ἑνιαυτόν, ὅστις ἦτο σημαίνων διὰ τὴν τέλει τῶν δαφνηφορίων. Τότε τὰ στέμματα θὰ περιειλίσσαντο ἑνάσις μόνον, ὃ καὶ πιθανώτερον ἐπειδὴ 365 ἔλιγονται ταινίας περὶ μίαν βάρβδον εἶνε τι ἄγαν πολὺ.

¹ Πρὸβλ. *Arch. Zeit.* 1917 σ. 34, 78, 41, 317 ἐξ. *Stephani Der ausr. Herakles* 220 ἐξ. 224 ἐξ. Böckh *Pindar* III σ. 589 ἐξ., Dieterich *Kl. Schr.* 339 ἐξ., Wilamowitz *Hermes* 34 (1899) 223 ἐξ., *Einleit. in d. gr. Trag.* 74, O. Schröder *BPh Woch.* 1904, 1476 ἐξ.

πρὸς ἀρχαίαν συνήθειαν εὐρύτατα κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἱερατικῶν προσώπων διαδεδομένην. Ἡ εὐτυχία εἶνε δῶρον τῶν θεῶν πρὸς τοὺς θεοφιλεῖς ἀνθρώπους. Ὁ δὲ δαφναφόρος, ὢν ἀρτιμελής καὶ ῥωμαλέος καὶ ὑγιής καὶ ὠραῖος καὶ ἐκ δοκίμου οἴκου καὶ ἔχων συνάμα ζῶντας ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, ἦτο εὐτυχής, ἦτο ἄρα ἀγαπητὸς τοῖς θεοῖς. Αἱ ιδιότητες ἐκεῖναι καθίστων αὐτὸν ἀποδεκτὸν καὶ ἀσπάσιον ὡς ἱερέα¹.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Πρόκλου προσκρούει κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ρύγχωνος, ὅτι ἀμφότεροι λέγουσι τὸν δαφναφόρον παῖδα, ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν δεικνύει ὄριμον νεανία, στρατιώτην ἤδη μαχόμενον. Ὁ Πausανίας δὲ κωλύει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ὡς παῖς αἰρεθείς δαφναφόρος διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τοιοῦτος, μέχρι τῆς ἡλικίας δηλ., καθ' ἣν βλέπομεν αὐτὸν εἰκονιζόμενον· διότι ὁ Πausανίας ὁρίζει τὴν ἱερωσύνην τοῦ δαφναφόρου ἑνιαυσίαν. Ὅταν ὁμοῦ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ μὲν Πausανίας γράφει 600 ἔτη σχεδὸν μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς εἰκόνος, 900 δὲ περίπου ὁ Πρόκλος, καὶ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι θεσμοὶ μεταβάλλονται διὰ ποικίλους λόγους ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν γεννωμένην ἀντίφασιν τῆς παραδόσεως πρὸς τὴν χαρακτὴν στήλην. Πρῶτον διότι ὁ Πρόκλος, ὅστις, ὡς εἶπομεν, ἀρύεται τὰ διδάγματα τῆς χρηστομαθείας αὐτοῦ ἐκ παλαιότερων σχετικῶς συγγραφέων, λέγει μὲν, ὅτι ὁ δαφναφόρος ἦτο παῖς ἀμφιθαλής ἀλλὰ δὲν περιορίζει τὸν χρόνον εἰς ἑνιαύσιον, τοῦτο δ' ἐπιτρέπει νὰ παρατείνωμεν τὴν ἱερατείαν μέχρι τῆς ἡλικίας τοῦ Ρύγχωνος· ἔπειτα ἡ ἔκφρασις «παῖς ἀμφιθαλής» ὁρίζει ὀλιγώτερον τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας τοῦ δαφναφόρου καὶ περισσότερον τὸ ὅτι ἦτο υἱὸς γονέων ζώντων (μᾶλ-

¹ Καὶ σήμερον ἀκόμη ἀμφιθαλεῖς παῖδες ἐκλέγονται πρὸς πλείστας ἱερότητά τινα ἐχούσας ὑπηρεσίας. Οὕτω κατὰ τὴν στέψιν τοῦ γάμου τοιοῦτος εὐτυχίαν οἰωνιζόμενος παῖς κρατεῖ τὴν λαμπάδα ἢ τὴν οὐρανὸν τῆς ἐσθῆτος τῆς νύμφης· ἐν δὲ τῇ πατριδί μου Μπλάτσι ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ, ὅταν κατὰ τὴν πρό τῆς Κυριακῆς τοῦ γάμου Τετάρτην ζυμώνεται ὁ ἄρτος ὁ καταναλωτέος κατὰ τὰς ἐστιάσεις τοῦ γάμου, ἄδεται τὸ ἐξῆς ἄσμα (ἔρα Μακεδον. ἡμερολόγ. 1912 σ. 213):

Ψιλό λιχνό τάλεῦρι
κα' ἀφρᾶτου τοῦ προζύμι.
κουράσιου τοῦ ζυμώνει
μι μάννα μι πατέρα
μι' ἀδέρφια μι' ἀξιδέρφια.

λον=«υἱὸς ἀμφιθαλῆς», ἤττον=«παιδίον τὴν ἡλικίαν ἀμφιθαλῆς»). Διὰ τὸν Πausανίαν ὅμως εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἡ ἱερωσύνη τοῦ δαφνοφόρου ἦτο ἐνιαυσία.

Ἄλλ' ἔχομεν μαρτυρίας καὶ παρὰ τῷ Πausανίᾳ καὶ παρ' ἄλλοις συγγραφεῦσιν, καθ' ἃς, ἂν μὲν πρόκειται περὶ παρθένου ἱερείας, ὀρίζεται ὁ χρόνος τῆς ἱερωσύνης «ἐς τ' ἂν ἐς ὥραν ἀφίκηται γάμου» (Πaus. II, 33,3. VII, 26,3), ἂν δὲ πρόκειται περὶ ἱερέων (Πaus. VIII, 47, 2 X 34, 4) λήγει ἡ ἱερωσύνη «πρὶν ἢ ἠβῆσαι» τὸν παῖδα¹. Ἄξιωσημείωτα ὅμως εἶνε ὅσα λέγει ὁ Πausανίας (VII, 24,3) περὶ τῶν ἱερέων τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Αἰγίῳ: «Τούτοις δὲ (Διὶ καὶ Ἡρακλεῖ) κατὰ ἔτος ἱερεῖς γίνονται αἰρετοί, καὶ ἐκάτερα τῶν ἀγαλμάτων ἐπὶ ταῖς οἰκίαις μένει τῶν ἱερουμένων. Τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα προεκέκριτο ἐκ τῶν παιδῶν ἱεραῖσθαι τῷ Διὶ ὁ νικῶν κάλλει· ἀρχομένων δὲ αὐτῷ γενεῶν, ἐς ἄλλον παῖδα ἢ ἐπὶ τῷ κάλλει μετῆει τιμή». Ὡστε ἐν Αἰγίῳ συνέβη μεμαρτυρημένως ἐκεῖνο, ὅπερ συλλογιζόμενοι θὰ συνήγομεν περὶ τῶν δαφναφόρων τῶν Θηβῶν: πάλαι ποτὲ θὰ ἐξελέγοντο οἱ ἱερεῖς ἐκ τῶν παιδῶν τῶν διακρινομένων ἐπὶ κάλλει καὶ θὰ διετέλουν ἱερεῖς μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἤρχοντο γενεῶντες, ἐπὶ τοῦ Πausανίου ὅμως ἡ ἱερωσύνη ἦτο ἐνιαυσία.

Καὶ ὁ Wilamowitz *Hermes* 34 (1899), 233 ἐξ.), ἄλλοθεν ὁρμώμενος, εὕρισκει ὅτι ἐγένετο μεταβολὴ εἰς τὰ Δαφναφόρια. Νομίζει ἄπορον, πῶς ὁ Πρόκλος δὲν λέγει τὴν ἡλικίαν τοῦ Δαφναφόρου καὶ δέχεται, ὅτι ὁ Πρόκλος περιγράφει παλαιάν τινα τάξιν τῆς πομπῆς μεταβληθεῖσαν ὕστερον, ἀφ' οὗ τὰ ὑποδήματα καλοῦνται ἰφικρατίδες, ἐν ᾧ τὸ ἔτος ἔχει ἤδη 365 ἡμέρας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ λοιπὸν ταύτῃ διακριτέον τρεῖς χρονικὰς περιόδους: τὴν πρώτην, ἐξ ἧς ἔχομεν τὴν χαρακτὴν στήλην· τὴν δευτέραν, ἐξ ἧς κατάγεται ἡ περιγραφή τοῦ Πρόκλου καὶ τὴν τρίτην, τὴν τῶν χρόνων τοῦ Πausανίου. Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα δύνανται νὰ εἶνε ὁμοίαι καὶ νὰ ταυτίζωνται κατ' οὐσίαν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγένετό μοι ἰκανῶς πιθανόν,

¹ Ὅρα πλείω παρὰ Fehrle *Kultische Keuschheit* 112, 161 καὶ ἐξ., πρὸβλ. Ἀδαμαντίου *Λαογραφία* Γ, 1911, σ. 86.

ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ῥύγχωνος εἶνε εἰκὼν δαφναφόρου τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος περὶ τὴν λῆξιν τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ εὕρισκομένου· ὥστε ἡ περὶ ἧς πρόκειται στήλη πλήν τῆς καλλιτεχνικῆς σημασίας προσεκτᾶτο καὶ ἄλλην, ὅτι ἐδείκνυεν ἡμῖν τὰ ἐμβλήματα τῶν δαφναφόρων καὶ ἐγένετο οὕτω ἀντικείμενον μελέτης πολλαπλῆς. Διὰ τοῦτο ἐπέμεινα ἀκόμη εἰς τὸ πόρισμα τοῦτο, ὅτι ὁ δαφναφόρος τῶν Θηβῶν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, τοὺς χρόνους τοῦ Ῥύγχωνος, ἐκλεγόμενος παῖς, διετέλει ἐν ἱερωσίᾳ μέχρι τῆς ἐκφύσεως τῶν γενεῶν.

Τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης—ὀμαλόν, οὐχὶ δ' ἐξεσμένον ὡς τὸ ἔδαφος τῆς λοιπῆς εἰκόνος—τοῦ Ῥύγχωνος δεικνύει παράστασιν ὁμοίως χαρακτὴν, ἣν ὁ Vollgraff (σ. 555) ἐρμηνεύει ὡς ἐξῆς:

«Τὸ ἀέτωμα κοσμεῖται ὑπὸ παραστάσεως δύο προσώπων, ὧν ἐκατέρωθεν εἶνε ἀνθέμια καὶ ἐν ἄνθος λωτοῦ: νεανίας τις λαμβάνει μάθημα ᾠδικῆς παρὰ κιθαριστοῦ» καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 565) λέγει: «ὁ νεανίας παρὰ τῷ κιθαριστῇ εἶνε θέμα οἰκτεῖον τοῖς ζωγράφοις τῶν ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Συνηθέστατα παριστάνεται διδασκόμενος λύραν... ἐνταῦθα ὅμως διδάσκεται ᾠδικήν: καθήμενος ἐπὶ ἐδωλίῳ ὁ νεανίας καὶ τείνων τὴν χεῖρα ἀπαγγέλλει ὑπὸ τὴν συνοδείαν (τῆς κιθάρας) τοῦ διδασκάλου, ἀνδρὸς καθεστηκυίας ἡλικίας, πωγωνοφόρου, καθημένου δὲ κατὰ τὸ σύνθημα ἐπὶ μεγάλῃς ἐδρας ἐχούσης ἐπικαμπῇ ἀνάκλισιν. Ἡ κιθάρᾳ δὲν εἶνε πλέον ὁρατὴ ἐπὶ τοῦ λίθου· ἀλλ' ἡ θέσις τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ γέροντος, γνωστὴ ἐκ παραστάσεων ἄλλων συχῶν μνημείων, δηλοῖ τὸ ὄργανον, ὃ ἐκράτει».

Δὲν συμμερίζομαι τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, εἰ καὶ ἀμφιβάλλω, ἂν ἐκεῖνη, ἣν θὰ ἀναπτύξω εὐθύς ἐξῆς, εἶνε ἡ ὀρθή. Σημεῖά τινα ὅμως τῆς ἤδη γενομένης περιγραφῆς τοῦ ἀετώματος ὡς καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Vollgraff εἶνε ἀσφαλῶς ἡμαρτημένα.

Πρῶτον ὁ γέρον ἐν τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ ράβδον· τινὰ οὐχὶ συνήθη, ἐκ τοῦ ἀνωτάτου σφζομένου μέρους τῆς ὁποίας εἶνέ τι ἐξηρητημένον, ὡς ἄκρον ταινίας ἡμικυκλικῶς τετμημένον. Εὐθύς κατωτέρω δύο ἐγκάρσιοι γραμμαὶ διήκουσι διὰ τοῦ πάχους τῆς ράβδου. Ταῦτα λείπουσιν ἐκ τῆς εἰκόνος τοῦ

Vollgraff. Αἱ δύο δὲ γραμμαί, αἵτινες ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι σχηματίζουσι τρίτον ὁρατὸν διάμεσον πόδα τῆς ἔδρας τοῦ γέροντος, ἐσχηματίσθησαν ἐκ πλάνης τοῦ ἀντιγράφαντος, παραγωνώσαντος γραμμὴν διήκουσαν δι' ὄλου τοῦ ὕψους τῆς στήλης καὶ χαραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ τεχνίτου πρὸς ὄρισμὸν τοῦ κατακορύφου ἄξονος αὐτῆς, ὡς δεικνύει τὸ ἐμὸν ἀντίγραφον. Ἡ γραμμὴ, κατερχομένη εἰς τὴν ταινίαν, μάλιστα καὶ πηδῶσα ἐπὶ τὸ κράνος, ἀναφαίνεται κάτω ἐπὶ τοῦ δεξιῦ μηροῦ, τῆς κνήμης καὶ τοῦ ἄκρου ποδός¹. Ἐπειτα πρέπει νὰ ὀρισθῇ ὡς ἐντελῶς βέβαιον, ὅτι ἡ ἑτέρα μορφή ἢ ἀπέναντι τοῦ γέροντος κáθηται ἐπὶ ἀργοῦ λίθου. Ἡ μορφή αὕτη παρὰ πᾶσαν τὴν ἀμυδρότητα τοῦ περιγράμματος τῆς κόμης, ἦτις διὰ τοῦ χρώματος θὰ διεμορφῶτο ἐναργέστερον, εἶνε ὁμῶς, ὡς δεικνύει ὀριματισμός, γυνή καὶ οὐχὶ νεανίας. Κρατεῖ δὲ εἰς τὴν δεξιάν χειρὰ ἀντικείμενόν τι ὡς καρπὸν ἢ ἀγγεῖον μικρὸν (οἶονεὶ φιάλην προοπτικῶς δεδηλωμένην).

Ἐτι σπουδαιότερον ὁμῶς εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι αἱ μορφαί, ἃς εἰκονίζει τὸ ἀέτωμα, δὲν εἶνε δύο ἀλλὰ τρεῖς. Ἡ τρίτη μορφή εἶνε μικρὸς παῖς, οὗ τὸ σῶμα ὀλόκληρον πλὴν τῆς κεφαλῆς δεικνύει ἢ εἰκὼν τοῦ Vollgraff. Ὁ παῖς οὗτος, ὄρθιος γυμνὸς πρὸ τοῦ γέροντος ἰστάμενος, ἐρείδει τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ γέροντος, ὃν ἀτενίζει προσκλίνοντα τὴν κεφαλὴν, ἐν στάσει γνωστῇ ἐκ τῶν νομισμάτων τοῦ Τάραντος καὶ οὐχ ἦττον ἐξ Ἀπτικῶν καὶ Βοιωτικῶν ἀναγλύφων² μετὰ τῆς προσθέτου μάλιστα ἀνατάσεως τῶν βραχιόνων τοῦ παιδὸς ἐν εἰκόνι, ἣτις ἔθελε καὶ τὸν Δάντην³.

¹ Ὁ Ζιλλιερόν παραλιπὼν μέρη τινὰ αὐτῆς, ἐξέτεινεν αὐτὴν ἐξ ἀντιθέτου καὶ εἰς τὸ μικρὸν διάστημα μεταξὺ τῆς κνήμης καὶ τῆς ὀπισθίας γραμμῆς τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ὃ δὲν εἶνε ὀρθόν. Ἐκεῖ ἀπεξέστη ἡ γραμμὴ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, παρασκευάζοντος ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. — Ἡ γραμμὴ αὕτη δεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐκῆθετο τῆς εὐσταθείας τοῦ σώματος τοῦ εἰκονιζομένου ἢ καὶ ὅτι ὁ τύπος τῆς εἰκόνος ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ καθωρισμένος καὶ ὀρισμέναι ἀποστάσεις σημείων τινῶν ἀπὸ τοῦ κατακορύφου ἄξονος ἔδιδον τὰς κυρίας γραμμάς τῆς εἰκόνος (πρβλ. Bie. 5. 155).

² Conze *Att. Grabrel.* ἀριθ. 58, πίν. 26, 27, 86, 92, 100, 134. *Αρχ. Ἐφ.* 1903, 104 σημ. Furtwängler *Collect. Sabouroff* I σ. 43. Rodenwaldt *Jahrbuch* 1913 πίν. 29, 30. *Αρχ. Δελτ.* 1917, 41.

³ Ἐν τῷ *Παραδείσῳ* XXIII, 41.

E come fantolin che in ver la mamma
tende le braccia, poi que 'l latte prese
per l'animo che 'nfin di fuor 's infiamma κλ.

(Ὅρα καὶ τὸ σχῆλον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Tommaséo σ. 347 ἐξ.).

Ἦδη γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνα καλλιτέχνης οὐδὲν ἐποίει ἄνευ λόγου καὶ ὃ καὶ εἰς τὰ λακωνικὰ μὲν περὶ τὰ σύμβολα βαθεῖα δὲ περὶ τὰ νοήματα ἔργα τῶν σεμνῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνήκει ἡ στήλη τοῦ Ρύγχωνος, ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα: διατί ὁ μὲν πωγωνοφόρος ἀνὴρ κáθηται ἐπὶ θρόνου, ἢ δὲ γυνὴ ἐπὶ λίθου ἀργοῦ; Οὐδεμία βεβαίως ὑποδήλωσις ἀρχιτεκτονικοῦ κτιρίου ὑπάρχει ἐν τῇ περιστάσει· ἀλλ' ἂν οἱ ἄνθρωποι εὐρίσκονται ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, διατί δὲν κáθηται ἀμφοτέρω ἐπὶ λίθων; ἂν δὲ ὑποτίθεται ἢ σκηνὴ ἐν τινὶ κτιρίῳ, ἔνθα θρόνοι τινὲς εἶνε μέρη τῆς ἀπαραιτήτου κατασκευῆς, διὰ τί νὰ μὴ κáθηται ἀμφοτέρω ἐπὶ θρόνων; ἢ τί ζητεῖ ὁ ἀργὸς λίθος ἐν τῷ κτιρίῳ. Καὶ ἂν τὸ κτίριον ἦτο πτωχόν, δὲν ὄφειλεν ὁ τεχνίτης νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὸ πλουσιώτερον, ἀφ' οὗ ἡ τέχνη τότε πᾶν θέμα αὐτῆς ἠγωνίζετο νὰ εἰκονίσῃ οὐχὶ οἶον ἦτο, ἀλλ' οἶον ἔδει κατὰ τὸν τεχνίτην νὰ εἶνε; «Ἀκούω κεῖσθαι νόμον Θήβησι προστάττοντα τοῖς τεχνίταις καὶ τοῖς γραφικοῖς καὶ τοῖς πλαστικοῖς ἐς τὸ κρεῖττον τὰς εἰκόνας μιμεῖσθαι· ἀπειλεῖ δὲ ὁ νόμος τοῖς ἐς τὸ χειρόν ποτε ἢ πλάσασιν ἢ γράψασιν ζημίαν τὸ τίμημα*» (Αἰλ. π. ε. 4,4). Ἐνόμισα λοιπόν, ὅτι τὸ πρῶγμα δὲν εἶνε τυχαῖον· ἀναζητῶν δ' ἐρμηνείαν τινά, ἐστηρίχθην εἰς τι χωρίον τοῦ Πausανίου. Οὗτος περιγράφων τὸν ναὸν τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος λέγει (IX, 9, 3) «ἔστι δ' ἐνταῦθα λίθος, ἐφ' ᾧ Μαντῶ φασιν τὴν Τειρεσίῳ καθέζεσθαι. Οὗτος μὲν (ὁ λίθος) πρὸ τῆς εἰσόδου (ἐνν. τοῦ ναοῦ) κεῖται, καὶ οἱ τὸ ὄνομά ἐστι καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι Μαντοῦς δίφρος» (πρβλ. *Αρχ. Δελτ.* 1917, 36, 41). Ὁ λίθος οὗτος ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐν Δελφοῖς πέτραν τῆς Σιβύλλης τῆς παμπαλαίας ταύτης προφήτιδος τῆς Γῆς. Ἡ Σιβύλλα ἐπὶ τῆς πέτρας ἐκείνης καθημένη ἦδε τοὺς χρησμούς. Ἡ Μαντῶ θὰ ἦτο ἀνάλογόν τι μυθικὸν πρόσωπον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, ἔνθα ἐδίδοντο ἐπίσης χρησμοὶ (Ἡρόδ. VIII 134. Σοφ. Οἰ. T. 21. Πλουτ. Λύσ. 29, 10. *Αρχ. Δελτ.* 1918, 334₁) καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν Δελφοῖς ἀπὸ τοῦ 424 καὶ ἐξῆς ἴσως δὲ καὶ ἐν παμπαλαίοις χρόνοις. Λοιπὸν ἐπειδὴ ὁ Ρύγχων κατὰ τὰνωτέρω ἦτο δαφναφόρος τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος, ἴσως ἢ παράστασις, εἶπον, τοῦ ἀετώματος δηλοῖ τελετὴν τινὰ σχετικὴν ἢ πρὸς τὴν καθιέρωσιν τοῦ δα-

φναφόρου ἢ πρὸς τὰ ἱερατικὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ τότε θὰ συμβαίνει πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅστις ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ λίθου. Βεβαίως ἀργὸς τις λίθος, δύναται νὰ εἶνε ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἀργὸς λίθος, ἀλλ' ἡ ὑποκειμένη εἰκὼν τοῦ μαχομένου δαφναφόρου ἦτο ἀκροῦσα, ἵνα προσδώσῃ ἐν Θήβαις εἰς τὸν ἐν τῷ ἀετώματι ἀργὸν λίθον τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τοῦ δίφρου τῆς Μαντοῦς.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς παραστάσεως ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὑπομιμνήσκω τινὰ τῶν εἰρημένων: ὅτι ὁ Ῥύγγων εἶχεν αἰρεθῆ, παῖς ἔτι ὢν, ὡς δαφναφόρος, ὅτι ἦτο ἀμφιθαλὴς παῖς, ὅτι κατὰ τὴν τέλει τῆς πομπῆς τῶν Δαφναφορέων, ὅτε ἤδοντο τὰ Παρθένια, παρεστάει αὐτῷ ὁ πλησιέστατος τῶν συγγενῶν, ὅστις ἦτο κατὰ πρώτιστον λόγον ὁ πατήρ, καὶ ὅτι ὁ παραστάτης οὗτος ἐκράτει τὴν ἱερὰν ῥάβδον κωπῶ, ἣτις ἔφερε σφαιρας ἀνηρητημένας καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ ταινιῶν.

Ἡδὴ ἡ περαιτέρω ὁδὸς τοῦ συλλογισμοῦ ἦτο ἐνδεδειγμένη: Ὁ παῖς εἶνε ὁ Ῥύγγων, ὅτε τὸ πρῶτον περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τοῦ δαφναφόρου, ὁ πωγωνοφόρος ἀνὴρ εἶνε ὁ πατήρ αὐτοῦ κρατῶν τὴν κωπῶ. Ἄν ἡ ἐπὶ τοῦ ἀργοῦ λίθου γυνὴ εἶνε προφήτις τις τοῦ Ἀπόλλωνος ξένη πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ῥύγγωνος, ἢ ἂν εἶνε ἡ μήτηρ αὐτοῦ— διατί ἔδει νὰ ἦ ὁ δαφναφόρος ἀμφιθαλὴς;— παραστατοῦσα αὐτῷ κατὰ τὴν ἱερατείαν ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς μαντικοῖς, ἅτινα ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Μαντώ, ἄδηλον. Οὕτω τὸ ἀέτωμα δεικνύει τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐγένετο δαφναφόρος ὁ Ῥύγγων, ἡ δὲ κάτω παράστασις τὸν χρόνον, καθ' ὃν, διατελῶν οὗτος εἰσέτι δαφναφόρος, ἔπεσε μαχομένος που.

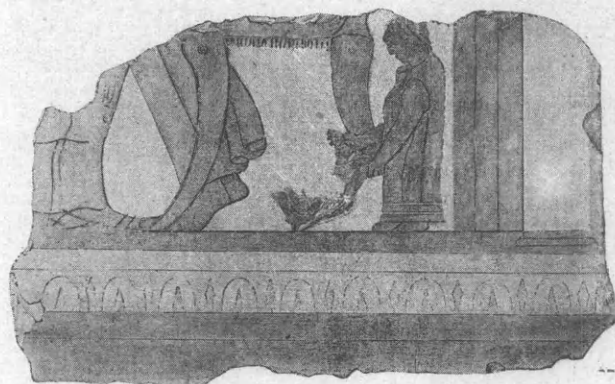
Διὰ νὰ εἶνε ὀρθὴ ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ ἀετώματος καὶ τῆς ὅλης εἰκόνας τοῦ Ῥύγγωνος ὑπέστη ὡς βέβαιον καὶ ἀληθές, ὅτι ὁ στέφανος αὐτοῦ εἶνε δάφνης στέφανος. Ἄλλ' εἶνε τοῦτο ἀληθές; Ὁ κότινος εἶνε φυτὸν ταξιόζωτον (Θεοφρ. ε. φ. 1, 8, 3) ἥτοι ἔχει τὰ φύλλα κατὰ συζυγίας ἐκφυόμενα, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ μύρτος, ἐν ᾗ ἡ δάφνη ἔχει μονήρη τὴν ἔκφυσιν ἐκάστου φύλλου. Εἰς τὸν στέφανον τοῦ Ῥύγγωνος συμβαίνει μᾶλλον τὸ πρῶτον, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείηται ἐντελῶς καὶ ἡ δαφνώδης μορφή. Ἄλλ' οἱ εἰς τὸ ἱμάτιον κεντητοὶ κλάδοι πάντως δὲν εἶνε δάφνης οὔτε μύρτου, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσι τὸ ὀξυκόρυφον τῶν φύλλων αὐτῆς· εἶνε

κλάδοι ἐλαίας καὶ ὁμοιάζουσι τοῖς τοῦ στεφάνου. Εἶνε δ' οἱ κλάδοι τῆς ἐλαίας ἱεροὶ τοῖς χθονίοις (Rohde *Psyche*² II 721), ὁ δὲ Diels (*Sibyl. Blätter* 120) λέγει: «ἡ ἡμερος καὶ τὴν εἰρήνην φιλοῦσα ἐλαία αἰνίττεται τὴν *rax deorum*. Καθὼς ὁ ἥπιος ὁπὸς τοῦ δένδρου ἀποτελεῖ τὸ κύριον συστατικὸν τῶν χθονίων μελιγμάτων, οὕτω καὶ ὁ κλάδος τῆς ἐλαίας ἐν τῇ χειρὶ ἢ ὁ στέφανος τῆς ἐλαίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ποθητῆς καὶ ἐπιτευχθείσης διαλλαγῆς μετὰ τῶν χθονίων θεῶν».

2: στήλη τοῦ Κοιράνου· ἐκ Τανάγρας· νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

Ὡστε οὕτως ἀκροσφαλῆς εἶνε ἡ βᾶσις τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ῥύγγωνος ὡς δαφναφόρου. Ταύτης δὲ καταπιπτούσης, ἡ πολυτέλεια τῶν ἐνδυμάτων τοῦ

3: ἀπόθραυμα χαρακτῆς στήλης ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

Ῥύγγωνος καὶ ὁ στέφανος ἔχουσιν ἀνάλογα ἐν τοῖς Μικωνείοις καὶ Πολυγυωτείοις ἀγγείοις¹, ἀλλὰ τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης αὐτοῦ οὐδεμίαν εὐρίσκει ἐξή-

¹ Furtwängler-Reichhold-Hauser *Vasenmal.* III, πίν. 116, 117.

γησιν οὕτω πλήρη ἐννοίας ὡς ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα· θὰ εἶνε τότε τοῦτο εἰκὼν τις οἰκογενειακῆς σκηνῆς, οἷας εἰκονίζουσιν αἱ κοιναὶ ἀνάγλυπτοι ἐπιτύμβιαι στήλαι, ἀλλὰ πάντως ἐνέχουσα περιεχόμενον τι σημαντικόν, ὃ δὲν δύναμαι νὰ συλλάβω.

Αὗται εἶνε αἱ στήλαι, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Vollgraff μετὰ τοῦ ἐξ Ἀκραϊφνίου τεμαχίου τῆς στήλης τοῦ Πανχάρους.

Τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν ὅμως ἀπέκτησεν ἤδη καὶ τρίτην ἀκεραῖαν στήλην, τὴν τοῦ Σαυγένου (πίν. 2), ἐκ Τανάγρας κομισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ, λείψανον τετάρτης τῆς τοῦ Κοιράνου (εἰκ. 2), ἐπίσης ἐκ Τανάγρας, καὶ ἕτερον, λείψανον πέμπτης (εἰκ. 3), ἐν τῷ προαστίῳ τῶν Θηβῶν Πυρὶ εὑρεθὲν ὑπ' ἐμοῦ. Ἴνα εἶμαι μάλιστα ἀκριβέστερος, πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν ἔχει καὶ ἄλλας στήλας διατηρούσας λείψανα χαρακτῶν παραστάσεων μὴ παρατηρηθέντα μέχρι τοῦδε: οὕτω ἡ στήλη ἀριθ. εὑρετ. 583=IG, VII, 2738 (ὑψ. 1.03, πλ. 0.56-0.63

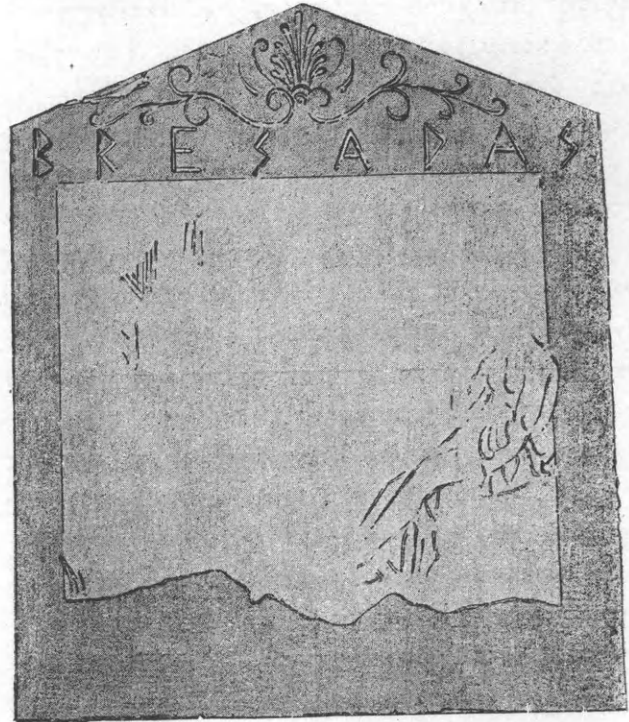

4: χαρακτὴ στήλη τοῦ Φοίκωνος ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

πάχ. 0.25) τοῦ Φοίκωνος εἰκονίζει πιθανώτατα νεκρόδειπνον (εἰκ. 4), ἢ δὲ τοῦ Βρεισάδα (εἰκ. 5), ἀριθ. εὑρετ. 190=IG, VII, 2556¹ ὑψ. 0.81, πλ.

¹ Πρβλ. Wilamowitz *Homer. Unters.* 409, Sadée *De Boeot. titul. dial.* ἐν *Dissertat. Hallenses* 16,143 ἐξ. *Eitrem Beitr. z. Relig.* III 130.

0.683-0.76, πάχ. 0.18) ἐν τῷ ἀετώματι μὲν ἀνθέμιον ὑποκάτω δὲ ἄνδρα καθήμενόν που ἐν χώρῳ ἀνωμάλῳ, ἐξ οὗ φύονται, φαίνεται, φυτὰ

5: χαρακτὴ στήλη τοῦ Βρεισάδα ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

τινα· ἀπέναντι τοῦ ἀνδρὸς νομίζω, πρὸ τοῦ λίθου ὧν, ὅτι βλέπω λείψανα εἰκόνος ἵππου. Πᾶσαι αἱ στήλαι αὗται εἶνε μέλανος λίθου.

Τὸ ἐν Πυρὶ εὑρεθὲν τεμάχιον (εἰκ. 3 ὑψ. μέγιστον 0.24, πλ. 0.39—ἐν τῷ κυματίῳ 0.40—πάχ. 0.14 περίπου ἦτοι ὅσον τὸ τῆς στήλης τοῦ Ῥύγχωνος) μέλανος λίθου εἶνε τὸ κάτω δεξιὸν ἄκρον στήλης, ἐχούσης κάτω κυμάτιον ἐπικόσμητον δωρικῶς δι' ἀδρῶν καὶ ἐγχρώμων ποτε τῶν σχεδίων ἐν λείῳ ἐδάφει. Πλαισιοῦται ἢ πρόσοψις δεξιὰ ὑπὸ ἀδρῶς εἰργασμένης παραστάδος ἐχούσης ὅμοιον κυμάτιον κατὰ τὴν βᾶσιν· ὅμοίαν παραστάδα, ἀδρῶς ἐπειργασμένην καὶ ἐγχρωμὸν ποτε λοιπόν, φέρει καὶ ἡ στενὴ πλευρὰ τῆς στήλης δεξιὰ, ἐν ᾗ τὸ λοιπὸν μέρος αὐτῆς εἶνε λεῖον καὶ ἐξακολουθεῖ τοιοῦτον ὃν μέχρι τῆς παραστάδος τῆς ὄψεως τῆς στήλης.

Παρὰ τὴν παραστάδα ταύτην εἰκονίζεται κατὰ κόρυφόν τι πρᾶγμα διατεμνόμενον ὑπὸ δύο γραμμῶν, ὃ οὐδὲν ἄλλο, νομίζω, δύναται νὰ εἶνε ἢ κίων τις, σημαίνων, ἴσως, ὅτι ἐντὸς τῆς πλαισιουμένης ὄψεως τῆς στήλης ὑποδηλοῦται οἰκοδόμημά

τι ὡς εἰς τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ προαστίου προερχομένην ἀναθηματικὴν στήλην τοῦ Εὐμήδους (*Αρχ. Δελτ.* 1916 σ. 251). Ἀριστερὰ τῶν τεκτονικῶν τούτων στοιχείων τῆς προσόψεως ἐκτείνεται τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς κυρίας εἰκόνας: Ἐπὶ θρόνου μετ' ἀνακλίσεως, κροσσωτῶς ἐσκευασμένου τὴν ἐδραν, κάθηται μορφὴ γυναικεία, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τοῦ μακροῦ χιτῶνος, πρὸ ταύτης δὲ ἵσταται ἑτέρα ὀρθία ἐπίσης γυναικεία καί, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ εἰκαζομένου μεγάλου πλάτους τῆς στήλης, θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μορφαὶ ἀριστερώτερα ἐπὶ τοῦ ἀπολομένου μέρους αὐτῆς. Ὅπισθεν τοῦ θρόνου μικρὸς παῖς, ποδῆρες ἀχειρίδωτον ἱμάτιον περιβεβλημένος¹, ἀσχολεῖται περὶ τι, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε χειραμάξιόν τι παιδικὸν ὡς εἰς τὰς παιδικὰς ἀγγειογραφίας ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ὄργανον (κατ' ἀρχὰς εἶχον σκεφθῆ ἄροτρον)· ἀλλὰ πιστεύω μᾶλλον, ὅτι πρόκειται περὶ ἀλεκτρονομαχίας, τοῦ ἐνὸς ἀλέκτορος ἵσταμένου χαμαὶ τοῦ δ' ἑτέρου κρατουμένου ὑπὸ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ παιδός· ἢ ἀριστερὰ ἴσως κρατεῖ ραβδίον ἢ κλάδον. Αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι πτυχὰς ἱματίων ἢ ἄλλας λεπτομερείας εἶνε τόσον ἀραιαί, ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὄχι μόνον χρώματα, ἀλλὰ καὶ διαφοροὶ τόνοι χρωμάτων ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνας.

Πιστεύω, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι ἢ μνημονευθεῖσαι στήλαι, ἀλλ' ἔχει τοῦτο τὸ ἴδιον γνώρισμα, ὅτι ἡ χάραξις αὐτοῦ εἶνε ἐλλιπεστέρα, τοῦ τεχνίτου ἀφιεμένου μᾶλλον εἰς τὴν γραφήν. Τὸ ἔργον θὰ εἶνε τῶν πρωίμων τοῦ τεχνίτου, ἀλλὰ διὰ τὰς ὀγκηρὰς κατὰ τὰ ἄκρα πτυχὰς, ἃς βλέπομεν ὑπὸ τὸν θρόνον, καὶ ἃς γινώσκωμεν ἐσχάτως ἐκ τοῦ Schröder (*Jarb.* 1914, 127 ἐξ. 160 ἐξ.) ὡς μέχρι τοῦ Μίκωνος, συγχρόνου τοῦ Ἀγλαοφῶντος—πατρὸς τοῦ Πολυγνώτου (αὐτ. 1915, 117 ἐξ.)—ἀνακτέας, νεώτερον τοῦ 460 π. X.

¹ Ὁμοίαν στολὴν φέρει ὁ παῖς τῆς κρητικῆς στήλης (*Memorie del R. istituto Lombardo* 1912 πίν. VI εἰκ. 15, ὃν ὁ ἐκδότης Pernier αὐτ. 220 ἐρμηνεύει ὡς τὸν ἐθρὸν τοῦ κυρίου προσώπου τῆς στήλης κατὰ ἀμέλειαν τοῦ νόμου τοῦ ἰσοκεφαλισμοῦ, συμφῶνως δὲ πρὸς ἄλλον παλαιὸν νόμον ἀνατολικὸν καὶ ἐλληνικὸν εἰκονισθέντα μικρότερον. Ἡ στολὴ καὶ ἐκεῖ ὅμοια οὔσα καὶ δὴ καὶ δαντελλωτή, δεικνύει, νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ παιδὸς σεβάζοντος τὸν ἕρωα.

Τὸ τεμάχιον τῆς στήλης τοῦ Κοιράνου (ἄνω σ. 8 εἰκ. 2), ὅπερ μετήνεγκον εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν φέρει ἀριθμ. εὔρετ. Τανάγρας 1392 καὶ ἐπιγραφὴν ΚΟΙΡΑΝΟΣ, ὑφ' ἣν σφύζεται μέρος μόνον, τὸ ἄνω, χαρακτῆς παραστάσεως πολεμιστοῦ κρανοφόρου ἐστραμμένου πρὸς δεξιὰ ὡς ὁ Ῥύγγων καὶ ὁ Μνάσων. Ἐχει ὑψ. 0.44, πλ. 0.53, πᾶχ. 0.17 ἥτοι ὅσον περίπου ἢ ἐπομένη στήλη τοῦ Σαυγένους. Ἡ ἐργασία εἶνε ἀδρά καὶ προσομοία τῇ τοῦ Παγγάρου, ἐλλείπει δὲ μέγα μέρος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ σωθέντος μέρους, ἐνεκα πιθανῶς τῶν καιρικῶν ἐπιδράσεων, ἐπειδὴ ἡ στήλη ἦτο ἐκτεθειμένη ἐν τῇ αὐλῇ μόνον τοῦ μουσείου τοῦ Σχηματαρίου ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη. Τὸ πυρίτιον τῶν τοιοῦτων τιτανωδῶν λίθων, ὅταν δὲν καλύπτονται ὑπὸ χρωμάτων, ἐνούμενον μετὰ τοῦ ἀξυγόνου τῆς ἀτμοσφαιρας προξενεῖ φθορὰν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν.

Ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους (πίν. 2), προερχομένη ἐπίσης ἐκ τῶν νεκροταφείων τῆς Τανάγρας, ἀπέκειτο ὡσαύτως εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ χωρίου Σχηματαρίου, ὅθεν μετεκομίσθη ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1910 εἰς Θήβας. Πότε ἀνεσκάφη καὶ πότε ἐκομίσθη εἰς τὸ Σχηματάριον, εἶνε ἄγνωστον. Βεβαίως ὅμως πρὸ τοῦ 1891· διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατεγράφη ὑπ' ἀριθ. 1338 εἰς τὸ εὔρετήριον τῆς συλλογῆς, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Δ. Δ. Κώνστα κατ' ἐντολήν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἀπέκειτο λοιπὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μουσείου ἐκτεθειμένη ἐπὶ 20 τοῦλάχιστον ἔτη εἰς τὴν βροχὴν καὶ πάσας τὰς καιρικὰς βλάβας. Ἡ χαρακτῆ παραστάσις, ἣν φέρει, ἐκαλύπτετο ἐν μέρει, μάλιστα τῷ ἄνω, ὑπὸ ὕδατογενῶν καθιζημάτων, ἀπομακρυνθέντων ἤδη, καὶ διέλαθε τοὺς ἰδόντας αὐτήν. Εἶνε ἀνέκδοτος ἐντελῶς, ἐν δὲ τῷ εὔρετηρίῳ Τανάγρας κατεγράφη ἀπλῶς ὡς στήλη ἐπιτυμβία φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΣΑΥ-ΓΕΝΕΣ (=Σαυγένης). Ἐχει ὑψ. 1.23, πλ. 0.71-0.77 (κάτω) καὶ πᾶχος 0.15 περίπου.

Ἐνεκα τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τῆς στήλης δυσκόλως καὶ μετ' ἀναπορεύκτων ἀτελειῶν ἐγένετο καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Σαυγένους, ἀλλ' αἱ ἀτέλειαι παρακωλύουσιν ἥττον μὲν τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῆς εἰκόνας, μᾶλλον δὲ τὴν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ἀξίας κρίσιν.

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὀνόματος καὶ παλαιογραφικῶς

καὶ ὀρθογραφικῶς εἶνε τῶν αὐτῶν χρόνων, ὧν καὶ ὁ Μνάσων καὶ ὁ Ρύγχων. Ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐν τῇ εἰκόνι πρέπει νὰ προστεθῇ ὀριζοντία γραμμὴ, ὀριζουσα ζώνην, ἀποτετριμμένην νῦν, ἐν ἣ ἡ ἐπιγραφὴ. Τὸ κύριον πεδίον τῆς στήλης, οὐδεμίαν διαφορὰν ἐργασίας δεικνύον σήμερον ἐντὸς ἡ ἐκτὸς τῶν εἰκονιζομένων, καταλαμβάνει ὁ Σαυγένης ἐν στάσει μαχομένου πρὸς δεξιὰ, φορῶν περὶ τὸ κωνικὸν κράνος στέφανον ὅμοιον τῷ τοῦ Ρύγχωνος.

Ἐξω τῶν Θηβῶν ὁ στέφανος τῆς δάφνης δὲν εἶχε τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν, περὶ ἧς ἐπολυπραγμονήσαμεν ἀνωτέρω, ἀπαντᾷ δὲ ἐπὶ ἀγγείων παριστανόντων πολεμιστάς¹· εἶνε ὁ στέφανος, ὃν ἡ Νίκη προσπετομένη ἐπιθέτει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νικητοῦ² καὶ ὅστις προσήκει παντὶ δεόντως τὶ ἐπιτελέσαντι³ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ δικαίως ζήσαντι ἢ δεδικαιωμένῳ νεκρῷ ἢ γενικῶς ἀνθρώπῳ «τὸν βίον διηγωνισμένῳ» (Σχολ. Ἀριστοφ. *Λυσ.* 601). Διὰ τοῦτο εὐρίσκονται χρυσοὶ στέφανοι ἐν τάφους ἐκ φύλλων ἄλλων τε φυτῶν καὶ δὴ καὶ δάφνης⁴.

Ἄλλ' εἴπομεν ἤδη, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ στεφάνου δάφνης, ἀλλὰ ἐλαίας πιθανώτατα.

Ἡ ἐξωμὴς τοῦ Σαυγένους ἀνασεσυρμένη οὖσα καὶ καταλείπουσα γυμνὸν μεῖζον μέρος τοῦ σώματος ἢ ὅσον φαίνεται παρὰ τῷ Μνάσωνι, συγκρατεῖται ὑπὸ ζώνης. Τὰ ὑποδήματα εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ρύγχωνος ὡς καὶ ἡ ἀσπίς, φέρουσα τὸν αὐτὸν περίπου ἐσωτερικὸν κόσμον.

Ἡ Χίμαιρα ὅμοιος εἶνε ἐστραμμένη ἐνταῦθα πρὸς τὰ δεξιὰ, λείπει δὲ ὁ κύων καὶ ὁ ἀστήρ. Μεταξὺ τῶν πτερυγῶν τοῦ Πηγάσου ἡ ἀντιγραφὴ ἐταλαντεύθη πρὸ τῶν ἀσαφῶν ἰχνῶν καὶ προὔτιμησέ τινα μὴ ἐπιτρέποντα ἐκεῖ χῶρον πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Βελλεροφόντου, ἀλλὰ πρὸ τοῦ λίθου δύναται τις νὰ βοηθηθῇ πρὸς παρεμβολὴν αὐτοῦ.

¹ Π. χ. BCH 1902, 564.

² Π. χ. Reinach *Repert. d. vases* I, 108, 195, 361· πρβλ. Σοφ. *Φιλοκλ.* 841. *Αἴ.* 465. *Αἴλ. π. ε.* 6, 6.

³ Reinach *ε. ζ.* I, 336 *Θουκ.* II, 46. *Δημοσθ.* 22, 75.

⁴ Ὅρα Blümner *Privatalt. 369, 381, 2*. Benndorf *Gr. u. Sicil. Vasenb.* σ. 8 ἐξ. Pottier *Les lécythes blancs* 19. *Laum Stiftungen* I, σ. 83. Πρβλ. *Εὐριπ.* *Ἡρ. μαν* 526, 562. *Βάκχ.* 341 ἐξ. *Φων.* 1631. Σχολ. Πινδ. *Ἴσθμ.* 3, 79. BCH, 1900, 299 ἐξ. Περὶ τῆς ἀρχαίου καθαριτικῆς καὶ ἀποτροπιαστικῆς σημασίας τῶν στεφάνων ὅρα Köchling *De coronarum apud ant. vi atque usu* Giessen 1914 πλειστάκις, Wächter *Reinheitsvorschriften* 44, Pley *De lanae in antiquorum ritibus usu* 83 ἐξ.

Διὰ τῆς μαχαίρας μάχεται ὁ Σαυγένης¹· ἐμάχετο πρότερον διὰ τοῦ δόρατος, ἀλλὰ συντριβὲν² ἀπέρριψεν αὐτὸ κατὰ γῆς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἄν ὁ κολεὸς τοῦ ξίφους, ὡς ἄχρηστος πλέον, ἀπερρίφθη ἐπίσης καὶ ἡ διαλανθάνει ἐπὶ τοῦ λίθου που εἰκονισμένος ὧν ἡ παρελείφθη ὅλως, ἡ ἂν ὑποτίθεται ἀνηρτημένος ἀπὸ τῆς ὀσφύος, δὲν δύναμαι νὰ εἶπω. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ τεχνίτης φαντάζεται αὐτὸν ἀπερριμμένον ἐν τῇ ὀρμῇ τῆς μάχης.

Εἰς τὰς διαφόρους γραμμάς τοῦ ἐδάφους, ὧν αἱ ὑπερκειμένα δηλοῦσι τὴν ἀπωτέραν ἀπόστασιν, ὑπάρχει τὸ τεθραυσμένον δόρυ, ἐν δένδρον ἀδιαγνώστου εἶδους νῦν, καὶ μία ἀνεμώνη. Δὲν πιστεύω, ὅτι τὰ φυτὰ ταῦτα ἔχουσι σημασίαν τινὰ εἰδικὴν ἐνταῦθα καὶ δὴ καὶ σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ εἰκονιζόμενον πρᾶγμα, ἀλλ' ὑπομιμνήσκω, ὅτι κατὰ τινα μῦθον ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀδώνιδος ἐβλάστησεν οὐχὶ τὸ πολύχρηστον καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὡς «νεκρολούλουδον» ἐρυθρὸν ῥόδον, ἀλλ' ἡ ἀνεμώνη (Σχολ. Θεοκρ. εἰς V, 92· πρβλ. *Πολίτην Παραδόσεις* II, 643 ἐξ.). Ἄλλ' εἶνε φρονιμώτερον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἀνθους ὡς καὶ τοῦ ὄλου τοπέιου μετὰ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους εἶνε τεχνικὸς τρόπος, ὅστις κυρίως ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ ε' αἰ. εἰσάγεται, ὅταν εἶνε ἀνάγκη εἰς τὰ προσιτὰ ἡμῖν νῦν ἔργα τῆς τέχνης³. Ἄλλως ὅμως, νομίζω, πρέπει πάντως νὰ ἐρμηνευθῶσιν οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατακεείμενοι χειροπληθεῖς λίθοι· ὅτι δηλ. οὗτοι δὲν εἶνε ἀπλοῦν πάρεργον τοῦ τεχνίτου⁴, ἀλλ' ἐνέχουσιν ἰδίαν σημασίαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ λίθου, ὅστις εἶνε τολμηρῶς ἀλλ' ἀδιαμφισβητήτως κεχαραγμένος μετέωρος πρὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Σαυγένους. Τὴν σκέψιν τοῦ τεχνίτου, οὕτω σχεδιάσαντος τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα, ἐξηγεῖ ἡ περαιτέρω ἐχθρική αἰχμὴ δόρατος, ἥτις ἀναμφιβόλως θὰ δώσῃ μετὰ μίαν

¹ Αἱ δύο γραμμαὶ αἱ διακρίνουσαι τὴν ἄκραν δεξιὰν χεῖρα ἀπὸ τοῦ πήχεως δὲν εἶνε ἐπὶ τοῦ λίθου ἐκτενεῖς καθ' ὄλον τὸ πλάτος τοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἀποσβέννυνται πρὸς ἀριστερά· ὡστε εἶνε πτυχαὶ τοῦ δέρματος.

² Πρβλ. *Εὐριπ.* *Φων.* 1408 ἐξ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀκραιφίως Εὐγνώτου ἐν BCH 1900 σ. 70.

³ Πρβλ. Heinemann *Landschaftliche Elemente* 91 ἐξ. Furtwängler *Griech. Vasenmal.* II, 34, 162, 252, 301, 317.

⁴ Πρβλ. Vogel *Ueber Scenen Eurip. Tragöd. in gr. Vasingen.* Dissert. σ. 30.

στιγμὴν τὴν ὑστάτην πληγὴν εἰς τὸν ἀκόμη μαχόμενον ἥρωα. Ἡ εἰκὼν ἀφηγεῖται οἰονεὶ ἱστορίαν, ἐπεισόδιον τῆς μάχης, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Σαυγένης, ἀπόγονος καὶ μιμητὴς τῆς οἶδε πρόσωπον Κυναιγεῖρων καὶ πρόγονος τοῦ ἥρωος τῆς Ἀλαμάνας. Ἴσως ῥίπτονται οἱ λίθοι ἐκεῖνοι ὑπὸ πολεμίων ψιλῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' ἴσως ἐν τῇ λυσιπύρῳ μάχῃ οἱ ἐχθροὶ ἐξήντησαν τὰ ἀφετὰ ὅπλα τῆς ἐπιθέσεως, καὶ καταλιθοβολοῦσι τὸν Σαυγένην ὡς οἱ μυθικοὶ πολεμισταὶ τῶν γιγαντομαχιῶν· οὗτος δὲ ἰδὼν τὸ δόρυ θραυόμενον ἀπορρίπτει αὐτὸ καὶ ἀνασπᾷ τὴν μάχαιραν, τὴν ἐσχάτην καταβάλλον ἀνδρείαν. Ἄλλ' ἢ πολεμία λόγχη ἔρριψεν αὐτὸν νεκρὸν. Βεβαίως πολὺ ἐπιέσθη τὸ στρατιωτικὸν σῶμα, εἰς ὃ ἀνήκεν ὁ Σαυγένης, κατὰ τὴν μάχην, ἐν ἣ εὔρεν οὗτος τὸν θάνατον. Ὅτι δὲ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πραγματικῆς ἱστορίας, συμβάσης ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου καὶ οὐχὶ περὶ φανταστικῆς σκηνῆς ὑποτιθεμένης ἐν τῷ Ἄδῃ, ὡς ἐρμηνεύει περὶ ἄλλων πολεμικῶν μνημείων τῆς Ἀττικῆς ὁ Brückner (Athen Mitt. 1910, 231), δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἀμφισβητηθῇ σπουδαίως, εἰ καὶ ἡ στολὴ τοῦ ἀνδρὸς δὲν ἀνήκει εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ πολέμου· κατωτέρω θὰ διευκρινηθῶσι τὰ πράγματα σαφέστερον.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ ἀετώματος τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους. Ἐνταῦθα εἰς τὸ τρίγωνον, ἔχον ὡς βᾶσιν ὀριζοντίαν διπλὴν σειρὰν φύλλων ἐλαίας, ὑπομνησκόντων τὰς τῶν προθύρων ἐπιστέφεις¹, χωρίζεται διὰ δύο κατακορύφων γραμμῶν καὶ μιᾶς ὀριζοντίας ἐξαιρετον μέρος μέγα, φέρον χαρακτὴν παράστασιν. Τὸ πρὸς ἀριστερὰ ἀξιόλογον ὑπόλοιπον μέρος εἶνε κενὸν παραστάσεως, χαρακτῆς τοῦλάχιστον. Τὸ ἐξαιρετον μέρος δεικνύει εἰκόνα, τῶν λεγομένων «νεκροδείπνων»: Δύο ἄνδρες εἶνε ἐξηπλωμένοι ἐπὶ κλίνης, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἐκτείνεται τράπεζα πλήρης ἐδεσμάτων². Ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν, παραδόξως ἐστολισμένος τὴν κόμην, ὅσον δύναμαι νὰ βλέπω, κρατεῖ φιάλην ὡς κοτταβίζων. Ἀριστερὰ παῖς θεράπων οἰνοχόος

¹ Ἄνθολ. Παλατ. V, 281, VI, 293. Ἄθην. XV, 669, 670· πρβλ. Φίλιον Δισθν. Ἐφ. νομισμ. Ἄοχ 1904 (VII) σ. 43. Τὸ αὐτὸ διακοσμητικὸν αἶσθημα λαμβάνει ἐν τοῖς ἀγγείοις, ἄτινα περὶ τὸν λαϊκὸν ἢ τὴν κοιλίαν φέρουσι γραπτὸς στεφάνους διαφόρων φυτῶν.

² Πρβλ. π. χ. Rhomaios Athen. Mitt. 1914, 230 ἐξ. καὶ τὴν τοῦ Benndorf ἐν Eranos Vindob. 379 ἐξ.

γυμνὸς βυθίζει τὴν χεῖρα ἐντὸς μεγάλου κρατῆρος, ἵνα ἀντλήσῃ διὰ τινος σκεύους οἶνον χάριν τῶν ἐστιωμένων. Περαιτέρω δεξιὰ τῶν ἐστιωμένων ὑπάρχει κοινοῦ τύπου ἀμφορεύς, ἄκμων ἐπὶ ἀκμοθέτου, σφύρα καὶ λαβὴς ἢ πυράγρα, τὰ χαρακτηριστικὰ ἔργαλεῖα τοῦ μεταλλουργοῦ Ἡφαίστου (Ὅμ. Ἰλ. Σ 475 ἐξ.). Τί εἶνε ταῦτα ἐνταῦθα;

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ πρότερον ἔχομεν ἐπιτυμβίους στήλας ὑποδηλούσας τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀποθανόντος διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἐργαλείων τῶν προσηκόντων εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο¹. Φαίνεται δὲ, ὅτι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ὑπῆρχεν ἡ τάσις τῆς ἐπὶ τοῦ τάφου ὑποδηλώσεως τῆς τέχνης τῶν τεθνεώτων. Ὁ ἐταῖρος τοῦ Ὀδυσσεύς Ἑλπίνωρ, ἀνὴρ ναυτικὸς ἀπολέσας τὴν ζωὴν ἀδόξως παρὰ τῇ Κίρκῃ καὶ μείνας ἄταφος, παρακαλεῖ τὸν Ὀδυσσεά καταβάντα εἰς τὸν Ἄδην, νὰ φροντίσῃ νὰ θάψῃ αὐτόν, νὰ ἐπιχώσῃ δὲ τύμβον καὶ νὰ στήσῃ ἐπὶ τοῦ σήματος τούτου κώπην, δι' ἣς ὁ τεθνεὺς ἐκωπηλάτῃ ἐν τῇ ζωῇ ὧν (Ὀδ. Λ, 78). Τοῦτο δὲ καὶ ἐξετέλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τῶν λοιπῶν ἐταίρων (M, 14)

τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
πῆξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐήρες ἐρετμόν.

Ἐπὶ ἄλλου τάφου ἀναφέρονται (Welcker, Syll. inscript. 7) «οἱ δ' ἐπὶ τύμβῳ μανηταὶ τέχνης δουροτόμοι πελέκεις». (Πρβλ. καὶ τὸν «κύρτον καὶ κώπην, μνήμα κακοζωίας» ἐπὶ τάφου ἀλιέως). Περὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων ὅρα μάλιστα Conze Grabrel. πίν. 119, 156, 181, 182· περὶ τῶν ἱερείων (ἐν Βοιωτίᾳ π. χ. IG VII, 2676) τοὺς φέροντας ἀνάγλυπτον τὴν κλειδα τοῦ ναοῦ ἐπιτυμβίους λίθους, ὧν εἰς ἀναβαίνει μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰ. π. X.¹ Κατὰ ταῦτα χωρὶς νὰ ἐκτεινώμεθα εἰς προσαγωγὴν ἄλλων παραδειγμάτων

¹ Weisshäuptl Die Grabged. d. gr. Anthol. 79 ἐξ. Conze Att. Grabrel. πίν. 119, 181. Franklin Ἐφ. Ἄοχ. 1902, 143. BCH 1912, 324+IG, VII 4222. Νέος Ἑλληνομν. II, 262. Reinach Reperit. d. rel. II 37. Röm. Mitt. 1912, 230 ἐξ. Pfuhl Jahrb. 1905, 70 σημ. 65, 66. πρβλ. 1913, 63 ἐξ. Ἄνθ. Ἑλλ. VII, 455. πρβ. Athen. Mitt. 1804, 329 ἐξ. Ἐν τῇ ἀρχαῖο-λογικῇ συλλογῇ Λαρίσεως ἐπὶ στήλης ἑυλοργὸς πελεκεὶς ἔυλον καὶ παρ' αὐτόν εἶνε σεῖστρον (Blümner Athen. Mitt. 1889, 158), ἐν δὲ τῷ μουσεῖῳ Πειραιῶς εἶνε γεγλυμμένον πλοῖον ἐπὶ ἀνεκὸ ὅτου ἐπιταφίῳ στήλης ἀνακλήρου. Γενικῶς ὅρα καὶ Blümner Privatalt.² 384. Ἄλλοιαι σκέψεις θὰ ἠδύνατο τις νὰ πορίσῃ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Σβορώνου Δισθν. Ἐφ. τ. νομισμ. Ἄοχ. XVIII 1916-7, 113 ἐξ., 131 ἐξ.

¹ Kékule Gr. Sculpt.², 180 ἐξ.

των, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη αὐτὴ ἀδυναμία τῆς μνηύσεως τῆς τέχνης τοῦ θανόντος ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἀπαντῶσα ἐπὶ Ὀμήρου καὶ συχνὰ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς κλασσικούς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, λίαν δὲ γνωστὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἤγαγε τὸν τεχνίτην τῆς στήλης ἢ τοὺς οἰκείους τοῦ Σαυγένους νὰ προσθέσωσιν ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ἀετώματος τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ὁ Σαυγένης θὰ ἦτο κατὰ ταῦτα μεταλλουργός (πρβλ. Ἀνθολ. Ἑλλ. VI, 117). Ἴσως μάλιστα ὁ ἀμφορεύς θὰ ἦτο τεκμήριον ἀκριβεστέρου ὀρισμοῦ τοῦ εἶδους τῆς μεταλλουργίας τοῦ Σαυγένους (περίφημος ἦν ἡ γείτων Χαλκίς διὰ τὴν χαλκουργίαν αὐτῆς), ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τὸ ὕδωρ εἶνε ἀπαραίτητον διὰ τὴν βαφήν τοῦ σιδήρου (*Blümner Gewerbe und Künste* IV, 333 ἐξ.). Ἐπὶ τινος μελανομόρφου ἀγγείου (*Blümner* ε. ἄ. IV 364 εἰκ. 53) παριστῶντος σιδηρουργεῖον, εἰκονίζεται καὶ ὕδρια τις, εἰς ἣν οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ ἀγγείου δὲν ἀπέδωκαν ἰδιάζουσαν σημασίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀμφορεύς τοῦ ἀετώματος δηλοῖ ἀναγκαῖον σκεῦος τοῦ τεχνουργοῦ. Ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀετώματος ὁ ἀμφορεύς κεῖται μεταξὺ τῶν φανερῶν ἐργαλείων τέχνης καὶ τοῦ κυρίως δειπνοῦ, οὕτως ὥστε νὰ εἶνε μὲν ἀμφίβολόν πως εἰς πότερον τῶν μερῶν τῆς παραστάσεως κυρίως ἀνήκει, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὑπηρετικὸς τοῦ συμποσίου κρατῆρ ὑπάρχει εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς εἰκόνος, ὁ ἀμφορεύς πάντως πιθανώτερον ἀνήκει εἰς τὰ ἐργαλεῖα, παρ' ἃ ἴσταται.

Πλὴν τούτου ἐγείρονται τὰ ζητήματα, τίς εἶνε ἡ θέσις, ἐν ἣ ὑποτίθεται, ὅτι γίνεται τὸ συμπόσιον τοῦτο; τίνας εἶνε οἱ ἄνδρες οἱ συμπίνοντες; εἶνε θεοὶ ἢ ἥρωες ἢ θνητοί; εἶνε ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν ὁ Σαυγένης, ὡς ἀπλοῦς θνητὸς ἢ ὡς ἀφηρωϊσμένος ἄνθρωπος; Τίς ἢ γενικωτέρα σημασία τῶν παραστάσεων τούτων, ἃς καλοῦμεν νεκρόδειπνα;

Ἡ εἰσδοὸς εἰς τὸ θέμα τοῦτο θὰ παρέσυρεν ἡμᾶς μακρὰν, ἀνευ ἐλπίδος λύσεως ἀναμφισβητήτου. Ἀναφέρω μόνον, ὅτι τὰ νεκρόδειπνα ἐρμηνεύονται ἢ ὡς οἰκογενειακὰ συμπόσια ὑπαινιττόμενα εὐθυμόν τινα τοῦ βίου ἀπέλαυσιν ἢ ὡς συμπόσια προσσερόμενα ὑπὸ τῶν ζώντων εἰς τὸν νεκρόν¹, ἢ ὡς

συμπόσια, ἅτινα δῆθεν προσφέρει ὁ νεκρὸς τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ τάφου¹, ἢ ὡς συμπόσια ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ μετὰ τῶν μακάρων². Λεπτομερέστερον ἐπραγματεύθη ὁ Ῥωμαῖος (*Athen. Mitteil.* 1914, 209 ἐξ.), ὅστις διέκρινε τέσσαρας κατηγορίας ἐν τοῖς λεγομένοις «νεκροδείπνοις», ἧτοι 1) ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα εἰκονίζοντα δειπνοῦντας θεοὺς ἢ ἥρωας, 2) δειπνοῦντας τὰ νομιζόμενα τεθνεῶτας, 3) τεθνεῶτας δειπνοῦντας μετὰ θεῶν ἢ ἡρώων χθονίων καὶ 4) δειπνοῦντας ἀφηρωϊσμένους νεκρούς, οὓς περιορίζει εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παραδεδεγμένην μέχρι πρό τινας χρόνου γνώμην. Ἐπειδὴ ἐν τῷ ἀετώματι τῆς στήλης τοῦ Σαυγένους εἰκονίζονται σύμβολα τέχνης, ταῦτα δὲ δυσκόλως δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς χθονίους θεοὺς ἢ δαίμονας προστάτας τοῦ τάφου, εἰκόζω, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἐν τῷ ἀετώματι ἀνδρῶν εἶνε ὁ Σαυγένης, ὁ δ' ἕτερος χθονίός τις ἥρωας ἢ θεὸς κοινῇ ἀπολαύων τῶν «νομιζομένων» προσφερομένων τοῖς νεκροῖς καὶ δαίμοσιν ἐπὶ τοῦ τάφου.

Τὰ ἐργαλεῖα λοιπὸν εἶνε σύμβολα τῆς τέχνης τοῦ Σαυγένους, ὃν ὅμως δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ἀπλοῦν ἐργάτην ἢ ἐπιτηδευματίαν. Ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης εἶχε πολυσχιδῆ βιομηχανίαν ἀνεπτυγμένην, ἅτε μὴ ποριζομένη ἄλλοθεν, ὡς νῦν, ἢ σπανίως τὰ ἀναγκαῖα ἔργα τῆς τέχνης καὶ δὴ τὰ ὄπλα, ἅτινα πολλάκις κατεσκευάζοντο κατὰ μεγάλα πλήθη πρὸς ὀπλισμὸν ὀλοκλήρων στρατῶν. Ὁ πλουσίως ὀπλισμένος Σαυγένης θὰ ἦτο ἐργοστασιάρχης, καθὼς ἦτο ὁ Δημοσθένης ἔχων ἐργαστήριον μαχαιροποιῶν, ἐν ᾧ ἀπησχόλει 33 τεχνίτας, καὶ κλινοποιῶν, ἐν ᾧ ἀπησχόλει 20 τεχνίτας.

* *

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καὶ ἐκ τῆς θεᾶς τῶν εἰκόνων σχηματίζομεν τὴν γνώμην, ὅτι αἱ στήλαι τοῦ Μνάσωνος, τοῦ Ῥύγκωνος, τοῦ Σαυγένους καὶ τοῦ Κοιράνου εἶνε ὄχι μόνον σύγχρονα γενικῶς ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐξῆλθον, ἂν μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός, ὅπερ εἶνε ἐπίσης πιθανόν, ἀλλ' ὅμως τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου. Πᾶσαι εἶνε ἐπὶ μέλανος βοιωτικοῦ λίθου, πᾶσαι εἶναι χαρα-

¹ Wolters *Gipsabg.* N° 1052. Brückner *Ornament und Form* 84.

¹ Pfuhl, *Jahrb.* 1905 σ. 144.

² v. Fritze *Athen. Mitt.* 1906, 347 ἐξ.

καὶ κατὰ τέχνην ἀσυνήθη ὅλως ἀλλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ¹. Προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς γεωγραφικῆς περιφερείας, ἐπιγραφικῶς εἶνε σύγχρονοι καὶ φέρουσι καὶ ἄλλας προφανεῖς ὁμοιότητας. Ἡ στάσις πάντων τῶν πολεμιστῶν εἶνε ἡ αὐτή, τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπιθέσεως. Πατοῦσι πάντες ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους. Εἰς τὸν Ῥύγχωνα καὶ τὸν Σαυγένην ἐπιτείνεται ἡ τοπιογραφία διὰ τῆς προσθήκης δένδρων καὶ ἀνθῶν. Ἡ τεχνικὴ ὁμογένεια τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους ἐπιρρωννύεται διὰ τῆς σχεδὸν ταυτότητος τοῦ κατεστημένου κράτους καὶ τῆς κατακόσμου ἀσπίδος καὶ τῶν περιτέχνων ὑποδημάτων. Ἡ προοπτικὴ παράστασις τοῦ ἐδάφους, τῶν ἀσπίδων, αἰτίνες φαίνονται ὡσεὶ εἰς ἐν ᾧ εἶνε κυκλικαί, καὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τῶν τριῶν ὀλοκλήρων πολεμιστῶν καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Μνάωνος καὶ τοῦ ποδὸς τοῦ οἰνοχόου παρὰ τῷ Σαυγένει εἶνε ἡ αὐτή. Ἐπίσης δὲ τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον περιουσίας διὰ τε τὴν σύνθεσιν καὶ τὰ τοπιογραφικὰ προβλήματα εἶνε τὸ αὐτό. Αἱ παραστάσεις ἐν τοῖς ἀετώμασι τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους εἶνε ὁμοίως ἀσυμμέτρως διατεταγμέναι πλεονάζοντος χώρου πρὸς ἀριστερά. Πάντα δὲ ταῦτα εἶνε χαρακτῆρες τέχνης ἐξερχομένης οὐχὶ ἐκ πολλῶν κεφαλῶν. Ὅταν δὲ προσθέσωμεν καὶ τὸν γενικώτερον χαρακτῆρα, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ἔφερον ἀναμφηρίστως χρώματα ἐπὶ τοῦ ἔξω τῶν σωμάτων ἐδάφους τῶν στηλῶν καὶ ἐπὶ τῶν γραμμῶν τῶν δηλουσῶν τὸ περίγραμμα καὶ πᾶς λεπτομερείας τῶν παραστάσεων, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τῶν σωμάτων, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται ὡς παραστάσεις μελανομόρφων ἀγγείων παρεληλυθότος συρμοῦ, τότε πορίζομεθα τὴν ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν ἰδιαζούσης τεχνοτροπίας

¹ Τῆς Χίου στήλαι τινες (πρβλ. *Beschreib. der ant. Sculpt. d. Berlin. Mus.* ἀριθ. 766 A) εἶνε ἔργα νεώτερα, τοῦ δὲ μουσείου τῶν Ἀθηνῶν ἡ στήλη τοῦ Λυσίου καὶ ἡ τοῦ Ἀντιφάνους (*Conze Att. Grabrel.* Ἀριθ. 1, 8 καὶ 22) ἢ εἶνε χρονολογικῶς ἀσύνδετα ἔργα ἢ ἔχουσι τὴν χάραξιν ἀμελῆ καὶ ἐπομένως ἐστερημένην τῆς σημασίας, ἣν αὐτὴ ἔχει εἰς τὰ βοιωτικὰ ἔργα. Ὡσαύτως αἱ στήλαι τοῦ Πρινιᾶ τῆς Κρήτης (*Pernier Memorie del R. Instituto Lombardo* 1912, σ. 219 ἐξ. πίν. VI, VII), ἀναγόμεναι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7^{ου} αἰ. π. Χ. ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

Τὴν νεωτέραν στήλην τοῦ Ταναγραϊκοῦ μουσείου Σχηματαρίου (ἀριθ. εὔρετ. 1518) τὴν φέρουσαν ἐπιγραφὴν ΑΡΧΙΑΞ καὶ χαρακτῶν κἀνθαρὸν ἐν χαρακτῶ στεφάνῳ κισσοῦ γινώσκω νῦν ἐκ τῶν σημειώσεών μου μόνων, χωρὶς νὰ δύναιμι νὰ ἀρυσθῶ ἐξ αὐτῶν πλείονα στοιχεῖα ρίσεως καὶ συγκρίσεως (BCH 1902, 558₃).

μὴ ἐκταθείσης πολὺ, περιορισμένης τότε ἐν Βοιωτία, μὴ παραγαγούσης πολλὰ ἔργα, καὶ ἀσκουμένης ὑπὸ ὀλίγων τεχνιτῶν, πιθανῶς δὲ ὑπὸ ἐνὸς ἐργαστηρίου, ὅπερ ἦτο πιθανῶς ἐξ ἴσου ἐργαστήριον γλύπτου ἅμα καὶ ζωγράφου, ἂν μὴ μᾶλλον ἐργαστήριον ἐπιδεξίου καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν λίθων ζωγράφου. Ἴσως δὲ ἡ ἀπόσβεσις τοῦ ἐργαστηρίου τούτου ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τουτοῦ· διότι ἀντὶ χαρακτῶν ἅμα καὶ γραπτῶν παραστάσεων, ἀφ' οὗ τὰ χαράγματα ἐκρύπτοντο ὑπὸ τὸ χρῶμα, περιορίσθησαν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν εὐθηνότεραν ἀπλῆν τῶν στηλῶν γραφήν, ἣτις καὶ πρὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ μετ' αὐτὴν ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη. Ἡ ἀπώλεια νῦν τῶν χρωμάτων ἐν ταῖς τοιαύταις στήλαις ἀφαιρεῖ ἡμᾶς τὰ μέσα πρὸς ἀσφαλῆ ἔρευναν τῆς νεωτέρας συνεχοῦς σταδιοδρομίας τῆς τέχνης ταύτης.

Δεχόμενοι ὅμως, ὅτι ὁ χαρακτῆρ τῶν χαρακτῶν στηλῶν τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν εἶνε κατ' ἐξοχὴν ζωγραφικός, κατ' ἀνάγκην εἰσάγομεν αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γραφικῆς μεγαλοτεχνίας τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ἣν ἐμιμοῦντο αἱ λοιπαὶ εἰκαστικαὶ τέχναι. Ἐπιφανέστατος δὲ τῶν ζωγράφων ἐκείνων ἦτο ὁ Πολύγνωτος, ὅστις καὶ ἐν Πλαταιαῖς (*Παυσ.* 9,4,2) καὶ ἐν Θεσπιαῖς (*Plin. H. N.* 35, 123) εἰργάσθη, ὥστε νὰ εἶνε γνωστὴ ἡ τέχνη αὐτοῦ καὶ ἐν Βοιωτία. Ἐν Πλαταιαῖς, συνεργάτην ἔχων τὸν Ὀνάσιαν, εἶχε ζωγραφῆσαι τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τὴν μνηστηροφονίαν τοῦ Ὀδυσσεῦς, ἃς ἐμιμήθη ἡ ἀγγειογραφία καὶ ἡ γλυπτικὴ (πρβλ. τὸ μνημεῖον τῆς Τρύσης-Γκιόλμπασι). Ἐν Ἀθήναις ἡ Ποικίλη στοὰ εἶχε κοσμηθῆ ὑπὸ τοῦ Πολυγνώτου τοῦ Μίκωνος καὶ ἴσως καὶ τοῦ Παναίνου ¹. Ὁ Πολύγνωτος εἶχε γράψει τὴν Ἰλίου πέρσιν, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἐν Οἰνῶν μάχην, ὁ Μίκων Ἀμαζονομαχίαν, ἔτι δέ, μετὰ τοῦ Παναίνου ἴσως, καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. Τίνος ἀποδοχῆς ἔτυχον τὰ ἔργα ταῦτα, φαίνεται ἐκ τῆς εὐρείας μιμήσεως, ἣν βλέπομεν μὲν καὶ παρὰ τοῖς γλύπταις ἀλλὰ μάλιστα παρὰ τοῖς ἀγγειογράφοις καὶ τοῖς νομισματοκόποις.

¹ *Brunn Gesch. Gr. Künstler* II, 18 ἐξ. *Robert Marathonschlacht* 3 ἐξ. *B. Schröder Jahrb.* 1911, 287 ἐξ. ἄλλ' ὅρα καὶ *Wolters ἐν Kunstwiss. Gesellschaft in München* 1916 Sitz. 13 Mart.

Ὁ Vollgraff παρέθεσε παραδείγματα ἱκανά, εἰς ἃ δύναται τις νὰ προσθήσῃ πολλὰ ἐκ τῶν μελετῶν τοῦ B. Schröder *Jahrb.* 1811, 281 ἐξ. 1914, 123 ἐξ. 1915, 95 ἐξ. *Arch. Anz.* 1912, 142 ἐξ. Conze *Att. Grabrel.* 1147-1155. Εἰς ταῦτα, πλὴν ἄλλων τινῶν παραδειγμάτων ἐξ ἀγγείων ἀνεκδότων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἐφ'αρ- μένον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μέγα ἀττικόν, ἀπο- κείμενον ἐντὸς τοῦ Ὀρολογίου τοῦ Κυρρήστου ἐν Ἀθήναις.

Προφανεστάτη ὅμως εἶνε ἡ ἐπίδρασις τῆς μεγα- λογραφίας ἐκείνης ἐπὶ τὰς ἀγγειογραφίας. Ἐχο- μεν ἀληθῶς ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα τοῦ 460 π. Χ. περίπου καὶ ἐντεῦθεν, ἅτινα δεικνύουσι χαρακτῆ- ρας τεχνικούς ἀγνώστους εἰς τὴν αὐστηράν ἐρυ- θρόμορφον, πολλῶ δὲ μᾶλλον εἰς τὴν μελανόμορ- φον ἀγγειογραφίαν. Οἱ νεωτεριστικοὶ δὲ οὗτοι τε- χνικοὶ χαρακτῆρες εἶνε πλὴν ἄλλων ἡ ἀρχιτεκτο- νικὴ εὐτως εἰπεῖν κάλυψις τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου διὰ γραφῆς κυρίως μόνον ὡς τοιχογραφίας νοητῆς, ἢ προοπτικῆ παράστασις καὶ κατὰ σκιαγραφίαν τινὰ ἀνάπτυξις τοῦ χώρου εἰς βάθος, ἢ εἰς διά- φορα ἐδάφη διάταξις τῶν ἐπὶ μέρους γραφῶν καὶ ἡ συνήθης ἀποφυγὴ τοῦ ἐπιπέδου δαπέδου¹, ἣτις ἐξαναγκάζει τὸν τεχνίτην εἰς ἀναπόφευκτον κεινη- μένην ἀπεικόνισιν τῶν σωμάτων, ἣν ἐπανευρίσκο- μεν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἰς τὸν Μιχαήλ Ἀγγε- λον, προσέτι δὲ καὶ ἡ ὅλη τοπειογραφικὸν χαρα- κτῆρα ἔχουσα σύλληψις τοῦ σχεδίου περιέχοντος καὶ βράχους καὶ φυτά.

Εἶνε οἱ νεωτερισμοὶ οὗτοι ἐφευρέσεις τῶν ἀγγειο- γραφῶν; Ἄλλ' ἂν οἱ ἀγγειογράφοι ἦσαν οὕτω μεγάλοι ἐφευρέται, δὲν θὰ παρέμενον ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστοι ἐν τῇ λογογραφικῇ παραδόσει. Ἐπειτα, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ταύτης γενομένων περιγραφῶν τῶν ἔργων τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν τοῦ ε' αἰῶνος καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν κρίσεων τῆς ἀρ- χαιότητος, οἱ νεωτερισμοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἀποτελοῦν- τες νέας τεχνικὰς ἀρχὰς καὶ νέα τεχνικὰ ἀξιώμα- τα, ἦσαν τὰ προβλήματα τῆς γραφικῆς μεγαλο- τεχνίας τοῦ ε' αἰῶνος. Ὅταν δὲ βλέπωμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἰσχύουσαν χρονολογίαν τῶν ἀγγείων οἱ

ἀγγειογράφοι, ἐλθόντες χρονολογικῶς μετὰ τοὺς κατονομασθέντας ἤδη μεγάλους ζωγράφους, δα- νεῖζονται τὰ θέματα αὐτῶν (Ἀμαζονομαχίαν, μνη- στηροφονίαν, Ἰλίου πέρσιν κλ.) ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, θὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ εἰς τὰς ἐφαρ- μοσθεῖσας τεχνικὰς μεθόδους ἐγένετο δανεισμός, καὶ ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐγένετο post hoc ἐγένετο propter hoc, ἐπομένως ὅτι ἡ τιμὴ διὰ τὴν τεχνι- κὴν πρόοδον καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν νέων ἐκεί- νων τεχνικῶν τρόπων ὀφείλεται εἰς τοὺς εἰρημέ- νους μεγάλους ζωγράφους καὶ τὸν Ἀθηναῖον Ἀπολ- λόδωρον, ζωγράφους ὧν τὸ ὄνομα παρέμεινεν ἐν τῇ παραδόσει γνωστὸν καὶ μέγα παρὰ πᾶσαν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἔργων αὐτῶν.

Ἰπὸ τὴν ἐπίδρασιν λοιπὸν τῶν μεγάλων τούτων καλλιτεχνῶν ἐποιήθησαν τὰ γλυπτὰ ἐκεῖνα ἔργα, ἐκόπησαν τὰ νομίσματα, ἐγράφησαν τὰ ἀγγεῖα, ἐποιήθησαν αἱ χαρακταὶ στῆλαι τῶν Θηβῶν.

Ὁ Rodenwaldt (*Arch. Anz.* 1913, 64) ἀναφε- ρόμενος εἰς τὴν παραβολὴν τῶν Θηβαϊκῶν στηλῶν πρὸς τὰ τῶν Ὀπουντίων Λοκρικὰ νομίσματα, τὰ εἰκονίζοντα τὸν Αἴαντα, ἅτινα πρῶτα πάντων ἔρ- χονται εἰς τὴν μνήμην παντὸς μελετητοῦ τῶν στη- λῶν¹, φρονεῖ, ὅτι καὶ αὐταὶ καὶ τὰ νομίσματα ἀνάγονται εἰς πρότυπὸν τι ἐν Ὀποῦντι εἰκονίζον τὸν Αἴαντα. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τε στῆλαι καὶ τὰ νομί- σματα δεικνύουσι τὸν πολεμιστὴν ἐστραμμένον πρὸς δεξιὰ, ὀρθῶς λέγει (*Jahrb.* 1913, 324-5), ὅτι τὸ πρότυπον ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἦτο οὐχὶ περι- φερὲς ἔργον, ἀλλ' ἡ ἀνάγλυφον ἢ γραπτὴ εἰκὼν. Ἀλλὰ δὲν νομίζω, ὅτι τοιοῦτος τύπος εἰδικῆς εἰκό- νος τοῦ Αἴαντος ἦτο πρωτότυπος καὶ μονήρης· διότι παρατηρῶ, ὅτι τὰ λοκρικὰ ἐκεῖνα νομίσματα δὲν εἶχον ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρότυπον· πρῶτον διότι ὁ Αἴας δὲν εἶναι πάντοτε τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς τύ- που καὶ δευτέρον διότι τὰ Μικῶνεια καὶ Πολυ- γνώτεια ἀγγεῖα ἔχουσι τοιοῦτους πολεμιστὰς πρὸς δεξιὰ ἢ πρὸς ἀριστερὰ μαχομένους, κατὰ ποικίλους τρόπους, ὥστε ἐπιβάλλεται καὶ τὸν Αἴαντα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς μίμησιν τῶν ἔργων, ἅτινα ἦσαν τὰ πρότυπα τῶν ἀγγειογράφων καὶ τὸ κοινὸν διδα- σκαλεῖον πάντων τῶν συγχρόνων καὶ νεωτέρων πως τεχνιτῶν. Εἰς τὰ ἀγγεῖα προσέτι βλέπομεν

¹ Πρὸς Heinemann *Landschaftliche Elemente* 91 ἐξ.

¹ Ὑπάρχουσι καὶ Θηβαϊκὰ νομίσματα παραπλήσια ὡς B. Head *Hist. of the coinage of Boiotia* πίν. IX, 8, 10, πρὸς πίν. XI, 3.

τὸ ὄχανον τῆς ἀσπίδος τοῦ Θησέως καὶ τῆς Κλυμένης (ἄρα τὸ ἀγγεῖον ἐν *Jahrb.* 1915 σ. 109 εἰκ.) ἐν σχήματι κεραυνοῦ ὡς ἐν τῇ ἀσπίδι τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τοῦ Σαυγένους, κατακέντητα ἰμάτια ὡς τοῦ Ῥύγχωνος καὶ τὸν πλούσιον ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῆς ἀσπίδος, ὃν ἐμιμήθη καὶ ὁ Φειδίας ¹. Ἐκεῖ θὰ εἰκονίζετο καὶ πολεμιστῆς τις, ὅστις ἀπέριψε τὸ θραυσθὲν δόρυ καὶ μάχεται διὰ τοῦ ξίφους, ὃν ἐμιμήθησάν τινα νομίσματα καὶ ὁ Σαυγένης, παθὼν καὶ οὗτος τὸ σύνηθες βεβαίως τοῦτο πάθημα ἐν μάχῃ.

Ἄν ἠκολουθοῦμεν τὸν συλλογισμὸν τοῦ Schröder (ἔ. ἄ. 1911, 281 ἐξ.), καθ' ὃν ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ τῆς Ποικίλης Στοᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Μίκωνος ἐδείκνυε τοὺς Ἑλληνας ἐν ἀριστερᾷ τεταγμένους καὶ μαχομένους πρὸς δεξιᾷ, θὰ ἠγόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ στῆλαι τῶν Θηβῶν μιμοῦνται ἔργον τοῦ Μίκωνος, ὅστις ἦτο κατὰ τι πρεσβύτερος καὶ ἀρχαικώτερος τοῦ Πολυγνώτου ². Ἄλλ' αὐτὸς ὁ Schröder ἐνθ. ἄν. 1914, 128 ἐξ. 1915, 110 ἐξ. διακρίνει ἀγγεῖα ἀρχαικώτερα καὶ νεωτερικώτερα, ἐφ' ὧν εἰκονίζονται καὶ ἀμαζονομαχίαι δεικνύουσαι πολεμιστὰς ἐν ἐπιθέσει ὡς αἱ Θηβαϊκαὶ στῆλαι, ἀναφερόμενος δὲ εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὴν ἐν τῷ τοῦ Θησέως ἱερῷ ἀμαζονομαχίαν εἶχε γράψει ἴσως ὁ Πολύγνωτος ³ δέχεται, ὅτι ἡ τεχνικὴ ἐξεργασία τῶν λεπτομερειῶν ἐγένετο κατ' ἐπίδρασιν τῆς πολυγνωτείου τέχνης. Ἡ στῆλη δὲ τοῦ Μνάσωνος καὶ ἡ τοῦ Ῥύγχωνος εἶνε λίαν προηγμένοι, ἐξηυγενισμένοι τὴν ἔκφρασιν καὶ διάφοροι τῶν μορφῶν τῶν Μικωνείων ἀγγείων, ἔνθα τὰ σώματα εἶνέ πως δέσμια ἐν τῇ κινήσει, αἱ δὲ πτυχαὶ κανονικαὶ διὰ παραλλήλων λεπτῶν γραμμῶν δεδηλωμένοι, οἷας ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἐκεῖθεν ἔκγονον μνημεῖον τῶν Νηρηίδων γλυπτικῶς μεταφραζομένας καὶ ἀναδεικνυομένας καὶ εἰς ἀνεμούμενα ἰμάτια, ἐλλείποντα διὰ τεχνικοὺς λόγους ἐκ τῶν ἀγγείων.

Ἐπειδὴ αἱ Θηβαϊκαὶ στῆλαι τῶν πολεμιστῶν,

¹ Furtwängler *Gr. Vasenmaler*. I, 127· ἀπλοῦς Πηγάσους ὡς ἐπίσημον ἀσπίδων ἄρα Stefani *Compt. rend.* 1864, 40, Hartwig *Meisterschalen* πίν. 56, 1, σ. 515 ἐξ. Reinach *Repert. d. vases* I, σ. 203, 1.

² Schröder *Jahrb.* 1915, 117.

³ Brunn ἔ. ἄ. 17. Robert *Marathonsschlacht* 46. Furtw.-Reichhold-Hauser *Gr. Vasenmal.* II, 323.

ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω, ἐποιήθησαν ἀμέσως μετὰ τὸ 424 π. Χ., θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν αὐτὰς καὶ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου ἐργαστηρίου, ὡς στενὴν σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸν Πολύγνωτον (Schröder ἔ. ἄ. 1915, 122), ἀλλὰ ἡ παραβολὴ δὲν δεικνύει ἐπίδρασιν ἀττικὴν καὶ φαίνεται, ὅτι τὰ βοιωτικὰ ἔργα εἶνε γεννήματα οὐχὶ ὑποτελοῦς ἀλλὰ παραλλήλου πρὸς τὰ ἀττικὰ ἀναπτύξεως τῆς τέχνης, ἰωνίζοντα δὲ κατὰ τᾶλλα καὶ ἔχοντα πρὸς ἐκεῖνα κοινὸν τὸν τύπον τοῦ ἐπιτιθεμένου πολεμιστοῦ (πρβλ. π.χ. τὸν Ἀριστοναύτην).

Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς ἐν Πλαταιαῖς εἶχεν ἐργασθῆ μετὰ τοῦ Πολυγνώτου καὶ ὁ Ὀνασίας, γράψας οὗτος τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (Παυσ. 9, 4, 2). Τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου τούτου αὐτὸ μὲν τοῦτο δὲν εἶνε σύνηθες ἐν Βοιωτίᾳ, ἔνθα πολλοὶ εἶνε οἱ Ὀνασίμοι, ἀλλὰ κατὰ τὸν τύπον βοιωτικὸν ὃν, δεικνύει τὸν ἄνδρα Βοιωτὸν. Ἀπίθανον εἶνε, ὅτι ἦτο Θηβαῖος, διότι εἰς Θηβαῖον ἄνδρα δυσκόλως θὰ ἀνετίθετο ἡ κόσμησις ναοῦ ἰδρυθέντος ἐκ τῶν λαφύρων προσφάτου πολέμου, καθ' ὃν οἱ Θηβαῖοι ἦσαν καθαρῶς ἀντίπαλοι. Ἴσως ἦτο Θεσπιεύς, συντελέσας καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ Πολυγνώτου εἰς Θεσπιάς πρὸς ἐργασίαν, ἣν μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πλινίου (H. N. 35, 123). Ἡ ἐν Θεσπιαῖς αὕτη ἐργασία τοῦ Πολυγνώτου θὰ ἐγένετο ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κυρία, φαίνεται, αἰτία τῆς ἐπιδημίας τοῦ Πολυγνώτου ἐν Βοιωτίᾳ.

Ὁ Ὀνασίας μνημονεύομενος ὡς συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου, θὰ ἦτο βεβαίως ἀξιόλογος τεχνίτης, ἅτε αὐτὸς γράψας τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ. Δὲν εἶνε ἀδύνατον, ὅτι ἦτο μαθητὴς τῶν Θασίων τεχνιτῶν τῶν συγχρόνων τοῦ Ἀγλαοφῶντος, πατρὸς τοῦ Πολυγνώτου, ἀλλ' οὐδεμίαν περὶ τούτου ἐνδειξιν ἔχομεν. Ἄλλ' εἴτε ἐμαθήτευσεν ἔξω τῆς Βοιωτίας, εἴτε ἦτο μαθητὴς ἐκείνων τῶν ἐγχωρίων τεχνιτῶν, οἵτινες ἐδίδαξαν τοὺς Βοιωτοὺς ζωγράφους τῶν μελανομόρφων καὶ τῶν πρωίμων ἐρυθρομόρφων καὶ τῶν οἷος ὁ κἀνθαρος τῆς Μυκαλησοῦ ¹ ἀγγείων τὰ θέματα τῶν εἰκόνων, δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἦτο ἐν τινὶ μέτρῳ ἀντάξιος συνεργάτης τοῦ Πολυγνώτου, ὅτι ἐδιδάχθη ἱκανὰ

¹ *Journ. of Hell. St.* XXIX, 1909 πίν. XXVI.

ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συνεργασίας, ὅτι προσήγγισε πάντως πρὸς τὸν τεχνικὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν Πλαταιαῖς, πολεμικὰς πράξεις εἰκονίζον, θὰ εἶχε πολλὰ σώματα πολεμιστῶν ἐν στάσει, οἷα ἢ τῶν πολεμιστῶν τῶν Θηβαϊκῶν στηλῶν. Ὁ Σαυγένης μάλιστα καὶ τὰ τεμάχιον εἰκ. 3, διὰ τῶν ἀρχαῖζουσῶν πτυχῶν ἐξερχόμενα τοῦ συνήθους παρὰ τῷ Μνάσωνι καὶ τῷ Ρύγχωνι τρόπου, ἀσυμβίβαστα δὲ καὶ πρὸς τὴν Πολυγνώτειον πτυχολογία, δεικνύουσιν, ὅχι μόνον ὅτι ὁ τεχνίτης πολλὰς λεπτομερείας ἐνεπίστευεν εἰς τὸν χρωστικὸν οὐχὶ δ' εἰς τὴν σμίλην, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρότυπά τινα παλαιὰ ἐν Βοιωτίᾳ ἐτύγγανον μιμήσεως καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ τεχνῖται ἦσαν ἤδη δυνατοὶ νὰ παράγωσι τελειότερα ἔργα.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀνασίας οὐδαμοῦ ἀλλαγῶς μνημονεύεται πλὴν ἐν Πλαταιαῖς καὶ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἴσως ἐκ σπουδῆς τοῦ Πausanίου, ἵνα περιγράψῃ τὸ ἐκεῖ ἱστορικὸν ἱερὸν καὶ μνημονεύσῃ τῶν μεγάλων τεχνιτῶν Φειδίου καὶ Πολυγνώτου, συμπεραίνω, ὅτι τὸν βίον αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἔζησεν ἐν Βοιωτίᾳ, μὴ μετασχὼν ἄλλων μεγάλων ἔργων γνωστῶν εἰς τὴν πολυπραγμονοῦσαν περὶ τούτων ἀρχαίαν παράδοσιν. Ἄλλ' ἂν τοῦτο ἀληθεύῃ, τότε πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν Βοιωτίᾳ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς εἰκαζομένης ἱστορίας ταύτης αἱ φαντασίαι σωρεύονται βεβαίως πολλαί, τὸ δὲ χεῖρον εἶνε, ὅτι, ἵνα προχωρήσωμεν, ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἄλλων: Εἶνε γνωστόν, ὅτι κατὰ τὸν Ε' καὶ τὸν Δ' αἰῶνα πολλοὶ τεχνῖται εἶνε διφυεῖς τὴν τέχνην· οἱ ζωγράφοι Πολύγνωτος, Μίκων καὶ Πάναϊνος ἦσαν ἅμα καὶ γλύπται, ὡς οἱ γλύπται Φειδίας καὶ Εὐφράνωρ ἦσαν καὶ ζωγράφοι. Μάλιστα δὲ διαφέρει ἡμῖν ὁ Θηβαῖος Ἀριστείδης, praeclarus artifex, ὅστις ἦτο διδάσκαλος τοῦ Εὐφράνωρος (Πλίν. Η. η. 35, 114) καὶ διεκρίνετο αὐτ. 35, 122) ἐν τῇ ἐγκαυστικῇ τέχνῃ, ἣς ἐνομιζέτο ὑπὸ τινῶν εὐρετής. Ὁ Πλίνιος, φαίνεται συγγέμων τὸν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσαντα πρεσβύτερον Ἀριστείδην, ὃν τάσσει σύγχρονον τῷ Ζεῦξιδι καὶ τῷ Παρρασίῳ, καὶ τὸν ὁμώνυμον ἔγγονον αὐτοῦ, ὅστις ἀπεικόνισε καὶ τὴν Λεόντιον τὴν φίλην τοῦ Ἐπικούρου (342-271 π. Χ., ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 322 καὶ ἀπὸ τοῦ 306

περίπου μέχρι 271)¹. Εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δύο τούτων ὁμώνυμων τεχνιτῶν δὲν θὰ διατρέψωμεν, δεχόμενοι αὐτοὺς κατὰ τὰ πορίσματα ἄλλων νεωτέρων τοῦ Brunh ἐρευνητῶν διακεκριμένους, ὁμώνυμους, συμπολίτας καὶ συγγενεῖς, ἀλλ' ἐν ἀποστάσει ἑκατονταετηρίδος ἀπ' ἀλλήλων ἀκμάσαντας. Περὶ τοῦ πρώτου πιστεύεται, ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς τὸν ἀπλῶς μνημονευόμενον Ἀριστείδην ὡς μαθητὴν τοῦ Πολυκλείτου (Πλίν. Η η 34, 50.72), ἐπιδέξιον ἐπομένως καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ. Τοιοῦτός τις, εἶπομεν, ἀμφιδέξιος τεχνίτης πρέπει πάντως νὰ ἦτο ὁ ποιήσας τὰς Θηβαϊκὰς στηλάς, καὶ ἂν ἀκόμη ἔλειπεν ἢ ἀνάμειξις ἐκείνη τοῦ Πολυκλείτου εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τεχνίτου πιστευομένου Θηβαίου καὶ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλίνιος (35, 75) λέγει, ὅτι ὁ Ἀριστείδης ὡς ζωγράφος ἦτο μαθητὴς τοῦ Εὐξενίδα, νομίζω, ὅτι ὁ Εὐξενίδας οὗτος θὰ εὐρίσκετο ἐν τινι σχέσει ἢ ἐξαρτήσει πρὸς τὸν Ὀνασίαν τὸν συνεργάτην τοῦ Πολυγνώτου, εἰ καὶ ὁ Ἀριστείδης θὰ ἠδύνατο καὶ αὐτὸς ἀπ' εὐθείας νὰ διδαχθῆ ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς.

Τὸν πρεσβύτερον Ἀριστείδην τάσσει ὁ Wolters (Springer Wolters *Die Kunst des Allert.* 320 ἐξ. 371) σύγχρονον τοῦ Σκόπα, ἵνα, οὕτω, φαίνεται, συγχρονίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ πάθους εἰς τὰς ἀνθρωπίνους εἰκόνας ἐν τε τῇ γραφικῇ καὶ τῇ πλαστικῇ. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀκριβὲς συγχρονισμὸς δὲν εἶνε ἀναγκαῖος, ἐπειδὴ ἡ γραφικὴ ἠδύνατο νὰ προηγηθῆ, δὲν γνωρίζομεν δὲ ἀκριβῶς τίνα ἔργα τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τὸν Ἀριστείδην ἀνήκουσιν εἰς τὸν πρεσβύτερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο τεχνίτην, καὶ ἴσως πλανώμεθα πιστεύοντες, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἀριστείδης εἶνε εἰσηγητὴς τοῦ πάθους, ὡς πλανᾶται νομίζω ὁ Perrot *Hist. de l'art* X, 201 πιστεύων, ὅτι ὁ νεώτερος Ἀριστείδης ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦ εἶνε κατὰ τὸν Πλίνιον εὐρετής τῆς ἐγκαυστικῆς. Οὗτος δὲ ὁ νεώτερος Ἀριστείδης, ζήσας μέχρι τοῦ τέλους περίπου τῆς 4^{ης} ἑκατονταετηρίδος π. Χ., ἐνδοξος δ' ὢν τῷ 336 ὅτε εἰκὼν αὐτοῦ ἀπήχθη ἐκ Θηβῶν εἰς Πέλλαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλως ἔγγονος τοῦ

¹ A. Reinach *Rev. d. Phil.* XXXIX, 1915, 53

πάππου, ἂν τούτου ἡ ὄρασις κατεβιβάζετο πολὺ ἐν τῷ 4^ῳ αἰῶνι. Τὸ ζήτημα τοῦ Θηβαϊκοῦ ἐργαστηρίου, μάλιστα ὡς πρὸς τὸν πρεσβύτερον Ἀριστείδην, δὲν ἔλυσε οὐδ' ἡ τελευταία μελέτη τοῦ ὀξύνου καὶ πολυμαθοῦς, προώρως δ' ἀπολομένου ἐν τῷ πολέμῳ A. J. Reinach (ἔ. ἄ. σ. 50 ἐξ.). Ἐλλειψίς αὐτῆς εἶνε, ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐτίμησε δεόντως, ἀλλ' οὐδ' ἐμνημόνευσε ὅπως τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλινίου (H. n. 34, 50. 72), καθ' ἣν ὁ Ἀριστείδης, ὅστις δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλος τοῦ Θηβαίου, ἦτο μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου. Ὅταν δὲ τὸ ἔνδοξον στάδιον τοῦ Πολυκλείτου πιθανῶς ἄρχεται ἤδη πρὸ τοῦ 440 π. X. καὶ δὲν ἔχομεν σαφεῖς ἀποδείξεις ὅτι ἐξακολουθεῖ μακρὰν μετὰ τὸ 420 περίπου, ἠδύνατο οὗτος νὰ εἶνε εἰς γλυπτικὴν δεξιότητα ἐνωρὶς διδάσκαλος τοῦ ζωγράφου Ἀριστείδου, ὥστε ὁ Ἀριστείδης πάλιν νὰ εἶνε κατηρτισμένος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἴσως ἔνδοξος τεχνίτης κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἧς τὸ 424 ἔτος εἶνε σημαντικὸν πρὸς τὴν μελέτην ἡμῶν ταύτην.

Ἄλλ' ἀφ' οὗ τοιοῦτος φημίζεται ὁ Θηβαῖος Ἀριστείδης, τὰ δὲ κρινόμενα ἐνταῦθα ἔργα εἶνε πάντα Θηβαϊκά, ὡς θὰ δειχθῆ, δὲν θὰ εἴπωμεν πλέον νέον τι, σπεύδοντες νὰ δηλώσωμεν, ὅτι τὸν Ἀριστείδην τοῦτον ὑπολαμβάνομεν ποιητὴν τῶν στηλῶν. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκεν ἤδη ὁ Vollgraff (ἔ. ἄ. σ. 570) γενικώτερον ἀποδοὺς τὰ καλλιτεχνήματα «εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἀριστείδου», ὁ δὲ Six (*Jahrb.* 1909, σ. 10) «οὐχὶ ἄγαν ἀπιθάνως» εἰς τὸν Ἀριστείδην. Νῦν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ἦνέ τις ὀριστικώτερος, ἐπειδὴ ἡ χρονικὴ τάξις, ἣν ἀμέσως κατωτέρω δίδω εἰς τὰ ἔργα, μοὶ φαίνεται θετικώτερα· εἶνε δὲ αὕτη μᾶλλον προσήκουσα τεχνίτη, ὅστις καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἤκμαζε καὶ μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου ἠδύνατο νὰ εἶνε· δύσκολον δὲ εἶνε νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ἄλλον τεχνίτην ἔργα οὕτως ἄξια λόγου, ἐν ᾧ ἐν Θήβαις εἰργάζετο τότε καὶ διέπρεπεν ὁ Ἀριστείδης. Ἔργον δὲ τι τοῦ Ἀντιδότου, ὁ clipeo dimicans (Πλίν. 35, 130), δεικνύει ἴσως, ὅτι ὁ τύπος οὗτος τῶν εἰκόνων εἶνε κληρονομικὸς ἔπειτα ἐν τῷ Βοιωτικῷ ἐργαστηρίῳ καὶ ταῖς παραφράσιν αὐτοῦ.

*
* *

Ὁ Homolle (*Comptes rendus de l'Acad.* 1902 σ. 716-7) ἀνάγει τὴν στήλην τοῦ Μνάσωνος καὶ τὴν τοῦ Ῥύγχωνος εἰς τὸ α' τρίτον τοῦ δ' αἰῶνος, ὁ Vollgraff (ἔ. ἄ. σ. 566) εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 4^{ου} αἰ. π. X., ὁ Bulle (ἔ. ἄ.) τὸν μὲν Μνάσωνα εἰς τὸ 440 περίπου τὸν δὲ Ῥύγχωνα, παραβάλλων τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μειδίου, εἰς τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰ., καὶ ὁ Rodenwaldt ἐν μὲν *Arch. Anz.* 1913, 65 ἀμφότερα εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (κατὰ τὸν Karo *Arch. Anz.* 1911, 123, ὅστις πάλιν κατ' ἐμὲ *Παναθήναια* 1910, 222), ἐν δὲ *Jahrb.* 1913, 330 σημ. ἀμφότερα εἰς τὸν χρόνον 450-440.

Ἡ ἐμὴ χρονολογία τῶν στηλῶν συναγεται οὐχὶ ἐκ τεχνικῶν καὶ αἰσθητικῶν λόγων, οἵτινες θὰ εἶχον ἀσθενὲς κῶρος ἕνεκα τοῦ μονήρους σχεδὸν τῆς χαρακτῆς ἐργασίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς προελεύσεως αὐτῶν ἐκ χώρας, ἐν ᾗ δὲν εἶνε ἀσφαλεῖς αἱ κρίσεις κατ' ἀξιώματα τεχνικὰ ἀλλαγῆ μορφωθέντα, ἀλλ' ἐκ σειρᾶς ἱστορικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν συλλογισμῶν, εἰς ὧν τὸ πόρισμα ἐπιβάλλεται νὰ ὑποτάξωμεν τοὺς αἰσθητικούς λόγους, οἵτινες ἔμωσ πάλιν οὐδαμῶς ἀντιστρατεύονται, καθὼς ἐγὼ αισθάνομαι.

Ἐν τῷ μουσεῖῳ τῶν Θηβῶν ἀπόκεινται ὀκτὼ ὀλόκληροι, ἀπλαῖ, ἴσαι καὶ ἕμοιαι ἀλλήλαις ὀρθογώνιοι ἐπιτύμβιοι* στηλαὶ (*IG VII 1888 a 1*), μέγα θραῦσμα, τὸ ἄνω, ἐνάτης καὶ μικρὸν τῆς ἄνω γωνίας δεκάτης, πᾶσαι ἐκ βοιωτικοῦ λευκοῦ λίθου ἢ μαρμάρου¹ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ποιηθεῖσαι καὶ ἐπομένως σύγχρονοι, προερχόμενοι δὲ ἐκ τινος νεκροταφείου πρὸς Α τῶν Θεσπιῶν κειμένου καὶ δὴ καὶ ἐκ μεγάλου πολυανδρίου, κοσμουμένου ποτὲ ὑπὸ μεγάλου λέοντος², ἀκεφάλου καὶ ἀποδος³ νῦν κατὰ κειμένου πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ πολυανδρίου.⁴

¹ Πρβλ. Rodenwaldt *Jahrb.* 1913, 111.

² Πρβλ. Lüscheke *Athen. Mitt.* 1879 σ. 297. A. Reinach *Rev. d. ét. Gr.* 1913, 354 ἐξ. Collignon *Statues funer.* 231 (ἐλλιπὴς αὐτόθι ἢ συγκεχυμένη ἢ βιβλιογραφία).

³ Εἰς ποὺς ἀνευρεθεῖς ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ Θηβαϊκῷ μουσεῖῳ.

⁴ [Μετ' ἀληθοῦς αἰσχύνης προσέθετο κατὰ τὰς διορθώσεις τῶν δοκιμίων τῆς παρουσίας μελέτης, ὅτι εὐρέθησαν ἐν Θεσπιαῖς τόσον κακοὶ ἄνθρωποι καὶ ἀσεβεῖς ἐσχάτως, ὥστε ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1921 διὰ λόγους προσωπικοῦ ἢ ἐμυυλίου μίσους ἀντινάξαν διὰ δυναμίτιδος τὸν λέοντα εἰς τεμάχια, ἅτινα πρέπει νὰ συλλογηθῶσι. Μέχρι τοῦδε εἶνε γνωστὰ εἰκόνες αὐτοῦ, ἀνεπιτυχεῖς καὶ αὐταί, αἱ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν *Πρακτικῶς* 1911 σ. 160 ἐξ.].

Ἄνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ Σταματάκη ¹, ἀνέσκαψα δὲ καὶ ἐγὼ μέρος τοῦ πολυανδρίου τούτου ἄλλως τε καὶ πρὸς συλλογὴν πηλίνων κτερισμάτων, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ εἶνε σφόδρα χρήσιμα διὰ τὸ ὠρισμένον τῆς χρονολογίας αὐτῶν. ²

Οὐδὲν κόσμημα φέρουσιν αἱ στήλαι πλὴν ἀπλοῦ κυματίου ἐπὶ κορυφῆς. Ἐφ' ἐκάστης ὅμως ἀναγινώσκονται 10 ἢ 12 ὀνόματα ἐπιπολαίως ἐγκεκολλημένα· ἐλαχίστας δ' ἐπιγραφὰς ἐγνώρισα ἐν Βοιωτίᾳ ἐχούσας τὸ κάλλος τῶν γραμμάτων τούτων. Ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν ὀνομάτων ὑπερβαίνει τὰ ἑκατόν, ἴσως δὲ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι στήλαι, ἀλλ' ἀπώλοντο. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀνεδημοσιεύθησαν πολλάκις καὶ ἠρμηνεύθησαν ὡς προερχόμεναι ἐκ δημοσίου πολυανδρίου καὶ ἐπομένως περιλαμβανούσαι τὰ ὀνόματα νεκρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ. Ἐπιγραφικῶς κριθεῖσαι εὐρέθησαν ὑπ' ἄλλων τε καὶ ὑπὸ τοῦ Kirchhoff (*Stud. z. Gesch. d. Gr. Alphab.* ⁴ 140) καὶ τοῦ Dittenberger (IG ^ε. ἄ.) ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐπομένως μὴ ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Ξέρξου παρὰ τὰς Θερμοπύλας πολύνεκρον ἀντίστασιν τῶν Θεσπιέων, ἢ τὴν παρὰ τὰς Πλαταιᾶς μάχην. Τούτου δεδομένου ὄντος, εὐχερῆς ἦτο ἡ ἀκριβεστερά χρονολογία· διότι πόλις μικρὰ ὡς αἱ Θεσπιαὶ δὲν ἀντέχει εἰς ἀπώλειαν ἀθρόαν ἀνδρῶν τοσούτων, ὥστε, ὅταν ποτὲ συμβῆ τοιαύτη ἀπώλεια, νὰ μείνῃ ἄνευ ἱστορικῶν ἀποτελεσμάτων ἢ νὰ μὴ μνημονευθῆ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἱστορίας πολιτισμοῦ μὲν ἀλλ' οὐχ ἥμισυ καὶ πολέμων.

Λοιπὸν κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μία μόνη μάχη ἀναφέρεται, καθ' ἣν ἐπολέμησαν οἱ Θεσπιοὶ καὶ ὑπέστησαν μεγάλας ζημίας, ἢ μάχη κατὰ τὸ Δήλιον τῆς Βοιωτίας τῷ 424 π. Χ. Τόσον μεγάλαι δὲ ἦσαν αἱ κατ' αὐτὴν

¹ Πρακτικά 1883, 67 ἐξ. Winter *Typenkatalog der Gr. Terracotten* ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὑπὸ τὸ κεφ. Thespieae

² Πρακτικά 1911, 153 ἐξ. Ure *Black glaze pottery* 1913. Εἰς τινὰς ἀμφισβητούμενας ἀναγνώσεις τῶν στηλῶν ἀναφερόμενος λέγω, ὅτι τὸ α6 ὄνομα εἶνε Ἀρέσανδρος. Τὸ b10 συμπληρωτέον Πολύνικος Ὀλυμπιο [ν] [ε] α, ἐπειδὴ εὖρον καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης τὸ φέρον τὴν συνέχειαν τῆς δευτέρας λέξεως (πρβλ. Σταματάκη *Αρχ.* Ἐφ. 1883 σ. 192). Τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ c9 δὲν εἶνε Γ, ἀλλ' ἴσως Β πρβλ. IG VII, 585 IV 15 Τὸ d2 εἶνε Ἀντικράτες. Τὸ f4 Ἀργέλιος. Τὸ f7 Προκλέφης κατὰ λάθος τοῦ χαρακτοῦ. Τὸ g3 ἴσως εἶνε Δίρκων. Τὸ h1 Φίσαρχος. Τὸ i2 Σωστράτιδας. Τὸ i6 Τρυτίας. Τὸ i7 ΝΤΑΚΛΤ = Πα|ντακλτες τὸ i8 . . ΙΜ..

ἀπώλειαι, ὥστε οἱ Θηβαῖοι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (Θουκ. 4, 133) «Θεσπιέων τεῖχος περιεῖλον, ἐπι καλέσαντες ἀττικισμόν, βουλόμενοι μὲν καὶ αἰεὶ, παρεστηκὸς δὲ ῥᾶον ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους μάχῃ (τοῦ Δηλίου δηλ.) ὅ,τι ἦν αὐτῶν ἀνθος ἀπωλώλει». Τοιοῦτοτρόπως ἡ χρονολογία τῶν στηλῶν τούτων τῶν Θεσπιῶν εἶνε ἀσφαλῶς καθωρισμένη.

Ὅμοιον μνημεῖον, προερχόμενον ἐκ πολυανδρίου ἐπίσης, ἀπόκειται ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Σχηματαρίου, εὐρεθὲν εἰς τι τῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας Τανάγρας. Τοῦτο εἶνε μέλας λίθος ¹ φέρων ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς ἐσχαροειδῆ κοιλότητα τῶν πρὸς σπονδᾶς ἢ ὑγρᾶς θυσίας, χοᾶς, προωρισμένων ², ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας ὄψεως ἐπιγεγραμμένα εἰς 4 στήλας ἐξήκοντα τρία ὀνόματα, ὧν τὰ δύο ὀρίζονται ῥητῶς ὡς ὀνόματα Ἐρετριέων. Τὰ λοιπὰ εἶνε ὀνόματα βεβαίως Ταναγραίων. Καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἐδημοσιεύθη πολλάκις ἤδη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη πρώτην ἐκδοσιν αὐτοῦ, εὐρέθη δὲ σύγχρονος πρὸς τὰς πλάκας τοῦ Θεσπικοῦ πολυανδρίου. Ὁ Kirchhoff (ἔ. ἄ. 141) μάλιστα ζητῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐπιγραφικὴν τινὰ διαφορὰν ἀποδιδδομένην εἰς τοπικὴν συνήθειαν ἢ εἰς ἀτομικὴν τοῦ χαρακτοῦ ἀυθαίρετον καλλιγραφίαν, προσθέτει, ὅτι «τὸ βέβαιον γεγονός, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ συγχρόνων μνημείων, κωλύει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν διαφορὰν εἰς τὰς συνηθείας διαφόρων χρόνων». Κατ' ἀκολουθίαν οἱ ταφέντες εἰς τὸ ταναγραϊκὸν πολυανδρίον ἀρηίρατοι νεκροὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔπασσαν εἰς τὰς παρὰ τὴν Τανάγραν μάχας τοῦ 458 (Θουκ. I, 108).

Ἀναζητοῦντες δ' οἱ ἐκδόται τῆς ταναγραϊκῆς ἐπιγραφῆς (Roehl, Kirchhoff, Dittenberger, ὅρα IG, VII 585) ἄλλην νεωτέραν μάχην, εἰς ἣν νὰ ἀναφέρωσι τοὺς νεκροὺς τοῦ πολυανδρίου, ἔρχονται εἰς τὸ ἔτος 426, ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ, ὅτε ἠττήθησαν οἱ Ταναγραῖοι ἐν μάχῃ, ἣν οὕτως περιγράφει ὁ Θουκυδίδης (III, 91). Εἰπὼν περὶ ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Νικίαν κατὰ τῆς Μήλου δι' ἐξήκοντα νεῶν, ὧν ἐπέβαινον

¹ Κουμανούδης *Ἀθήναιον* 1875, IV, 213, IG, VII. 585, Nachmanson *Histor. Inschr.* ἀριθ. 20.

² Πρβλ. G. Oeconomus *De profus. receptaculis sepuleral.* 11 ἐξ.

δισχίλιοι ὀπλίται, προσθέτει: «ὡς δὲ αὐτοῖς (τοῖς Μηλίοις) δηουμένης τῆς γῆς οὐ προσεχώρουν, ἄραντες (οἱ Ἀθηναῖοι) ἐκ τῆς Μήλου αὐτοὶ μὲν ἔπλευσαν εἰς Ὠρωπὸν τῆς πέραν γῆς, ὑπὸ νύκτα δὲ σχόντες εὐθὺς ἐπορεύοντο οἱ ὀπλίται (οἱ δισχίλιοι) ἀπὸ τῶν νεῶν πεζῆ εἰς Τανάγραν τῆς Βοιωτίας. Οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως πανδημεὶ Ἀθηναῖοι Ἴπποκράτου τε τοῦ Καλλίου στρατηγούοντος καὶ Εὐρυμέδοντος τοῦ Θουκλέους, ἀπὸ σημείου εἰς τὸ αὐτὸ κατὰ γῆν ἀπήντων. Καὶ στρατοπεδευσάμενοι ταύτην τὴν ἡμέραν ἐν τῇ Τανάγρα ἐδόηον καὶ ἐνηλίσαντο. Καὶ τῇ ὑστεραία μάχῃ κρατήσαντες τοὺς ἐπεξελθόντας τῶν Ταναγραίων καὶ Θηβαίων τινὰς προσβεβοηθηκότας καὶ ὅπλα λαβόντες καὶ τροπαῖον στήσαντες ἀνεχώρησαν, οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ ἐπὶ τὰς ναῦς· καὶ παραπλεύσας ὁ Νικίας ταῖς ἐξήκοντα ναυσί, τῆς Λοκρίδος τὰ ἐπιθαλάσσια ἔτεμε καὶ ἀνεχώρησεν ἐπ' οἴκου» (πρβλ. Διοδ. 17, 65).

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ τακτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ εἴνε ἢ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐγκαινισθεῖσα, ἤτοι ἄμυνα τῶν Ἀθηναίων ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῶν ὅσας προσεβάλλοντο, πᾶσα δὲ δυνατὴ ζημία τῶν ἐχθρῶν διὰ τοῦ στόλου κυρίως. Προσέτι γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Τανάγρα δὲν ἐπολέμησαν κατὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν Ταναγραίων ἀλλὰ κατὰ τινος μέρους αὐτοῦ, κατὰ τῶν ἐπεξελθόντων ἐκ τῶν Ταναγραίων καὶ τινῶν Θηβαίων προσδραμόντων πρὸς βοήθειαν. Σύγκρουσις τῶν Ταναγραίων πάντων ἢ καὶ μεγάλου μέρους αὐτῶν πρὸς τὴν ὅλην δύναμιν τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦτο ἄφρων πρᾶξις τῶν Ταναγραίων. Θὰ κατεστρέφοντο ἀνωφελῶς. Τὸ συγκρουσθὲν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατιωτικὸν σῶμα βεβαίως δὲν ἦτο ἰσχυρόν, ἵνα ἀντιταχθῆ ἔρρωμένως κατὰ τῶν πανδημεὶ στρατευομένων Ἀθηναίων· ἦτο ἀπόσπασμά τι ἀναγνωρίσεως, ὡς λέγομεν σημερον, καὶ φαίνεται, ὅτι, συμπλακὲν ἐπὶ μικρόν, ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἀποβαλὼν ὅπλα τινά, ἅτινα ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι. Περὶ νεκρῶν οὐδεὶς λόγος γίνεται πὰρὰ τῷ προβιβάζοντι τὴν συμπλοκὴν εἰς μάχην Θουκυδίδη, ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε βεβαίως, ἂν ἐπιπτον μόνον Ταναγραῖοι 63. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἀψιμαχίας ἀσημάντου, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀμέτου ἀναχω-

ρήσεως τοῦ στόλου καὶ τῶν πανδημεὶ κατὰ γῆν ἐλθόντων Ἀθηναίων, ὅτινες μὴ κρίναντες ἀξίαν λόγου τὴν πολεμικὴν ἐπιτυχίαν, δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ Ed. Mayer, νὰ προσβάλωσι τὴν ἐν τῇ πόλει ἀκεραίαν δύναμιν τῶν Ταναγραίων, ἴσως δὲ καὶ τὰς προσθέτους ἐπικουρίας, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν ἐκ Θηβῶν. Σκοπὸς τῶν Ἀθηναίων ἦτο κυρίως ἡ δῆλωσις τῆς χώρας, ὅχι ἡ σύγκρουσις πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς.

Νομίζω λοιπὸν, ὅτι οἱ 63 νεκροὶ τοῦ ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἐκδοτῶν τοῦ σχετικοῦ λίθου δὲν ἔπεσον ἐν τῇ ἀψιμαχίᾳ ταύτῃ. Ἐπομένως πρέπει νὰ εὐρωμεν ἕτερον χρονικὸν σημεῖον μὴ προσκρούον πρὸς τὰ ἐπιγραφικὰ δεδομένα, περὶ ὧν εἶπομεν ἀνωτέρω, καὶ κατὰ τὸ ὅποιον οἱ Ταναγραῖοι νὰ ἀπώλεσαν ἄνδρας ἐν πολέμῳ. Πρὸς τοῦτο ἀνατρέχω εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 89-101) παρεχομένην περιγραφὴν τῆς μάχης τοῦ Δηλίου (424 π. X.) ἐν τοῖς κυριωτάτοις σημείοις αὐτῆς.

Οἱ Ἀθηναῖοι κρίναντες, ὅτι θὰ καθίστων ἑαυτοῖς εὐχερεστέραν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου καὶ βεβαιωτέραν τὴν νίκην, ἂν ἠδύναντο νὰ κολοβώσωσι σπουδαίως τὴν ἰσχὺν τῶν πολεμίων, ἀπεφάσιον νὰ καταλάβωσι τὴν Βοιωτίαν, ἧτις ἦτο ἡ σπουδαιότατη ἐνεδρεύουσα πλησίον ἐχθρική δύναμις. Ἐσχεδίασαν λοιπὸν διπλῆν σύγκρουσον προσβολὴν, διὰ τοῦ στόλου μὲν ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, διὰ τοῦ στρατοῦ δὲ πανδημεὶ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκστρατεύοντες εἰς τὴν καρδίαν τῆς Βοιωτίας. Ταυτοχρόνως οἱ Βοιωτοὶ φυγάδες θὰ κατελάμβανον τὴν Χαιρώνειαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐφανερῶθη, ἐγένετο δὲ καὶ λάθος περὶ τὸν ὅρισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συγχρόνου διπλῆς προσβολῆς, ὥστε οἱ Βοιωτοὶ, ἀφ' οὗ κατέλαβον τὴν Χαιρώνειαν καὶ τὰς Σίφρας καὶ ἀπέτρεψαν τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπιθεσιν, συνελέγοντο εἰς τὴν Τανάγραν ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων, ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἴπποκράτης, ἐξαγαγὼν πάντας τοὺς Ἀθηναίους πανδημεὶ προσέτι δὲ καὶ τοὺς μετοίκους καὶ τοὺς ξένους, εἶχεν ὀχυρώσει ἤδη τὸ ἱερόν τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν τῇ Βοιωτίᾳ καὶ, καταλιπὼν φρουράν, προσεποιήθη, ὅτι ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας, ἐν ᾧ ἀληθῶς ἐστρατοπέδευσε περὶ τὰ δέκα στάδια περαιτέρω παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Ὠρωπίας μεθ' ὅλου

τοῦ κυρίου μέρους τοῦ στρατοῦ πλὴν ψιλῶν πολλῶν, τὸ πλεῖστον ἀόπλων, οἵτινες πράγματι ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας.

Οἱ Βοιωτοὶ εἶχον 7 χιλ. ὀπλίτας, ψιλοὺς ὑπερδεκακισχιλίους, ἵππεῖς χιλίους καὶ πελταστὰς 500. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἰσόπαλοι κατὰ τοὺς ὀπλίτας καὶ τὰ ἄλλα πολεμικὴν ἀξίαν ἔχοντα σώματα τοῦ στρατοῦ, ἡλαττοῦντο δὲ ὡς πρὸς τοὺς ψιλοὺς, οἵτινες εἶχον, ὡς εἴπομεν, ἀναχωρήσει οἱ πλεῖστοι, οἱ δὲ ἐπαναστρέφοντες ἦσαν κακῶς ὀπλισμένοι ἢ ἐντελῶς ἄοπλοι.

Ἡ παράταξις τῶν Βοιωτῶν εἶχεν ὡς ἐξῆς: Τὸ δεξιὸν κέρασ εἶχον οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Παγώνδαν καὶ οἱ ὀμόσπονδοι αὐτῶν, τὸ κέντρον οἱ Ἀλιάρτιοι, οἱ Κορωναῖοι, οἱ Κωπαιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ περὶ τὴν Κωπαίδα οἰκοῦντες πλὴν τῶν Ὀρχομενίων. Οἱ Ὀρχομενιοὶ, οἱ Θεσπιεῖς καὶ οἱ Ταναγραῖοι εἶχον τὸ ἀριστερὸν κέρασ.

Αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἐτάχθησαν ἀφανεῖς πρὸς ἀλλήλας ἐκατέρωθεν λόφου. Μετὰ τὴν παρακείμευσιν τῶν στρατηγῶν πρὸς τοὺς στρατιώτας οἱ Βοιωτοὶ παιανίσαντες «ἐπῆσαν ἀπὸ τοῦ λόφου. Ἀντεπῆσαν δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προσέμιξαν ὁρόμῳ. Καὶ ἐκατέρων τῶν στρατοπέδων τὰ ἔσχατα (δηλ. ἵππεῖς καὶ ψιλοὶ) οὐκ ἦλθεν εἰς χεῖρας, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἔπαθε· ῥύακες γὰρ ἐκώλυσαν. Τὸ δὲ ἄλλο καρτερᾷ μάχῃ καὶ ὠθισμῷ ἀσπίδων ξυνειστήκει. Καὶ τὸ μὲν εὐώνυμον τῶν Βοιωτῶν καὶ μέχρι μέσον ἠσοῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐπίεσαν τοὺς τε ἄλλους ταύτη καὶ οὐκ ἦμισια τοὺς Θεσπιεῖας. Ὑποχωρησάντων γὰρ αὐτοῖς τῶν παρατεταγμένων (δηλ. τῶν Ταναγραίων καὶ Ὀρχομενίων) καὶ κυκλωθέντων ἐν ὀλίγῳ, οἵπερ διεφθάρησαν Θεσπιέων, ἐν χερσὶν ἀμυνόμενοι κατεκόπησαν. . . . Τὸ μὲν οὖν ταύτη ἠσοῖτο τῶν Βοιωτῶν καὶ πρὸς τὸ μαχόμενον κατέφυγε, τὸ δὲ δεξιόν, ἧ οἱ Θηβαῖοι ἦσαν, ἐκράτει τῶν Ἀθηναίων» Παραλείποντες τὴν περαιτέρω περιγραφὴν τῆς ὀριστικῶς ὑπὲρ τῶν Βοιωτῶν ἐκβάσεως μάχης, ἐπιμένομεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι τὸ σύνολον τῶν ὀπλιτικῶν στρατευμάτων «καρτερᾷ μάχῃ καὶ ὠθισμῷ ἀσπίδων συνειστήκει». Ἡ στήλη τοῦ Ταναγραίου Σαυγένους εἶνε τὸ ἀριστερὸν σχόλιον τῶν λόγων τούτων. Ἐρρωμένως μάχεται οὗτος ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις εἶνε ἐγγὺς

ἀπέναντι, ὡς μὴνύει ἡ φαινόμενη αἰχμὴ τοῦ δόρατος αὐτοῦ, καὶ ὡς προϋποθέτει ἡ χρῆσις τῆς μαχαίρας ὑπὸ τοῦ Σαυγένους. Τὸ ἀριστερὸν κέρασ τῶν Βοιωτῶν, δηλ. οἱ Ταναγραῖοι, οἱ Θεσπιεῖς καὶ οἱ Ὀρχομενιοὶ, ἐπίεσθη πολὺ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, μάλιστα δὲ ἔπαθον οἱ Θεσπιεῖς, ἐνδόντων τῶν παρατεταγμένων. Εἶνε ἐπόμενον ἐκ τούτου, ὅτι οἱ Ταναγραῖοι καὶ οἱ Ὀρχομενιοὶ ἀπώλεσαν πολλοὺς, πλείονας ὅμως οἱ Θεσπιεῖς, διότι ὑποχωρησάντων ἐπὶ τέλους τῶν Ταναγραίων καὶ Ὀρχομενίων ἐκυκλώθησαν οἱ Θεσπιεῖς, ὅσοι δὲ τούτων ἐφρονεύθησαν, «ἐν χερσὶν ἀμυνόμενοι κατεκόπησαν».

Ἄν δὲ περὶ τῶν Ὀρχομενίων οὐδεὶς τρόπος ὑπάρχει νὰ μάθωμεν περισσότερα, περὶ τῶν Ταναγραίων ὅμως φρονῶ, ὅτι ἀπώλεσαν τοὺς νεκροὺς, οὓς καταλέγει ὁ λίθος τοῦ πολυανδρίου· ἦσαν οὗτοι 63 μετὰ τῶν δύο Ἐρετριέων¹. Τοσαύτη ἀπώλεια μιᾶς καὶ μετρίας πόλεως ἐν οὕτω μεγάλῃ μάχῃ δὲν εἶνε ἀσήμαντος καὶ προϋποθέτει ἐρρωμένον καὶ κρατερὸν ἀγῶνα ἀξίον τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδειχθείσης προσοχῆς τοῦ Θουκυδίδου. Ὅταν ἔλη ἡ Βοιωτία συνάγει 11 χιλ. πεζοὺς καὶ 1100 ἵππεῖς ἐν συνόλῳ, ἀπώλεια μόνον 63 νεκρῶν στρατιωτῶν τῆς Τανάγρας εἶνε μεγάλη ἀπώλεια τῆς Ταναγραϊκῆς πανστρατιᾶς.

Πόσοι ἀκριβῶς Θεσπιεῖς ἐφρονεύθησαν, ἀγνοοῦμεν· αἱ σωθεῖσαι στήλαι τοῦ πολυανδρίου ἀναβιβάζουσιν αὐτοὺς εἰς τι πλεόν τῶν 100. Ἄλλ' ἂν οἱ ἐνωρὶς μετὰ τῶν Ταναγραίων ὑποχωρήσαντες Ὀρχομενιοὶ ἀπέβαλον ὅσους καὶ οἱ Ταναγραῖοι ἀνδρας, ἄλλους δὲ τόσους τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ Βοιωτικοῦ στρατοῦ, τότε ἐκ τῶν σχεδὸν πεντακοσίων ἐν συνόλῳ νεκρῶν Βοιωτῶν (Θουκ. 4, 101) οἱ τριακόσιοι περίπου θὰ ἦσαν Θεσπιεῖς, ἀπαιτοῦντες πρὸς ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων ἐν τῷ πολυανδρίῳ 30 περίπου στήλας διατεταγμένας (τὸν τρόπον ὅρα Brückner ἔ. ἄ. σ. 213) ἢ καθ' ὄλον τὸ ἐκ 32 μ. κτιστὸν πρόσωπον αὐτοῦ ἢ κατὰ τὸ κέντρον μόνον, ἐνθα, ὀπισθεν τοῦ τοίχου, ἦτο τὸ βᾶθρον τοῦ λέοντος. Τὸ δεῦτερον φαίνεται πιθανώτερον, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἔμπροσθεν εὔρεν ὁ Σταματάκης πεπτωκυίας τὰς 9 στήλας ἐν γραμμῇ τινι εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου· θὰ ἦτο λοιπὸν ποτε ὁ

¹ Περὶ τούτων ὄρα Wilamowitz *Aus. Kydathen* 85.

τοῖχος ἰκανῶς ὑψηλός, ὥστε ὑπεράνω τῶν καλυψάντων αὐτὸν ἕξω χωμάτων νὰ κατολισθήσωσιν αἱ στῆλαι εἰς τοσαύτην ἀπόστασιν.

Τοιουτοτρόπως καὶ τὸ Θεσπικὸν καὶ τὸ Ταναγραϊκὸν πολυάνδριον ἐκάλυπτον ἐνδόξους νεκρούς τῆς περὶ τὸ Δηλίον μάχης. Τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν ἀναγράφονται ἐκατέρωθι ἀπλᾶ ἄνευ πατρωνυμικοῦ ἢ ἄλλου προσθέτου καθορισμοῦ, ὅστις ἦτο καὶ περιττός, ἀφ' οὗ, ὡς γνωστόν, τὰ ὀνόματα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπλάττοντο μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας γλωσσοπλαστικῆς, ὥστε σπανίως ὑπῆρχον δύο ὅμοια ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ¹. Εἶνε ἀληθές, ὅτι εἰς τὰ 63 ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τανάγρας ἔχομεν δύο Χαρώνδας καὶ δύο Ἀπολλοδώρους, εἰς δὲ τὰ 94 τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Θεσπιῶν τρεῖς Πυθόδωρους καὶ δύο Δαμοφίλους. Ἄλλ' ἡ ὁμωνυμία αὕτη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι, καὶ μεθ' ἑλλης τῆς δυνάμεως κῦτῆς ἂν γίνῃ δεκτὴ, δὲν ἀναιρεῖ τὸν κανόνα τῆς σπανιότητος, ὡς ἀραιὰ ἐξαιρέσεις, ἐξηγεῖται ὁμοῦ καὶ ἄλλως. Πρῶτον διότι εἶνε δυνατὸν οἱ δύο Χαρώνδαι π. χ. νὰ εἶνε πατήρ καὶ υἱὸς (γνωστοῦ ὄντος, ὅτι κατὰ τὸν ε' αἰῶνα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἐδίδοτο καὶ εἰς τὸν υἱὸν ἐνίοτε). Δεύτερον εἶνε δυνατὸν οἱ δύο Χαρώνδαι νὰ κατήγοντο οὐχὶ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως, ἀλλ' ἐκ δύο χωρίων, κειμένων ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν Θεσπιῶν. Τὰ θεοφόρα ὁμοῦ ὀνόματα Ἀπολλόδωρος καὶ Πυθόδωρος ἴσως καὶ εὐσεβὲς καθῆκον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἐπέβαλλε νὰ δίδωνται κατ' ἐπανάληψιν· ἐπειδὴ πόλλάκις συζυγικὰ ζεύγη ἄτεκνα ἔτεκνοποιοῦν τῇ συνάρσει τοῦ θεοῦ. Ὁ Εὐριπίδης τοῦλάχιστον ἐν τῷ Ἴωνι μαρτυρεῖ τοῦτο, εἰσάγων τὴν Κρέουσαν καὶ τὸν Εὐθρον αἰτουμένους παῖδα παρὰ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, φαίνεται, συνήθως ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἐν Δελφοῖς καὶ διὰ τοῦτο εἶνε πάμπολλα τὰ Βοιωτικὰ ὀνόματα τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα (Πουθόδωρος, Πούθων, Πυθάγγελος κλ.) ². Ὅπως δὲ οὐδὲν νέον λέγω, μνημονεύω, ὅτι ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης μετὰ πλεί-

στης ἐλευθερίας ἔπλαττε ποικιλώτατα ὀνόματα, ὥστε νὰ ἀποφεύγηται πάσῃ δυνάμει ἡ ὁμωνυμία ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Κατ' ἀκολουθίαν, ἐὰν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐν τῷ πέμπτῳ τοῦλάχιστον αἰῶνι π. Χ. εὐρίσκωμεν δύο ὅμοια ὀνόματα, εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα δηλοῦσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Τοῦτο πρέπει ἀληθῶς νὰ συμβαίνει, ὡς ἀρκίως πρόκειται περὶ ὀνομάτων σπανίων ἢ ὀνομάτων πολιτῶν μικρῶν πόλεων. Καὶ ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα, ἀφ' οὗ φαινομενικῶς ἀπεμακρύνθημεν, λέγω, ὅτι σύμπτωσα ἡ Βοιωτία κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ε' αἰῶνος δύο μόνον Σαυγένεις καὶ δύο μόνον Κοίρανος ἐγνώρισε πάντας Ταναγραῖους. Εἰς Κοίρανος ¹ καὶ εἰς Σαυγένης περιλαμβάνονται μετὰ τῶν 63 ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου ὡς πεσόντες κατὰ τάνωτέρω ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Δηλίου. Ὁ ἕτερος Σαυγένης καὶ ὁ ἕτερος Κοίρανος εἶνε οἱ τῶν στηλῶν, ἃς μετήνεχον ἐκ Τανάγρας εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Θηβῶν. Ὡς ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, καὶ οὗτοι ἀπέθανον ἐν πολέμῳ, ἀφ' οὗ εἰκονίζονται μαχόμενοι. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα εἰς ἑκάτερον ζεύγος σύμπτωσιν ὀνομάτων, σύμπτωσιν χρονολογικῆν ἐπιγραφικῶς καὶ τεχνικῶς, σύμπτωσιν τοπικῆν, σύμπτωσιν τρόπου θανάτου. Τοσαῦτα ὁμοῦ συμπτώσεις δὲν εἶνε πλέον συμπτώσεις, ἀλλ' εἶνε ἀποδείξεις ταυτότητος τῶν προσώπων ².

τιμῆς εἴληχεν, ἀπὸ τοῦτου φιλεῖ καλεῖσθαι (Πλουτ. π. τ. ἐκλελ. χρῆστ. 21. 421 E) πρὸς καὶ Sittig *De Graec. nomini theophoris* 53 ἐξ. Γονεῖς αἰτησάμενοι τέκνον παρὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος καὶ γεννήσαντες κόρην ὀνόμασαν αὐτὴν Δελφίδα αμμαντείας ἕνεκεν μνήμᾳ τε Δελφῶν. *Rév. d' Ét. Gr.* 1915 461-2).

¹ Ὁ μυθικός Ὀρχομένιος ἦρος Robert *Oid.* II 50 ἐξ., δεικνύει μόνον ἴσως διατὶ τὸ ὄνομα τοῦτο τὸ ἀνήκον εἰς παλαιὰν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπανεργεῖται εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐν νεωτέροις χρόνοις. Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος Κοίρανος ὄρα Glotta 1909 (I) σ. 76 ἐξ.

² Ὄνόματά τινα ἄλλα τοῦ λίθου τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου πλὴν τοῦ Σαυγένους καὶ τοῦ Κοίρανος εὐρηγῆται καὶ ἐπὶ ἄλλων καὶ δὴ καὶ ἐπιτυμβίων λίθων τῆς Τανάγρας, ὧν τινες, σύγχρονοι ὄντες πρὸς τὸ πολυάνδριον, ἐνδέχεται νὰ δηλώσιν τοὺς αὐτοὺς νεκροὺς πολεμιστάς, προερχόμενοι ἐκ κενοταφίων ἰδρυθέντων ὑπὸ τῶν οἰκείων κατὰ τὰ πατρῷα μνήματα, ἄλλοι δὲ δηλοῦσιν ἴσως ὀνόματα ἐγγόνων. Τοιαῦτα ἔχομεν τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς τὰ παχέα τετυπωμένα δηλοῦσι πιθανῶς τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τοῦ πολυανδρίου πρόσωπα: Δαλιφίδα (IG VII 537-8), Χοιρίλος (670), Μισοθίδας (646), Σαμίς (538), Χαρώνδας (537) Μελίτων, Νικίας, Θεότοτος, Μεγαλίνος, Σαυθινίδας, Χάβας (537) Ἀμινοκλέεις (511), Ὀνατορίδας, Εὐκλίδας (538), Ἀπολλόδωρος (506, 522-5), Ἀβασδώρος (612), Ἀφροδίτοτος (507), καὶ ὁ ἀνέκδοτος πῶρος ὑπ' ἀριθ. 1485 τοῦ εὐρετηρίου ARISTOTELES.

¹ Ὅρα Δημοσθ. τὸν 39^{ον} λόγον καὶ Wilamowitz *Aristot. und Athen* II, 179. Burrows-Ure *Journ. of Hell. St.* 1909 343.

² Πρὸς Fröhner *Archiv f. R.-W* 1912, σ. 380 ἐξ. Γενικῶς δὲ «ὅ» ἕκαστος θεῶν συντίταται καὶ παρ' οὗ δυνάμει καὶ

Σχεδὸν οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ Σαυγένης καὶ ὁ Κοίρανος τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου εἶνε τὰ αὐτὰ πρόσωπα πρὸς τοὺς ὁμωνύμους πολεμιστὰς τῶν χαρακτῶν στηλῶν τῆς Τανάγρας, εἶνε οἱ αὐτοὶ ἄνδρες οἱ πεσόντες εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον μάχην. Αἱ χαρακταὶ στῆλαι, ποιηθεῖσαι βεβαίως ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην, ἦσαν ἰδρυμέναι ἐπὶ κενотаφίων ἰδιωτικῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν λοιπῶν οικογενειακῶν τάφων τῶν ἡρώων πολεμιστῶν, ὡς συνέβαινε τοῦτο καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ πρόχειρον παράδειγμα τοῦ ἐν Κορίνθῳ πεσόντος ἱππέως Δεξιλέω, τοῦ υἱοῦ τοῦ Λυσανίου (πρὸβλ. Brückner *Athen. Mitteil.* 1910, σ. 191 ἐξ. καὶ τὰ ἐκεῖ παρτιθέμενα ἄλλα παραδείγματα).

Μικρὰ τις ὁμῶς διαφορὰ τὸ μὲν παλαιογραφικὴ τὸ δὲ ὀρθογραφικὴ ὑπάρχει μετὰξὺ τῶν χαρακτῶν στηλῶν τῆς Τανάγρας καὶ τοῦ λίθου τοῦ πολυανδρίου. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Σαυγένους τὸ γάμμα γράφεται ἐπὶ μὲν τοῦ λίθου τοῦ πολυανδρίου ὡς Λ ἐπὶ δὲ τῆς χαρακτῆς στῆλης ὡς Γ. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐναλλαγὴ τῆς μορφῆς τοῦ γράμματος παρατηρεῖται καὶ εἰς συγχρόνους ἐπιγραφὰς τῶν Θεσπιῶν, ὁ δὲ Kirchhoff δὲν ἀποκλείει τὴν γνώμην (ἔρα ἄνω σ. 19 II), ὅτι τοῦτο δύναται νὰ προέρχεται καὶ ἐξ αὐθαίρετου ἀτομικῆς καλλιγραφίας τοῦ χαράξαντος τὰς ἐπιγραφὰς. Ὄρθογραφικὴ διαφορὰ ὑπάρχει ἐν τῇ γραφῇ τῆς πρώτης συλλαβῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Κοιράνου, ἥτις ἐν μὲν τῷ λίθῳ τοῦ πολυανδρίου γράφεται δι' ΟΕ, ἐπὶ δὲ τῆς χαρακτῆς στῆλης δι' ΟΙ. Ὁ λίθος τοῦ πολυανδρίου γράφει κατὰ κανόνα τὸ ΑΙ καὶ ΟΙ δι' ΑΕ καὶ ΟΕ (Ἀβαεὸδώρος, Φεργάνετος, Χοερίλος, Ἀριστόθεος). Ἀλλὰ τὸν κανόνα τοῦτον δὲν τηρεῖ ἀπαρεγκλίτως, διότι γράφει τὸ ὄνομα *Αἰσχίνας* καὶ τὸ ὄνομα *Πυρραῖος* δι' ΑΙ. Ὁμοίᾳ δὲ ὀρθογραφία τοῦ ΟΙ παρατηρεῖται καὶ εἰς συντετριμμένην σύγχρονον πρὸς τὸν λίθον τοῦ πολυανδρίου Ταναγραϊκὴν ἐπιγραφὴν, ἥτις ἔφερε πιθανῶς τὸ ὄνομα *Χοιρίλος* δι' ΟΙ γεγραμμένον (IG VII, 670). Τοιαύτη ὀρθογραφικὴ ποικιλία καὶ παλαιογραφικὴ αὐθαίρεσία τῶν χαράξαντων ἐπιγραφὰς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν συγχρόνων ὀστράκων τῶν χρησιμοποιηθέντων ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Περικλέους Θεουκυδίδου τοῦ υἱοῦ τοῦ Μελησίου ἤδη πρὸ τοῦ 440 π. Χ.

καὶ τὸν τοῦ Ἀχαρνέως Κλειπίδου υἱοῦ τοῦ Δεινίου παρὰ Brückner *Athen. Mitt.* XL 1915, σ. 8 ἐξ.

Ἀλλ' εἰ καὶ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ποιῶμαι, ὡς νομίζω, ἰκανῶς ἐκποδῶν τὴν δυσχέρειαν τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς γραφῆς τῶν ὀνομάτων τῶν δύο Ταναγραίων πολεμιστῶν, νομίζω, ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ ἐξήγησις τῆς ὑπαρχούσης ταύτης ποικιλίας εἶνε ἄλλη: ὅτι δηλ. αἱ χαρακταὶ στῆλαι τῆς Τανάγρας ἐποιήθησαν εἰς τὴν σύμμαχον τότε τῶν Ταναγραίων πόλιν τῶν Θηβῶν, ἔνθα τὸ Γ καὶ τὸ ΟΙ ἐγράφοντο πάντοτε ὡς γράφονται ἐπὶ τῶν χαρακτῶν στηλῶν. Διὰ τοῦτο εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι καὶ ἐπιγραφικοὶ λόγοι ἀνάγουσι τὰς χαρακτὰς στῆλας τῆς Τανάγρας εἰς Θήβας. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἔχουσιν ἐνίοτε οὕτως, ὥστε, ἂν που ἀπορῶμεν πολὺ ἢ ὀλίγον, πρέπει μᾶλλον νὰ διδασκώμεθα παρὰ νὰ ἀμφισβητῶμεν περὶ τῶν γεγονότων.

Τὰ μέχρι τοῦδε συμπεράσματα συνοψίζονται ὡς ἐξῆς: Οἱ Ταναγραῖοι Σαυγένης καὶ Κοίρανος τῶν χαρακτῶν στηλῶν, εἶνε τὰ αὐτὰ πρόσωπα πρὸς τὸν Σαυγένην καὶ Κοίρανον τοῦ Ταναγραϊκοῦ πολυανδρίου. Οἱ νεκροὶ τοῦ πολυανδρίου τούτου εἶνε νεκροὶ ἀνδρῶν πεσόντων εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον μάχην (424 π. Χ.). Αἱ ταναγραϊκαὶ χαρακταὶ στῆλαι ἐποιήθησαν ἐν Θήβαις ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἀριστείδου ἀμέσως μετὰ τὸ 424 π. Χ.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν συμπερασμάτων τούτων ἐποιησάμην χρῆσιν τεκμηρίων, ἅτινα ἠδυνάμην νὰ ἐξεύρω, ὑφ' οὓς ὅρους ἐργάζεται ἡ ἀρχαιολογία. Τὰ τεκμήρια ταῦτα δὲν εἶνε βεβαίως ῥηταὶ καὶ κατηγορηματικαὶ ἀποδείξεις, ὥστε νὰ προκύπτῃ ἐξ αὐτῶν βεβαιότης ἀναμφισβήτητος. Τὴν ἐξ αὐτῶν ὁμῶς πηγάζουσιν μεγάλην πιθανότητα οὐδεὶς, νομίζω, θὰ ἀρνηθῇ.

Ἵπολείπεται νὰ ἐπιχειρήσω ἤδη νὰ περιλάβω εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν πορισμάτων καὶ τοὺς ἐπίσης ἐν πολέμῳ πεσόντας Θηβαίους πολεμιστὰς Μνάσωνα καὶ Ρύγγωνα. Ὁμολογῶ δέ, ὅτι ὡς πρὸς τούτους ὁ συλλογισμὸς μου εἶνε ἀσθενέστερος. Διότι οἱ Θηβαῖοι κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀπώλεσαν νεκροὺς καὶ ἐν τῇ περιφῆμῳ προσβολῇ τῶν Πλαταιῶν τῷ 431 καὶ παρὰ τὸ Δήλιον τῷ 424 καὶ κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν βαρβάρων Θρακῶν τῶν καταστρεφάντων τῷ

414 τὴν Μυκαλησσόν, ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν συμπλοκὴν τοῦ 426. Εἰς τίνα τῶν χρόνων τούτων ἔπεσεν ὁ Μνάσων καὶ ὁ Ῥύγγων; Δυστυχῶς οὐδεὶς ὑπάρχει τρόπος πρὸς ἀπόδειξιν τούτου βεβαίαν. Ἄλλ' εἶπον ἤδη, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σαυγένους εἶνε ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς στήλης τοῦ Ῥύγγωνος. Αἱ ὁμοιότητες μάλιστα τῶν δύο τούτων παραστάσεων ἐν ταῖς λεπτομερείαις, αἶα! εἶνε τὸ δαφνοστεφές κράνος, τὰ ὑποδήματα, ὁ διάκοσμος τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ τοπειοῦ εἶνε τοιαῦται, ὥστε, ἀποκλεισμένης ἐν τῷ ε' αἰῶνι καὶ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ ἐτέρου τῶν ἔργων τούτων ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἐν δυσὶν ἀλλοτρίοις ἀλλήλων ἀλλὰ μόνοις ἐν Ἑλλάδι ὁμορρυθμῶς διὰ χαράξεως καὶ γραφῆς ἐργαζομένοις ἐργαστηρίοις δύο ἰσοδυνάμων τεχνιτῶν, καθιστῶσι πιθανόν, ὅτι ὁ εἷς καὶ μόνος τεχνίτης, ὁ ποιήσας τὰς στήλας ταύτας, εἰργάζετο αὐτὰς συγχρόνως καὶ κατέβαλεν ὁμοίας καὶ τὰς αὐτὰς διὰ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν σκέψεις. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι καὶ ὁ Ῥύγγων, ἐντελῶς σύγχρονον ἔργον πρὸς τὸν Σαυγένην ὦν, εἰκονίζει πολεμιστὴν τῆς παρὰ τὸ Δήλιον μάχης¹.

Ἡ στήλη τοῦ Μνάσωνος εἶνε ἡ ἀρίστη τὴν διατήρησιν ἴσως δὲ καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Τὰ γράμματα αὐτῆς εἶνε ἐπιμελέστατα πάντων κεχαραγμένα. Τὸ Μ καὶ τὸ Ν ἔχουσι κατακόρυφα τὰ ἔξω σκέλη τὸ δὲ ξ εἶνε τετρασκελές ὡς εἰς τὰς στήλας τοῦ Θεσπικοῦ πολυανδρίου, ἐνῶ τὸ Ταναγραϊκὸν πολυανδρίον, ὁ Σαυγένης, ὁ Κοίρανος, ὁ Παναχάρης, ὁ Βρεσάδας (πρβλ. κατωτέρω τὸν Πολυτιμίδα καὶ τὴν Καλυνθίδα) ἔχουσι ζ. Ἄλλὰ τὰ σχήματα ταῦτα τῶν γραμμάτων δὲν δεικνύουσιν ἀσφαλῶς χρονικὴν διαφορὰν, ὡς οὐδ' αἱ ἐλαφραὶ τεχνικαὶ διαφοραὶ αἱ ἐξηγούμεναι διὰ τῶν πολλῶν χειρῶν τῶν ἀποτελουσῶν ἐργαστήριον τι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς ἀνδρὸς ἢ διὰ τῆς μικρᾶς χρονικῆς ἀποστάσεως τῆς χωριζούσης τὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου ἢ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου.

Ἐνεκα δὲ τῶν γενικῶν τεχνοτροπικῶν λόγων καὶ ἔνεκα τῆς ὑπερηφανίας, ἣτις ὁμοίᾳ ἐκδηλοῦται ἐπὶ πασῶν τούτων τῶν βοιωτικῶν στηλῶν καὶ ἀρμόζει εἰς τὴν παρὰ τὸ Δήλιον καλλίνικον μάχην, ἣτις ἦτο μεγίστη δόξα τῆς Βοιωτίας, συμπαρα-

σύρω καὶ τὸν τεχνικῶς τελειότερον φαινόμενον μοι Μνάσωνα εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς μάχης τοῦ Δηλίου. Ἐκ τῆς μάχης ταύτης τοσαῦτα ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν Θηβαίων, ὥστε ἐκ τῆς τιμῆς αὐτῶν «τὴν τε στοὰν τὴν μεγάλην ἐν τῇ ἀγορᾷ (τῶν Θηβῶν) κατασκευάσαι καὶ χαλκοῖς ἀνδριάσι κοσμηῆσαι, τοὺς δὲ ναοὺς τοῖς ὅπλοις καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν στοὰς τοῖς ἐκ τῶν σκύλων καταχαλκῶσαι» (πρβλ. *Αρχ. Δελτ.* 1917 σ. 37)¹.

Εἰς τὰς στήλας ταύτας βλέπω Θηβαίους, οὓς ἐγνώρισαν «ἀνδρειότερους εἰς τὸν πόλεμον» οἱ Ἀθηναῖοι (*Ἀριστοφ. Βάτρ.* 1023 ἐξ.), βλέπω τὰ ἀγαθὰ καὶ καλὰ σώματα τῶν Βοιωτῶν, ἅτινα ἐπαινεῖ ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος (III, 5, 2 ἐξ.), βλέπω «ἄνδρας φιλοτιμοτάτους καὶ μεγαλοφρενεστάτους πάντων, ἅπερ οὐχ ἥμισυ παροξύνει κινδυνεύειν ὑπὲρ εὐδοξίας τε καὶ πατρίδος». Εἰς τὸ παράστημα τῶν ἐνδόξων τούτων ἀνδρῶν, ὧν τὴν ὁρμὴν ὁ θάνατος μόνος ἐπέσχε, διαλάμπει ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ἐπιζησάντων νικητῶν τοῦ Δηλίου.

Εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐν τῇ γείτονι Ἀττικῇ οἱ τάφοι τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἀπετέλουσαν σημεῖον ἐκδηλώσεως τῆς δόξης καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς.² Περὶ Θεσπιῶν ἔχω νὰ εἶπω, ὅτι τὸ πολυάνδριον τῶν ἐν Δηλίῳ πεσόντων συνέχεται πρὸς ἄλλους περιβόλους τάφων ἐν τῇ αὐτῇ πλευρᾷ τῆς ἐκ τῆς πόλεως ἀρχομένης ὁδοῦ, ὧν εἰς ἀπέχων πεντηκοντάδα περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ πολυανδρίου πρὸς τὴν πόλιν εἶνε πιθανώτατα ἐπίσης πολυάνδριον πολεμικόν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς χώμασιν αὐτοῦ ἐπιπολαίως συνέλεξα παρ' ὅστ' ἐτεμάχια σιδηρᾶς πλακός, ἐκ θώρακος πιθανῶς, ἐχούσης προσκεκολλημένον καὶ ὑπὸ τῆς σκωρίας διαπεποτισμένον τὸ ὕφασμα τοῦ χιτῶνος (βρα *Αρχ. Δελτ.* 1917, 174₁). Ὁ νεκρὸς ἦτο λοιπὸν στρατιώτης· γίνεται δ' οὕτω πιθανόν, ὅτι ἐν Θεσπιαῖς τὰ πολεμικὰ πολυάνδρια

¹ Ὅτι ὁ Διόδωρος λέγων ταῦτα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ βοιωτικὰς ἢ θηβαϊκὰς πηγὰς, βρα τὰς παραπομπὰς παρὰ *Burrows Annual of the Br. Se* XI, 1904-5 σ. 160 ἐξ.

² Πρβλ. τὰς Ἀθήνας Θεσκ. 234 κ. ἀ. τὴν ἐν Πόντῳ Ἡράκλειον Frgm. Hist. gr. III 535. Brückner Athen. Mitt. 1910, σ. 183 ἐξ. *Berl. Phil. Woch.* 1915, 1081. *Wolters Sitz. Ber. d. Bayer. Ak.* 1913 σ. 3 ἐξ. *Berl. Phil. Woch.* 1915, 1424. *Wilamowitz Aus Kydathen* 83 ἐξ. *Aristotet. und Athen* 171. *Eitrem Beitr. z. griech. Relig.* III, 1920 σ. 26.

¹ Πρβλ. ὦν καὶ *Rodenwaldt Arch. Anz.* 1913, 65.

εἶχον ἐξαιρετον θέσιν ἐν τῷ αὐτῷ πάντα τόπω ἐπὶ τῆς ἐτέρας ἢ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς ὁδοῦ ἐγκατεστημένα, καὶ ἀπετέλουν οὕτω τὸ ἐξαιρετον «μῆμα τῶν ἀριστέων», τὸ «δημόσιον σῆμα», τοῦτο δὲ ἄγει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι καὶ κοινῆς λατρείας ἐπιταφίου ἐτύγγανον οἱ νεκροὶ τῶν πολέμων ὡς ἐν Ἀθήναις (τὸ ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον μῆμα τῆς μάχης τοῦ Δηλίου ὄρα Παισ. 1, 29, 13).

*
**

Ἐρρήθη ἀνωτέρω, ὅτι αἱ χαρακταὶ στῆλαι εἶνε γραφικὰ ἔργα, καὶ ὅτι πάντως ἔφερον χρώματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἐξαιρέται ἡ κυρία εἰκὼν· διὰ τοῦτο τὸ ἔδαφος εἶνε ἐλαφρῶς ἀνώμαλον εἰργασμένον καὶ οὕτω πρόσφορον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Ὅτι αἱ χαρακταὶ γραμμαὶ ἔφερον ἐπίσης χρῶμα διακριτὸν, ἀποδεικνύει ἡ ῥάβδος τοῦ Παγχαίρου, ἥτις δὲν εἶνε ὅλη χαρακτὴ, τοῦ μὴ χαραχθέντος μέρους ὄντος ποτὲ δεδηλωμένου μόνον διὰ χρώματος, καθὼς τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῶν δοράτων ἐπὶ τῆς στῆλης Helbig *Führer*³ I, 1081. Ἄλλ' ὅτι καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς παραστάσεως ἔφερε χρώματα, δεικνύει τὸ δεδιπλωμένον ἱμάτιον ἢ ἡ χλαμὺς τοῦ Ῥύγγωνος πέραν τοῦ δεξιῦ αὐτοῦ βραχίονος· ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸν ὦμον σχηματίζει αὕτη ἰσχυρὰν πτυχὴν δηλουμένην διὰ γραμμῆς χωρούσης ἀπὸ τῆς ὄρας πρὸς τὸν τράχηλον. Κατωτέρω ἡ χλαμὺς ἔχει μίαν ἀποσβεννυμένην πτυχὴν καὶ ἔτι κατωτέρω εἶνε ὅλως ἄπτυχος· καὶ ὅμως ἡ ἔξω καὶ ἡ παράλληλος ἐσωτερικὴ ὄρα αὐτῆς εἶνε κυματοειδεῖς ἕνεκα τῆς ἀνεμώσεως, ἥτις κολποῖ τὴν ἐσοῖητα οὕτως, ὥστε ἡ ὀφιοειδὴς κεντητὴ βεβαίως ποτὲ γραμμὴ κατὰ μῆκος τῆς ὄρας, προοπτικῶς ὀρωμένη καὶ εἰκονιζομένη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, νὰ προσεγγίξῃ πρὸς αὐτὴν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ὕψους μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς προκοίλοις. Τοιαύτη διάταξις τῶν πραγμάτων δηλοῖ πτυχὴν ἀπλωτὴν, ἥτις θὰ ἐδηλοῦτο διὰ σκοτεινοτέρου καὶ ἀνοιχτοτέρου τόνου τοῦ χρώματος τοῦ ἱματίου κατὰ σκιαγραφίαν (φθορὰ καὶ ἀπόχρωσις σκιᾶς Πλουτ. π. τῆς Ἀθην. δόξης 346 A), ἥς ἡ πρώτη ἐμφάνισις ἀνέρχεται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πολυγνώτου καὶ τοῦ Μίκωνος, ἢ δὲ μεγάλη ἀνάπτυξις ἀποδίδεται εἰς

τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν σκιαγράφον.¹ Τοιοῦτος δὲ τεχνικὸς χαρακτὴρ εἶναι ἀξιοσημείωτος ἐν τοῖς χρονολογητοῖς τούτοις ἔργοις, ἅτινα δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσι πρὸς κατανόησιν τῶν τρόπων τῆς παλαιᾶς γραφικῆς, οὓς δὲν δυνάμεθα νὰ σπουδάσωμεν οὔτε ἐν τοῖς νομίσμασιν ἢ τοῖς λιθίνοις ἀναγλύφοις ἢ περιφερέσιν ἔργοις, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἶνε ἀνεπίδεκτα γραφικῶν κυρίως μεθόδων, οὔτε ἐν ταῖς ἀγγειογραφίαις, αἵτινες, ἠναγκασμέναι νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ μέλαν χρῶμα τοῦ γανώματος καὶ τὸ ὠχρέρυθρον τοῦ πηλοῦ, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδώσωσιν οὔτε τὴν πολυχρωμίαν οὔτε τὴν σκιαγραφίαν τῆς ἐργασίας τῶν μεγάλων ζωγράφων.²

Διὰ τοῦτο θὰ ἐξάρω δύο εἰσέτι παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς στῆλης τοῦ Σαυγένους κυρίως. Πρῶτον ὅτι ἡ ἀνεμῶνη εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ἐγγυτάτω τοῦ θεατοῦ χώρου, ἐπὶ τοῦ προσκηνίου (*avant plan*) οὕτως εἰπεῖν τῆς ὅλης σκηνογραφίας, ἐν ᾧ τὸ δένδρον ὑψοῦται ἐπὶ λόφου κατὰ τὸ βάθος τῆς σκηνῆς, (πρὸλ. Hauser ἔ. ἄ. II 317 ἐξ). Λοιπὸν ἡ ἀνεμῶνη καὶ τὸ δένδρον (ἀναμφισβητήτως δένδρον, οὐχὶ ἄνθος τι ἢ μικρὸν φυτὸν) ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὕψος· μάλιστα ἡ ἀνεμῶνη εἶνε ὑψηλοτέρα κατὰ 0,02. Πῶς συμβαίνει τοῦτο; Ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφῶν παρατηρήθη, ὅτι πρόσωπά τινα εἰκονιζόμενα εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναπτυσσομένου χώρου εἶνε κατὰ τι μικρότερα τῶν εἰκονιζομένων ἐγγὺς τοῦ θεατοῦ (Hauser ἔ. ἄ. 305). Καὶ διήγειρε μὲν τοῦτο τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι πιθανὸν ὁ τεχνίτης ἤθελεν οὕτω νὰ δηλώσῃ τὴν κατὰ προοπτικὴν σκιαγραφίαν σμίκρυνσιν τῶν μορφῶν ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν παρατηρεῖται τοῦτο κατὰ κανόνα, ἐπεκράτησε νὰ νομίζεται ὡς προελθὼν ἐκ τυχαίας ἀμελείας τοῦ ἀγγειογράφου. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τοιαύτη τυχαία ἀμέλεια δὲν παρατηρεῖται καὶ ἀντιθέτως, δὲν παρατηρεῖται δηλ. καὶ σμίκρυνσις τῶν ἐγγὺς τοῦ θεατοῦ εἰκονιζομένων μορφῶν. Προσέτι δὲ ἡ στῆλη τοῦ Σαυγένους, ἥς τὸν τεχνίτην οὐδεὶς νομίζω θὰ κατηγορήσῃ διὰ πα-

¹ Winter ἐν Gercke-Norden *Einl. in die Altert. - wiss. II.* 155 ἐξ. Furtwängler-Reichhold-Hauser *Wasenmal. II.* 317 Bulle *Der schöne Mensch* 608. Pfuhl *Jahrb.* 1910, σ. 12 ἐξ. *Neuejarb. f. d. Klass. Alt.* 1911, 17. Schröder *Jahrb.* 1914 134-5.

² Πρὸλ. Hauser ἔ. ἄ. II 320.

ρομοίαν τυχαίαν ἀμέλειαν, δεικνύει, ὅτι εἰς τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει νὰ δίδωμεν ἐν τῶν σπουδαιότητων πρὸς τὰ πρόσω βημάτων τῆς τότε ζωγραφικῆς τέχνης, νὰ δίδωμεν τὴν ἀπεικόνισιν τῆς μεμακρυσμένης ἐκτάσεως καὶ τὴν προοπτικὴν καὶ κατὰ σκιαγραφίαν ἐργασίαν ¹ τὴν ποιοῦσαν τὸ μέγα μικρὸν καὶ τὸ μικρὸν μέγα, ἣτις δὲν ἦτο ἄγνωστος ἐπὶ Πλάτωνος (Φαίδ. 69 Β.). Τοιοῦτοτρόπως ἡ στήλη τοῦ Σαυγένου εἶνε ὁ παλαιότατος ἀσφαλῆς terminus ante quem διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τεχνικοῦ τούτου ἀξιώματος, ὅπερ εἶνε διὰ τὸν νεώτερον καλλιτέχνην σημεῖον στοιχειωδεστάτης μαθήσεως ².

Ἡ ἑτέρα παρατήρησις ἀφορᾷ εἰς τὴν πολυχρωμίαν τῆς γραφῆς. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ (Ἀρχ. Δελτ. 1917 250 ἐξ.), ὅτι ἀφ' ὅτου ὁ Πολύγνωτος μεταχειρίζεται ἀφθόνως τὸ ὠχρὸν χρῶμα, ὃ εὐρίσκομεν ἤδη παλαιότερον αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἐτρουσικῶν τάφων καὶ εἰς τὸν κήρυκτον τῆς Μυκαλησσοῦ καὶ ὃ μειγνύμενον μετ' ἄλλων χρωμάτων παράγει μεγάλην χρωματικὴν κλίμακα, ἐγένετο δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν ἐν τῇ τέχνῃ δύο κατευθύνσεις, ὧν ἡ μὲν εἶχε τὴν παλαιὰν τετραχρωμίαν, ἡ δὲ πολυχρωμίαν. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἐβεβαιώσαμεν πολύχρωμον σκιαγραφίαν

εἰς τὸν γιτῶνα τοῦ Ῥύγγωνος, συνάγομεν, ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στήλαι ἦσαν πολυχρῶμως γεγραμμέναι, ὅτε βεβαίως τὸ δένδρον τῆς στήλης τοῦ Σαυγένου καὶ οἱ στέφανοι τῆς δάφνης ἢ ἐλαίας θὰ ἦσαν πράσινα, ὡς συμβαίνει ἔπειτα ἐπὶ γλυπτῶν ἅμα καὶ γραπτῶν στηλῶν τῆς Δημητριάδος ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βόλου (π. χ. ἀριθ. 125), ἡ δὲ ἀνεμώνη θὰ προσελάμβανεν ἄλλο τι ἰδιάζον αὐτῇ χρῶμα καὶ πιθανῶς τὸ ἐρυθρὸν (προβλ. Παυσ. 9, 22, 4) ¹. Ἄν δ' ἠλήθευεν ἡ περὶ δαφνοφόρου ἐρμηνεία τοῦ Ῥύγγωνος, ὁ γιτῶν αὐτοῦ θὰ ἦτο κροκωτὸς ἴσως, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ χρώματος τούτου καὶ εἰς ἄλλας ἱερατικὰς στολὰς (π. χ. τῶν ἄρκτων τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος Ἀριστοφ. Ἀυσ. 645) ἢ ἔστω καὶ λευκὸς ἢ πορφυροῦς (Stengel *Kultusalt.* ² σ. 43 ἐξ.), πάντως δ' οὐχὶ κυανομέλας, ὡς εἶνε τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ λίθου, θὰ εἶχε δὲ τὰ κεντητὰ κοσμήματα δι' ἄλλων προστηκόντων χρωμάτων δεδηλωμένα ἢ «κεκαλυμμένα».

Πρὸς τοῦτοις παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὰ ἀετώματα τοῦ Ῥύγγωνος καὶ τοῦ Σαυγένου οὐδεμίαν συμμετρικὴν ἢ ἀντιθετικὴν διάταξιν παρατηρεῖται, ἐπομένως δὲ ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι κοσμηματικὰς σκηνας, ἀλλ' ἔχουσιν ἀπαραγνώριστον ζωγραφικὸν χαρακτήρα.

Περὶ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν ἐζωγραφήθησαν αἱ στήλαι, ἔγραψεν ὁ Vollgraff (ἔ. ἄ. 556 ἐξ.) ἰκανὰ καὶ καλὰ, ἐδέχθη δ' αὐτὰ καὶ ὁ Rodenwaldt (*Arch. Anz.* 1913, 66 ἐξ.). Ὁ Vollgraff ἐρμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Bötticher (*Tektonik* 58 ἐξ.) ὅτι τὸ ἐρυθρὸν ἄνευ κηροῦ χρῶμα, δι' οὗ ἐχρῶννον οἱ παλαιοὶ συχνὰ τὸ ἔδαφος τῶν ἀναγλύπτων στηλῶν, ἐφηρμόζετο ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἄδρῶς ἐργασμένου τὴν ἐπιφάνειαν, συνάγει, ὅτι τὰ μετὰ κηροῦ μεικτὰ χρώματα τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐγκαυστικῆς τέχνης, θὰ ἐφηρμόζοντο ἐπὶ λείας ἐπιφανείας. Ὡστε τότε εἰς τὰς χαρακτὰς στήλας τῶν Θηβῶν τὸ ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον διὰ χρωμάτων διαλυτῶν ἐν ὕδατι καὶ τινι κολλητικῇ οὐσίᾳ, οἷον τὸ λεύκιμα τοῦ ὄρου κλ. (ὄρα Perrot

¹ Pfuhl *Jahrb.* 1910, 21.

² Τὰ πορίσματα τῶν τελευταίων συζητήσεων περὶ σκιαγραφίας συνοψίζει ὁ Pfuhl *Jahrb.* 1912 σ. 227 ἐξ., ὅθεν ἀρουμεθα τάδε: ἡ σκιαγραφία εἶνε προοπτικὴ παράστασις τοῦ χώρου τοπιογραφικῆ. Ὁ Wörmann, ἀντέταξεν, ὅτι ἄνευ ἐνιαίας πτώσεως φωτὸς καὶ σκιᾶς δὲν ἐπιτυγχάνεται ἐντύπωσις χώρου καὶ ἐπομένως ἡ κυρία σημασία τῆς σκιαγραφίας εἶνε αὐτὸ τοῦτο γραφῆ μετὰ σκιῶν. Ὁ Πολύγνωτος περιέλαβεν εἰς βάθος διὰ φωτὸς καὶ σκιᾶς (προβλ. καὶ Φίλοστρ. βί. Ἀπολλ. 2, 20) μόνον μεμονωμένας μορφὰς οὐχὶ δὲ καὶ πάντα χῶρον. Τὸ τελευταῖον, ὡς καὶ τὴν γραμμικὴν προοπτικὴν ἐπέτυχεν ὁ Ἀπολλ. λυδωρὸς ἐν τῇ γραφῇ πινάκων. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ διάκρισις τῶν δύο τεχνικῶν. Ὡστε κατὰ τὸν Δ' αἰ. π. χ. σκιαγραφία σημαίνει τὴν χρωματικὴν προοπτικὴν, ἢ ἀπατηλὴν (illusion) παράστασιν παντὸς χώρου· τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο ἐπιτευκτὸν διὰ μόνης τῆς γραμμικῆς προοπτικῆς οὔτε διὰ τῆς πολυγώνου σκιάσεως. Πρὸς ὀρθὴν προοπτικὴν παράστασιν ἡ σκιαγραφία δὲν εἶνε σκοπὸς ἀλλὰ προϋπόθεσις. Τὰ περὶ φωτισμοῦ διδάγματα τοῦ Ἀπολλοδώρου ἤγαγον ὀριστικῶς εἰς τὴν ἀπάτην (illusion). Διὰ τοῦτο ἡ σκηνογραφία ἴσως εἶνε χωρογραφία κατὰ τὰς τεχνικὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὡς φρονεῖ ὁ Schöne (κῦτ. σ. 19 ἐξ.). Ὁ Pfuhl τροποποιεῖ τοῦτο ἀποδίδων εἰς τὸν Ἀπολλοδώρον περιορισμένον βάθος χώρου καὶ ὀρίζων τὴν σκηνογραφίαν τοῦ Ἀγαθάργου ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἀπατώσεως γραφικῆς, ἣτις εἶνε σκιαγραφία κατὰ τὸν Πλάτωνα γενικῶς ἢ τοῦ ἀπόδοσις τῆς εἰκόνος τοῦ χώρου ἐπὶ ἐπιφανείας διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῆς ἀγαθαρχειοῦ προοπτικῆς καὶ τῆς ἀπολλοδώρειου φωτοσκιάσεως.

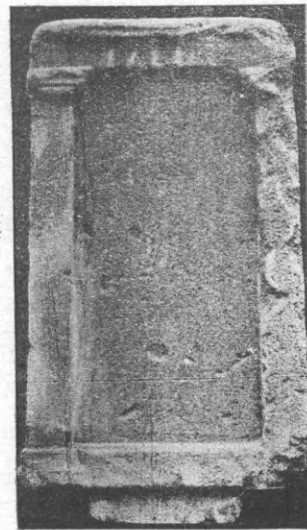
¹ Διὰ τοὺς στεφάνους τῆς δάφνης ἢ τῆς ἐλαίας ἐπιβάλλεται ἐπιφύλαξις τις, ἐπειδὴ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω τὸν γραπτὸν ἐπιτύμβιον κύβον τῆς Καλλιίδος ἔχοντα στέφανον μύρτου ἐρυθρῶς, γνωρίζομεν δὲ τὴν μακρὴν δύνανσιν τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Π. βλ. v. Duhn *Archiv f. Rel-Wiss.* 1906 σ. 1 ἐξ. Gruppe *Mythol.* 891.

Hist de l'art X, 197), ἀλλὰ τὰ λεῖα σώματα καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ ἄλλα συμπληρώματα ἐγράφοντο ἐγκαυστικῶς ¹. Ὅτι δὲ ἡ γραφή ἐξετείνετο καὶ εἰς τὰς παραστάδας τῶν στηλῶν, ἀποδεικνύει τὸ τεμάχιον τοῦ Πυρίου, οὗ ἡ παραστάς, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τῶν ἄλλων στηλῶν φανεράς, εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη μεταξὺ λείων μερῶν ἐκατέρωθεν, προσέτι δὲ αἱ κάτωθι τοῦ κυματίου δύο ὀριζόντιοι γραμμαὶ καὶ μάλιστα ἡ κατωτέρα, ἧτις, χωρίζουσα δύο ταινίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λείας ἐπιφανείας, θὰ ἦτο περιττή, ἄτε καὶ δυσδιάκριτος, ἂν αἱ δύο ταινίαι δὲν ἦσαν κεχρωσμένοι καὶ δὴ καὶ διὰ διαφοροῦ ἴσως χρώματος ἐκατέρα.

Ἐπειδὴ ὅμως πρόκειται περὶ ἔργων τέχνης ἐκτεθειμένων εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ μακρὸν χρόνον, αἱ δὲ καιρικαὶ ἐπιδράσεις θὰ κατέστρεφον τὰ μὴ ἐγκαυστικῶς ἐφηρμοσμένα χρώματα, πιστεύω ἐγὼ ἀδισταχῶς, ὅτι ὅπως εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν ναῶν οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν στηλῶν τὰ χρώματα ἦσαν κηρωτὰ καὶ ἐγκαυστικῶς προσπεφυκότες ἐπὶ τῶν λίθων. Ἡ δὲ διαφορὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐπιφανείας τῶν στηλῶν (ἀδρᾶ ἢ λεία ἐπιφάνεια) συνετέλει εἰς τὴν διάφορον ἀνάκλασιν τοῦ φωτός καὶ τὴν πρόσκτησιν ἰδίου θελγήτρου τῶν πολυχρώμων εἰκόνων. Ἄν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πολὺς ἔπαινος προσήκει εἰς τὸν τεχνίτην τῶν στηλῶν, ὅστις τοσοῦτον λεπτοῦς αἰσθήσεως ἦτο κάτοχος καὶ τοσοῦτον ἐπόνει πρὸς ἐπιτεῦξιν τοῦ ἀποτελέσματος ἐκείνου. Τοιαύτη ἐκδοχὴ ἀρμόζει περισσότερον ἄλλως τε καὶ πρὸς ἀνδρα φημιζόμενον ὡς εὐρετὴν τῆς ἐγκαυστικῆς. Ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν σχολιάσωμεν τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου *H. n.* 35, 122 («*ceris pingere ac picturam inurere quis primus excogitavit, non constat. Quidam Aristidis inventum putant, postea consumatum a Praxiteleo*»), Ἀριστείδης τις, παλαιότερος τοῦ Πραξιτέλου, προκύπτει ἐπιδέξιος καὶ περίφημος ἐγκαυστικός, οὗτος δὲ δύναται πιθανώτατα νὰ εἶνε ὁ Θεβαῖος, ὁ πρεσβύ-

τερος, ὁ τεχνίτης κατὰ τὰνωτέρω τῶν χαρακτῶν στηλῶν, αἵτινες εἶνε ἀκατάληπτοι ἄνευ ἐγκαυστικῆς καὶ ἴσως δὲν θὰ ἐποιούντο οὕτως, ὡς ἐποιήθησαν, ἂν ὁ τεχνίτης αὐτῶν δὲν ἠύμοιρει τῆς ἀπαιτήτου ἐκείνης τέχνης.

Περὶ τοῦ ναομόρφου σχήματος τῶν στηλῶν παραπέμπω εἰς ὅσα ἔγραψα ἐν τοῖς Θεβαϊκοῖς μου (= *Αρχ. Δελτ.* 1917) σ. 247 ἐξ. καὶ παραθέτω ἐνταῦθα τὴν ἐκεῖ ἀποπεσοῦσαν εἰκ. 6 (πρὸβλ. *Conze Att. Grabrel.* ἀρ. 37) στήλης πωρίνης τοῦ μουσείου τῶν Θεβῶν, ἧτις θὰ ἔφερε πάντως γραπτὴν παρά-

6: Πωρίνη ἐπιτυμβία ναόσημος στήλη τοῦ Θεβαϊκοῦ μουσείου.

στασιν καὶ ἐπιγραφῆν. (ὑψ. 0.58, μετὰ δὲ τοῦ ἐμβόλου ὑψ. 0.64 πλ. 0.27 τοῦ δὲ βαθέος πεδίου πλ. 0.23 × ὑψ. 0.47). Ἀνάλογοι στήλαι ὁμοσιεύονται κατωτέρω.

★

Κατὰ τὰνωτέρω (σ. 14 ἐξ.) ἡ χαρακτὴ ἐργασία τῶν στηλῶν εἶνε γλυπτικὸν ἐπικουρήμα τοῦ ζωγράφου, ὁ ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ χρώματα παρὰ τὴν ἐπίπονον αὐτοῦ ἐξεργασίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐγκατελείφθη ἀντικατασταθὲν, ἢ δὲ γραφὴ ἐπανῆλθεν οὕτω εἰς τὸν πρότερον διὰ προσχεδιάσεως γραφικῆς ἄνευ χαραξέως ἀπλοῦν τρόπον. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ τούτου τρόπου ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θεβῶν τὰ ἐξῆς παραδείγματα:

1) ὑπ' ἀριθμ. εὐρετηρ. 476 πωρίνη στήλη (ὑψ. 0.79 πλ. 0.45 πλάγ. 0.28) μετὰ γλυπτοῦ κυμα-

¹ Πρὸβλ. Ἀρδανιόπουλον *Αρχ. Ἐφ.* 1908, 57 ἐξ. Θεσσαλ. μνημεῖα 44 ἐξ. Ἐν σελ. 45 46 λέγει, ὅτι τὸ πεδῖον τοῦ ἐγκαυστικῶς γραπτέου πίνακος ἠλείφετο πιθανῶς πρῶτον διὰ λευκῆς βαφῆς κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον. Τοῦτο δὲν νομίζω πιθανόν, διότι ἡ λευκὴ βαφή θὰ ἐχώριζε τὰ κηρωμενὰ χρώματα ἀπὸ τοῦ γυμνοῦ λίθου, πρὸς ὃν εὔδει νὰ συλλληθῶσιν ἐγκαυστικῶς ταῦτα.

τίου ἄνω καὶ ὑπ' αὐτὸ ἐπιγραφῆς τοῦ στ' αἰ. π. χ.

ΕΠΙΠΟΛΥΨΑΡΜΟΙ = Ἐπὶ Πολυχάρμῳ

Κατὰ τὸ μέσον τῆς προσόψεως ἴχνος ὀριζοντίας ταινίας πλ. 0.014· ὑπὲρ αὐτὴν τῆδε κακεῖσε λείψανα χρώματος ἐρυθροῦ, ὑπ' αὐτὴν δὲ ἐρυθρὸς σκιώδης τύπος ἀνθρώπου ὀρθίου ἐστραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ ὡς εἰς τὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα τῶν μέσων τοῦ στ' αἰ. καὶ πρότερον. Οὐδεμία χάραξις εὔρηται ἀλλ' οὔτε καὶ ἔγκαυσις πιθανολογεῖται ἐπὶ τοῦ πορώδους λίθου. Τὸ Π τῆς ἐπιγραφῆς καμπύλον ἄνω.

2) ἀριθ. εὐρετ 517· στήλη τιτανολίθου λευκοῦ μορφουμένη εἰς ἀέτωμα ἄνω. Κάτω ἑλλιπῆς. Ὑψ. 0.65, πλ. 0.63-0.65, πᾶχ. 0.24. Ἡ πρόσοψις φέρει περὶ τὰς 60 στήλας πυκνῶν ὀπῶν μεγέθους ἐρεβίνθου στοιχηθῶν διατεταγμέναις ἀπὸ ἄνω μέχρι κάτω πρὸς ὑποδοχὴν κονιάματος (λείψανα σφίζονται ἐν ὀπαῖς) καὶ γραφῆς πιθανώτατα. Μόνον κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ ἀετώματος καταλείπεται ταινία λεία, ἐν ἣ ἐπιγραφὴ τοῦ στ' αἰ.

ΘΙΘΘΕΙ ΣΟΛΟ. = Θίθη, Σόλω[ν]

Ἐλήφθη ἐκ τοῦ κήπου τοῦ Σπ. Ἰγγλέση ἤτοι ἐκ τοῦ χώρου τοῦ περιλαμβάνοντος τὸν Ἰσμήνιον λόφον καὶ τὰ πρὸς Β. καὶ Δ αὐτοῦ. Θίθη = Τίθη (Τίθη ὄνομα καὶ *Conze Alt. Grabr.* ἀριθ. 42) πρβλ. Φίφον, Φάρρον, φεφύλαγχο κ. τ. ὅ. *Buck Classical Philol.* 1909 σ. 76 ἐξ. καὶ ἀνέκδοτον μέλανος τιτανολίθου στήλην τοῦ μουσείου Θηβῶν ἐκ Ποτνιαῶν ΘΡΙΦΩΝΔΑΣ = Θριφώνδας (τὸ φ καὶ τὸ ο ῥομβοειδῆ).

Ἐκ δὲ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγονται αἱ χαρακταὶ στήλαι καὶ ἔπειτα, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Θηβῶν παραδείγματα τινά, ἅτινα πολλοὶ τῶν συναδελφῶν πολλάκις ἐπέδειξα, ἔχοντα χαρακτὴν ἐργασίαν εἰς τινὰ κοσμήματα μόνον, τῆς λοιπῆς γραφῆς οὔσης ἄνευ χαράξεως ἐπὶ ἀδρῶς ἐργασμένου πεδίου, πλείονα δὲ ἄνευ οὔδεμιᾶς χαράξεως. Οὕτω εἶνε

3) ἀριθ. εὐρ. 450 = 1992 (εἰκ. 7) Στήλη μέλανος λίθου ἀετωματώδης· ὕψ. 0.72, πλάτ. 0.695—0.71, πᾶχ. 0.27. λείαι ταινία καθορί-

ζουσι τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ἀετώματος καὶ πλαιοῖσσι τὸ ὑπ' αὐτὸ πεδῖον. Ὑπὸ τὴν ὑποτείνουσαν

7: Μέλανος λίθου στήλη τοῦ μουσείου Θηβῶν χαρακτὴ καὶ γραπτὴ ποτε.

τοῦ ἀετώματος ἑτέρα λεία ταινία ἔχουσα ἐπιγραφὴν

POLYTIMIDAS Πολυτιμίδας.

Ἐν τῷ ἀετώματι ἀνθέμιον λείον χαρακτὸν καὶ ὀθ καὶ ἐλαφρῶς ἀνέχον ἐκ τοῦ πεδίου. Τὸ πεδῖον ἐνταυθά τε καὶ ὑπεράνω καὶ ὑποκάτω τῆς ἐπιγραφῆς εἶνε ἀδρῶς ἐσχηματισμένον διὰ γραμμῶν ὀριζοντίας ἀλλ' ἀτάκτως βαινουσῶν καὶ πρόσφορον οὕτω πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Εὐρέθη ἐν θέσει Βάτος καὶ κατεσχέθη ἐν Πυρίῳ.

4) Ἀριθ. εὐρ. 102 = IG, VII 2568 (εἰκ. 8) (ὕψ. 0.67, πλ. 0.51, πᾶχ. 0.26). Στήλη λίθου μέλανος ἀετωματώδης. Τὸ ἀέτωμα ὄλον ἀδρῶς πως ἐργασμένου πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος. Τὸ κάτω πεδῖον χωρίζεται ὑπὸ λείας ταινίας, ἧς ἄνω προστυπώ-

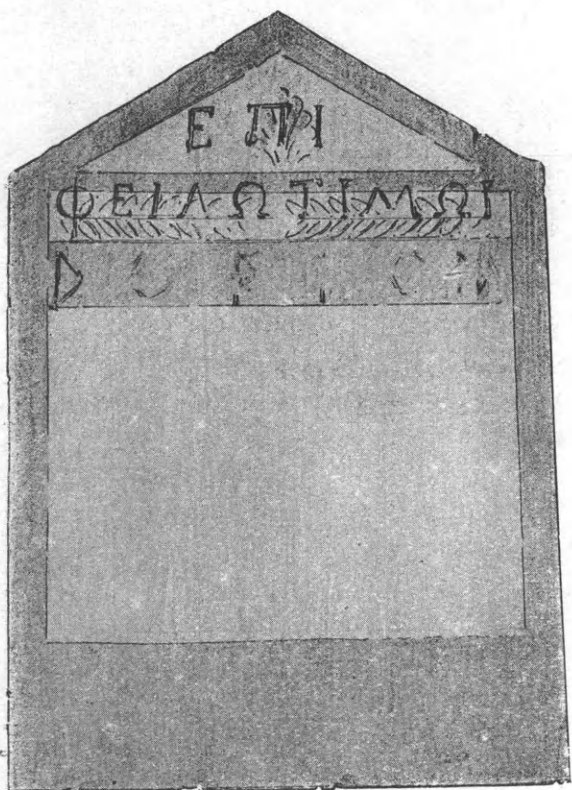
8: Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ Θηβαϊκοῦ μουσείου χαρακτὴ καὶ γραπτὴ ποτε.

τατος μαϊανδρος ἐν ἀδρῶ ταινία, ὑπὸ τὸν μαϊανδρον
δὲ εἶνε ὁμοίως λεία ταινία φέρουσα ἐπιγραφὴν

ΚΑΛΥΝΘΙΣ Καλυνθίς

Κατωτέρω τὸ πεδίον ἐλαφρῶς ἀδρῶν δι' ἀτάκτων
ὀριζοντίων γραμμῶν εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν
χρώματος. Ἐκ Θηβῶν (ἀγίας Τριάδος).

5) Εἰκ. 9. Στήλη μέλανος λίθου ἀετώματώ-
δης· ὕψ. 0.625, πλ. 0.423-0.46, πάχος 0.18.

9: Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν
χαρακτὴ καὶ γραπτὴ ποιε.

Ὅμοίως ταινίας λείας φέρει καὶ αὕτη ὡς ἡ προ-
τέρη, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὰς συγκλινούσας πλευ-
ράς τοῦ ἀετώματος. Φέρει δὲ ὡς ἡ ἀνωτέρω ὑπ'
ἀριθ. 3 ἀνθέμιον ἐν τῷ ἀετώματι καὶ προσέτι ὑπὸ
τὴν ὑποτείνουσαν αὐτοῦ δύο κλάδους ἐλαίας ὡς ἡ
στήλη τοῦ Σχυγέου. Ἡ παλαιὰ ἐπιγραφὴ ἀπεξέ-
στη καὶ ἀβεβαίως ἀναγινώσκειται οἶονεὶ ΔΟΡΙΟΝ=
Δωριῶν. Εἰς δευτέρην χρῆσιν τεθεῖσα ἡ στήλη
προσέλαβε νέαν ἐπιγραφὴν « Ἐπὶ Φειλοτίμῳ »

Τὸ κύριον πεδίον τῆς ὄψεως τῆς στήλης ἀδρῶς
εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος.

6) Εἰκ. 10. Μέλαινα στήλη ὕψ. 0.79, πλ.

10: Μέλανος τιτανολίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν.
χαρακτὴ καὶ γραπτὴ ποιε.

0.45-0.47, πάχ. 0.17. Ἐκατέρωθεν τοῦ κυρίου
πεδίου παραστάς μετ' ἐπικράνου ἐσχηματισμένη
διὰ κατακορύφων ἀνωμάτων ξεσμάτων. Τὸ κύριον
πεδίον φαίνεται νῦν λεῖον ὡς καὶ τὸ ἀέτωμα. Οὔτε
δ' ἐν τούτῳ οὔτε κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐροτιίχα
διακρίνεται γραμμὴ τις χαρακτὴ πρὸς διάκρισιν
ταινίας ἢ πλαισίου. Εἶνε λοιπὸν ἀμφίβολον ἂν,
πλὴν τῶν παραστάδων, ἦτο τὸ ἀέτωμα καὶ τὸ πε-
δίον γραπτὰ, ἀλλ' ἂν ἦταν, θὰ ἦσαν ἐγκαυστικῶς
(βρα ἄνω σ 26 ἐξ.).

7) Ἀριθ. εὐρ. 349 (εἰκ 11.) Κύβος ἐπιτύμ-
βιος λευκοῦ βοιωτικοῦ λίθου ὕψ. 0.53, πλ. 0.49,
πάχ. 0.32. Ὅλη ἡ ὄψις ἐν πλαισίῳ λείω, οὗ ἡ
ἄνω πλευρὰ φέρει ἐπιγραφὴν ἐλλιπῆ καὶ ἀβεβαίως
ἀναγινωσκομένην : Μ]ε[ρά]νθιος (πρβλ. Eitrem
Beitr. z. gr. Relig. III, 147). Τὸ κύριον πεδίον
ἀδρῶς εἰργασμένον πλὴν τοῦ ἐν μέσῳ ἐλαφρῶς ἀνα-
γλύπτου ἢ ἀπλῶς ἐξαιρέτου κανθάρου, ὅστις εἶνε
λεῖος.

Δύο ἄλλαι στήλαι μετὰ κανθάρου, ἀλλὰ περισ-
σότερον πως ἀναγλύπτου ὑπάρχουσιν ἐν Θήβαις :
μία μὲν ἐν τῷ Μουσείῳ ἐκ δύο συντεθειμένη θραυ-

11: λευκοῦ βοιωτικοῦ λίθου στήλη τοῦ μουσείου τῶν Θηβῶν.

σμάτων (ἢ ἐπιγραφή λείπει), ἑτέρα δὲ ἐνεκτισμένη παρὰ τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς δυτικῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ Μεγάλης Παναγίας, κειμένης κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς Καδμείας ὑπὲρ τὴν κρήνην Παραπόρτι. Περὶ τοῦ καθάρου ἐν Βοιωτίᾳ πρὸς καὶ Head *B.M.C. Central Greece* (coins σ. XXXVIII).

8) Μέλαινα στήλη ἀετωματώδης ὕψ. 0.48, πλ. 0.335-0.39 πᾶχ. 0.10 Ἐξ Ἁγίων Θεοδώρων (1910). Ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἀέτωμα ἐπιγραφή στοιχηθῶν

ΟΠΕΙΔΑΔΕ Ὀψιάδας
ΦΛΙΑΚΙΟΕ Φλιάκιος

ὑπ' αὐτὴν δὲ προστυπώτατος λημνίσκος.

9) Ἀριθ. εὐρ. 382, λευκοῦ λίθου στήλης τὸ ἄνω μέρος ὕψ. 0.69, πλ. 0.51, πᾶχ. 0.19. Κυμάτιον ἀποκεκρουσμένον ἄνω, ὑπ' αὐτὸ ἄδρᾶ εἰργασμένη ταινία, ὑπ' αὐτὴν λεία, ἐν ἣ ἐπιγραφή

ΦΑΝΙΑΣ Φανίας

καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐν τῷ πεδίῳ, ὀριζομένῳ ἑκατέρωθεν διὰ λείου κρασπέδου (παραστάδος), σαφέστερος ἢ ἐν τῇ προτέρᾳ στήλῃ λημνίσκος. Ἀλλὰ σαφέστατος ἅτε αὐτὸ τοῦτο ἀνάγλυπτος εἶνε ὁ λημνίσκος ἐν

τῇ ὑπ' ἀριθ. εὐρ. 2122 λευκῇ στήλῃ μετ' ἀετώ-

12: Στήλη λευκ. ὁ βοιωτ. οὐ λίθου τοῦ μουσείου Θηβῶν.

ματος (εἰκ. 12) φερούση ἐπὶ μὲν τῆς βάσεως τοῦ ἀετώματος ἐπιγραφήν

ΦΙΛΟΞΕΝ/ = Φιλοξέν[α

ὑπὸ δὲ τὴν βάσιν ταύτην ὑπὲρ τὸν λημνίσκον παλαιότεραν τῆς προηγούμενης ἐπιγραφήν

ΑΡΙΕΤΟΤΙΜΑΑΜΦ. -ΕΙΤΩ.

Ἄριστοτίμα Ἀμφ[ι]γείτω

10) Ἀριθ. εὐρ. 148 = IG VII 2397. ὕψ. 1.45 πλ. 0.43—0.47 πᾶχ. μέχρι 0.20. Ἐκ Πυρίου, δεξιὰ τῆς εἰς Κανάβαριν ἀγούσης γεωργικῆς ὁδοῦ εὐρεθεῖσα. Ἐπὶ κορυφῆς ἔχει ἀνθέμιον κομψόν, ὑπ' ὃ κυμάτιον, εἶτα ἄδρᾶν στεγνὴν ταινίαν, ἔπειτα πλατυτέραν ἄλλην λείαν, ἐφ' ἧς ἐπιγραφή ΘΕΟΔΩΡΑ καὶ κατωτέρω ἄδρᾶν εἰργασμένον τὸ κύριον πεδίον ἐν λείῳ πλαισίῳ. Κατὰ τὸ ἄνω μέρος τούτου τοῦ πεδίου διακρίνονται τὰ ἔγχρη γραπτοῦ λημνίσκου. Πολλοὶ ὅμοιοι ἐπὶ στηλῶν ἐκ Δημητριάδος ἐν τῷ μουσεῖῳ Βόλου, ἄλλοι ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ λευκῶν ληκυθίων ¹ ἐν Γέλα ² κ. ἄ.

11) Ἀριθ. εὐρ. 1553, (πίν. 3 Δὲν ἐγένετο

¹ Περὶ. Βόρει. Ἰακ. 83 Michaelis *Arch. Zeit.* 1872, 147 ἑ. *Athen Mitt.* 1890, 236, 1910 205 ἑ. πίν. IX κ. ἄ.

² *Notiz. degli scavi* 1900, 278 κ. ἄ.

δυστυχῶς δυνατὸν νὰ τεθῶσι τὰ χρώματα ἐπὶ τοῦ πίνακος τούτου, ὡς σφύζονται ἐπὶ τοῦ λίθου). Κύβος ἐπιτύμβιος (ὑψ. 0.47, πλ. 0.305-0.335 πάχ. 0.25) μετὰ κυματίου ἄνω καὶ κάτω εἰς τε τὴν πρόσοψιν καὶ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτῆς πλευράς. Ἡ πρόσοψις καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ φέρουσι γραμμικῶς καὶ γραπτῶς δεδηλωμένα κοσμήματα, ἅτινα εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἐδηλοῦντο μόνον γραπτῶς, νῦν δὲ ἀποπεσόντων ἢ ἀπολομένων τῶν χρωμάτων κατελείφθη λευκάζουσα ἢ κάλλιον σφζομένη ἢ ὑπ' αὐτῶν ποτε προσστατευομένη ἐπιφάνεια τοῦ λίθου. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἄνω καὶ τὸ λέσβιον κάτω εἶνε καὶ ὀλίγον βεβαθυμένα. Κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῶν ἄνω ἔχει οὕτω ὁ διάκοσμος: ἡ πρώτη ταινία ἔχει ἀσαφῆ μαϊάνδρον, οὗ μόνον οἱ ὀρθοὶ διακρίνονται, ἔπειτα ἔπεται ἐν κυανῷ ἐδάφει ἰωνικὸν κυμάτιον ἐρυθρὸν μετὰ κυανῆς καρδίας, ἀκολουθεῖ ἐπὶ κορυφῆς τοῦ κυρίως πεδίου νεκρικὸς στέφανος μύρτου μετ' ἐρυθρῶν φύλλων, ¹ ἔπειτα ἡ ἐπιγραφή *Καλλίς* καὶ δύο στεναὶ ταινίαι μετὰ τεθλασμένης γραμμῆς ἑκατέρωθεν, ἐρυθραὶ ποτε πιθανῶς, καὶ μεταξὺ αὐτῶν δύο πλατύτεραι ταινίαι κυαναῖ. Ἡ χρωστὶς τῶν χαρακτῶν τούτων γραμμῶν δεικνύει, ὅτι καὶ αἱ γραμμὲς τῶν εἰκόνων τοῦ Μνάσωνος, τοῦ Ῥύγγωνος κλ., ἦσαν ὡσαύτως γραπταί. Εἰς τὸ κάτω κυμάτιον ἐν κυανῷ ἐδάφει λέσβια φύλλα ἐρυθρὰ μετὰ κυανῆς καρδίας. Τὸ λοιπὸν κύριον πεδίου, ἀδρῶς εἰσγασμένον πλὴν στενῆς ταινίας κατακορύφου ἑκατέρωθεν, φαίνεται, ὅτι θὰ ἔφερε χρωμὰ τι ἀδῆλον, ἐν ᾧ ἐξήρουντο ἀπεικονισμένα πλείονα ἴσως ἀντικείμενα, ἀλλὰ τούτων διακριτὴ εἶνε μία ἐρυθρὰ ῥόα, ὁ ἱερὸς οὗτος τῶν χθονίων καὶ τοῦ Ἄδου καρπός, ² καὶ δύο ἕτερα παρμερῆ πρόγμματα, ὧν τὸ ἀριστερὰ θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ὦν (πρβλ. *Αρχ. Δελτ.* 1918 σ. 100 ἐξ.), ἂν ἦτο φανερός ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἴσταται ὡς τὸ τοῦ Κολόμβου· ἀλλ' εἶνε ῥόα.

12. Ἀριθ. εὐρ. 339. Κύβος ἐπιτύμβιος λευκοῦ λίθου βοιωτικοῦ· ὑψ. 0.68, πλ. 0.52, πχ. 0.48. Ἐμπρὸς καὶ εἰς τὰς ἑκατέρωθεν πλευράς ἐπάνω τρεῖς ταινίαι διὰ ζεύγους ὀριζοντίων γραμμῶν ὀριζόμεναι καὶ περιέχουσαι γραπτὰ καὶ ἐλαφρῶς δια-

κριτὰ διὰ χαράξεως καὶ γλυφῆς κοσμήματα ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ λίθῳ. Ὑπὸ ταῦτα ἔμπρὸς ἐπιγραφή

ARISTONOA

Ἄριστονόα

13) Ἀριθ. εὐρ. 141 = IG VII, 2689. Κύβος λίθου βοιωτικοῦ δεξιὰ ἀποκεκρουσμένος· ὑψ. 0.78, πλ. 0.45, πάχ. 0.40. Ἐκ τῆς κρήνης τοῦ χωρίου Τάχι (Ποτνιαί). Ἐπὶ κορυφῆς ἔχει κυμάτιον δωρικὸν ἐλαφρῶς γλυπτὸν καὶ γραπτὸν. Διὰ τὴν ἐπιγραφήν «ἐπὶ Χρυσο[γόνω;] παιδὶ [τοῦ δεῖνος]» ἢ μᾶλλον «... παιδὶ [ἦρωι]» — ὡς ἔχει καὶ ἡ ἐπιγραφή ἰππέως ἦρωος ἐντετειχεισμένου εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ἐν Ἐρημοκάστρῳ (Θεσπιῶν) κεχαραγμένη ὑπὲρ τὸν ἰππέα

ΠΑΙΔΙΩΩΩΩΩΩΩΩ Παιδίῳ Σωσάν-

ΔΡΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩ δρω ἦρωι 1

ἥς ὑποκάτω ἄλλη ἐπιγραφή νεωτέρα:

ΜΟΛΩΙΧΩΩΩΩΩΩΩΩ

Ὀμολοίχῳ ἦρωι

—πρβλ. τὰς τῶν νηπίων ἐπιγραφὰς τῆς Τανάγρας IG VII 586-8 καὶ 690-722 πάς, πάλλος, κόρα, κόριλλα (*Πρακτικὰ* 1911, 135), τὴν τοῦ βροέφους παρὰ Γ. Οἰκονόμου *Ἐπιγραφαὶ Μακεδ.* I σ. 37² καὶ τὴν τοῦ εἰκοσαετοῦς «ἀγώρου» ἐν Θήβαις ἐλλιπῆ τὰ κάτω στήλην (ὑψ. σφζόμενον 0.68, πλ. 0.53, πάχ. 0.25 περίπου ἀριθ. εὐρ. 426), λέγουσαν

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΩΩΩΩΩΩΩΩ

ΕΙΚΟΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩ

ΑΓΩΩΩΩΩΩΩΩ

Ἡράκλειτος ἐτῶν

εἴκοσι τρειῶν

ἄγωρος

Ἄγωρος, βέβαια ἐκ τοῦ ἄωρος, εἶνε τὸ σημερινὸν ἀγώρι = παῖς ἄρρηγ, παῖς μηκέτι ἀνδρωθεὶς.

¹ Πρβλ. Σχόλ. Πινδ. *Ἰσθμ.* 3,79 ἀλλὰ ὄρα καὶ Fehrle *Kult. Keuschh.* 154. Eitrem ἐθα ἄνω σελ. 62 ἐξ καὶ ἄνω σ. 26 II.

² Ὅρα π. γ. Γυν. Ὀμηρ. *Δημ.* 373 Studniczka *Jahrb.* 1911, 129 ἐξ. ἀλλ' ὄρα καὶ Roscher *Selene* 56. Fehrle ἔ. ἄ. 195.

¹ Πρβλ. Furtwängler *Coll. Sabouloff* 121.

² Πρβλ. Ἑλλ. Ἀνθολ. app. Epigr. gr 371. *Αρχ. Ἐφ.* 1906, 115 Rohde *Psyche* II, 412.

Ὑπεράνω καὶ τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς τῶν Θεσπιῶν εἶνε ἕτερα ἢ παλαιστάτη τῶν τριῶν.

14) IG VII 1922. Κύβος λίθου λευκοῦ φέρων ἄνω κυμάτιον χαρακτικῶς ἢ πως γλυπτῶς καὶ βεβαίως καὶ γραπτῶς ποτε κεκοσμημένον δωρικὸν καὶ ταινίαν ἀσαφῆ. Ἐπιγραφή

ΙΘΥΔΙΚ[α

15. Ἀριθ. εὐρ. 342. Ὑψ. 0.79, πλ. 0.53—0.56, πᾶχ. 0.35. Ἐπὶ κορυφῆς κυμάτιον κεκοσμημένον ὡς τάνωτέρω μιανδρῶ καὶ δωρικοῖς φύλλοις. Τὸ κύριον πεδῖον ἄδρον ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἐσφυρηλατημένον ὅμως οἰκτρῶς ἐκ δευτέρας χρήσεως τοῦ λίθου, φέρον δ' ὑψηλὰ ἐπιγραφήν

ΑΡΙΖΖΓΟ Ἀρισσιώ

16) Ἀριθ. εὐρ. 374. Ὑψ. 0.70, πλ. 0.47, πᾶχ. 0.315. Κυμάτιον ἄνω, ὑπ' ὃ ἐν λείῳ ταινία ἐπιγραφή

ΑΓΕΙΣΙΣ Ἀγεισίς.

τὸ κύριον πεδῖον ἄδρον ἐν λείῳ πλαισίῳ.

17) Ἀριθ. 354. Κύβος λευκοῦ λίθου. Ὑψ. 0.62, πλ. 0.56, πᾶχ. 48. Τὸ πρόσωπον ἄδρον εἰργασμένον ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἔχον ὑψηλὰ λείαν ταινίαν, ἐν ἣ ἐπιγραφή

ΕΥΑΚΕΣΤΟΣ Εὐάκεστος.

18) Ἀριθ. εὐρ. 379. Κύβος λευκοῦ λίθου ὕψ. 0.76 πλ. 0.52—0.54, πᾶχ. 0.43, ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος μετ' ἐπιγραφῆς

ΜΙΚΥΘΑ Μικύθα.

19) Ἀριθ. εὐρ. 371. Ὅμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος κύβος λευκοῦ λίθου (ὕψ. 0.77, πλ. 0.45—0.46, πᾶχ. 0.44—0.45) μετ' ἐπιγραφῆς

ΚΡΑΤΤΙΔΑΣ Κραττίδας

20) Ἀριθ. εὐρ. 1186. Θεσπικὸς ἐπιτάφιος κύβος λευκοῦ λίθου (ὕψ. 0.82, πλ. 0.60, πᾶχ. 0.40) ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ εἰργασμένος καὶ φέρων ἐπιγραφήν

ΚΛΕΩΝΥΜΟΣ Κλεώνυμος.

21) Ἀριθ. εὐρ. 1198. Ἀετωματώδης στήλη λευκοῦ λίθου ὕψ. 0.61, πλ. 0.41, πᾶχ. 0.13. Εὐρέθη ἐρριμμένη ἐντὸς τοῦ κατὰ τὴν θέσιν Πικλαιῶ Σωτήρα λατομείου

Τὸ ἀέτωμα εἶνε λεῖον. Ὑπ' αὐτὸ ἄδρον τὸ πεδῖον ἐν λείῳ πλαισίῳ, ἔχον ἐπὶ κορυφῆς λείαν χωριστὴν ταινίαν, ἐν ἣ ἐπιγραφή

ΑΡΥΙΝΟΣ Ἀρχίνος
ΗΙΣΤΙΑΙΕΥΣ Ηιστιαιεύς

Ὁ δεύτερος στίχος εἶνε πυκνότερος καὶ κατὰ μικρὸν μόνον μέρος κεῖται ἐπὶ τῆς ταινίας, μᾶλλον δ' ἐπὶ τοῦ ἄδρου πεδίου· ἐγγράφη, φαίνεται, ὕστερόν ποτε καὶ παρεώσθη ὑψηλὰ, διότι τὸ κύριον πρόσωπον τῆς στήλης θὰ ἦτο γραπτόν.

22) Ἀριθ. εὐρ. 454. Ἐκ Πυρίου στήλη λευκοῦ λίθου ὕψ. 1.19, πλ. 0.65, πᾶχ. 0.13, μετ' ἀνθεμίου ἀναγλύπτου ἐν τῷ τυμπάνῳ τοῦ ἀετώματος. Τὸ κύριον πεδῖον ἄδρον ἐν λείῳ πλαισίῳ ἔχον ἐπὶ κορυφῆς λείαν ταινίαν, ἐν ἣ ἐπιγραφή

ΜΝΑΣΙΣ Μνασίς

Τὸ πρῶτον γράμμα ἐγαράχθη ἐπὶ ἀποξεσθέντος Ο, τὸ δὲ τελευταῖον ἐπὶ ἀποξεσθέντος Μ, μεθ' ὃ ἐξέσθησαν ἕτερα δύο διακριτὰ: ΟΣ, ὥστε γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ στήλη ἔλεγε πρότερον ΟΝΑΣΙΜΟΣ Ὀνάσιμος.

23) Θηβαϊκὴ εἰς δύο τετραυμένη μέλαινα ἀετωματώδης στήλη ὕψ. 0.65×πλ. 0.39×πᾶχ. 0.11 ἔχουσα τὸ ἀέτωμα καὶ τὸ κύριον πεδῖον ἄδρον ἐν λείαις ταῖς ἄκραις. Ἐν λείῳ δὲ ταινία τοῦ προσώπου ἐπιγραφήν

ΜΙΚΑ Μίκα

(Πρβλ. Μενάρδον Ἀθηνᾶ, 1904, 498).

Τὸ αὐτὸ ὄνομα εὔρηται καὶ ἐπὶ ἄλλης συγχρόνου ἀνεκδότου στήλης μελαίνης ἀετωματώδους ὕψ. 0.36×0.505×0.12.

24) IG VII 1995.

25) Ἀριθ. εὐρ. 37. Μέλαινα στήλη ἐξ Ἀγίων Θεοδώρων ὕψ. 0.40×0.35×0.15 μεθ' ἄδρου πεδίου ἐν λείῳ πλαισίῳ καὶ ἐπιγραφῆς ΠΑΣΙΚΛΕΙΑ Πασίκλεια.

26) Στήλη λευκὴ ἀετωματώδης ἐκ Πυρίου ὕψ.

0.96×0.31—0.40×0.14 Ἀποξεσθείσης παλαιότερας γραφῆς ἐχαράχθη νεώτερον ἐπιγραφή ΔΑΜΟΚΡΙΤΟΣ Δαμόκριτος. Ὑποκάτω γραμμαὶ χαρακταὶ κατιοῦσαι ἀποκλίνουσαι, τεμνόμεναι δ' ὑπὸ τινων ὀριζοντίων.

27) Στήλη λίθου ὕψ. 0.70×0.51×0.17. ΣΜΙΚΡΙΩ / Σμικριώ[ν]

28) Στήλη λίθου ὕψ. 0.55×0.31—0.33×0.12. ἀποκεκρουσμένον ἀναγινώσκεται

... ΚΡΙΤΑ

Ἐχει κεχωρισμένον τὸ ἀέτωμα καὶ τὴν ταινίαν τῆς ἐπιγραφῆς διὰ γραμμῶν χαρακτῶν, ἀλλ' ὅλη ἡ ὄψις τῆς στήλης εἶνε, νῦν τοῦλάχιστον, λεία.

29) Κύβος θεσπικὸς λευκὸς ὕψ. 0.395×0.305×0.28 Τὸ πεδίον ἀδρῶν ἐν λείῳ πλαίσιῳ· ἄνω λεία ταινία μετ' ἐπιγραφῆς

ANDROKLEIDAS Ἀνδροκλείδας

30) Ἀριθ. εὐρ. 355. Κύβος λευκός. Ὑψ. 0.51 πλ. 0.32. Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ ἐργασμένους· ἐπιγραφή

ONΘALION Ὀνφαλίων

31) Ἀριθ. εὐρ. 2070=IG. 2039. Ὁμοίως ἐργασμένον.

32) IG VII 1940 ὅμοιον.

33) Ἀριθ. εὐρ. 1552. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.31×0.29×0.15. Ὁμοίως. Ἐπιγρ. ΡΟΔΟΠΙΥΑ Ῥοδοπίχα.

34) IG VII 2061 ὅμοιον.

35) » » 1927 ὅμοιον (0.28×0.21×0.16).

36) Ἀριθ. εὐρ. 1496. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.35×0.25×0.13. Ὁμοίως. Ἐπιγραφή ΗΥΛΛΟ Ὑλλου.

37) IG VII, 1909 ὅμοιον.

38) » » 2023 »

39) Ἀριθ. εὐρ. 2061. Κύβος λευκὸς ὕψ. 0.36×0.27×0.23 Ὁμοίως ἐργασμένους· ἐπιγραφή

ΣANDROS Ἄ[σ]ανδρος

40) Ἀριθ. εὐρ. 1452. Κύβος λευκός· ὕψ. 0.35×0.21×0.11. Ὁμοίως. Ἐπιγραφή ΝΙΚΙΑΣ Νικίας=ἴσως τῷ IG VII, 2055 ἢ τῷ 2609.

41) Ἀριθ. εὐρ. 348, ὕψ. 0.46×0.37×0.33—0.35· ἐπιγραφή

ΑΡΙΣΤΟΥΣΕΝΟΣ

Ἀριστοῦσενος.

42) Ἀριθ. εὐρ. 1583, =IG, 1945. Ὁμοίον.

43) Ἀριθ. εὐρ. 977. Ἐκ Τάτιζας τοῦ Νεοχωρίου τῶν Θεσπιῶν. Κύβος λευκὸς διαστ. 0.48×0.35×0.19. Ὁμοίως τὴν ἐργασίαν· ἐπιγραφή

ΠΑΣΙΥΑΡΙΝΟΣ Πασιαρίνος.

44) Ἀριθ. εὐρ. 2065. Ἐκ Θεσπιῶν. Κύβος (0.43×0.305—0.32×0.255) φέρων ἄνω καὶ κάτω κυμάτιον. Ὁμοίως τὴν ἐργασίαν· τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν πεδίον διὰ γραμμῶν ἀτάκτων ἀδρῶν· ἐπιγραφή ἐξίτηλος

... ΠΥΑ 1

Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ γραφικὴ δὲν εἰσῆρχετο μόνον εἰς τὰ ἐπιτύμβια λίθινα μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα, οἷα τὰ δύο ἐπόμενα.

45) Ἀριθ. εὐρ. 642. εἰκ. 13 Στήλη λευκοῦ λίθου, ἀτελὴς κάτω· ἀριστερὰ λείπει μικρὸν θραῦσμα. Ὑψ. 0.55×πλ. 0.29×πάχ. 0.15. Εἶνε καταγεγραμμένη ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐξ Ἀκραϊφνίου καὶ Πτόφου κομισθέντων ἀρχαίων, ὥστε ἴσως προέρχεται ἐκεῖθεν. Τὸ πρόσωπον φέρει λεῖον πλαίσιον, ἐντὸς δὲ

1 Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐπιτύμβιους στήλας τοῦ Θεβαϊκοῦ μουσείου προστέτω καὶ τὰς ἐξῆς σχετικὰς, ἅς ἀντέγραφα κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1912 ἐξω πλησίον τῆς πόλεως Λεβαδείας εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἄγ. Βλάσι ἢ Κολλιτσιανόρραχι λεγόμενον. Τούτων τινὰς μετένεγκεν ἔπειτα ὁ Παππαδάκις εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Χαϊρωνείας.

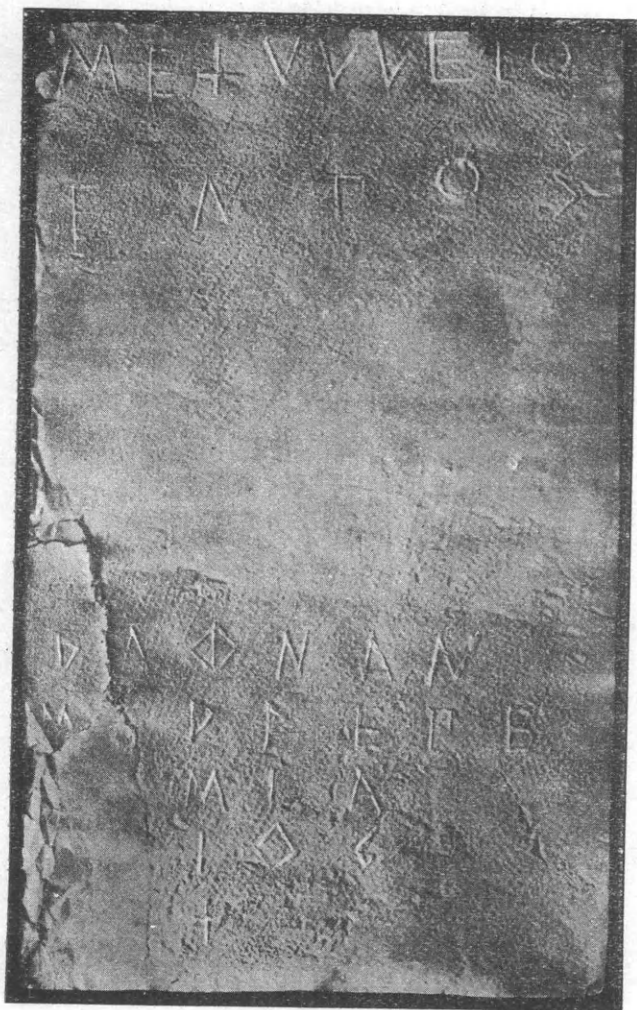
1) Ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Ἀναστ. Κατασοῦ. «Στήλη» ὕψ. 0.92 πλ. 0.65, πάχ. 0.40. Ἀδρῶν τὸ πεδίον τῆς προσόψεως πλαισιούμενον ὑπὸ λείας ταινίας, ἐπὶ κορυφῆς δ' αὐτοῦ ἐν χωριστῇ λείᾳ ταινίᾳ ἐπιγραφή ΜΝΑΣΙΑΣ Μνασίας.

2) Ἐν τῷ ἐλαιῶνι τοῦ Τόλια «στήλη» ἐντετυχισμένη εἰς δεξὰ· μενὴν κρήνης. Ὑψ. 0.47, πλ. 0.34 ὁμοίως τῇ ἀνωτέρῳ ἐργασμένῃ· ἐπιγραφή ΠΑΝΚΡΑΤΙΣ Πανκρατίς.

3) Αὐτόθι ἐπίσης ἑτέρα ἐντετυχισμένη ἀετωματοῦδος ὅμοιος (ὕψ. 0.52, πλ. 0.24). Ἀέτωμα καὶ κύριον πεδίον ἀδρᾶ ἐν λείῳ πλαίσιῳ. Ἐπὶ τῆς λείας ὑποτεινούσης τοῦ ἀετώματος ταινίας ὁμοία ἐπιγραφή ΠΑΝΚΡΑΤΙΣ Πανκρατίς.

4) Αὐτόθι ὡσαύτως ἐντετυχισμένη ἑτέρα ἐργασμένη ὡς ἡ ὑπ' ἀριθ. 2. Ὑψ. 0.45, πλ. 0.30. Ἐπιγραφή ΑΘΑΝΩ Ἀθανώ.

5) Ὑπὸ τὸν ἐλαιῶνα ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ αὐτοῦ Τόλια ἑτέρα ὁμοίως τῇ προειρημένη ἐργασμένη. Ὑψ. 0.86, πλάτ. 0.56. Ἐπιγραφή ΠΥΡΡΟΣ Πύρρος.

13: Ἀπαγορευτικός νόμος ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

τούτου τὸ πεδίον εἶνε ἐλαφρῶς ἀδρόν. Ἡ ἐπιγραφή, ἣν φέρει, ἀνήκουσα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Ε' αἰ. π. Χ. διαιρεῖται βία τῆς ἐννοίας εἰς δύο μέρη, ὧν μεταξὺ παρεμβάλλεται κενὸς χῶρος ὕψ. 0,18, ὅστις θὰ εἶχεν εἰκόνα τινά ποτε.

Τὸ Μειξύλλειον γίνεται ἔκ τινος Μειξύλλει ἢ Μειξύλλος, ¹ ὀνόματος ἀνθρώπου θνητοῦ, ὥστε δὲν πρόκειται περὶ τεμένους ἡρώος τινος κτίστου, φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς ἔχομεν π. χ. ἐν Γέλα, ἐνθα ὑπῆρχε τὸ ἡρῶν τοῦ Ἀντιφάμου ². Πρόκειται βεβαίως περὶ χώρου ἱεροῦ καθιερωμένου ὑπὸ τοῦ Μειξύλλου θεῶ τινι (πρὸβλ. Laun, *Stiftungen* I, 43 ἐξ.), ὡς δεικνύει καὶ ὁ διακόπτων τὴν ἐπιγραφήν κενὸς χῶρος, ἐν ᾧ θὰ ἦτο ἱερά τις εἰκὼν ἐξωγραφημένη, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις ἢ προστατευτικὴ τῶν τοῦ χώρου τούτου δαφνῶν, φυτοῦ ἱεροῦ, χρησίμου

¹ Ὁρα Buck *Class. Philol.* 1917, 182.

² *Monum. ant.* (Orsi) 1906 σ. 558 κ. ἄ.

Μ Ε + V Λ Λ Ε Ι Ο

Ε Ν Τ Ο Σ

(χῶρος κενός ὕψ. 0,18)

Δ Α Φ Ν Α Ν

Μ Ε Δ Ρ Ε Ρ Ε

. . Μ Ι Α

. . Ι Ο Σ

. . +

Μειξυλλείου

ἐντὸς

δάφναν

μὲ δρέπε·

5 ζαμία

κρηῖος

αἶξ

εἰς τὰς ἱεροτελεστίας, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλως προσοδοφόρου εἰς ἰδιώτην ἠναγκασμένον οὕτω νὰ προστατεύῃ αὐτό. Εἶνε πιθανόν, ἂν ἡ ἐπιγραφή ἀληθῶς προέρχεται ἐκ τοῦ Πτώου, ὅτι ὁ χῶρος ὁ καθιερωθεὶς ὑπὸ τοῦ Μειξύλλου ἦτο ἱερός τῷ ἐκεῖ λατρευομένῳ Ἀπόλλωνι, οὗ ἱερόν φυτὸν ἦτο ἐν γένει ἡ δάφνη, (πρὸβλ. π. χ. Ἀθήν. 673, XV, 13).

Ὁ 6ος καὶ 7ος στίχος περιλαμβάνουσι βεβαίως τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῆς ζημίας. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ 7ου στίχου θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁ ἀριθμὸς Ἑξ (πρὸβλ. Thumb *gr. Dial.* § 236,9), κειμένου ὡς βεβαίως, ὅτι ἕκαστος στίχος περιέχει ἢ μόνην μίαν λέξιν ἢ μίαν πλήρη ἐννοίαν (4), οὐδεὶς δ' ἀποτελεῖ συνέχειαν προηγουμένης λέξεως. Οὕτω ὁ 6ος στίχος ὑπελείπετο πρὸς δήλωσιν τοῦ εἶδους τῆς ζημίας. Ἡ μόνη πιθανωτάτη ὧν ἐσκέφθη λύσεων ἐφαίνετο κρηῖος (=κρηιός), εἰ καὶ τὸ ποσὸν τῆς τούτης ζημίας εἶνε μέγα. Ὅτι κεῖται κατ' αἰτιατι-

κὴν παρὰ τὸ ζῆμιά, δὲν εἶνε πρωτοφανές· πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀνδανίας στ. 77... «ὁ δὲ δοῦλος μαστιγούσθω καὶ ἀποτεισάτω διπλοῦν τὸ κλέμμα· τῶν δὲ ἄλλων ἀδικημάτων ἐπιτίμιον δραχμὰς εἴκοσι» 1.

Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἦλθον εἰς τοὺς κριοὺς εὐκολον ἦτο νὰ σκεφθῶ καὶ τὰς αἴγας καὶ οὕτω συνεπινεύοντας καὶ τοῦ Λεονάρδου συνεπλήρωσα εἰς ὀνομαστικὴν πτώσιν «Κρ]ιός, |[αἰ]ξ.» Εἰς κριός καὶ μία αἰξ ἢ τὸ ἕτερον μόνον εἶνε λογικωτέρα ζῆμιά. Ἐπειδὴ μοι φαίνεται παράδοξός πως τοιαύτη εἰς εἶδος ζῆμιά, νομίζω, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις λέγουσα «μὴ δρέπε», δὲν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς ἀνθρώπους, οἵτινες θὰ ἠδύναντο ἀληθῶς νὰ δρέψωσι κλωνίον τι, ἀλλὰ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ποιμνίων αἰγῶν καὶ τράγων κυρίως, ἅτινα ὡς παμφάγα θὰ κατέστρεφον τὸν δαφνώνα. Γίνεται δ' οὕτω πιθανόν, ὅτι τὸ Μειξύλλειον δὲν ἔκειτο ἐντὸς πόλεως ἢ ἱεροῦ τινος, ἀλλὰ μακρὰν που, ὅπου ἔτυχε νὰ κεῖται τὸ καθιερωθὲν πιθανῶς κτῆμα τοῦτο τοῦ ποτε Μειξύλλου.

46) Ἀριθ. εὐρ. 1413. εἰκ. 14. Ἐκ Θεσπιῶν. Ἄνω μέρος στήλης μετ' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων· σωζόμενον ὕψ. 0.28 πλ. 0.29, πάχ. 0.14. Τὸ ἀέτωμα χωρίζεται διὰ γραμμῆς κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς, σφίζεται ὅμως ἐν μέρει κατὰ μόνον τὴν ἀριστερὰν γωνίαν. Τὸ ὑποκείμενον κύριον πεδῖον τῆς στήλης εἶνε ἐνεπίγραφον (βλ. εἰκ. 14).

Οἱ τρεῖς ἐν ἀριστερᾷ μεγαλογράμματοι στίχοι θὰ περιεῖχον νομίζω ὀνόματα ἢ φυλῶν ἢ δήμων ἢ στρατηγῶν· αἱ καταλήξεις φέρουσιν ἀμφιβολίαν πρβλ. IG I 432 ἐξ. Wilamowitz *Aus Kydathen* 83 ἐξ.), τὸ δ' ὑποτιθέμενον πλάτος τῆς στήλης ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ἐπίγραμμα τι μετρικόν.

Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου στίχου πρόκειται περὶ πολυανδρίου πολεμικοῦ, ὃ κατὰ τὴν

14: Θεσπικὸς κατάλογος ἀνδρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ. Ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Θεσβῶν.

ΠΟΛΕΜΟΙΑ

ΜΝΑΣΙ
ΕΠΙΞΕ
ΘΕΟΤΙ/
ΞΕΙΩΝΥ
ΤΕΞ ΔΙΟΔΟ
ΑΙΣΧΡΙ
ΔΙΟΔΟΤ
ΤΙΜΟΛ
ΚΡΙΝΟ
ΚΥΒ . /

Οἱ ἀριστερὰ τρεῖς μεγαλογράμματοι στίχοι χωρίζονται ἀπὸ τῶν δεξιᾶ ὄντων διὰ κατακόρυφου γραμμῆς μόλις διακριτῆς νῦν. Τὸ ἀέτωμα ἀδρῶς εἰργασμένον πρὸς ὑποδοχὴν χρώματος, τὸ πεδῖον λεῖον.

Οἱ δὲ ἐν τῷ] πολέμῳ ἀ]πέθανον
Μνασί[λαος, -θεος ἢ τ. τ.
Ἐπίξε[νος
Θεότι[μος
ος Δι]ωνυ[σ . . .
τεξ Διόδο[τος
Αἰσχρί[ων
Διόδο[τος
Γιμόλ[λαος ἢ -λέων ἢ τ. τ.
ν]ιμος Κρινό[λαος;
Κυβ[ο;][μ. . .

1 Περὶ τοιαύτων ἀπαγορεύσεων καὶ ζῆμιῶν ὄρα Θεουκ. 3.70 Αἰλ. π. l. 5,17. Πολυδ. 8,101. IA, IV, 2, 27β στ. 55 ἐξ. Wilhelm *Jahreshefte* 1905 19 ἐξ. πρβλ. Larfeld *Handb. d. Epigr.* 1,458 Ziehen *Leges sacrae* 31,33,34,62,81 87,99,100,111,145 Gotthein *Athen. Mitt.* 1909, 116, II. Κορυθ. Τὰ δάση καὶ ὁ πολιτισμὸς σ. 322 ἐξ. Διὰ τὰς ἀμφιβολίας τοῦ H. v. Gärtringen IG IX. 1358 περὶ τοῦ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 σ. 185 ἐξ. εὐπο ζῦγιον διώκειν» πρβλ. προσέτι BCH 1899, 611 ἄρμα διώκειν = conduire un char. Ἰλ. Ψ 344 (ἵππους). Αἰσχ. πέρα. 84 (ἄρμα) Εὐμ. 403. Εὐριπ. Ὀρ. 1344 (πόδα) κ. ἄ. Ζῆ ἢ φράσις καὶ σήμερον ἐν τῷ στόματι τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγροδιαίτων ἀνθρώπων, κραζόντων π. χ. πρὸς ἀλλήλους: «διώξ' τὰ πρόβατα (ἢ «τὰ πρόμακτα» = τὰ ζῶα ἐν γένει) κατὰ ἰδῶ» (=πρὸς τὰ ἰδῶ).

γραφὴν τῶν ἄλλων στίχων εἶνε νεώτερον τοῦ ε' αἰ.
Ἡ γραφὴ τοῦ L καὶ τῆς καταλήξεως ΟΙ τῆς λέξεως ΠΟΛΕΜΟΙ ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὸν ε' αἰ. π.Χ. καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δ', ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται, ὅτι ἐκ παλαιότερων ὁμοίων μνημείων ἐλαμβάνετο ἡ λέξις στερεοτύπως.

Τούτου ἔμως δεκτοῦ γενομένου, δυνάμεθα νὰ κατέλωμεν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἱεροῦ πρὸς Φωκεῖς πολέμου ἢ τοῦ πρὸς Πέρσας ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτε συνεστρατεύσαντο καὶ οἱ Θεσπιεῖς (Ἀνθολ. παλατ. VI, 344. BCH III 457).

Τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος δὲν γνωρίζομεν ποῦ πίπτει, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου στίχου ἐξέπεσον μόνον ἐξ γράμματα, ὡς δεικνύει ἡ σύγκλισις τῶν γραμμῶν τοῦ ἀετώματος τῶν σχηματιζουσῶν τὴν ἀριστερὰν γωνίαν αὐτοῦ· τὸν στίχον δεξιὰ δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν ἀπέθανον τοῖ πρὸς Πέρσας ἢ πρὸς Φωκέας ἢ ἐν Ἀσίαι, ἵνα ἔχωμεν πρόσφορον πρὸς τὴν ἱστορικὴν σκέψιν ἡμῶν συμπλήρωσιν.

Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος.

Παρθενῶνος βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

ὑπὸ

Ἀνδρέου Ευγγούλου.

Ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ τὸν Παρθενῶνα ὡς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν δύναται τις εἰπεῖν ὅτι παρά πάντα τὰ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γραφέντα δὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε. Ἐν τῇ γενικῇ δὲ ταύτῃ ἐρευνῇ σπουδαιότατην θέσιν κατέχει βεβαίως καὶ ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῆς γραφικῆς διακοσμῆσεως τοῦ μνημείου ἧς ἐλάχιστά τινα ἔχνη διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Μέλλοντες προσεχῶς νὰ ἀνακοινώσωμεν τὰ πορίσματα τῆς ἀπ' ἀρχῆς ὑφ' ἡμῶν γενομένης μελέτης τῶν κατὰ τὸν χριστιανικὸν Παρθενῶνα, ἐξετάζομεν ἐνταῦθα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐν αὐτῇ διασωζομένας τοιχογραφίας καὶ τοῦτο καθ' ὅσον ἡ ἐξέτασις τῆς γραφικῆς αὐτοῦ διακοσμῆσεως ἀποτελεῖ θέμα ἐντελῶς αὐτοτελές.

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ὡς εἶπομεν, εἰς ἔχνη μόνον, ἅτινα ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἀφανίζονται συντελοῦσης εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιηρείας. Εὐρίσκονται δὲ αὗται ἐπὶ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίας τοῦ κυρίως Παρθενῶνος, τῆς τετραγώνου δηλαδὴ αἰ-

θούσης τῆς εὐρισκομένης ὀπισθεν τοῦ σηκοῦ, ἣτις κατὰ βυζαντινοὺς χρόνους ἐχρησίμευε ὡς ἐσωνάρθηξ. Ἐπίσης τμήματα τοιχογραφιῶν εὐρίσκονται καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὀπισθοδόμου, τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ὡς ἐξωνάρθηκος, τέλος δὲ ἐλάχιστά τινα ἔχνη διεσώθησαν καὶ ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς μεγάλης θύρας, δι' ἧς εἰσέρχεται τις ἀπὸ τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς τὴν τετράγωνον αἴθουσαν.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὅναι ζωγραφίαι ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ, ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι αὗται κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν κοινῶν τοιχογραφιῶν τῶν γινομένων ἐφ' ὑγροῦ ἐπιχρίσματος προσφάτως παρασκευαζομένου, ἀλλ' ἔχουσι κατ' εὐθεῖαν ζωγραφηθῆ ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου, διὰ χρωμάτων ἀναμιγνυομένων μετὰ κρόκου ὡροῦ ἢ ἀναλόγου συστάσεως οὐσιῶν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ζωγραφικῆς ἦτο, ὡς γνωστὸν, ἐν μεγίστῃ χρήσει παρά τοῖς βυζαντινοῖς ἐν τῇ κατασκευῇ ἰδίᾳ τῶν φορητῶν εἰκόνων ὡς καὶ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις μικρογραφιῶν. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν ὀλίγων ὑπολειμμάτων βυζαν-

τινῶν ζωγραφιῶν διασωζομένων ἐπὶ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων αἱ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Θεσείου ἔχουσιν ἐπίσης γίνῃ δι' ὧσ' ὡς καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀπεναντίας δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἄλλοτε ἐκεῖ ὑπάρχουσαν ἐκκλησίαν τῶν Ἀσωμάτων «εἰς τὰ παλαιά», ἔχουσι ζωγραφισθῆ ἐπὶ ἐπιχρίσματος δι' οὗ ἔχει καλυφθῆ ἢ μαρμαρίνη ἐπιφάνεια. Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ διὰ τοῦ τελευταίου τούτου τρόπου ἐκτελεσθεῖσαι τοιχογραφίαι εἶναι πολὺ τῶν ἄλλων μεταγενέστεραι, ἀναγόμεναι εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἐν τῇ νῦν καταστάσει αὐτῶν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος δὲν διασωζοῦσιν οὐδὲν σχεδὸν χρώματα. Διτηρήθη ὅμως ἐν σχετικῶς καλυτέρα καταστάσει τὸ περίγραμμα αὐτῶν ὅπερ ἐγένετο διὰ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ τοιαύτη δὲ σχεδὸν παντελῆς καταστροφή τῶν χρωμάτων ἦγαγε τὸν μαρκήσιον *Bute* καὶ κατόπιν τὸν *Westlake* (*Archaeologia* LI 1888 σ. 175) εἰς τὴν πεπλανημένην γνώμην, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ τεχνῖται ἐκτιμῶντες τὴν ὠραιότητα καὶ τὸ πολῦτιμον τοῦ λευκοῦ μαρμάρου δὲν ἐκάλυψαν αὐτὸ καθ' ὅλοκληρίαν διὰ χρωμάτων, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησαν τὸ χρῶμα μόνον διὰ τὸ γραμμικὸν σχέδιον καὶ διὰ τὴν σκίασιν ὠριμῶν τινῶν μερῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τῶν πτυχῶν. Ἐν γένει δὲ ἐφάνησαν πολὺ φειδωλοὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χρωμάτων. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται διόλου πιθανή. Διὰ νὰ ἐννοηθῆ τί ἀκριβῶς συμβαίνει ἐνταῦθα δεόν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς μικρογραφίας τῶν χειρογράφων, ἐκτελουμένας ὁμοίως ὡς εἶπομεν δι' ὧσ' καὶ ὅπου ἀνάλογον ἀκριβῶς φαινόμενον παρατηρεῖται. Καὶ ἐν ταῖς μικρογραφίαις δηλαδὴ τῶν χειρογράφων ὁ τεχνίτης χαράττει δι' ἐρυθροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρώματος τὸ περίγραμμα καὶ ἐν γένει τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνος καὶ κατόπιν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τούτου ἀποθέτει τὰ διάφορα χρώματα. Πολλάκις ὅμως τὰ χρώματα τῶν μικρογραφιῶν ἀποτρίβονται καὶ ἀπομένει τὸ δι' ἐρυθροῦ σχέδιον (πρβ. *Diehl Manuel d'art byzantin* σ. 836 προσθ. εἰς σ. 561) Ἀνάλογον λοιπὸν ἐντελῶς φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος ὅπου τὰ χρώματα ἔνεκεν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπιδρά-

σεων καὶ δι' ἄλλους ἀκόμη λόγους ἐξηφανίσθησαν καὶ ἀπέμεινε τὸ σχέδιον ὡς καὶ αἱ πτυχώσεις σχεδιασθέντα δι' ἐρυθροῦ χρώματος, ὅπερ παρουσιάζει μεγαλύτεραν ἀντοχήν. Τὸ βεβῆ δὲ τοῦτο ἐρυθρὸν χρῶμα, δι' οὗ ὡς εἶδομεν, χαράσσεται τὸ σχέδιον καὶ ἐν ταῖς μικρογραφίαις, φαίνεται προτιμώμενον ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν διὰ λόγους ἴσως στερεότητος καθ' ὅσον πράγματι ἢ διάρκειαι καὶ ἢ ἀντοχὴ αὐτοῦ εἶναι μέγιστα. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τοιχογραφίας ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ μέθοδος αὕτη τῆς δι' ἐρυθροῦ σχεδιάσεως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν λειψάνων ἅτινα παρατήρησεν ὁ *Jerphanion* εἰς μικρὰν ἐκκλησίαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ *Gueurémé* Καππαδοκίας (*Revue de l'art chrétien* LXIV 1914 155).

Ἡ τοιαύτη ὅμως γενικὴ χρῆσις τοῦ βαθέος τούτου ἐρυθροῦ χρώματος δεόν ν' ἀποδοθῆ καὶ εἰς ἄλλην αἰτίαν. Φαίνεται δηλαδὴ, ὅτι διὰ τοῦ χρώματος τούτου ἐξετελέσθη ἡ προετοιμασία τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὰς σάρκας καὶ εἰς τὰ ἐνδύματα, κατόπιν δὲ ἀπετέθη ὁ προπλασμός. Ὁ προπλασμός δὲ οὗτος τὸ σκιερὸν δηλαδὴ χρῶμα τῶν σαρκῶν ἃ εἶχεν ἐνταῦθα τὴν συνήθη πρασινομέλαιναν ἀποχρωσιν τῶν βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν ἢ τὴν σύνθεσιν ἐν ἐκτάσει περιγράφει ἡ Ἐρμηνεία (*Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ Ἐρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης* ἐκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμείως, Πετροῦπολις 1909 σ. 20 § 16) Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῆς προετοιμασίας παρατηρεῖται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Θεσείῳ, προσέτι δὲ καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους εἰς τινὰς ἀθηναϊκὰς τοιχογραφίας ὡς τοῦ Ἀστερίου κ. ἄ., ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιχωριαζούσης ἴσως ἐν Ἀθήναις τεχνοτροπίας διατηρηθείσης καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ βαθέος ἐρυθροῦ πρὸς τὸ καφέχρουν ἀποκλίνοντος χρώματος τούτου νομίζω, ὅτι κύριον αὐτοῦ συστατικὸν εἶναι ὁ βόλος χρῶμα γεῶδες ἐν μεγίστῃ χρήσει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς Ἐρμηνείας (ἐ. ἄ. σ. 21 § 19, σ. 22 § 22, σ. 40 § § 62, 64).

Πλὴν ὅμως τοῦ ἐρυθροῦ σχεδίου διτηρήθησαν ἐν τῷ Παρθενῶνι καὶ ἴχνη τινὰ χρωμάτων ἅτινα ἀπαριθμεῖ ὁ *Westlake* (*Archaeologia* ἔ. ἄ. σ. 181). Κατ' αὐτὸν φαίνεται, ὅτι ἐγένετο κυρίως

χρήσις ὀρυκτῶν χρωμάτων ἐξ ὧν διέκρινε τὴν κιτρίνην καὶ ἐρυθρὰν ὄχραν, τὸ κοβάλτιον διὰ τὸ κυανοῦν, διὰ δὲ τὸ πράσινον παρετήρησε δύο τόνους παραγομένους πιθανότατα ἐξ ἐνώσεων ἀρσενικοῦ. Τὸ λευκὸν τέλος παράγεται ἴσως ἐκ πυριτικών ἐνώσεων. Αἱ περὶ τὰ χρώματα παρατηρήσεις αὐταὶ τοῦ Westlake ἔχουσιν ἐξαιρετικὴν ὄλως δι' ἡμᾶς σημασίαν καθ' ὅσον ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Παρθενῶνος ἐλάχιστα νῦν ἴχνη χρωμάτων διακρίνονται, ὥστε ἡ ἐξέτασις αὐτῶν νὰ μὴ εἶναι πλέον δυνατή.

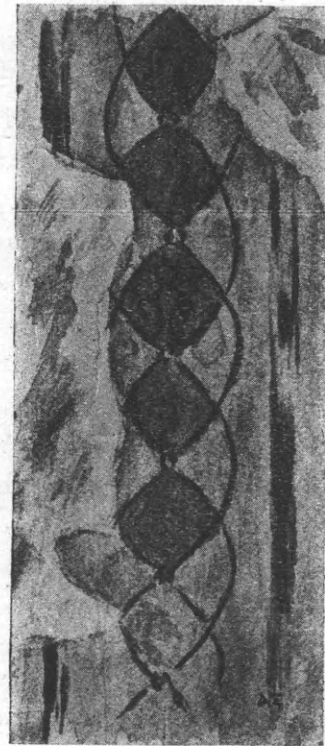
Ἀπὸ τεχνικῆς δὲ ἀπόψεως ἐξεταζόμεναι αἱ τοιχογραφίαι αὐταὶ καὶ ἰδίαι αἱ τοῦ βορείου τοίχου, αἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐδιάκριτοι, καίτοι διασώζονται σχεδὸν μόνον τὸ περίγραμμα αὐτῶν, παρουσιάζουσι διακοσμητικὴν ἐντύπωσιν ἀρίστην, σοβαρότητα δὲ καὶ μεγαλοπρέπειαν μοναδικήν. Ἡ δὲ «αὐστηρῶς γραμμικὴ αὐτῶν σχηματοποιήσις» ἦν παρατηρεῖ ὁ *Wulff* (*Altehristische und byzantinische Kunst*, σ. 582) δὲν ἐμποδίζει τὴν τελειότητα τοῦ σχεδίου τὴν σχεδὸν ἀκριβῆ ἀνατομίαν καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν ἀπόδοσιν τῶν κινήσεων, φαινόμενα ἀληθῶς σπάνια διὰ βυζαντινὰ ἔργα. Ὁμοίως αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ παρατηρηθεῖσαι «ἐπιμηκέστεραι τοῦ δέοντος ἀναλογίαι» τῶν ὀρθίων μορφῶν, εἶναι αἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡς καὶ κατόπιν ἐθιζόμεναι, ὅπως ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας (ἔ. ἄ. σ. 24 § 51) παρεχόμεναι ὁδηγίαι περὶ τῶν μέτρων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἅτινα συμφωνοῦσι σχεδὸν τελείως πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων τοιχογραφιῶν. Ἄλλως δὲ εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ ὀρθίαι μορφαὶ γίνονται ἔνεκα λόγων προοπτικῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιμηκέστεραι, ὅσον ὑψηλότερον ζωγραφίζονται.

Τέλος προστεθῆτω, ὅτι κατὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ Παρθενῶνος εἰς τζαμίον πᾶσαι αἱ τοιχογραφίαι ἐπεχρίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἀσβέστου. (*Randolf* παρὰ *Καμπούρογλου* *Μνημεῖα ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* Α'. 243 *Michaelis* *Parthenon*, σελ. 55 σημ. 220). Τῆς τοιαύτης δὲ δι' ἀσβέστου ἐπιχρίσεως, ἣτις ὑπῆρξε βεβαίως μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς καταστροφῆς τῶν τοιχογραφιῶν, ἴχνη διακρίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας περὶ τῶν τοιχογρα-

φιῶν παρατηρήσεις προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν ταυτισμὸν, ὅπου οὗτος εἶναι δυνατός, τῶν διασωθέντων λειψάνων ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων εὑρισκομένων.

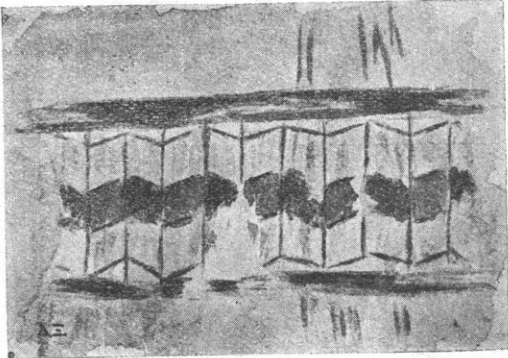
Ἐπὶ τοῦ πρὸς δυσμᾶς ἄκρου τοῦ νοτίου τοίχου ἐλάχιστα ἴχνη διεσώθησαν. Τούτων ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ ἀνήκοντα εἰς δύο κεκοσμημένας ταινίας περιβαλλούσας τὰς ἄλλοτε διασωζόμενας τοιχογραφίας. Ἐν τῇ γωνίᾳ διασώζεται πλατεῖα κάθετος ταινία φέρουσα κόσμημα λίαν πρωτότυπον καὶ σχεδὸν μοναδικὸν ἀποτελούμενον ἐξ ἀτρακτοειδοῦς σχήματος κρίκων τεμνόντων ἀλλήλους οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζεται τῷ θεατῇ κάθετος σειρὰ ἐπαλλήλων ρόμβων συνδεδεμένων κατὰ τὰ δύο ἄκρα καὶ φερόντων ἐντὸς μικρὰ ἀνθήμια (εἰκ. 1: Πρβ. καὶ *Collignon Boissonas Le Parthenon*

1: Ν πλευρά. Κόσμημα.

Paris 1912, Πίν. 135 Α). Τοῦ κοσμήματος τούτου ὅμοιον ἐντελῶς παράδειγμα ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζω ἐπὶ ἄλλου μνημείου εὑρισκόμενον. Ὡς ἀνάλογον μόνον δύναται νὰ θεωρηθῆ κόσμημά τι μεταξὺ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, ὅπερ ἕμως παρουσιάζει ἀπλῶς σειρὰν ἀτρακτοειδῶν κρίκων συνδεδεμένων κατὰ τὰ ἄκρα οὐχὶ ὅμως καὶ τεμνόντων ἀλλήλους ὥστε νὰ σχηματισθῆ ἡ.

ἔσωτερικὴ σειρὰ τῶν ρόμβων (*Millet Le monastere de Daphni, Paris 1899, σελ. 72 εἰκ. 40*). Ἡ ταινία αὐτὴ τοῦ Παρθενῶνος ἐκόσμη μόνον τὰς καθέτους πλευράς. Ὁριζοντίως δὲ εὐρίσκεται ἄλλη ταινία φέρουσα κόσμημα ὅπερ παρουσιάζει σειρὰν ὀδόντων ὁμοίων πρὸς τοὺς σχηματιζομένους διὰ κεράμων ἐπὶ τῶν τοίχων πασῶν σχεδὸν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ πολλῶν ἄλλων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. (εἰκ. 2.) Ὅτι δὲ τοιαύτην τινὰ ἀπομίμησιν ἐσκόπει ὁ κατασκευάσας τὴν ταινίαν ταύτην τεχνίτης

2: Ν. πλευρά. Κόσμημα.

ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ κεραμίνου χρωματισμοῦ ὃν ἔδωκεν εἰς τοὺς ἐπ' αὐτῆς ὀδόντας.

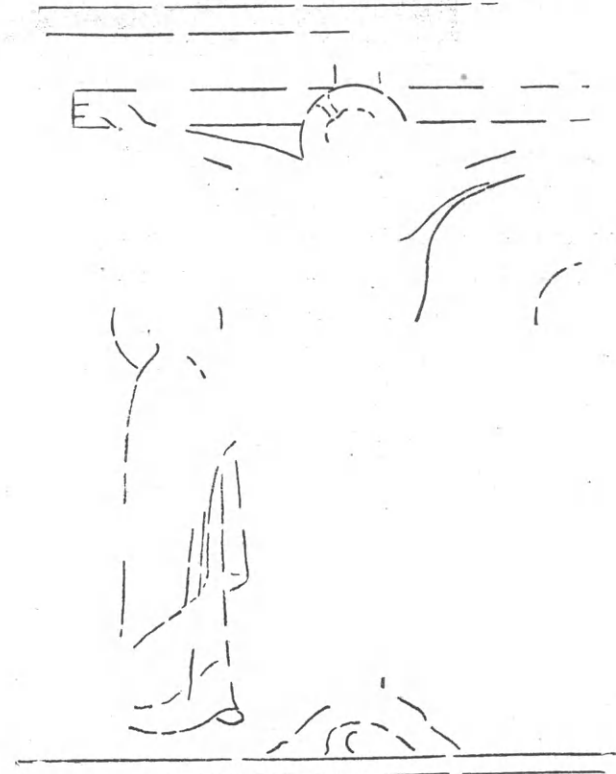
Τὸ ὑπὸ τῶν ταινιῶν τούτων περιβεβόμενον τετράγωνον ἐχωρίζετο ἐντός, ὡς δεικνύουσι πολλὰ περισωθέντα ἔχνη, διὰ στενοτέρων ἀπλῶν μονοχρῶν ταινιῶν εἰς μικρότερα τετράγωνα τμήματα ἐν οἷς ἦσαν ἐξωγραφημένα εἰκονογραφικαὶ συνθέσεις ὧν ἕμως οὐδὲν διεσώθη. Μετὰ δὲ τὴν ὀριζόντιον ταινίαν, τὴν φέρουσαν τὸ ὀδοντωτὸν κόσμημα, διακρίνονται ἔχνη τινὰ χρωμάτων, ἅτινα δέον νομίζω νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκοντα εἰς μορφὰς ὀρθίας κάτωθεν σειρᾶς τόξων ἰσταμένας. Ἄξιον τέλος μεγάλης προσοχῆς εἶναι, ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ τοίχου τούτου ἔχει γίνῃ ἐπὶ παλαιότερας τοιαύτης. Τῆς ἀρχαιότερας δὲ ταύτης διακοσμῆσεως ἔχνη διακρίνονται ὑπὸ τὴν ὀριζοντίαν ταινίαν τὴν φέρουσαν τὸ ὀδοντωτὸν κόσμημα ἧτις βαίνει ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν παλαιότερων τοιχογραφιῶν.

Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δυσμικοῦ τοίχου παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος διὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης θύρας διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα φέροντα ἐντελῶς διάφορον διακόσμησιν ἕκαστον.

Αἱ τοιχογραφίαι αἱ καλύπτουσαι τὸ ΝΔ τμήμα

τοῦ τοίχου τούτου σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐξηφάνισθησαν πλὴν ἐλαχίστων τινῶν ἀλλὰ σπουδαιωτάτων ὑπολειμμάτων. Ὀλόκληρος ἡ πλευρὰ αὐτὴ διηρεῖτο διὰ στενῶν ἐρυθρῶν ταινιῶν εἰς ἐπαλλήλους ζώνας ὑποδιαιρουμένας δι' ὁμοίων λωρίδων εἰς τετράγωνα τμήματα φέροντα εἰκονογραφικὰς συνθέσεις ἐξῶν ὀλίγαι τινὲς δύνανται νὰ ταυτισθῶσι.

Κατὰ τὸ Ν ἄκρον καὶ ἐν τῇ κατωτέρᾳ ζώνῃ διασώζονται λείψανα παραστάσεως τῆς Σταυρώσεως (εἰκ. 3.). Διακρίνεται ἀρκετὰ εὐκρινῶς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ σταυροῦ, δεξιὰ αὐτοῦ ἡ Θεοτόκος καὶ κατὰ τὴν βάσιν ὁ μικρὸς λοφίσκος ὁ εἰκονίζων τὸν Γολγοθᾶν ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ σταυρός. Ἡ παράστασις εἰκονογραφικῶς συγγενεῖε στενότατα πρὸς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Δαφνίου (*Millet Daphni Πιν. XVI*) καὶ πρὸς μίαν μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 610 χειρογράφου τῆς ἀγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος (*Millet Recherches sur l'iconographie de l'Évan-*

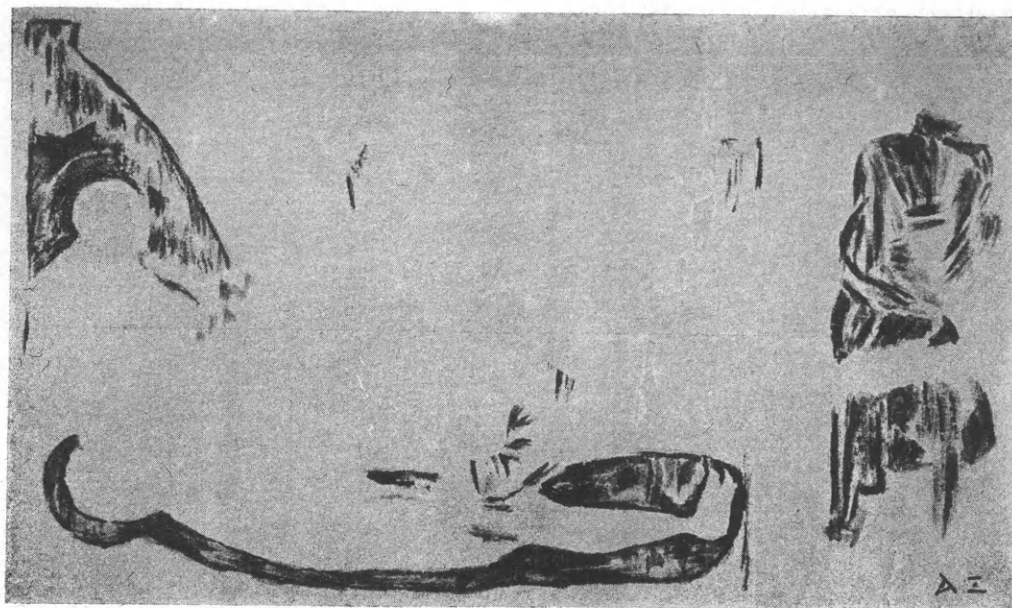
3: Δ. πλευρά. Σταυρωσις.

gile. Paris 1916 σ. 406 εἰκ. 428). Μεταξὺ τῶν μνημείων τούτων καὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρχει πράγματι στενὴ σχέσηις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Ἰησοῦ ἰδίᾳ ἕμως ὡς πρὸς τὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοιχο-

γραφία δὲν εὐρίσκονται μόνον οἱ δύο ἄγγελοι οἱ εἰκονιζόμενοι συνήθως ὑπεράνω τῶν ἐγκρασιῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ καὶ οἵτινες παρελείφθησαν ἐνταῦθα δι' ἔλλειψιν ὡς φαίνεται χῶρου.

Ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ τμήματος τούτου

καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ζώνῃ διακρίνονται σαφῶς τὰ ἴχνη σώματος ἔχοντος γυμνοῦς τοῦς πόδας καὶ φέροντος φωτοστέφανον, κατακειμένου δὲ ὀριζοντίως ἐπὶ στρώματος. Ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ κατακειμένου σώματος διακρίνεται μορφή ὀρθία, ἐν ᾧ

4: Δ. πλευρά. Ἐπιτάφιος Θρήνος.

ἄλλη τοιαύτη εὐρίσκεται παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. (εἰκ. 4). Ὁ ταυτισμὸς τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος τοῦ παριστωμένου ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ δὲν εἶναι πολὺ δυσχερῆς. Ἀπλῆ παραβολὴ τῆς παραστάσεως ταύτης πρὸς τὸν Ἐπιτάφιον τῆς Θεσσαλονίκης (εἰκὼν 5: *Le Tourneau-Millet* ἐν BCH 1905 259 κέ. πιν. XIV) ὡς καὶ πρὸς τὰ πολυπληθῆ μνημεῖα τὰ συλλεγόμενα ὑπὸ τοῦ Millet (*Iconographie de l'Évangile* σ. 489 κέ.)

5: Νεκρὸς Ἰησοῦς ἐπὶ Ἐπιταφίῳ Θεσσαλονίκης.

πέθει δὲ τὰ ἴχνη ταῦτα τοῦ Παρθενῶνος ἀνήκουσιν εἰς παράστασιν τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου, ὡς ὀρθῶς διέγνω καὶ ὁ Westlake (*Archaeologia* ἔ.ξ. 174).

Παραβάλλοντες δὲ τὴν ἡμετέραν τοιχογραφίαν πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου τὴν εὐρισκομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 735 κώδικι τῆς

ἀγιορειτικῆς Μονῆς Βατοπεδίου ἀναγομένου εἰς τὸν 12^{ον} ἢ 13^{ον} αἰῶνα (εἰκὼν 6: Millet *Iconographie* σελ. 507 εἰκ. 548 Brehier *L'art chrétien* Paris 1918 σ. 164 εἰκ. 68) δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὰ ἐπὶ ταύτης διακρινόμενα πρόσωπα. Οὕτω ἢ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ μορφή παριστᾷ τὴν Θεοτόκον, τὰ παρὰ τὰ

6: Ἐπιτάφιος Θρήνος. Μικρογο. Κωδ. 735 Μ. Βατοπεδίου.

γόνατα αὐτοῦ ἴχνη χειρὸς ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, τέλος δὲ ἡ ἄλλη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ὀρθία μορφή φαίνεται ὅτι παριστᾷ Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας.

Ὀλίγον δεξιότερον τῆς παραστάσεως ταύτης καὶ πλησίον τῆς θύρας εὐρίσκομεν τὰ ἴχνη ἄλλης συνθέσεως δυναμένης ὡσαύτως νὰ ταυτισθῇ. Δια-

κρίνεται δηλαδή μορφή τις καθημένη και περιβεβλημένη ιμάτιον πλουσίας ἔχον πτυχὰς φέρουσα δὲ τὴν δεξιάν χειραν διαγωνίως πρὸς ἀριστερά (εἰκ. 7). Τὴν παράστασιν ἣς ἡ μορφή αὕτη ἀπετέλει μέρος δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐὰν παραβάλωμεν τὰ διασωθέντα ἴχνη τῆς καθημένης μορφῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιχρύσου ἀργυρᾶς ἀναγλύφου πλακῶς τοῦ Λούβρου παράστασιν τὴν εἰκονίζουσαν τὰς Μυροφόρους πρὸ τοῦ κενοῦ μνημείου (Diehl ἔ. ἄ. σ. 638 εἰκ. 323). Οὕτω λοιπὸν παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς πλακῶς ταύτης παριστώμενος ἄγγελος

7: Δ. πλευρά. Ἄγγελος πρὸ τοῦ Μνημείου.

(εἰκ. 8.), ἔχει τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς στάσιν καὶ τὴν αὐτὴν ἐν γένει μορφήν πρὸς τὴν ἡμετέραν τοιχογραφίαν. Ἐκ τῆς ὁμοιότητος δέ, ἣτις μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραστάσεων ὑπάρχει συνάγομεν, ὅτι καὶ ἡ τοιχογραφία τοῦ Παρθενῶνος εἰς ὁμοίαν τινὰ σύνθεσιν ἀνήκει καὶ συνεπῶς ὅτι ἡ διασωζομένη μορφή εἶνε ὁ ἄγγελος ὁ καθήμενος πρὸ τοῦ κενοῦ μνημείου.

Ἐπὶ τοῦ τμήματος λοιπὸν τούτου τοῦ Δ τοίχου φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε συνεχῆς σειρά παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ οὐχὶ τὸ σύνθηρες δωδεκάορτον. Οὕτω δὲ συμπληροῦντες καὶ τὸ μεταξὺ τῆς Σταυρώσεως καὶ τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου κενὸν διὰ τῆς Ἀποκαθηλώσεως, ἣς διακρίνονται ἀμυδρὰ τινὰ ἴχνη, ἔχομεν τὴν σειράν: Στχύρωσις, Ἀποκαθήλωσις, Ἐπιτάφιος Θρήνος, Μυροφόροι πρὸ τοῦ Μνημείου. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη σκηνὴ ἐπέχει κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς γνωστὸν, τὸν τόπον τῆς Ἀναστάσεως ἀντικαθιστωμένη πολλάκις ἢ καὶ συνεικονιζομένη

μετὰ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου. Τὸ τμήμα λοιπὸν τοῦτο τοῦ τοίχου ἦτο ἐντελῶς αὐτοτελές.

Τὸ πρὸς βορρᾶν τμήμα τοῦ δυσμικοῦ τοίχου διασώζει ἀρκετὰ ὑπολείμματα διακοσμῆσεως, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ διακρίνη τὴν διάταξιν τῶν ἐπ' αὐτοῦ παραστάσεων.

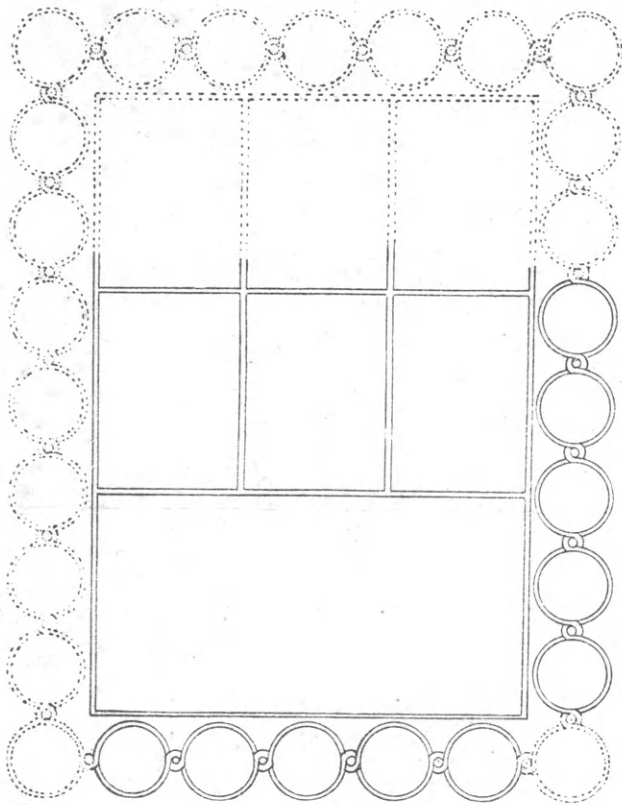
Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου ἔχομεν μέγα παραλ-

8: Πλάξ Λούβρου. Ἄγγελος πρὸ τοῦ Μνημείου.

ληλόγραμμον διαιρούμενον εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον ζώνας, ὧν ἡ μὲν κατωτέρα οὐδεμίαν δεικνύει ὑποδιαίρεσιν καὶ θὰ ἔφερε, ὡς εικάζω ἐκ τῶν διασωθέντων ἴχνων, σειράν ἁγίων ὀρθίων ἰσταμένων ἀναλόγων πρὸς τοὺς τοῦ βορείου τοίχου. Αἱ δύο ἀνώτεροι ζώναι ὑποδιαίρουνται εἰς τρία ἐκάστη τετράγωνα τμήματα περιλαμβάνοντα ἀνὰ μίαν παράστασιν. Ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων οὐδὲν σχεδὸν διεσώθη ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἐν αὐταῖς εἰκονογραφικῶν θεμάτων πλὴν ἴσως μιᾶς ἐν τῇ μεσαίᾳ ζώνῃ παρὰ τὴν θύραν εὐρισκομένης ἐν ἣ νομίζω ὅτι διέκρινα, λίαν ὁμως ἀμυδρῶς, ἴχνη τῆς Θεοτόκου κρατούσης τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ σκηνῇ τῆς Ὑπαπαντῆς. Τοῦτο ὁμως δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ βεβαιωθῇ.

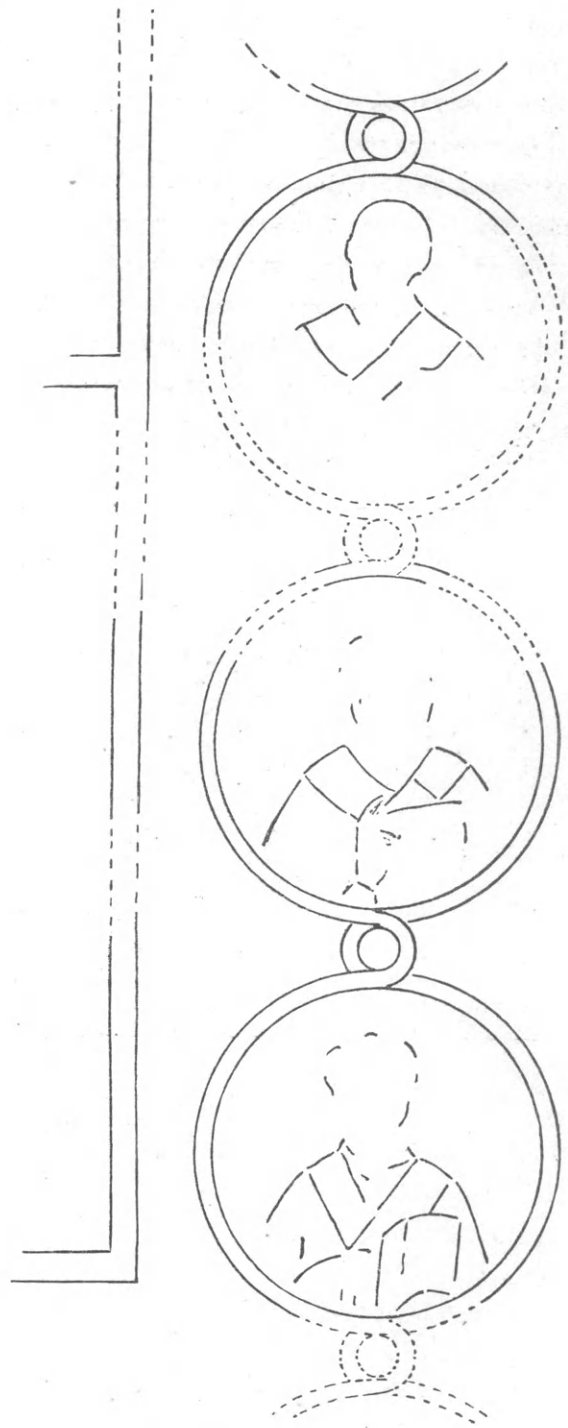
Τὸ ὄλον δὲ παραλληλόγραμμον περιεβάλλετο ἔξωθεν καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας, ὡς φαίνεται, πλευρὰς-καίτοι ἐκ τῆς ἄνω πλευρᾶς οὐδὲν σήμερον διασώζεται- ὑπὸ σειράς κύκλων περικλειόντων προτομὰς ἁγίων (στηθάρια). (εἰκ. 9.) Τῶν στηθα-

9: Δ. πλευρά. Σχῆμα διατάξεως τοιχογραφιῶν.

ρίων δὲ τούτων ἀρκετὰ διεσώθησαν ἴχνη ὅπως ὅποτε δὲ καλλίτερον διακρίνονται τρία ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῶ ὀρῶντι ὀρθίας πλευρᾶς παριστῶντα ἀγίους ἱεράρχας. (εἰκ. 10. Πρὸς *Collignon-Boissonas* ἔ. ἄ. Πιν. 135 B.) Δύο δὲ ἐκ τῶν τριῶν τούτων στηθαρίων εἶχεν ἀντιγράψει ἤδη ὁ Laborde σκοπεύων νὰ δημοσιεύσῃ ταῦτα (RA 1847 51 σημ. 1, *Laborde Mémoires et dissertations*, Paris 1852, σ. 19 σημ. 1)· οὐδέποτε ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐδημοσιεύθησαν. Ὑπὸ τὴν κάτω τέλος ὀριζοντίαν σειρὰν τῶν στηθαρίων διακρίνονται ἴχνη τινὰ ἀνήκοντα πειθανῶς εἰς ἑτέρας ὀλοσώμους παραστάσεις ὀρθίων ἀγίων.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βορείου τοίχου ἐφ' οὗ διεσώθησαν τὰ σχετικῶς περισσότερα καὶ τὰ μᾶλλον εὐδιάκριτα ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν. Ἰδιαιτέρως δὲ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ τοίχου τούτου, χάρις εἰς τὴν καλλιτέραν αὐτῶν διατήρησιν, ἀντεγράφησαν δαπάναις τοῦ σκώτου μαρκησίου Bute ὅστις καὶ ἐδημοσίευσε περὶ αὐτῶν μικρὰν πραγματείαν (*Scottish Review* 1885). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀντιγράφων τούτων καὶ τοῦ ἀρθρου τοῦ *Bute* ἐμελετήθησαν κατό-

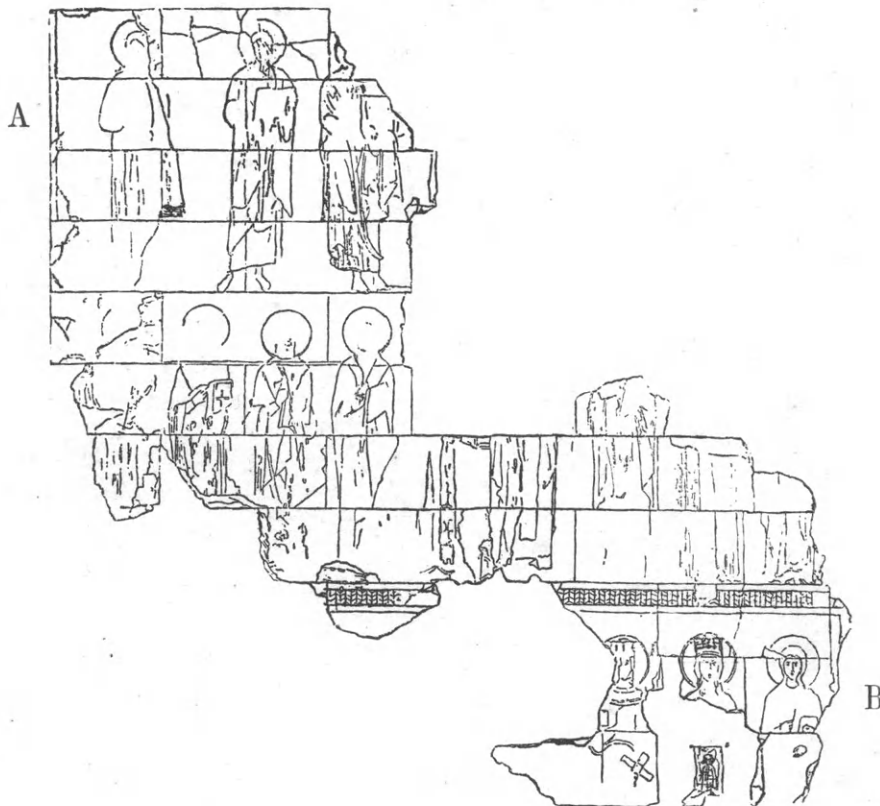
10: Δ. πλευρά. Στηθάρια Ἀγίων.

πιν αὐταὶ εὐρύτερον πῶς ὑπὸ τοῦ *Westlake* (*Archaeologia* ἔ. ἄ. σελ. 173 κέ. Πιν. V-VI καὶ ἐν *History of design in mural painting*. Τομ. II σ. 90 κέ.) Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ *Laborde* ἐμελέτησε ταύτας καὶ ἐδημοσίευσε ἐγχρωμον εἰκόνα δύο ἐκ τῶν μορφῶν τῆς κάτω σειρᾶς (RA 1847 49 κέ. πιν. 64, *Mémoires et dissertations* σ. 18 κέ.

Πιν. 64). Καὶ ἄλλοι δὲ νεώτεροι ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς πλευρᾶς ταύτης. (*Dalton Byzantine art and archaeology Oxford 1911 σ. 292, Wulff ἔ. ἄ. σ. 582*). Ἡμεῖς δὲ τὰς ἐνταῦθα δημοσιευομένας εἰκόνας τῶν τοιχογραφιῶν τῆς πλευρᾶς ταύτης λαμβάνομεν ἐκ τῶν πινάκων τοῦ *Westlake* διότι ἀφ' ἧς ἐποχῆς αὐταὶ ἀντεγράφησαν ὑπὸ τοῦ μαρκεσίου *Bute* μέχρι σήμερον τὰ χρώματα αὐτῶν πολὺ ἠλλοιώθησαν καὶ ἐν προσεχεῖ δὲ μέλλοντι θέλουσι τελείως ἐξαφανισθεῖ.

Ἐπὶ τοῦ τοίχου λοιπὸν τούτου σώζονται τρεῖς ζῶναι ἁγίων ὁρθίων ἱσταμένων μεταξὺ δὲ αὐτῶν εἰκονίζονται καὶ δύο εἰκονογραφικαὶ σκηναί. Ἡ κάτω ζώνη χωρίζεται ἀπὸ τῆς μεσαίας διὰ ταινίας φερούσης ὀδοντωτὸν κόσμημα ὁμοίον πρὸς τὸ τῆς ἀπέναντι νοτίας πλευρᾶς. Μεταξὺ δὲ τῆς μεσαίας καὶ τῆς ἀνωτέρας ζώνης οὐδὲν χωρίσμα ὑπάρχει (*εἰκ. 11: Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 176 εἰκ. 1*).

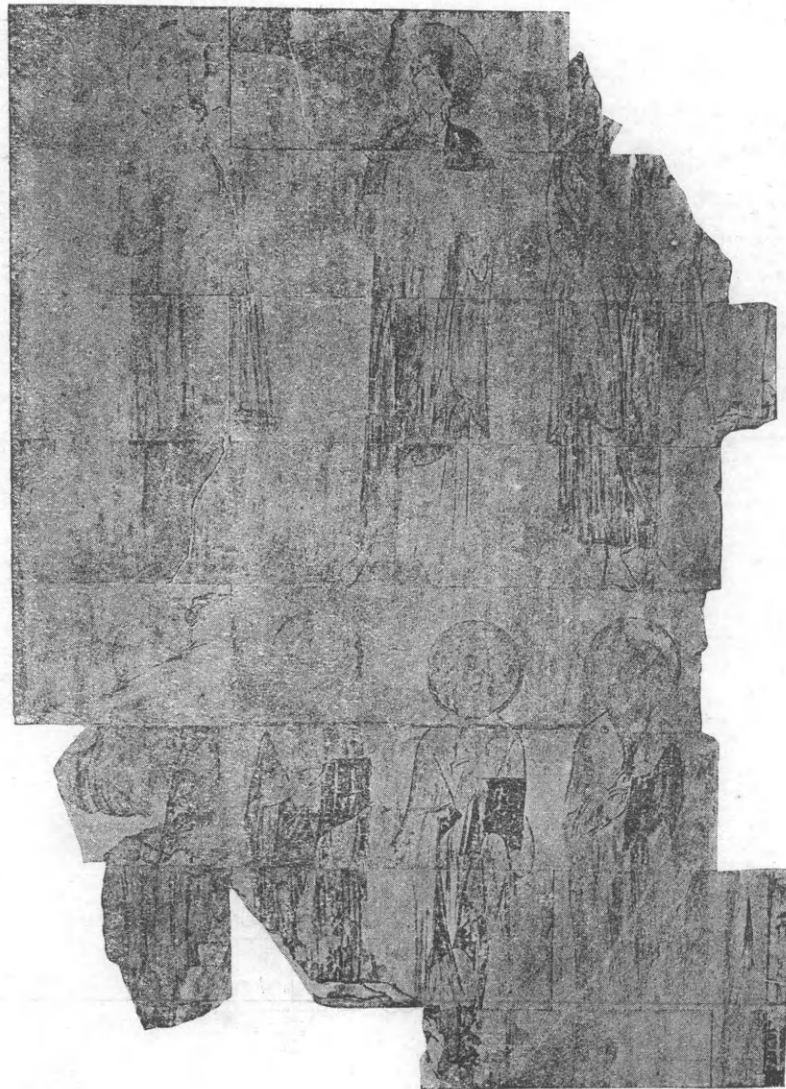
Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ζώνῃ βλέπομεν, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ προχωροῦντες, δύο μορφὰς ὁρθίων ὧν ἡ δευτέρα, παριστῶσα πιθανῶς γυναῖκα, εἶναι

11. Β. πλευρά Γενικὸν σχῆμα τοιχογραφιῶν (*Archaeologia*).

κατ' ἐνώπιον ἐστραμμένη. Μετὰ τὰς δύο ταύτας μορφὰς ὑπάρχει κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον ἄλλη τις ἐστραμμένη πρὸς δεξιὰ καὶ ὀλίγοντι προσκλίνουσα. (*εἰκ. 12: Archaeologia ἔ. ἄ. Πιν. V*). Ἡ τελευταία αὕτη μορφή δύναται μετὰ μεγάλης πιθανότητος νὰ ταυτισθῇ. Φαίνεται πράγματι, ὅτι παριστᾷ τὸν Πρόδρομον καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς γνωστῆς συνθέσεως τῆς φερούσης τὸ ὄνομα Δέησις ἢ Τρίμορφον. Ἐν τῇ συνθέσει ταύτῃ, ὡς γνωστὸν, παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ μέσῳ καθήμενος ἐπὶ θρόνου δεξιόθεν δὲ αὐτοῦ καὶ ἀριστερῶθεν ἱστανται ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Πρόδρομος δεόμενοι. Καὶ

κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν δεξιόθεν τοῦ Ἰησοῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ καθαρῶς βυζαντινὰ μνημεῖα, ὡς τὸ ἐν Παρισίοις τρίπτυχον *Harbaville* (*Diehl ἔ. ἄ. σ. 618 εἰκ. 309*) καὶ ἡ διὰ σμάλτων κεκοσμημένη λειψανοθήκη ἐν *Limbourg* (*Dalton ἔ. ἄ. σ. 523 εἰκ. 311*) ἐφ' ὧν βλέπομεν, ὡς καὶ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ἀντίστοιχον τάξιν, τὸν Πρόδρομον δηλαδὴ δεξιόθεν τοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι δὲ ἡ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις ταύταις διασωθεῖσα μορφή εἶναι πράγματι ὁ Πρόδρομος πείθει ἀπλή παραβολὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω μνημεῖα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀνά-

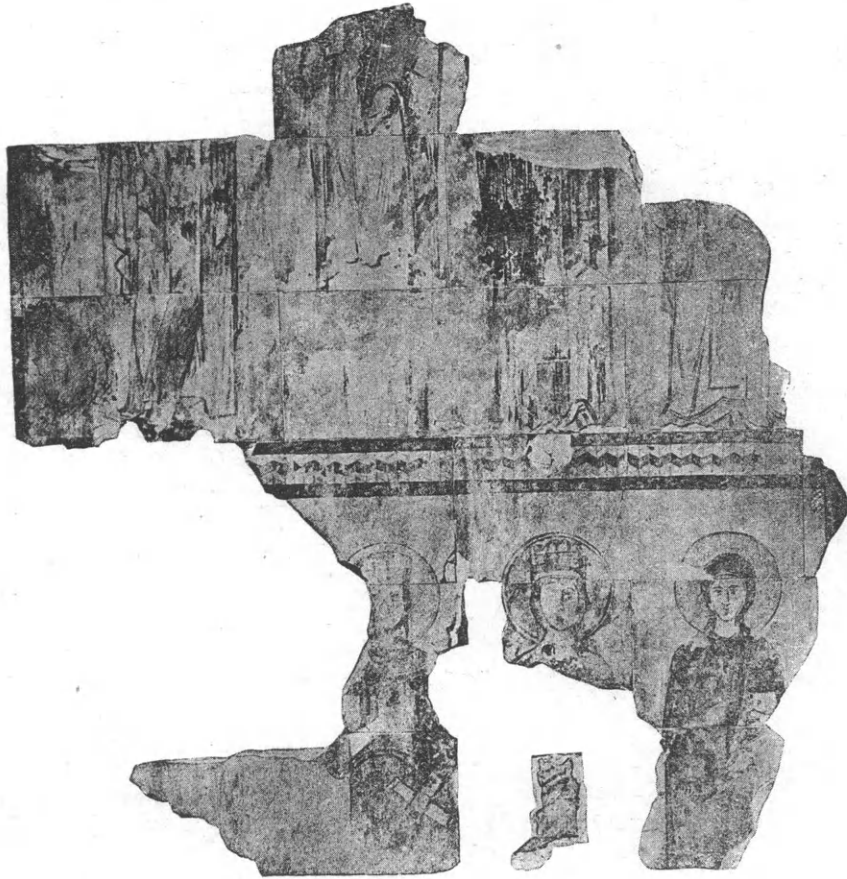

12: Β. πλευρά. Τοιχογραφίαι (εἰκ. 11 Α Archaeologia)

γλυφον παράστασιν τῆς Δεήσεως ἐν Ἁγίῳ Μάρκῳ τῆς Βενετίας (*Gabelentz Mittelalterliche Plastik in Venedig Leipzig 1903* σελ. 138 εἰκ. 5 *Wulff* ἔ. ἄ. σελ. 605 εἰκ. 514) ὅπου ὁ Πρόδρομος εὐρίσκεται μεν πρὸς ἀριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀλλ' ἔχει τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον ὃν καὶ ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐν τῷ Παρθενῶνι μορφή. Ἄλλως δὲ ἐπὶ τοῦ τοίχου διακρίνονται μετὰ τὴν μορφήν ταύτην ἔχοντι τινὰ τῆς παραστάσεως τοῦ καθημένου Ἰησοῦ ἐπίσης δὲ καὶ πάντες οἱ περιγράψαντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας ἀναφέρουσιν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ σειρᾷ Ἰησοῦν ἐπὶ θρόνου (*Dalton* ἔ. ἄ. σ. 292, *Wulff* ἔ. ἄ. σ. 582).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ζώνῃ ἔχομεν πρὸς δεξιὰ σειράν ἁγίων ὀρθίων ὧν ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν

κρατεῖ εἰλητάριον οἱ τρεῖς δὲ ἐπόμενοι εἶναι ἱεράρχαι κρατοῦντες εὐαγγέλιον καὶ εὐλογοῦντες (εἰκ. 12). Μετ' αὐτοὺς βλέπομεν δύο ἄλλας μορφάς, ὧν διετηρήθη τὸ κάτω μόνον μέρος, πλησίον δὲ αὐτῶν ὑπάρχει μορφή καθημένη, ἀλλ' ἐπὶ ἐπιπέδου πολὺ ὑψηλοτέρου τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἴστανται αἱ ὀρθίαι τοιαύται. Ἐν τῇ καθημένῃ ταύτῃ μορφῇ πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν βρεφοκρατοῦσαν Θεοτόκον ὡς ἔπραξαν πάντες οἱ περιγράψαντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας (εἰκ. 13: *Archaeologia* ἔ. ἄ. πίν. VI). Ἡ ἐνταῦθα εἰκονιζομένη παράστασις δὲν ἀνήκει, φαίνεται, εἰς ὠρισμένην εἰκονογραφικὴν σκηνὴν ἀλλ' εἶναι ἀπλῆ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ὅτι δὲ αὕτη εὐρίσκεται ἐπὶ ἐπιπέδου ὑψηλοτέρου δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν.

13: Β. πλευρά. Τοιχογραφία (εἰκ. 11 Β Archaeologia).

Τοῦτο εἶναι συνθηματικὸς οὗτος εἰπεῖν τρόπος ἐπιδείξεως μεγαλοπρεπείας συνηθέστατος ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀκόμη χρόνων, καθ' οὓς καὶ εἰ ὕπατοι ἔτι ἐπὶ τῶν γνωστῶν ὑπατικῶν διπτύχων ὁμοίως παρίστανται ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου (Wulff ἔ. ἄ. σ. 191 εἰκ. 192). Καὶ τὸ θέμα δὲ τῆς Θεοτόκου καθημένης μεταξὺ ἀγίων ὁρθίων εἶναι λίαν σύνηθες κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ὡς δεικνύει τὸ δίπτυχον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Chambery (Wulff ἔ. ἄ. σ. 611 εἰκ. 527). Μετὰ τὴν παράστασιν ταύτην τῆς Θεοτόκου ἔπονται δύο ἄλλαι εἰσέτι μορφαὶ ὧν ὁμοίως διασώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος.

Τέλος ἐκ τῆς κάτω σειρᾶς διεσώθησαν τρεῖς μόνον γυναικεῖαι μορφαί. Τούτων αἱ δύο πρὸς ἀριστερὰ φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα ἢ δὲ πρώτη κρατεῖ καὶ εἰλητάριον (εἰκ. 13). Ὁ ταυτισμὸς τῶν μορφῶν τούτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη. Τὸ μόνον δυνατόν νὰ λεχθῆ εἶναι, ὅτι αὗται ἀνήκουσιν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀγίων βασιλισσῶν αἵτινες συχνὰ εἰκονίζονται ἐν ταῖς τοιχο-

γραφίαις κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἰδίᾳ χρόνους. Πρὸς τούτοις δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι αἱ δύο πρὸς δεξιὰ μορφαὶ παρέχουσιν πολλὰς ἀναλογίας πρὸς μικρογραφίαν τινὰ τοῦ ἐν Παρισίοις χειρογράφου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, παριστῶσαν τὴν Ἁγίαν Ἑλένην μετὰ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. (Diehl ἔ. ἄ. σ. 584 εἰκ. 286). Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν δύο μετὰ στέμματος μορφῶν εἶναι, ὅτι τὰ στέμματα αὐτὰ φέρουσιν εἶναι ἐντελῶς διάφορα τὸ ἐν τοῦ ἄλλου. Ἡ δὲ περὶ τῶν στεμμάτων τούτων ἔρευνα τοῦ Westlake (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 178) δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σημασίαν τινα καθ' ὅσον οὗτος ἀνέμιξε παραδείγματα ἐκ βυζαντινῶν καὶ φραγκικῶν μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Ὀπισθοδόμου παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις κατὰ τὸ πρὸς νότον τμήμα τοῦ τοίχου καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος μικρὰν σύνθεσιν, ἣν ἀναφέρει ὁ Breton (Athènes², Paris 1868 σ. 140) ὡς καὶ ὁ Westlake (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 175), παριστῶσαν τὴν Θεοτόκον βρεφοκρατούσαν καθημένην ἐπὶ θρόνου, ὡς Πλατυτέραν, ἀμφοτέρωθεν

δὲ αὐτῆς δύο ἀγγέλους. Ἡ σύνθεσις περιβάλλεται ὑπὸ ἐρυθρᾶς γραμμῆς ἐν εἶδει πλαισίου (εἰκ. 14). Ἐκ τῆς συνθέσεως ταύτης διασώζεται σχεδὸν μόνον τὸ περίγραμμα ὅπερ ἔχει ἐπίσης γίνη

14: Ὀπισθοδόμος. Πλατυτέρα

δι' ἐρυθροῦ χρώματος ὡς καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ. Τίνα λόγον ἔχει ἐνταῦθα ἡ παράστασις αὐτῆς τῆς Πλατυτέρας, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ βορείου τοίχου τοῦ λεγομένου τουρκικοῦ μιναρέ, ὅστις ὡς γνωστόν, εὐρίσκεται κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς νοτίας παραστάδος τοῦ Ὀπισθοδόμου, διακρίνονται ἔχνη τοιχογραφιῶν. Πλὴν ἄλλων ὡς μᾶλλον εὐδιάκριτα ἀναφέρομεν μορφήν ὀρθίαν καὶ ὑπεράνω ταύτης ἄλλην ἀνδρικήν τοιαύτην διευθυνομένην ἐν βίᾳ πρὸς ἀριστερᾶ καὶ ἔχουσαν ἀνωρθωμένην τὴν κόμην φέρουσαν δὲ μεθ' ὀρμῆς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ὀπίσω (εἰκ. 15). Ἡ προσπάθεια τοῦ τεχνίτου νὰ δώσῃ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μορφήν κίνησιν βιαίαν ὑπερέβαινε φαίνεται τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ οὕτω αἱ χεῖρες εἶναι οὐχὶ ὀρθῶς σχεδιασμένα. Καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ τοίχου δὲ τούτου εἰκόνες διατηροῦσι μόνον τὸ δι' ἐρυθροῦ χρώματος περίγραμμα αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὅμως νομίζω, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὐταί, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοίχου Πλατυτέρα, ἐσχεδιάσθησαν μόνον καὶ ἐγκατελείφθησαν. Πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρήσωμεν βέβαιον, ὅτι τὰ ἐπ' αὐτῶν χρώματα, ὡς καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐσωτε-

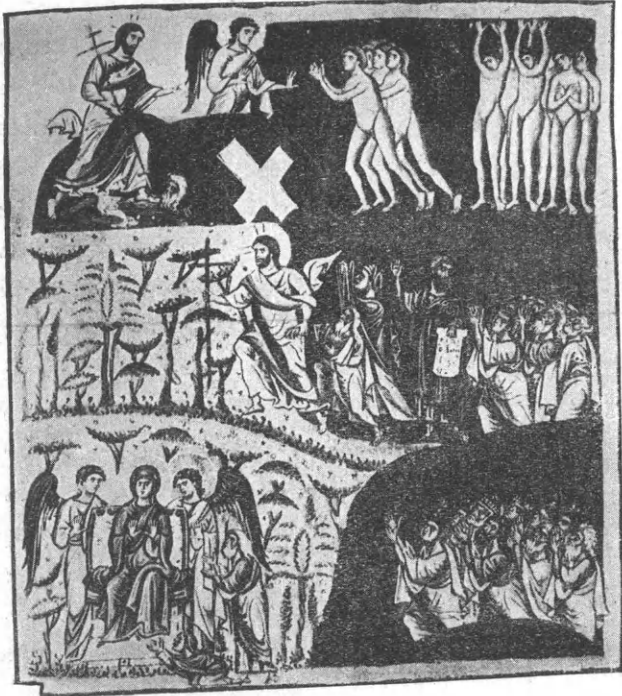
ρικοῦ, ἀπετριβήσαν καὶ ὅτι ἀπέμεινε τὸ πρῶτον σχεδίασμα, περισσότερον ὡς εἶπομεν ἀντέχον. Τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἔχνη χρωμάτων διεσώθησαν ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Πλατυτέρας.

Εἰς τίνα σύνθεσιν ἀνήκον αἱ τελευταῖαι αὗται τοιχογραφίαι δὲν δύναται τις μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος νὰ εἴπῃ. Ἡ γενικὴ ἐν τούτοις ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι αὗται δὲν ἀνήκουσιν εἰς σύνθεσιν τίνα ἐκ τῶν συνήθων, ὅπου τοιαῦται κινήσεις σχεδὸν οὐδόλως ἀπαντῶσι. Μία μόνον σύνθεσις θὰ ἠδύνατο νὰ περιλαμβάνῃ τοιαύτας μορφάς, ἡ Δευτέρα Παρουσία. Κατὰ πᾶσαν λοιπὴν πιθανότητα ἐνταῦθα παρίστατο πράγματι τὸ εἰκονογραφικὸν τοῦτο θέμα. Διὰ τῆς παραδοχῆς δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἄλλου τοίχου εἰκὼν τῆς Πλατυτέρας (εἰκ. 13). Ἐν ταῖς παραστάσεσι τῆς Δευτέρας Παρουσίας ἀπεικονίζεται πάντοτε ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ἤδη ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἐν μικρογραφίαις χειρογράφων (*Schlumberger* *Eporée* II σ. 320 πιν. VI, [*Omont*] *Evangelies avec peintures byzantines du XIe siècle* Paris [1908] Πίν. 41) καὶ ἐν τοιχογραφίαις (*Grégoire* ἐν *BCH.* XXXIII, 1909 σ. 104). Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπεικόνισις ἐξακολουθεῖ καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 772 εἰκ. 398, Ἐρμηνεία σ. 287). Τέλος μία μικρογραφία τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ χειρογράφου τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου (*Vatic. Gr.* 1162)

15: Ὀπισθοδόμος. Τοιχογραφία «Μιναρέ».

ἣτις περιέχει καὶ τὴν Θεοτόκον ὡς Πλατυτέραν, ἐξηγεῖ καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ λεγομένου μιναρῆ, ὡς προερχομένης πράγματι ἐκ παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας (εἶκ 16: *Stornajolo*

16: Μικρογραφία 'Ομιλιῶν Μοναχοῦ Ἰακώβου (Vaticanus Gr. 1162).

Le miniature delle Omilie di Giacomo Monaco, Roma 1910 πιν. 19 *Schlumberger* ἔ. ἄ.) Οὕτω λοιπὸν φαίνεται, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἐπὶ τοῦ λεγομένου Μιναρῆ παρίστατο ἡ μεγάλη σύνθεσις τῆς Τελευταίας Κρίσεως ἣτις συγχά εἰκονίζεται ἐν τῷ νάρθηκι (Πρβ. Χριστ ἀρχαιολ. Ἔτχειρίας Δελτ. Γ' 1903 σελ. 26).

Ἐκ τῆς ὑπάρξεως ὁμοίως ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ λεγομένου Μιναρῆ τοιχογραφιῶν συνάγεται ἐν ἄλλο πολὺ σπουδαιότερον συμπέρασμα. Ἡ γνώμη πάντων τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ Παρθενῶνος γραψάντων εἶναι, ὅτι ὁ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν πύργος μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐλικοειδοῦς κλίμακος ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς μιναρῆς (*Michaelis* ἔ. ἄ. σελ. 53 σημ. 223, *Collignon Boissonas* ἔ. ἄ. σ. 15). Αἱ ἐπὶ τοῦ βορείου ὁμοίως τοίχου τοῦ πύργου τούτου χριστιανικαὶ τοιχογραφίαι ἀποδεικνύουσι τὴν γνώμην ταύτην ἐντελῶς ἀστήρικτον. Αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος εἶναι πολὺ παλαιότερος τῆς

μετασκευῆς τοῦ Παρθενῶνος εἰς Τζαμίον καὶ ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἤδη χρόνους δι' ὠρισμένον λόγον καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν ὠρισμένης ἀνάγκης. Ποῖος δὲ ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ θέλομεν ἀποδείξει ἐν τῇ προσεχεῖ ἡμῶν μελέτῃ περὶ τοῦ Παρθενῶνος ὡς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐδόλως πρόκειται περὶ τουρκικοῦ κτίσματος.

Προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ χρονολογικοῦ ζητήματος ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἀρ' ἑνὸς μὲν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν διαφόρων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὧν ὁ ταυτισμὸς μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῆς, ἀρ' ἑτέρου δὲ νὰ ριψωμεν ταχὺ βλέμμα εἰς τὴν διάταξιν τῶν εἰκόνων ἐπὶ τῶν τοίχων. Ἐκ τῆς διπλῆς δὲ ταύτης ἐξετάσεως θέλομεν πορισθεῖ ἐνδείξεις πολυτίμους διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Δ τοίχου Σταύρωσις εἶδομεν, ὅτι σχετίζεται στενῶς πρὸς μνημεῖα τοῦ τέλους τοῦ 11^{ου} καὶ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Ἐπίσης ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος παρουσιάζει συγγένειαν πρὸς ἔργα τοῦ 12^{ου} αἰῶνος εἶναι δὲ, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῶν βραδύτερον ἐν τῇ τέχνῃ εἰσαχθέντων θεμάτων ἀρ' οὐ τὰ παλαιότερα γνωστὰ παραδείγματα ἀνέρχονται μολὶς εἰς τὸν 10^{ον} αἰῶνα (*Millet Iconographie* σ. 491 κέ.). Ἡ παράστασις τέλος τῶν Μυροφόρων, εἰκονογραφικοῦ θέματος ἐκ τῶν παλαιότερων, παρέχει ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ Παρθενῶνος μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν πλάκα, ὡς εἶδομεν, τοῦ Λούβρου ἀνερχομένην καὶ ταύτην εἰς τὸν 12^{ον} αἰῶνα (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 639, *Dalton* ἔ. ἄ. σ. 560).

Παραλείποντες τὰς ἄλλας τοιχογραφίας, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς κακῆς αὐτῶν καταστάσεως εἰς οὐδὲν δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς, ἐρχόμεθα εἰς τὸν βόρειον τοῖχον. Ἐπ' αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν, διακρίνεται παράστασις τῆς Δεήσεως. Χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος, ὡς ἄσχετα εἰς τὴν παρούσαν ἔρευναν, ἐρχόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου καθ' ὃν τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τῇ βυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ. Ἐκ τῶν μνημείων λοιπὸν ἀποδεικνύεται, ὅτι τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ ἀπὸ τοῦ 10^{ου} μόνον αἰῶνος (*Dalton* ἔ. ἄ. σ. 665). Τὰ ἄλλα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου θέματα οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν παρουσιάζουσι

ζουσι. Καὶ ἡ μὲν καθημένη Θεοτόκος ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων εἶναι θέμα ἀπαντῶν, ὡς εἶδομεν, καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς τέχνης. Αἱ δὲ ἅγιοι βασίλισσαι οὐδὲν ἐπίσης τὸ ἄξιον λόγου δεικνύουσι.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν εἰκονογραφικὴν ἀνάλυσιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἢδὲ προσθέτομεν δύο λέξεις καὶ περὶ τῆς διατάξεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν τοίχων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ νοτίου τοίχου οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος καθ' ὅσον ἡ καταστροφή τῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ διακρίνηται πλέον ἡ διάταξις αὐτῶν. Τὸ πρὸς νότον τμήμα τῆς Δ. πλευρᾶς εἶδομεν ὅτι ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοτελὲς τμήμα περιέχον σειρὰν εἰκόνων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς ἡ διάταξις εἶναι περισσότερον εὐδιάκριτος. Ἐν τούτοις ὁμοῦ ὁ τρόπος οὗτος τῆς διατάξεως, οἷον ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, εἶναι καθ' ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, μοναδικὸς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος. Δὲν συμβαίνει ὁμοῦ τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ βορείου τοίχου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ διάταξις τῶν ὀρθίων μορφῶν καὶ τῶν εἰκονογραφικῶν συνθέσεων εἰς ζώνας ἐπαλλήλους εἶναι διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρκούντως σπανία, δὲν ἐλλείπουσιν ὁμοῦ καὶ παραδείγματα σύγχρονα περίπου πρὸς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Παρθενῶνος. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων, κατὰ τὸν 12^{ον} αἰῶνα, ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τῆς ἐκκλησίας Cefalu ἐν Σικελίᾳ, τέσσαρες ἐπάλληλοι ζώναι στρατιωτικῶν ἁγίων καὶ ἱεραρχῶν κοσμοῦσι τοὺς τοίχους (Dalton ἔ. ἄ. σ. 411 εἰκ. 241).

Ὅπως δὲ ἴσως ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἐπισκοπῆσεως τῶν κατὰ τὴν διάταξιν τῶν τοιχογραφιῶν ἐν κυρίῳ προκύπτει συμπέρασμα. Ἡ διαφορὰ ἦν παρουσιάζει ἕκαστον τμήμα τοίχου ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς ἐπ' αὐτοῦ διακοσμῆσεως. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη κατὰ ἓνα μόνον τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῆ. Μόνον δηλαδὴ ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι αὗται δὲν εἶναι πᾶσαι σύγχρονοι ἀλλ' ὅτι τμήματά τινά ἔχουσιν ἐπισκευασθῆ κατὰ διαφόρους περιόδους. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον διὰ τὸν νότιον τοίχον,

ὅπου, ὡς εἶδομεν, κάτωθεν τῶν ὑπαρχουσῶν τοιχογραφιῶν διακρίονται ἴχνη παλαιότερων.

Ποῖα ὁμοῦ τμήματα εἶναι παλαιότερα καὶ τίνα νεώτερα καὶ ἐν γένει ποῖα ἢ χρονολογικὴ σειρά τούτων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἴπῃ τις. Ἄλλοτε ὁ Λάμπρος ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ τοίχου «πρὸς τὰ δεξιὰ τῶ ἐκ τοῦ Ὀπισθοδόμου εἰσιόντι», αἱ τοῦ νοτίου δηλαδὲ τοίχου καὶ τοῦ πρὸς νότον τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς, ὅπου ὑπάρχουσιν ἡ Σταύρωσις, ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος καὶ αἱ Μυροφόροι, «εἶναι πολλῶ τῶν ἄλλων ἀρχαιώτεροι καὶ ἀτελέστεροι, μάλιστα περὶ τὰς πτυχώτεροι» καὶ ὅτι αἱ τοῦ βορείου τοίχου καὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν τμήματος τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς εἶναι τεχνικώτεροι (Λάμπρος Αἱ Ἀθήναι περὶ τὰ τέλη τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, Ἀθήνησι 1878, σ. 40). Ἡ παρατήρησις ὁμοῦ αὕτη δὲν εἶναι πλέον δυνατὴν σήμερον νὰ ἐξελεγχθῆ ὡς ἐκ τῆς σχεδὸν πλήρους καταστροφῆς τῶν ἐπὶ τῆς ΝΔ γωνίας τοιχογραφιῶν, ἃς ὁ Λάμπρος θεωρεῖ παλαιότερας.

Ἀπεναντίας ὁμοῦ ὁ Westlake (Arcaeologia ἔ. ἄ. σ. 174) θεωρεῖ ὡς παλαιότερας τὰς τοῦ βορείου τοίχου ὡς μεταγενεστέρας δὲ τὰς τοῦ δυσμικοῦ καὶ νοτίου. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Dalton (ἔ. ἄ. σ. 292). Ὅπως δὲ ἴσως, ὡς βλέπει τις, ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὐδὲν δύναται μετ' ἀσφαλείας νὰ λεχθῆ. Ἡ δὲ χρονολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν, εἰς ἣν εὐθὺς κατωτέρω μεταβαίνομεν, δὲν δύναται εἰμὴ μόνον ἐν τῶ συνόλῳ νὰ γίνῃ.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς χρονολογίας τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος πλεῖστα ὅσα μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν καὶ αἱ ἀπιθανώτεροι δὲ καὶ αἱ μᾶλλον παράδοξοι γνώμαι ἐξηγήθησαν. Σημειωτέον ὅτι αἱ γνώμαι αὗται σχεδὸν πᾶσαι ἀφορῶσι εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου εἰκόνας.

Μία, ἢ καὶ πολυπληθεστέρα, ὁμοῦ ἐν οἷς ὁ Laborde (R.A ἔ. ἄ. 55 σημ. 4, Mémoires, et dissertations σ. 23 σημ. 4), ὁ Herzberg (Ἀθήναι Μεταφρ. Λόντου Ἀθήνησι 1888 221) ὁ Gregorovius (Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, μεταφρ. Λάμπρου, Βιβλ. Μαρασλῆ, Τομ. I σ. 232), ὁ Wulff (ἔ. ἄ. 582) καὶ πολλοὶ ἄλλοι θεωροῦσι τὰς τοιχογραφίας ταύτας ὡς γενομένας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀπίξεως.

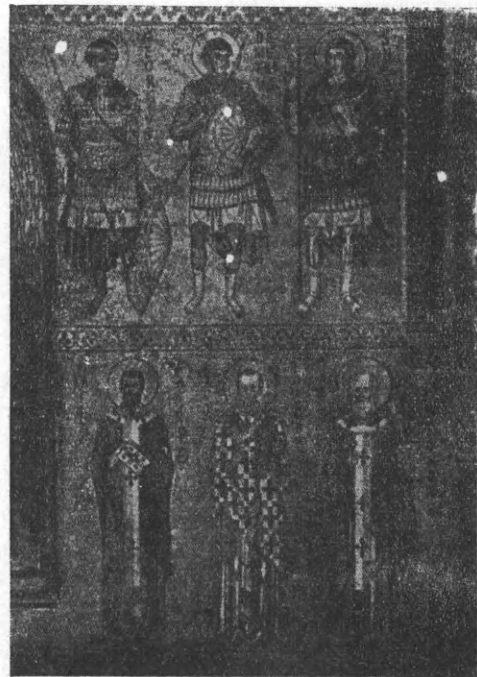
αὐτοῦ (1019). Ὁ Laborde μάλιστα νομίζει, ὅτι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπιπέψευς τοῦ Βασιλείου ἐγένετο ἐπίσκεψις τῶν τοιχογραφιῶν, διότι αἱ παλαιότεραι ἐκεῖ ὑπάρχουσαι εἶχον καταστροφῇ κατὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὡς εἶδομεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου διακρίνονται καὶ παλαιότεραι τοιχογραφίαι, ἂν ὅμως αὗται ἀνάγονται εἰς τοὺς πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας χρόνους δὲν δύναται τις νὰ γνωρίζῃ. Ὁ Dalton ἐξ ἄλλου (ἔ. ἄ. 292) ἀνάγει ταῦτα ἀπλῶς εἰς τὸν 11^{ον} αἰῶνα χωρὶς νὰ ὀρίξῃ ἂν αὗται σχετίζονται πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλείου. Ἐπίσης ὁ Westlake παραδέχεται ὅτι αὗται δύναται νὰ χρονολογηθῶσι ἀπὸ τῶν πρὸ τοῦ Βασιλείου χρόνων (Westlake History of design in mural painting παρὰ Dalton ἔ. ἄ. σ. 292 σημ. 2) καὶ, ὅτι εἶναι ἴσως παλαιότεραι καὶ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος (Archaeologia ἔ. ἄ. σ. 180). Τέλος ὁ Leclercq (παρὰ Cabrol Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie Τομ. I μερ. 2 στ. 3060) ἐκφέρει τὴν ἀπιθανωτάτην πασῶν γνώμην, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἀνάγονται εἰς τὴν «ἀναγέννησιν τοῦ τέλους τοῦ 8^{ου} αἰῶνος». Ποῦ ὅμως οὗτος ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ «ἀναγέννησιν» κατὰ τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰῶνος ἀγνοῶ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῶς στεῖρα καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῆς σχεδὸν ἔχνος οὐ μόνον ζωγραφικόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχιτεκτονικόν, οὔτε γλυπτικόν διεσώθη μέχρις ἡμῶν.

Ὡς λοιπὸν βλέπει τις οὐδεμία ἐκ τῶν γνωμῶν τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ πιθανή, πᾶσαι δὲ εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετοι οὐδόλως βασιζόμεναι ἐπὶ τεχνικῶν καὶ εἰκονογραφικῶν παρατηρήσεων.

Τὰ χρονικά ἐν τούτοις ὄρια, ἐν οἷς πρέπει νὰ τεθῆ ἡ κατασκευὴ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένα. Ἀπ' ἐνός ἢ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἄλωσις τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1204, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ Παρθενῶνος εἰς λατινικὴν μητρόπολιν δεικνύουσι τὸ ὄριον οὗτινος ἐντεῦθεν εἶναι ἀδύνατον νὰ διεκοσμήθῃ ἡ ἐκκλησία ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν, ὅτι αὕτη οὐδέποτε πλέον ἀπεδόθη εἰς τοὺς ὀρθοδόξους. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Παρθενῶνος ὑπαρξίς εἰκονογραφικῶν τινῶν θεμάτων, ὡς ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος καὶ ἡ Δέησις, ἅτινα, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἀναφαίνονται ἐν τῇ βυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ ἀπὸ τοῦ 10^{ου} κυρίως αἰῶ-

νος, δεικνύουσι τὸν χρόνον οὗ πέραν δὲν εἶναι δυνατὸν αἱ τοιχογραφίαι αὗται νὰ ἐξετελέσθωσαν. Συνεπῶς τὸ χρονικὸν διάστημα ἐν ᾧ πρέπει νὰ τεθῆ ἡ κατασκευὴ τῶν εἰκόνων τούτων περιλαμβάνεται μεταξύ τοῦ 10^{ου} καὶ τοῦ τέλους 12^{ου} αἰῶνος. Ἀκριβέστερον ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς τῶν περὶ ὧν πρόκειται τοιχογραφιῶν δύναται νὰ ὀρισθῆ ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῶν ἐξαγομένων ἀφ' ἐνός ἐκ τεχνικῶν παρατηρήσεων καὶ συγκρίσεων πρὸς ἄλλα μνημεῖα καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν φιλολογικῶν πηγῶν.

Ἡ σύγκρισις τῶν ὑπ' ὄψιν τοιχογραφιῶν πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου, ἀναγόμενα ὡς γνωστὸν εἰς τὸ τέλος τοῦ 11^{ου} αἰῶνος (Diehl ἔ. ἄ. σ. 491), δεικνύει σαφῶς, ὅτι ἀπὸ τῶν ψηφιδωτῶν τούτων μέχρι τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρχει καταφανὴς ἐξέλιξις. Ἡ κίνησις ἦν τόσον ζωηρὰν βλέπομεν ἐν Δαφνίῳ, σχεδὸν ἀποσβέννυται ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Παρθενῶνος ἀντικαθιστωμένη ὑπὸ αὐστηρῶς ἱερατικῶν στάσεων καὶ ἡρέ-

17: Cefalù Σικελίας. Ψηφιδωτὰ

μων μεγαλοπρεπῶν κινήσεων. Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως ταῦτα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος, ὀφειλόμενα κυρίως εἰς τὸν προϊόντα ἀσκητισμὸν, ὅστις μετὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα παρατηρεῖται ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ (Diehl ἔ. ἄ. σ. 501), ἀνευρίσκο-

μεν ἀπαράλλακτα ἐπὶ ἄλλου μνημείου μεταγενεστέρου τοῦ Δαφνίου, ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν δηλαδὴ τῆς Μητροπόλεως τῆς Cefalù ἐν Σικελίᾳ (1131—1148) περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (εἰκ. 17: *Millet L'art byzantin I.* παρὰ *Michel Histoire de l'art* Τόμ. I σ. 200 εἰκ. 109). Ἡ ὁμοιότης τῶν ψηφιδωτῶν τούτων πρὸς τὰς ἡμετέρας τοιχογραφίας εἶναι, ὡς δύναται ἀπλῆ παραβολὴ νὰ δείξῃ, μεγίστη ἰδίως ἐν τῇ αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσει τῶν μορφῶν τῆς κάτω σειρᾶς, ἧτις οὐδόλως σχεδὸν παρατηρεῖται ἐν Δαφνίῳ, ὅπου τὰ πρόσωπα παρίστανται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τρία τέταρτα συμφῶνως πρὸς τὸν ἀρχαῖον τύπον.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν νομίζω, ὅτι δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας χρονολογούντες τὰς τοιχογραφίας ταύτας τοῦ Παρθενῶνος ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, ἐποχῆς δηλαδὴ καθ' ἣν ἡ τέχνη εἰσέτι ἐν Ἀθήναις εὐρίσκετο ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτῆς ἀκμῇ, ὡς δεικνύουσι τὰ διασωθέντα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ μνημεῖα. Ἐπαναλαμβάνομεν δέ, ὅτι ἡ χρονολόγησις αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὸ σύνολον τῶν τοιχογραφιῶν, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ ἀκριβέστερον ὁ χρόνος τῆς διακοσμῆσεως ἐκάστου τμήματος.

Τὰ ἐκ τῆς τεχνικῆς καὶ εἰκονογραφικῆς ἐρεῦνης ἐξαγόμενα ταῦτα δυνάμεθα ἔτι μᾶλλον νὰ καθορίσωμεν διὰ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀρκούντως διαφωτίζει ἡμᾶς διασωθὲν ποίημα τοῦ περιπύστου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

Οἱ σχετικοὶ στίχοι τοῦ ποιήματος τούτου ἐκδοθέντος ὑπὸ Παπαδοπούλου-Κεραμείως (*Ἀρμονία* III 1902 σ. 284) καὶ κατόπιν ὑπὸ Λάμπρου (*Gregorovius Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν* Τομ. II σ. 729 πρβ. καὶ τόμ. I σ. 285 σημ. 3.) ἔχουσιν οὕτω:

*Πολλὰ προσῆξα σὸν πόθῳ τε καὶ πόνῳ
τῷ σῷ λάχει, πάναγνε, καὶ τῷ ποιμνίῳ.
Ἐκάλλυνά σου τὸν ναόν, πρῶτος πόνος
ἐπιπλα μιμήντα καὶ σκευὴ φέρω κ.τ.λ.*

Ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου καὶ ἰδίᾳ τοῦ τρίτου στίχου καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἀκομινᾶτος προέβη ὄχι μόνον εἰς τὸν διὰ σκευῶν καὶ ἐπίπλων πλουτισμὸν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν

καλλωπισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ καλλωπισμὸς οὗτος θὰ συνίστατο εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῶν παλαιότερων τοιχογραφιῶν.

Πότε ἀκριβῶς ὁ Ἀκομινᾶτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶναι γνωστόν. Πάντως ἡ ἀνάρρησις αὐτοῦ ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1175 καὶ 1182 (*Gregorovius* ἔ. ἄ. I σ. 281 κέ. *W. Miller Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι* μετάφρ. Λάμπρου Ἀθηναί 1909—10 Τομ. I σ. 25.) Ἐμεινε δὲ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν μέχρι τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ἧτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1205, ὁπότε, ὡς γνωστόν, ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Κατὰ συνῆπειαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος, αἱ φροντίδι αὐτοῦ ἐκτελεσθεῖσαι καὶ ὧν τὰ ὀλίγα ἔχνη ἀπετέλεσαν τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης, ἐγένοντο κατὰ τὸ τριακονταετὲς διάστημα, καθ' ὃ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἤρξε τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν ἧτοι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1175 καὶ 1205.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέχρι ἡμῶν διασωθέντα λείψανα τῶν βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἐκ τοῦ λοιποῦ γραφικοῦ διακόσμου τῆς ἐκκλησίας ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ψηφιδωτῆ εἰκῶν τῆς Θεοτόκου εὐρισκομένη ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ βήματος (*Michaelis* ἔ. ἄ. σ. 48 σημ. 176). Αὕτη φαίνεται ὅτι διεσώζετο σχεδὸν ἀκεραία ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1672 ὅτε ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ἰησουίτης Babin προσθέτων, ὅτι αὕτη ἔφερε μικρὰν βλάβην εἰς τὸ πρόσωπον προξενηθεῖσαν ἐκ πυροβολισμοῦ ῥιφθέντος ὑπὸ Τούρκου, οὗτινος ὁμοῦς κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ βραχίον ἐξῆράνθη (*Laborde Athènes au XVe, XVIe et XVIIe siècles*, Paris 1854. Τομ. I σ. 199 Βλ. καὶ *Καμπούρογλου Μνημεῖα* I σ. 202.). Ὁ αὐτὸς δὲ Babin ἀναφέρει, ὅτι μετὰ ταῦτα ἡ εἰκὼν ἐπεχρίσθη δι' ἀσβέστου.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψηφιδωτὴν ταύτην εἰκόνα ἐλέγχθη ὅτι παρίστα τὴν Θεοτόκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀθηνιωτίσσης (*Collignon-Boissonas* ἔ. ἄ. σ. 15, *Λάμπρος Αἱ Ἀθηναί* σ. 39). Ἡ αὕτη ὁμοῦς γνώμη δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀλόλου πιθανὴ καθ' ὅσον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν τῇ κόγχῃ ἡ Θεοτόκος παρίσταται πάντοτε ὡς Πλατυτέρα εἴτε ὀρθία, εἴτε καθημένη (*Wulff* ἔ. ἄ. εἰκ. 477, 480, 485, 497 *Diehl* ἔ. ἄ. σ. 455 εἰκ. 221, σ. 457 εἰκ. 222),

εἶτε καὶ ἐν προτομῇ (*Bayet L'art byzantin*⁸ Paris [1904] σ. 257 εἰκ. 84) οὐδέποτε ὅμως φέρει ἄλλο ἐπίθετον ἢ παρίσταται κατ' ἄλλον τύπον. Ἡ Θεοτόκος ὡς Ἀθηνιώτισσα θὰ παρίστατο οὕτω ἐπὶ φορητῆς εἰκόνας, ἥτις ἴσως ἔδωκε τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ποῖος ἄλλως ὁ ἀληθὴς τύπος τῆς Ἀθηνιωτίσσης δὲν γνωρίζομεν εἰσέτι καθ' ὅσον τὸ ἐπὶ μολυβδοδοῦλλων μητροπολιτῶν τινῶν τῶν Ἀ-

θηνῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐπίθετον τοῦτο ἀποδίδεται εἰς τύπον τῆς Θεοτόκου Ὀδηγητρίας. (*Schlumberger Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris 1884 σ. 174.). Κατὰ συνέπειαν οὐδὲν θετικὸν περὶ τοῦ τύπου τούτου γνωρίζομεν, πάντως ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν τῇ κόγχῃ ἢ Θεοτόκος θὰ παρίστατο ἀπλῶς ὡς Πλατυτέρα.

Ἐπίμετρον:

«Θησείου» τοιχογραφία.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν ἐν Ἀθήναις βυζαντινῶν χρόνων τοιχογραφιῶν δεόν νὰ προστεθῶσι τινὰ περὶ τῶν ὀλίγων λειψάνων εἰκόνων τῶν διασωζομένων ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ καλουμένου Θησείου.

Τὸ «Θησεῖον» ἀπὸ τοῦ 5^{ου} ἤδη αἰῶνος μετεποιήθη εἰς χριστιανικὸν ναόν. Κατὰ τοὺς κυρίως βυζαντινοὺς χρόνους περιλαμβάνετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου Μονῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν κίωνων αὐτοῦ χαραγμάτων, ἀναγραφόντων θανάτους ἡγουμένων καὶ μοναχῶν ἀπὸ τοῦ 966 μέχρι τοῦ 1146 μ. Χ. (*Ἀρχιμ. Ἀντωνίου*. Περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφῶν Πετροῦπολις 1874 ρωσιστὶ σ. 18 κέ.). Ἄν ὅμως κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους τὸ μνημεῖον ἢ ἡ Μονὴ ἐτιμαῖτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγ. Γεωργίου δὲν εἶναι διόλου βέβαιον καθ' ὅσον ἡ περὶ Μονῆς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου «ἐν τῷ Κεραμεικῷ» μαρτυρία τοῦ Ἀκομινάτου εἶναι λίαν ἀόριστος καὶ ἀσαφής. (*Δάμπρου Μιχ. Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Ἀθῆναι* 1879—80 II σ. 238. 15) Πάντως ἐκ τῶν πηγῶν ἐξάγεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερον ὁ ναὸς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (*Καμπούρογλου Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων* II 306 κέ. *Θ. Φιλαδελφέως Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν* Ἀθῆναι 1902 I 174 κέ.).

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ Δ. τοίχου τοῦ σηκοῦ καὶ ὑπερθεῖν τῆς τετοιχισμένης νῦν θύρας διακρίνονται ἐλάχιστα ἶχνη μακρᾶς, ἐξ 8 τουλάχιστον στίχων, ἐπιγραφῆς γεγραμμένης διὰ μέλανος χρώματος ἐπὶ ἐρυθροῦ πεδίου, ἧς ὅμως

τὸ περιεχόμενον, σχετικὸν πάντως πρὸς τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ναοῦ, δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ ἐνοήσωμεν ἐκ τῶν ἐλαχίστων σωζομένων γραμμάτων.

Πολὺ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς Β. ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ λείψανα. Ἀριστερὰ μικρᾶς θύρας, ἀνοίξεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τοιχισθείσης κατὰ τὴν περίοδον πιθανῶς τῆς Τουρκοκρατίας, εἰκονίζονται τρεῖς ἅγιοι ὄρθιοι. Τούτων καλλίτερον πῶς διασώζεται ὁ πλησίον τῆς θύρας εὐρισκόμενος. Κάτωθεν ἐξωγραφημένου τόξου, τὸ ὅποιον κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ μέρος βαστάζεται ὑπὸ λεπτοῦ κιονίσκου φέροντος κιανόκρανον, διακρίνεται Ἅγιος Ἱεράρχης ἐντελῶς κατὰ μέτωπον κρατῶν διὰ τῆς κάτωθεν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ ἀριστερᾶς Εὐαγγέλιον καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν (εἰκ. 18). Τὸ σχῆμα τοῦτο Ἁγίου κάτωθεν τόξου δὲν εἶναι ἀσύνηθες διὰ τὴν περίοδον εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἡμετέρα τοιχογραφία, ἥτις ὑπενθυμίζει τὰς λίαν ὁμοίας τοιχογραφίας τὰς ἐσχάτως ἀνευρεθείσας ἐν Arab-Djami τῆς Κων/ως (*Ebersoll Mission archéologique de Con/ple Paris* 1921 σ. 40 κέ. Πιν. XXXIV) ὡς καὶ ἄλλα τινὰ μνημεῖα ἐν οἷς τὴν μικρογραφίαν τοῦ ἐν Παρίσι οἰς χειρογράφου τῶν Λόγων Γρηγ. τοῦ Ναζιανζηνοῦ (*Diehl* ἔ. ἄ. σ. 583 εἰκ. 285) καὶ τὸ δίπτυχον τοῦ Chambéry (*Wulff* ἔ. ἄ. σ. 611 εἰκ. 527).

Ἀπὸ ἀπόψεως σχεδίου αἱ τοιχογραφίαι αὗται τοῦ Θησείου διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἀναλόγων παραστάσεων τοῦ Παρθενῶνος (Εἰκ. 11—13).

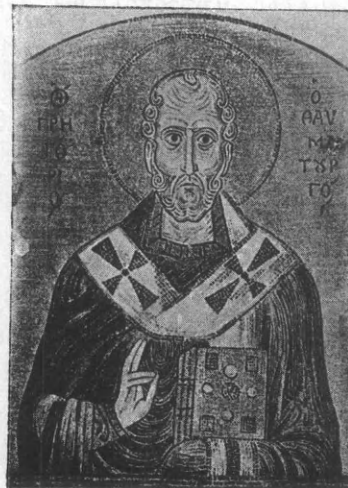
18: Θησεῖον Τοιχογραφία Β. πλευρᾶς

Τὰς τοιχογραφίας τοῦ Θησείου χαρακτηρίζει βαρύτερης καὶ σκληρότης ἐν γένει δὲ εἶναι καταφανῶς ἀρχαιώτεραι τῶν τοῦ Παρθενῶνος. Τὴν ἀρχαιότητα ταύτην καθιστᾷ καταφανῆ καὶ ἡ τεχνικὴ αὐτῶν ἐκτέλεσις. Καὶ αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἔχουσι προετοιμασθῆ διὰ βόλου ὡς αἱ τοῦ Παρθενῶνος ἡ μόνη δὲ διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ εἰς ἐκείνας ὁ βόλος, ὡς εἶδομεν, ἐχρησιμοποιήθη μόνον διὰ τὰ περιγράμματα καὶ τὰ σκιερὰ μέρη τῶν πτυχῶσεων κ.λ.π. ἐν τῷ Θησείῳ ὁλόκληρος ἡ εἰκὼν εἶχεν κατ' ἀρχὰς ἐπαλοιφθῆ διὰ βόλου, σημεῖον τοῦτο ἀρχαϊσμοῦ ὡς νομίζω, ἐφ' οὗ κατόπιν ἀπετέθησαν τὰ ἄλλα χρώματα, ἅτινα σήμερον δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐναπομεινάντος μόνον τοῦ βόλου, ὡς στερεωτέρου.

Ὡς πρὸς τὸ συγκολλητικὸν μέσον, δι' οὗ τὰ χρώματα προσεκολλήθησαν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ τοῦ Παρθενῶνος, κρόκος δηλαδή ὡς ἡ ἀνάλογος οὐσία. Πάντως οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ ἐγκαυστικῆς, ὡς ἰσχυρίσθη ἄλλοτε ὁ κ. Ν. Καλογερόπουλος (Ἐφημ. «Νέον Πνεῦμα» 7 Φεβρουαρίου 1919).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογρα-

φιῶν τοῦ Θησείου δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι αὗται εἶναι πάντως ἐκ τεχνικῶν λόγων παλαιότεραι τῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν τῇ εἰκόνι 18 Ἱεράρχης παρουσιάζει καταφανέστατην ἀναλογίαν πρὸς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ (Schultz-Barnsley The Monastery of S. Luke of Stiris in Phokis London 1901 Πιν.

19: Μ. Ὁσίου Λουκᾶ. Ψηφιδωτὸν

43—44). Ὁ ἐν τῇ εἰκ. 19 Ἅγιος (Schultz-Barnsley Πιν. 43) πείθει περὶ τούτου. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἀνήκουσιν, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 11^{ου} αἰῶνος (Diehl ἔ. ἄ. σ. 479, Wulff ἔ. ἄ. σ. 554). Κατὰ ταῦτα νομίζω ὅτι καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Θησείου δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οὔτε παλαιότεραι οὔτε νεώτεροι τοῦ 11^{ου} αἰῶνος καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἡμίσεως. Πάντως ἡ γνώμη τοῦ κ. Καλογεροπούλου (ἔ. ἄ.) θέλοντος νὰ τοποθετήσῃ αὐτὰς μεταξὺ τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανή. Θὰ ἦτο πράγματι εὐτύχημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἂν ἐτώζετο μέχρις ἡμῶν μνημεῖον καὶ δὴ ζωγραφικόν, προερχόμενον ἐκ τῶν σκοτεινῶν λεγομένων αἰώνων ἀλλὰ τοιοῦτον τι δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τέλος τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τόσον ἐξαιρετικὸν ἐνταῦθα ὥστε ν' ἀναγκάσῃ τὸν Θ. Φιλαδελφέα (ἔ. ἄ. σ. 175) νὰ ὑποθέσῃ ὅτι προέρχονται πιθανῶς ἐκ μικροῦ τινος παρεκκλησίου προσ-

κεκολλημένου ἐκεῖ. Τῆς συνηθείας ταύτης τοῦ νὰ ζωγραφίζωσιν εἰκόνας καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν ναῶν πλὴν ἄλλων βυζαντινῶν χρόνων παραδειγμάτων (Πρβ. *Miljukov* ἐν Δελτ. τοῦ Ρωσικοῦ ἀρχαιολογ. Ἰνστιτούτου Κ/ως IV 1899 Πιν. 11, 12, 20) ἔχομεν καὶ ἐν Ἀθήναις δύο ἄλλα τοιαῦτα προερχόμενα ἐκ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας τὴν Παναγίαν Γοργοεπήκοον ἐπὶ

τῆς Ν. πλευρᾶς τῆς ὁποίας διεσώζοντο εἰκόνες μέχρι τοῦ 1852 (*Gailhabaud Monuments anciens et modernes Paris 1850* Τομ. II μερ. I. ἄνευ ἀριθμ. πίνακος. Πρβ. καὶ *Νεροῦτσον* ἐν Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρείας III 1890 σ. 83) καὶ τοὺς Ταξιάρχας παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς (*Gailhabaud* ἔ. ἄ.)

Ἀνδρέας Ἐγγόπουλος

Ἡρας Ἀργείας ξόανον

ὑπὸ

Π. Καστριώτου.

Κίων¹ ἐκ πάρου λίθου, τετραγώνου σχήματος, μετὰ βάσεως συμφυοῦς, ὅλως ἐπιπολαίου ἐργασίας, ἀποκεκρουμένος ἄνωθεν. Ὑψος σφζόμενον 0,91, πλάτος κατὰ τὴν βάσιν 0,47, ὕψος βάσεως 0,16.

Εὐρέθη τῷ 1892 ἐν τῷ παρὰ τὸ Ἄργος ναῶ τῆς Ἡρας, τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀργείου ἀρχιτέκτονος Εὐπολέμου οἰκοδομηθέντι· προέρχεται δὲ ἐκ τοῦ ὀλίγον ὑψηλότερον κειμένου ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ κατὰ παράδοσιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δώρου οἰκοδομηθέντος καὶ καέντος (Ὀλυμπ. 89₂ = 423 π. X.) ἀμελεία τῆς ἱερείας Χρυσῆδος (Παυσ. Β' 17, 7) «ἔστι δὲ ὑπὲρ τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ προτέρου ναοῦ θεμελίᾳ τε καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο ὑπελίπειτο ἢ φλόξ· κατεκαύθη δὲ τὴν ἱερείαν τῆς Ἡρας Χρυσῆδα ὄπνου καταλαβόντος, οἷοι δὲ λύχνος πρῶτον στεφανωμάτων ἤπιετο. καὶ Χρυσῆς μὲν ἀπελθοῦσα ἐς Τεγέαν τὴν Ἀθηναίων τὴν Ἀλέαν ἰκέτευεν. Ἀργεῖοι δὲ καίπερ κακοῦ τηλικούτου παρόντος σφίσι τὴν εἰκόνα οὐ καθεῖλον τῆς Χρυσῆδος, ἀνάκειται δὲ καὶ ἐς τόδε τοῦ ναοῦ τοῦ κατακαυθέντος ἔμπροσθεν».

¹ Ὁ κίων οὗτος μνημονεύεται διὰ βραχείων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Ch. Waldstein «The Argive Heraeum» (Boston and New York 1902) σ. 43 καὶ 137 εἰκ. 15 καὶ 70.

Ὁ ναός, ἐν ᾧ εὐρέθη ὁ κίων, ἀνεσκάφη τὸ πρῶτον ἐν μέρει ὑπὸ Ραγκαβῆ καὶ Bursian ἐν ἔτει 1855, τελειωτικῶς δὲ ἐν ἔτει 1892-1895 ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ Ch. Waldstein.

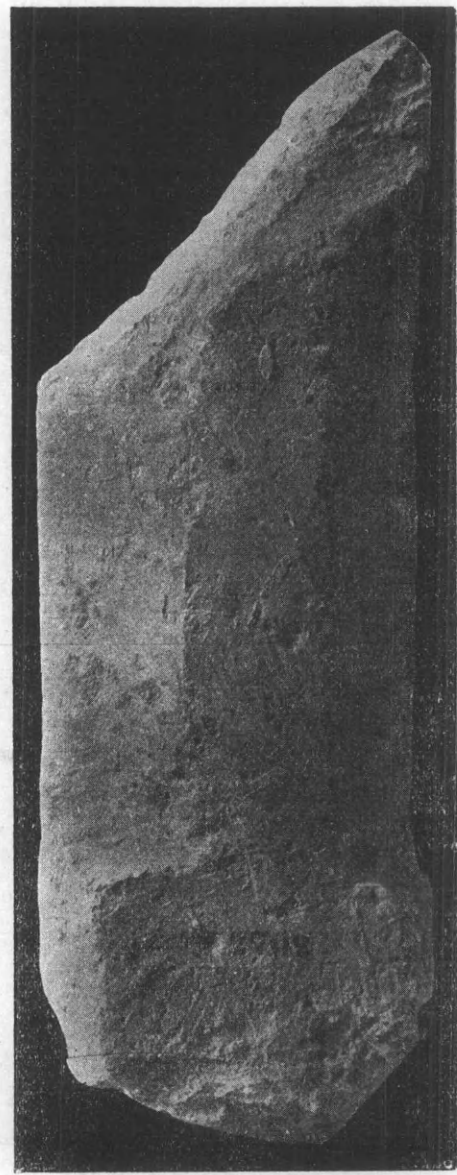
Ὁ κίων οὗτος φαίνεται ὅτι δὲν ἐχρησίμειεν δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπὸν, ἀλλὰ παρίστα τὸ εἶδωλον αὐτῆς τῆς θεᾶς Ἡρας, εἶνε δὲ τοῦτο τὸ πανάρχαιον ἐκ τῶν χρόνων τῆς κιονολατρίας ἀγαλματῆς ἐλληνικῆς θεότητος² περὶ οὗ ὁ Πausanias ἀναφέρει ἰδὼν αὐτὸ ἐν τῷ ναῶ. Β' (17, 5.) «ἔστιν ἐπὶ κίονος ἀγαλματῆς Ἡρας ἀρχαῖον».

Ἡ βάσις αὐτοῦ ἐσχηματίσθη δι' ἀποκοπῆς τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ τετραγώνου λίθου, οὕτως ὥστε νὰ δοθῆ ὀκτώγωνον σχῆμα εἰς τὸν κίονα. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ὑπὸ τοῦ Pausanias (Β' 9, 6 καὶ Β' 17, 5) «ἡ δὲ κίονί ἐστιν εἰκασμένη» ἀναφερόμενα, ἠθέλομεν θεωρήσει τὸν κίονα τοῦτον ὡς ἐν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ πρωτογόνων ξόανων τῆς ἐν τῷ ἐκεῖ ναῶ ἐν μεγίστη τιμῇ λατρευομένης θεᾶς Ἡρας, περὶ ὧν πλείστας μαρτυρίας περιέσωσαν ἡμῖν οἱ συγγραφεῖς.

² Mycenaean Tree and Pillar Cult and its Mediterranean relations: The Journal of Hell. Studies vol. XXI (1901) σ. 99-204.

1: προσθία ὄψις.

2: δεξιὰ τῶ ὀρθῶντι ὄψις.

Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ οἱ Ἕλληνες κατεσκευάζον ἤδη ἔργα τινα ἀπλά και ἄξεστα, ὅμοια πρὸς τὰ ὑπὸ πάντων τῶν λαῶν κατασκευαζόμενα κατὰ τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν, ὅτε δὲν ἔσχον τὴν δύναμιν νὰ ἀναπτύξωσι τὴν τέχνην, τοὺς δὲ λατρευομένους θεοὺς παρίστων ὑπὸ μορφὴν κίωνων ἢ ἀργῶν λίθων, δένδρων, σανίδων, δοράτων και ἄλλων τοιούτων ἀμόρφων ὄντων, ἅπερ διὰ μόνης τῆς πίστεως καθιεροῦντο ὡς σύμβολα μᾶλλον, ἢ ὡς εἰδῶλα τοῦ θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν τὰ μὲν, λείψανα τῆς ἀρχαιοτάτης και ἀτέχνου ἔτι ἐποχῆς τῶν βαλανηφάγων Πελασγῶν· τὰ δὲ, ἴσως ἀφιδρύματα ἐποίκων ἐκ τῆς Φοινίκης. Σύμβολα τοιαῦτα ἐσώζοντο ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις και μεγάλου

ἐτύγχανον σεβασμοῦ. Ὄντως ἐλατρεύοντο ἐν μορφῇ ἀργῶν λίθου ὁ Ἔρως ἐν Θεσπιαῖς, αἱ Χάριτες ἐν Ὀρχομενῶ, ὁ Ἡρακλῆς ἐν Ἰητῶ, ὁ Ζεὺς καππώτας (καταπαύτης) παρὰ τὸ Γύθειον και ἐν Δελφοῖς ὁ Ζεὺς ἐν τῷ λίθῳ, ὃν κατέπιεν ὁ Κρόνος, ὅστις και Βαιτύλος ἐκαλεῖτο. Οὕτως ἦσαν και ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας τριάκοντα τετράγωνοι στήλαι, φέρουσαι ἐκάστη τὸ ὄνομα θεοῦ τινος. Ἀπόλλων ὁ Ἀγυιεύς ἐλατρεύετο ἐν Δελφοῖς και ἐν Ἀθήναις ἐν μορφῇ κίονος κωνοειδοῦς ὡς εἰκονίζεται και ἐπινομισμάτων τῆς Ἀμβρακίας. Κίων ἦτο και ἡ ἐν Σικυῶνι Ἄρτεμις Πατρώα και πυραμὶς ὁ αὐτόθι Μειλίχιος Ζεὺς. Ἐν Σάμῳ δὲ ἡ Ἡρα ἦτο σανὶς και ἐν Σπάρτῃ οἱ Διόσκουροι δόκανα.

Κατόπιν δὲ παρίστων αὐτοὺς ὑπὸ μορφήν ἀνθρώπινην καὶ οὕτω, παρήγαγον τὰ πρῶτα ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἅτινα ἀτελέστατα καὶ ἐν νηπιώδει καταστάσει. Οἱ πρῶτοι τεχνῖται, οἱ ἀρχαιότατοι, ἀναφέρονται οἱ Κύκλωπες, οἵτινες ἐκ Λυκίας ἐλθόντες κατασκεύασαν τὰ τείχη τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν Πύλην τῶν Μυκηνῶν ἀνάγλυφον τῶν λεόντων, ὅπερ εἶναι τὸ ἐπισημότερον καὶ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ἑλλάδι σωζομένων μνημείων τῆς Γλυπτικῆς.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Πausανίου (B' 17) δύναται, νομίζω, νὰ πείσῃ ἡμᾶς ὅτι τὸ ἄμορφον αὐτὸ εἶδημα εἰς οὐδεμίαν ἄλλην θεότητα προσήκει, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἀναφερομένην. Ἐν δὲ κατὰ τὸ συνημμένον φωτογράφημα θελήσωμεν νὰ ἀντιβάλωμεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἐν Baumeister Denkmaler σ. 603 εἰκ. 650 ἀπεικασμα (εἰκ. 3),

3: Ἰασίων νόμισμα.

ὅπερ παρίσταται ἐπὶ νομίσματος τῆς ἐν Καρίᾳ Ἰάσου, τῶν Αὐτοκρατορικῶν χρόνων (Κομμόδου 180 — 193 μ.χ.) θὰ εὐρωμεν ἀναμφιβόλως ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ξόανον τυγχάνει ὄν προσόμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ Καρικὴ Ἰασος ἦν ἀποικία τοῦ Ἄργους (Πολυβ. ΙΕ 12₉) καὶ τὸ Ἄργος ὠνομάζετο Ἰασον (Ὁδ. Ν. 246)

Κατὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι τὸ ξόανον τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερόμενον ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἡρας καὶ τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσείῳ. (ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ Ἀρχαίῳ Αἰθούσῃ τοῦ Ἀθήνησιν ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 2702. πρβ καὶ Π. Καστριώτου: Κατάλογον τοῦ Ἑθν. Μουσείου σ. 410).

Τὸ ξόανον τοῦτο, μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ μετήνεγκον καὶ περ κατεστραμμένον, εἰς τὸν ὀλίγον κατωτέρω τῶν ἐρειπίων τοῦ πρώτου ἀνεγερθέντα δεύτερον ναὸν καὶ μετ' εὐλαβείας ἔθαψαν αὐτὸ παρὰ τὰ θεμέλια τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ

ὀπισθοδόμου καὶ εἰς βάθος 2½ μέτρων ἔνθα εὐρέθη, καὶ τοῦτο ἵνα διατηρήσωσιν αὐτὸ ὡς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπραξαν καὶ εἰς τὰ ἐν Ἀκροπόλει ἀρχαῖα ἀγάλματα τῶν κορῶν, ἅτινα καί τοι ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντα, συλλέξαντες ἔθαψαν παρὰ τὸ Ἐρέχθειον (Πaus. Α. 27₆).

Ἡμεῖς παρακολουθήσαντες τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἡραίου, ὡς ἔφορος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀνεγνωρίσαμεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εὐρέσεως τοῦ κίονος ὅτι δὲν ἐχρησίμευε δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπὸν καὶ ἐγράψαμεν τοῦτο ἐν τῇ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκθέσει ἡμῶν. Καὶ ὁ ἀνασκάψας καθηγητῆς Ch. Waldstein ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπίσης ὡς συμβολίζοντα τὴν πρώτην εἰκόνα τῆς θεᾶς Ἡρας.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τετραγώνος πώρινος λίθος διὰ μικρᾶς ἐργασίας ὀλίως ἀτέχνως ἔλαβε μορφήν κίονος, προφανῶς τῇ βοηθείᾳ ἀρχηγόνου ἐργαλείου καὶ τοιοῦτον θὰ ἦτο ὁ πρίων, οὗ τὰ σημεῖα εἰσὶν ἐτι ὁρατά. Κατὰ τὸ κάτω τὸ καὶ πλατύτερον μέρος ἐξέχει ὁ λίθος ἀποτελῶν τὴν βάσιν δι' ἀποκοπῆς τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ τετραγώνου κορμοῦ τοῦ κίονος. Ἡ προεξοχὴ δὲ αὕτη παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸ πρόσθιον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸ ὀπίσθεν μέρος.

Ὁ κίων μειοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ λαμβάνει σχῆμα κωλοῦρου πυραμίδος. Τὰ ἄκρα δὲ ἐκάστης προσθίας γωνίας ἐκόπησαν καθέτως οὕτως ὥστε ἀπετέλεσαν ὀκτώγωνον σχῆμα, ὡς παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν ἀρχηγόνων πηλίνων εἰδωλίων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τούτων συνάγομεν ὅτι δὲν ἠδύνατο, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, νὰ ἐχρησίμευε δι' ἀρχιτεκτονικὸν σκοπὸν, ἀλλ' ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τῆς Ἀργείας Ἡρας καὶ ἀντίγραφον πιθανῶς τοῦ ξυλίνου, τοῦ ἐξ ἀχράδος, ἔργου τοῦ Πειράσου (Πaus. ΙΙ, 17₅), ὅπερ, ὡς μανθάνομεν, ἐκ τοῦ Πausανίου, κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως κατετέθη ὑπὸ τῶν Ἀργείων εἰς τὸ ἐν Ἄργει Ἡραῖον.

«Τίρυνθα δὲ ἀνελόντες ἄγαλμα ἀρχαίων Ἡρας κομίζουσιν ἐς τὸ Ἡραῖον» (Πaus. αὐτόθι: Β' 17₅).

Τὸ ξοανόμορφον τοῦτο ἄγαλμα ἔχει τὸν τύπον τῶν ἀρχηγόνων ξοάνων τῆς πλαστικῆς τέχνης, ποιηθὲν κατ' ἀπομίμησιν τῆς παλαιᾶς ἐκ ξύλου ξυλογλυφίας. Ὁ ποιήσας τεχνίτης ἦν συνηθισμένος νὰ ἐργάζεται ἐν ξύλῳ, διότι, ὡς γνωστὸν,

οἱ Ἕλληνες πρὶν ἢ κατασκευάσωσιν ἀγάλματα ἐκ λίθου κατασκεύαζον τοιαῦτα ἐκ ξύλου, διότι ἡ ξυλογλυφία ἦν πολὺ εὐκολωτέρα τῆς λιθογλυφίας, καὶ οὕτως ἔδιδον μᾶλλον ξυλίνου ἀγάλματος μορφὴν. Ταῦτα ἐλάτρευον οἱ Ἕλληνες ἀποδίδοντες πολλάκις εἰς αὐτὸ ὑπερφυσικὴν καταγωγὴν καὶ πιστεύοντες ὅτι κατέπεσον ἐξ οὐρανοῦ (διίπετῆ), οἷον ἦτο τὸ τρωϊκὸν Παλλάδιον (Ἀπολλοδ. Γ' 12, Διοδώρ. Ἀποσπ. Β' σ. 630), καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, περὶ οὗ ὁ Πausanίας (Α' 26₆) λέγει: «*φήμην δὲ ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*».

Ἡ πολιούχος τοῦ Ἄργους Ἥρα, ἡ ἐν τῷ Ἡραίῳ λατρευομένη, ὡς ὁ Thiersch (Epoch. d. bild. Kunst.) καὶ Müller (Handb. d. arch. § 66) παραδέχονται ὅτι εἰκονίζετο ἐπὶ κίονος μακροῦ, διότι παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ (Στρωμ. Α' 24 § 121, πρβ. Roscher's Lexikon σ. 935) ἀναφέρονται δύο χωρία ἐκ τῶν παλαιῶν ποιημάτων τῆς Φορωνίδος, ὧν τὸ μὲν ἔχει ὡδε:

«*Καλλιθόη κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης
Ἥρας Ἀργείης ἢ στέμμασι καὶ θυσάνοισι
Πρώτη κόσμησε περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης*»,
τὸ δὲ ἄλλο φέρει ὅτι ἡ Καλλιθόη, πρώτη ἱέρεια

τῆς ἐν Ἄργει Ἥρας ἐκρέμασεν ἀκροθίνια «*ἐπὶ κίονος ὑψηλοῦ*» (Paus. Β' 17₅, Ἀθηναγόρας Πρ. π. Χριστ. 14)—Ἐπίσης καὶ ἡ ἐν Τίρυνθι Ἥρα ἐλατρεύετο ὑπὸ μορφὴν κίονος (πρβ. Frickenhaus Tiryns I, 20, 39).

Ἐτερον ἄγαλμα κιονόμορφον Ἥρας κεκοσμημένης διὰ τῶν συμβόλων τῆς θεᾶς ἀναφέρει καὶ ὁ Overbeck (5,5.) ἐπὶ τοιχογραφίας ἐκ Πομπηίας (Helbig N° 776. Πρβ. καὶ Roscher's Lexikon σ. 2108).

Τινὲς τῶν παλαιότερων ἀρχαιολόγων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ραγκαβῆς, δὲν παραδέχονται τὴν γνώμην ταύτην ὡς ὀρθήν, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Πausanίας (Β' 17₅) λέγει ῥητῶς τὰ ἐξῆς: «*παρὰ δὲ αὐτὴν εἰσὶν ἐπὶ κίονος ἄγαλμα Ἥρας ἀρχαῖον*» ἐπομένως ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας δὲν ἦτο κίων, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ κίονος ἴστατο τὸ ἄγαλμα αὐτῆς.

Ἡ ἀνακάλυψις ὅμως τοῦ παρόντος κίονος λύει τὸ ζήτημα ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἶχε πράγματι σχῆμα κίονος, ὡς ὀρθῶς, ὁ Thiersch καὶ ὁ Müller παραδέχοντο (πρβ. Ραγκαβῆ, Ἱστορία ἀρχαίας καλλιτεχνίας Β. σελ. 72.).

II. Καστριώτης.

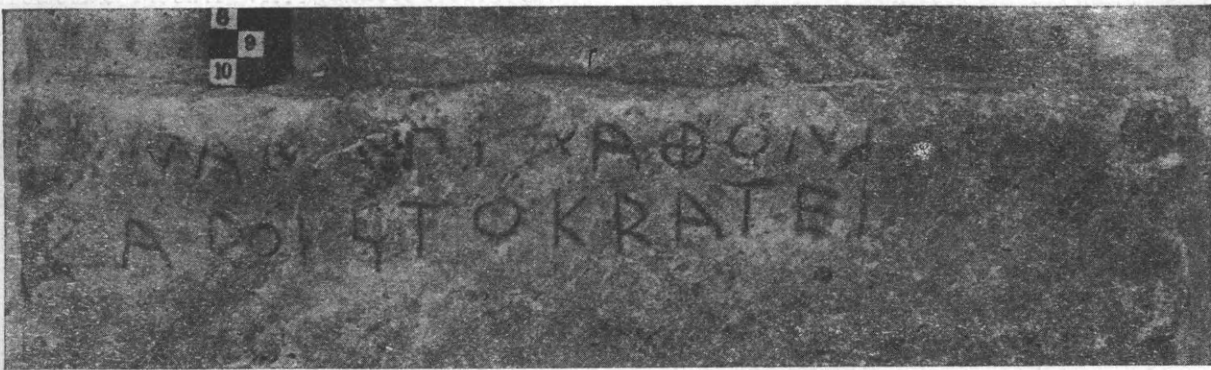
Γάθων = Ἀγάθων

ὑπὸ

Γ. Π. Οικονόμου.

Τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀρ. 32 ἐκ Θεσπιῶν κατώτερον τμήμα ἀρχαίου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου πλειστάκις μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν (Kaibel Hermes VIII 417. Κουμανούδης ἐν Ἀθηναίῳ IV 1875, 105 κατ' ἀντίγραφον καὶ ἔκτυπον τοῦ Σταματάκη. C. Robert Arch. Ztg XXXIII 1879 19. Körte Ath. Mitt. III 1878 πιν 15 σ. 311, 5 — IV 1879 271 καὶ G. Loeschke αὐτ. 295. Sybel Katalog der Skulpturen zu Athen 9. Friederichs-Wollers Berliner Gipsabgüsse 47. Roehl Inscriptiones Graecae antiquiss. (1882) 145. Kaibel Epigramm. Gr. 485. Lepsius Griech.

Marmorstud. ἀρ. 169 Collitz SGDI I (1882) 251 ἀρ. 774. Bezenberger Beitrage VI, 9 ἐ. Larfeld Samml. boeot, suschr. 281. Cauer Delectus inser. Graec². 332, 1 IG VII, 1890. J. Six Athen. Mitt. XII 1888, 146 σημ. 4. Brunn Bruckmann Denkmäler 37^b Conze die att. Grabreliefs VII-VIII. 2. Καββαδία Κατάλογος τοῦ Ἐθν. Μουσείου σ. 76 ἀρ. 32 — Perrot-Chipiez Histoire del'art VIII, 666 εἰκ. 344. Καστριώτου Κατάλογος τῶν γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου σ. 16 ἀρ. 32. E. S. Roberts Introduction to Greek Epigr. I 218 n. 209) ἔχει δι' ὅλης τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν δημο-

Θεσπιῶν ἐπιγραφή (IG VII 1890).

σιεύσεων τὴν ἐπιγραφὴν: *μνάμι' ἐπὶ Γάθωνι κ' Αριστοκράτει*. Ἐξέτασις τοῦ λίθου μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐσφαλμένως τὸ πρῶτον ἀνεγνώσθη καὶ διαδοχικῶς ὑπὸ πάντων σχεδὸν παρελήφθη τὸ πρότερον ὄνομα, ἢ δὲ παράθεσις εἰκόνας τῆς ἐπιγραφῆς καθιστᾷ σαφές ὅτι οὐχὶ ὁ παρείσακτος *Γάθων*, ἀλλ' *Ἀγάθων* εἶναι ὁ ἕτερος τῶν νεκρῶν. Τὸ α' ἔχει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τὸ πρότερον σκέλος κατακόρυφον, τὸ δὲ δεύτερον καμπύλον, ἢ σφῆζομένη ἄρα μεταξὺ τοῦ π καὶ τοῦ γ κατακόρυφος γραμμὴ δὲν δύναται νὰ ἀνήκη μόνον εἰς ι ἀλλὰ καὶ εἰς α. Ὑπάρχει δὲ καὶ ὁ ἀναγκαιῶν χώρος, ἐν ᾧ παρ' ἄλλην τὴν φθορὰν τοῦ λίθου διαφαίνεται καὶ ἐλάχιστόν τι μέρος τοῦ ἄλλου σκέλους τοῦ α, ὥστε δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸν *Ἀγάθωνα*. Ἦδη δὲ καὶ

ὁ I. Six Ath. Mitt. 1888, 146 σημ. 4 ὀρθῶς παρατήρησεν ὅτι «τὰ σφῆζόμενα ἴχνη ἐπιτρέπουσι νὰ ἀναγνώσωμεν *Ἀγάθωνι* ἀντὶ *Γάθωνι*», ἀλλ' ὁ Dittenberger ἐν IG VII 1890 ἀναφέρων τὴν «εἰκασίαν» τοῦ Six καὶ τὴν προφορικῶς ποτε γενομένην αὐτῷ ὁμοίαν πρότασιν τοῦ Overbeck ἐκφράζει ἀμφιβολίαν, ἂν τὸ διάστημα ἀρκεῖ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ α, ἀπατηθεῖς, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ πρὸ ὀρθοκλμῶν κύτου καὶ ἐν τῷ corpus δημοσιευομένου οὐχὶ ἀκριβοῦς ἐν τούτῳ σχεδιογραφήματος. Δὲν ἦτο δὲ τοῦ Six ἡ παρατήρησις *speciosa coniectura*, ἀλλὰ ἀσφαλῆς *lectio*.

Γ. Π. Οἰκονόμος.

Ἀγχεσμός και Σχιστός

ὑπὸ

Ἀθνασίου Σ. Γεωργιάδου.

Ὁ Παυσανίας (Α' 32.), ἔγραψε τάδε:

«ὄρη δὲ Ἀθηναίσις ἐστὶ Πεντελικόν, ἔνθα λιθοτομίαι, καὶ Πάρνης παρεχομένη θήραν συῶν ἀγρίων καὶ ἄρκτων, καὶ Ὑμηττός, ὅς φύει νομάς μελίσσαις ἐπιτηδειστάτας — καὶ Ἀγχεσμός ὄρος ἐστὶν οὐμέγα, καὶ Διὸς ἄγαλμα Ἀγχεσμίον». οὐδὲν ἄλλοθεν οὐδαμῶθεν παραδέδοται.

Ὁ μὲν Παυσανίας περιέγραψε τὰ περίξ τῶν Ἀθηνῶν ὄρη, τὸν Ὑμηττόν, τὸ Πεντελικόν, τὴν

Πάρνηθα, τὸν Ἀγχεσμόν, περὶ δὲ Λυκαβηττοῦ οὐ ποιεῖται μνησίαν.

Ὁ δὲ Στράβων (399, 454) ποιεῖται μνησίαν τοῦ Λυκαβηττοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ Ἀγχεσμοῦ.

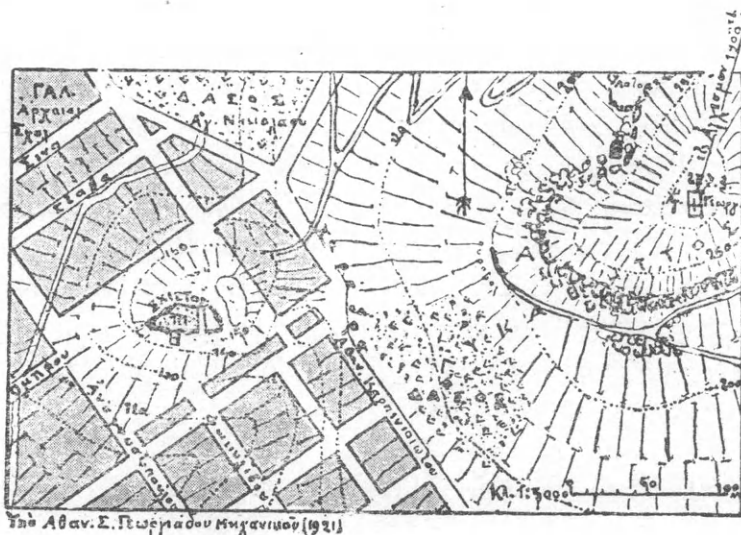
Ἐνεκα δὲ τῆς ὑπ' ἐκείνου παραλείψεως καὶ τῆς ὑπὸ τούτου μνησίας ὁ Ἀγχεσμός ἀμφισβητεῖται· κατὰ παράδοσιν λέγεται ὅτι οὗτος εἶνε ὁ Σχιστός βράχος, ὁ ὑπένερθεν τοῦ Λυκαβηττοῦ κείμενος. Ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτη ὀνομάζουσι τὸ σχίσμα

τοῦτο τοῦ βράχου «Froschmaul» ὡς στόματι βρα-
τράχου ὁμοιάζον (πρβ Karten v. Attika ὑπὸ
Curtius καὶ Kaupert, Heft II, 1, 20).

Ὁ σχιστός οὗτος βράχος ἴσταται ἐπὶ τῶν Δ.
κλειτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ, μικρὰ δὲ χαράδρα
διήκουσα παραλλήλως τῆς ὁδοῦ Ἀθ. Καρπενη-
σιώτου διαχωρίζει τοῦτον ἀπ' ἐκείνου σχηματι-
σθεῖσα διὰ τῶν αἰώνων ὑπὸ τῆς διαβρωτικῆς τοῦ
ὑδατος ἐνεργείας. Διέχει μὲν ὁ Σχιστός τῆς Δ.
ἄκρας τοῦ Λυκαβηττοῦ περὶ τὰ 215 μέτρα ὀρι-
ζοντίως μετρουμένης τῆς ἀποστάσεως, ὑπέρκειται
δὲ τῆς θαλάσσης 171.00 μ.

Ὁ σχιστός βράχος ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ αὐτοῦ
γεωλογικοῦ πετρώματος, ἀσβεστολίθου, ὡς καὶ ὁ

καθύπερθεν Λυκαβηττός. Ἀπὸ τῆς ἀπορρώγος δυ-
σμηκῆς αὐτοῦ πλευρᾶς (Α) (βρα διάγραμ.) τῆς πρὸς
τὴν πόλιν ἀπεκόπη ὁ ἀπορρυσὶς βράχος, ἔνεκα σει-
σμοῦ ἢ καὶ καὶ ἄλλου φυσικοῦ αἰτίου, τῆς διασταλ-
τικῆς τοῦ ὑδατος δυνάμεως. καὶ κατολισθήσας ἐπὶ
τῶν Δ. κλειτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ ἔστη ἐκεῖ, ὡς
τὰ νῦν ἔχει (Β) ἔνεκα ἐμποδίων ὑπὸ τὴν βάσιν εὐ-
ρεθέντων, μὴ ὀρατῶν ἡμῖν ὄντων, καὶ διατηρεῖται
ἐν σταθερᾷ ἰσορροπίᾳ. Καὶ νῦν ἔτι καταφανῆς ἐστὶν
ἐκ τῆς πόλεως ἡ ἀπορρώξ (Α) ἄκρα ἐκ τῆς ἐρυ-
θρόχρου διατομῆς (κάτωθεν πυροβολείων) ἀφ' ἧς ὁ
βράχος ἀπεσπάσθη. Οἷαν δὲ σημασίαν ἀπέδιδον οἱ
Ἀθηναῖοι τῷ καθύπερθε τῆς πόλεως Λυκαβηττῷ,
τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Πλάτωνος:

1: Λυκαβηττοῦ καὶ Σχιστοῦ διάγραμμα

«ἐν δὲ Λακεδαίμονι σιδηρῶ σταθμῶ νομίζουσι, καὶ
ταῦτα μέντοι τῷ ἀχρείῳ τοῦ σιδήρου· καὶ ὁ πολὺν
σταθμὸν σιδήρου τοῦ τοιούτου κεκτημένος πλούσιος
δοκεῖ εἶναι, ἐτέρωθι δ' οὐδενὸς ἄξιον τὸ κτῆμα,
ἐν δὲ τῇ Αἰθιοπία λίθοις ἐγγεγλυμμένοις χρῶνται,
οἷς οὐδὲν ἂν ἔχοι χρῆσασθαι Λακωνικὸς ἀνὴρ·
ἐν δὲ Σκύθαις τοῖς νομάσιν εἴ τις τὴν Πουλυτίω-
νος οἰκίαν κεκτημένος εἶη, οὐδὲν ἂν πλουσιώτερος
δοκοῖ εἶναι ἢ εἰ παρ' ἡμῖν τὸν Λυκαβηττόν». Πλάτ.
Ἐρυξ. 400^b, πρβ 394^c.

Κατὰ ποίαν δὲ ἐποχὴν ὁ βράχος οὗτος (παρεμ-
φερὲς παράδειγμα ἀναφέρομεν καὶ τὸν λόφον τοῦ
Ἀρείου Πάγου ὃς ἐπίσης ἀπεσπάσθη τῆς Ἀκροπό-
λεως) ἀπεσπάσθη, οὐδὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότη-
τος ἀποφανθῆναι.

Ὁ Πλάτων (Κριτ. 111^e) λέγει: «τὸ δ' ἄστν (δηλ.
Ἀθηναί) κατωκισμένον ὡδ' ἦν ἐν τῷ τότε χρόνῳ.
πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἀκροπόλεως εἶχε τότε οὐχ' ὡς
τὰ νῦν ἔχει. νῦν μὲν γὰρ μία γενομένη νύξ ὑγρά
διαφερόντως γῆς αὐτὴν ψιλὴν περιτήξασα πε-
ποίηκε, σεισμῶν ἅμα καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ Δευκαλίωνος
φθορᾶς τρίτου πρότερον ὑδατος ἐξαισίου γενομένου·
τὸ δὲ πρὶν ἐν ἐτέρῳ χρόνῳ μέγεθος μὲν ἦν πρὸς
τὸν Ἡριδανὸν καὶ τὸν Ἴλισόν ἀποβεβηκυῖα καὶ
περιειληφυῖα ἐντὸς τὴν Πύκνα καὶ τὸν Λυκαβηττόν
ἔρον ἐκ τοῦ καταντικρῦ τῆς Πυκνῆς ἔχουσα, γεώδης
δ' ἦν πᾶσα καὶ πλὴν ὀλίγων ἐπίπεδος ἄνωθεν — ».

Περὶ τῶν κατακλισμῶν καὶ σεισμῶν ἐν τῇ
Ἑλληνικῇ χώρᾳ αὕτη αὕτη εἶνε ὁ πιστότερος
μάρτυς τούτων. δύο δὲ εἰσιν οἱ σπουδαιότεροι, ὁ

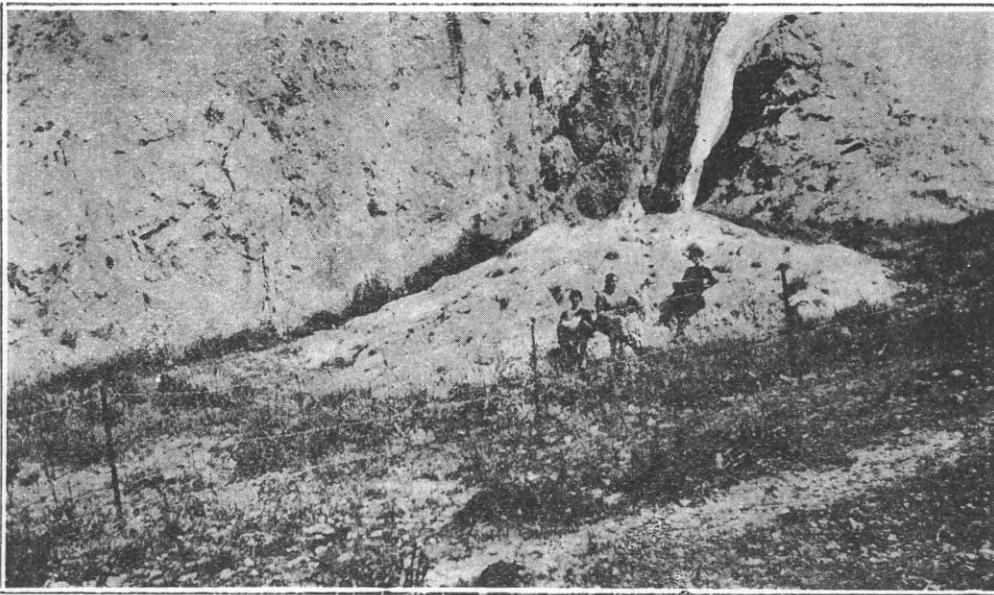
μέν ἐπὶ Ὠγύγου βασιλείῳ τῆς Ἀττικῆς συμβὰς τῷ 1822 π. Χ., ὁ δὲ ἐπὶ Δευκαλίωνος τῷ 1387 (κατὰ Καλλιμάχον) ἢ τῷ 1433 π. Χ. (κατὰ Ἐρατοσθένη).

Ὁ βράχος οὗτος (B) (βρα φωτογρ. διάγραμμα), ὁ δίχα ἐσχισμένος κατὰ τὴν (A) πλευρὰν αὐτοῦ, δι' ὁσχιστὸς πᾶν ὀρθῶς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ διαρρώγῃ δ' αὕτη ἐγένετο οὐχὶ κατὰ τὴν κατολισθήσιν, διότι οὗτος ἤθελεν διασκορπισθῆ ἀλλὰ μετὰ ταύτην, κατὰ χώραν, ἐν νυκτὶ χειμῶνος παγερᾶ, καθ' ἣν ἡ διασταλτικὴ δύναμις τοῦ ὕδατος τοῦ ἐν τῷ βράχῳ εἰσδύσαντος ἐνεργήσασα διέρρηξε αὐτὸν, δίχα, σχιστὸν ποιήσασα.

Ὁ Πausanias ὀμιλεῖ περὶ τῶν πέριξ τῶν Ἀθη-

νῶν ὄρεων, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσι ἔτι καὶ νῦν ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὁ Ἀγχεσμός δ' ὅμως δὲν καθωρίσθη μέχρι τοῦδε· εἶνε «ὄρος οὐ μέγα» πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν περιηγητὴν, ἐσφαλμένως δὲ ὁ σχιστὸς βράχος ἐχαρκτηρίσθη ὅτι εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Πausanias ἀναφερόμενος Ἀγχεσμός.

Ὁ Πausanias δὲν ἐδύνατο ἵνα ποιήσῃται μνείαν περὶ ἐνὸς ἀποσπασθέντος ἀσημάντου βράχου οὐαὶ διαστάσεις τοῦ μὲν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς διαρρώγῃς (βρ. εἰκ. 2) εἶνε (20,00 × 20,00 χ μέσ. ὕψος 6,00 = 2400. M³) τοῦ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ (10,00 χ × 10,00 χ μ. ὕψ. 5,00 = 500 M³) καὶ κατατάξῃ αὐτὸν ὡς ὄρος, ἔστω καὶ οὐ μέγα, παραβλέψῃ δὲ τὸ ἐναντι ΒΔ ὑψόμενον οὐ μέγα ὄρος

2: Σχιστοῦ φωτογράφημα.

(τὸ νῦν Τουρκοβούνιον), ὅπερ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κεῖται, δασῶδες ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ κατὰ τὸν περιηγητὴν πραγματικῶς οὐ μέγα εἶνε, καὶ δι' οὗ ὁ Κυκλοβόρος, πηγάζει καὶ ρεῖ. καὶ ἕτερος λόγος συνηγορεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀγχεσμοῦ καὶ Διὸς ἄγαλμα Ἀγχεσμίου ὑπῆρχεν, ἀδύνατον δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα ἰδρυθῆ ἄγαλμα ἢ ἕτερόν τι τεχνητὸν ἔργον ἐπὶ τοῦ ἐσχισμένου βράχου, ἅτε τῆς κορυφῆς αὐτοῦ μὴ οὔσης καταλλήλου πρὸς τοποθέτησιν ἀγάλματος· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἴχνος λατομήσεως ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ φαίνεται· ἐνῶ τὸνναντίον ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ὄρους (Τουρκοβούνιον) ἦτο δυνατὴ ἢ ἀνίδρυσις ἀγάλματος

ἢ καὶ ἄλλου τεχνητοῦ ἔργου, εἴτε ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς κορυφῆς εἴτε ἐπὶ τῶν κλειτύων αὐτοῦ. Εὑρῆνται δὲ (καὶ νῦν φαίνονται) ἴχνη θεμελίων ἐν ταῖς Α. αὐτοῦ κλειτύσι (πρὸς Β τοῦ Πτωχοκομείου) ἐν τῷ ἐλαιῶνι. Δι' ὃ τεκμαιρόμεθα ὅτι τὸ Τουρκοβούνιον εἶνε ὁ Ἀγχεσμός καὶ προσήκει αὐτῷ ἵνα λάβῃ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα.

Συντόμως μὲν οὖν καὶ κεφαλαιωδῶς ἐπεληλύθαμεν, ἑτέροις δ' ἀφίεμεν τὴν συμπλήρωσιν.

Ἀθανάσιος Σ. Γεωργιάδης,
μηχανικός.

Ἡ δικαστικὴ κλεψύδρα καὶ ἡ διαμετροημένη ἡμέρα

ὑπὸ

Κωνσταντίνου Μαλιτζέου.

Ἐν τῇ ΑΕ 1902 ἐδημοσίευσεν Μελέτην περὶ τῆς Κλεψύδρας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐν ταύτῃ ἐδειξα τὸ πρῶτον ὅτι ἀρχαιολογικὰ τινὰ εὐρήματα (ἀγγεῖα) ἦσαν ἀρχαῖαι κλεψύδραι, ὧν ἡ περιγραφή καὶ ἡ λειτουργία εὐρήθη παρ' Ἀριστοτέλει, ἐχρησίμευσον δὲ τὰ μὲν πήλινα ὡς οἰνηρῦσαι, εἴτε ὡς παίγνια τῶν παιδῶν, τὸ δὲ μεταλλικὸν ὡς ἐλαιήρυσσις. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ὡσεὶδὴ ἡ σχήματος κωδίας, φέρουσι κάτωθι μὲν τρυπήματα (ἡθμόν), ἄνωθι δὲ προσηρμοσμένον αὐλὸν εἴτε εὐθύν (ἢ ἐλαιήρυσσις), εἴτε καμπύλον, χρησιμεύοντα ὡς λαβή, τετραπυημένον κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ μέρος.

Ἡ δικαστικὴ κλεψύδρα. Κατὰ δεύτερον ἠρεύνησα τὰ κατὰ τὴν δικαστικὴν κλεψύδραν. Περὶ τῆς συστάσεως τῆς κλεψύδρας ταύτης καὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας αὐτῆς ὑφίστανται ἔτι καὶ νῦν ἀμφιβολίαι. Ἐν τῇ περὶ τῆς ὁ λόγος Μελέτῃ διακρίνω ὡς πρὸς τοῦτο δύο ἐποχὰς τὴν ἀρχαιότεραν περιλαμβάνουσαν καὶ τὸν Δ^{ον} αἰῶνα π. Χρ. καὶ τὴν νεωτέραν, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἀρξαμένην ἔν τῇ τελευταίᾳ περιόδῳ, ὡς συνεπέρανα ἐκ διαφόρων συγγραφέων, ἢ δικαστικὴ κλεψύδρα συνέκειτο ἀπλῶς ἐξ ἀγγείου ἀνοικτοῦ, φέροντος ὀπήν εἰς τὸν πυθμένα ¹.

¹ Τοῦτο ἐστήριξα, μεταξὺ ἄλλων, ἐπὶ τῶν Πνευματικῶν τοῦ Ἡρώου, ἐνθα, ἐνῶ ἐν τῇ περιγραφῇ ἀγγείων στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας ὁ Ἡρώου δὲν ἀναφέρει πού τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰσάγει ἀπαξ αὐτήν (B, 27) ὡς βοηθητικὸν ἀγγεῖον, ἀποτελοῦν μέρος συνθέτου συσκευῆς, ἀνηρητημένον δι' ἡμικυκλικῆς λαβῆς εἰς τὸ ἄκρον κανόνος. Ἐκ δὲ τοῦ συνημμένου διαγράμματος (ὄρα ἐκδ. W. Schmidt σ. 285) συνάγεται ὅτι τοῦτο εἶνε ἀγγεῖον κυλινδρικὸν ἀνοικτόν, φέρον ὀπήν εἰς τὸν πυθμένα.

Ἄλλ' ὁ sir J. Sandys ἀνεκοίνωσε τῇ Cambridge Philol. Society (1912) Μελέτην Περὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς κλεψύδρας καὶ τῆς συμπληρώσεως καὶ ἐξηγήσεως τοῦ κειμένου τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας, ἐν ᾗ διατείνεται ὅτι ἐν τῷ ρηθέντι διαγράμματι τῶν Πνευ-

Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς ἀρχαιότερας δικαστικῆς κλεψύδρας, ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος αὐτῆς παρ' Ἀριστοτέλει εἶχον συναγάγῃ ὡς πιθανώτερον ὅτι αὕτη ἦτο προσομοία πρὸς τὰς διὰ τὰς ἄλλας χρήσεις προοριζομένας, μετὰ τινῶν παραλλαγῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην χρῆσιν.

Συνεπικουρος τῇ γνώμῃ ταύτῃ προσέρχεται ἡ ἐξῆς πληροφορία. Αἰνεῖας ὁ Τακτικὸς ἐβελτίωσε κατὰ τὸν Πολύβιον (X, 44) τὴν μέθοδον τῆς διὰ φρυκτωριῶν συνεννοήσεως ὡς ἔπεται: «...δεῖν τοὺς μέλλοντας ἀλλήλοις διὰ τῶν πυρσῶν δηλοῦν τὸ κατεπεῖγον, ἀγγεῖα κατασκευάσαι κεραμαῖα, κατὰ τε τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος ἰσομεγέθη πρὸς ἀκριβειαν· εἶναι δὲ μάλιστα τὸ μὲν βάθος τριῶν πηχῶν, τὸ δὲ πλάτος πήχεος. Εἶτα παρασκευάσαι φελλοὺς, βραχὺ κατὰ πλάτος ἐνδοεῖς τῶν στομάτων κλπ. Τούτων δὲ γενομένων, ἀμφοτέρωθεν κελεύει τρῆσαι

ματικῶν ἢ εἰκονιζομένη κλεψύδρα εἶνε κλειστὴ ἄνωθι, φέρεται δὲ ὑπὸ κοίλης λαβῆς ἐχούσης πρὸς τὰ ἄνω πόρον καὶ ἔχει ὀπήν εἰς τὸν πυθμένα. Ἐπισταμένη ὅμως ἐξέτασις τοῦ διαγράμματος πείθει ὅτι ὁ κωνὸν φέρει κατὰ τὸ ἐντὸς τῆς συσκευῆς πέρασ ἀγκιστρῶν, ἐξ οὗ ἀναρτᾶται ἡ κλεψύδρα, εἰκονιζομένη ὡς ἀνοικτόν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον. Πρὸς τοῦτοις ἡ χρῆσις τῆς κλεψύδρας ἐν τῷ προκειμένῳ προβλήματι τῶν Πνευματικῶν δὲν ἀπαιτεῖ νὰ εἶνε αὕτη κλειστὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ἔχουσα ὀπήν εἰς τὴν λαβήν.

Εἰς τὰς ἀνοικτὰς ἄνωθι κλεψύδρας, τὰς ἐχούσας ὀπήν εἰς τὸν πυθμένα, ταυτέστιν εἰς τὸν νεώτερον τύπον τῆς κλεψύδρας, πρέπει νὰ κατατάξωμεν τὴν πηλίνην, τὴν ἀναφερομένην ἐν τῇ Ἰασηνῇ ἐπιγραφῇ (εὐρεθείση ὑπὸ τοῦ Haussoullier ἐν τῇ νήσῳ Ταράνδῳ, καὶ ἐκδοθείση τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ ἐν BCH 1884 218), ἐν ᾗ ἀναγιγνώσκωμεν: «καὶ ταῖς [συγκλήτοις ἐκκλη]σίαις ἐκτιθέναι ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κεράμιον μετρητικαῖον [ὑδατο]ς πλήρες, τρύπημα ἔχον κυμαῖον, ἀπέχον ἀπὸ τῆς γῆς [ἴ]φ' [ὄ]σον ποδῶν [ἴ]πτὰ, ἀφέσθαι δὲ τὸ ὕδωρ ἅμα τῷ ἡλίῳ [ἀν]ατέλλοντι».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὸν Hicks (JHS 1887) εἶνε τοῦ Που αἰῶνος π. Χρ. ἐνῶ κατὰ τὸν Π. Φωτιάδην (Περὶ τῆς διαμετροημένης ἡμέρας καὶ τῆς δικαστικῆς κλεψύδρας, Ἀθηνᾶ XVI 1904), εἰκάζοντα ἐκ λεξικῶν ὁμοιοτήτων πρὸς τὸ ἀριστοτελικὸν χωρίον, ἀντίκει εἰς τὸ τέλος τοῦ IV ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ III αἰῶνος. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη δὲν στηρίζεται, φρονῶ, ἐπαρκῶς.

τὰ ἀγγεῖα πρὸς ἀκρίβειαν, ὥστε τοὺς αὐλίσκους ἴσους εἶναι, καὶ κατ' ἴσον ἀπορρεῖν...» Ἐκ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης περιγραφῆς βλέπομεν ὅτι, μεσοῦντος τοῦ Δ^{ου} αἰῶνος π. Χρ., ὁ Αἰνεῖας δὲν ἀποκαλεῖ τὰ ἀγγεῖα τὰυτα κλεψύδρας, μολονότι ἀνήκουσι τελείως εἰς τὸ εἶδος τῶν νεωτέρων κλεψυδρῶν. Καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν συνάγομεν ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἢ κλεψύδρα, κατὰ τὸν Δ^{ον} αἰῶνα, συνέκειτο ἀπλῶς ἐξ ἀγγείου ἀνοικτοῦ φέροντος αὐλίσκον ἢ ὀπήν εἰς τὴν πυθμένα· ἐπίσης ὅτι ἐγίνωσκον ἔκτοτε νὰ κατασκευάζωσιν αὐλίσκους ἴσους καὶ κατ' ἴσον ἀπορρέοντας, ὅπερ ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν δικαστικὴν κλεψύδραν.

Ἄλλ', ὡς εἶδειξα ἐν τῇ ρηθείσῃ Μελέτῃ, ὅπως ἡ νεωτέρα οὕτω καὶ ἡ ἀρχαία δικαστικὴ κλεψύδρα ἐπληροῦτο ἐγγεομένου ὕδατος ἅπαξ δι' ἕκαστον λόγον, ἢ δὲ κοινὴ κλεψύδρα ἦτο ἀδύνατον νὰ πληρωθῇ δι' ἐγγύσεως ὕδατος, ἀλλ' ἐπληροῦτο βυθιζομένη κατακορύφως ἐν ὕδατι, μετὰ τοῦ ἡθμοῦ πρὸς τὰ κάτω. Ἐνεκα τούτου, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Ἀθ. Πολιτ. ἐκδόσεως (1898) τοῦ Kaibel καὶ Willamowitz, ἐθεώρησα τότε ὡς πιθανώτερον ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχεν ἄνωθεν αὐλὸν (εὐθὺν ἢ καμπύλον), ὁμοίως ὡς ἡ κοινὴ, κάτωθι δ' ἔφερεν αὐλίσκον ἔκρου, ἀντὶ ἡθμοῦ ἔκρου, ἡδύνατο δὲ νὰ πληρῶται ἐκ τῶν ἄνω δι' ἰδίας εὐρείας ὀπῆς, κλειομένης εἴτα διὰ πώματος. Ἐν ταύτῃ ὁ ἐφ' ὕδαρ ἐπιλαμβάνει οὐχὶ τὸν ἔκρου αὐλὸν, ἀλλὰ τὸν ἄνωτερον, πρὸς ἐπίσχεσιν τῆς ροῆς διὰ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσεως «ὅταν ἡ ψήφισμα ἢ νόμον ἢ μαρτυρίαν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκειν μέλλῃ.»

Ὁ Π. Φωτιάδης, πραγματευθεὶς βραδύτερον (Ἀθηνᾶ, XVI, 1904) *Περὶ τῆς διαμεμετρομένης ἡμέρας καὶ τῆς δικαστ. κλεψύδρας κατ' Ἀριστοτέλη*, δὲν παρεδέχθη τὸ ἐμὸν συμπέρασμα, ἀλλὰ προέβαλε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἦτο ἀμφορεύς, φέρων ἐσωτερικῶς σίφωνα, οὗ τὸ ἐν σκέλος διήκει μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένου, τὸ δ' ἕτερον, διαπερῶν τὸ τοίχωμα τοῦ ἀμφορέως παρὰ τὴν βᾶσιν, ἀπολήγει εἰς αὐλὸν ἔκρου, κλειόμενον διὰ στρόφιγγος. Ἡ τοιαύτη δὲμως διάταξις εἰς οὐδὲν εἶδος κλεψύδρας ἐκ τῶν γνωστῶν ἀρχαίων τύπων προσεγγίζει, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ γνωστὸν τοῖς ἀρχαίοις ἀγγείοις τὸ παρ' Ἡρωῖν φερόμενον ὡς *διαβήτης πνικτός* (Πνευματ. Α. 3, 13· ὄρα καὶ Φίλω-

νος Βυζ. Πνευμ. 9). Ἡ δὲ προσθήκη στρόφιγγος ἀντιτίθεται πρὸς πάσας τὰς σφζομένας μαρτυρίας περὶ τῆς ἀρχαίας κλεψύδρας καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας.

Διὰ τὴν διακοπὴν τῆς ροῆς ὁ ἐφ' ὕδαρ εἰληχῶς κατ' Ἀριστοτέλη, ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ὕδατος κατὰ Πολυδεύκη, εἴτε ἐπελάμβανε τὴν ἄνωτερον αὐλὸν, εἴτε ἔκλειεν αὐτὸν δι' ἡλίου, ὡς ἐπιτρέπεται (κατ' ἐμὴν γνώμην) νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ τοῦ Πολυδεύκου. Ἀναγινώσκωμεν ὄντως ἐν αὐτῷ (I, 61): «Δικάζων μὲν οὖν ὁπότε δέοι, σκευὴ ἂν εἴη δικαστικὴ, κλεψύδρα... καὶ ἡλίσκος ἐπικρούειν τὴν κλεψύδραν· τὸν γὰρ ἡλὸν καὶ ἡλίσκον ἐν Ἡρωσιν Ἀριστοφάνης κέκληκεν.» Τὸ ἐπικρούειν ἐνταῦθα φέρεται, ὡς φρονῶ, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ ἐπισφίγγειν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἡλίου, τοῦ διακόπτειν δηλ. ἄνωθεν τὴν ροήν ¹.

Ὁ Sandys, ἐν τῇ ρηθείσῃ ἀνακοινώσει, περὶ μὲν τῆς προτεινομένης ὑπὸ τοῦ Φωτιάδου δικαστικῆς κλεψύδρας ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι «is inconsistent with the literary and archaeological evidence». Περὶ δὲ τῆς ἐμῆς ἐργασίας δέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν ἐξήγησιν ἣν παρέχω περὶ τῆς κοινῆς κλεψύδρας ², ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτης εἰς τὴν δικαστικὴν φρονεῖ ὅτι ἐπλανήθη ἐκ τοῦ ὑφισταμένου κειμένου τῆς Ἀθην. Πολιτείας, ἐν τῇ ὑποθέσει μου ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχεν αὐλίσκον ἔκρου, ἀντὶ τρυπημάτων.

Ὁ Sandys διώρθωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἀντιστοιχὸν μέρος τῆς Ἀθην. Πολιτείας (§ 67) ὡς ἐπεταί (I)· κάτωθι δὲ τοῦ κειμένου τούτου παραθέτομεν (II) τὸ κείμενον ἐκ τῆς νεωτέρας ἐκδόσεως 1914 τοῦ Fr. Blass.

¹ Ὑπὸ ἀνάλογον ἐννοίαν εὑρηται τὸ ρῆμα παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Θεσμοφοριαζούσαις, ἐνθα (στίχ. 1003) ὁ δεδεμένος πρὸς τὴν σανίδα Μνησίλοχος παρακαλεῖ τὸν φρουρῶντα αὐτὸν τοξότην ὅπως *χαλάσῃ τὸν ἡλόν*, ἀλλ' ἐκεῖνος σφίγγει αὐτὸν ἔτι πλέον. *Μνησίλοχος*· Ὁμοίως κικοδαίμων, μᾶλλον ἐπικρούεις σύγε. Κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν «τοῦτο δ' εἰπὼν πλέον αὐτὸν ἐπισφίγγει».

Ὁ Φωτιάδης (αὐτόθι ὑποσ. 3 σελ. 65) τὸν ἡλίσκον τοῦ Πολυδεύκου θεωρεῖ ὡς τὴν στρόφιγγα τοῦ σωλήνος τῆς ἐκροῆς.

² Ὁ Sandys ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας (1912) γράφει ὡσαύτως «Ἡ προηγουμένη περιγραφή τῆς πιθανῆς συστάσεως τῆς κλεψύδρας συνάγεται ἐκ δύο πηλίων ἀγγείων... Ἄλλοτε ὑπετίθετο ὅτι ταῦτα ἦσαν εἶδος οἰνηρῶσεως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐσυχετίσθησαν πρὸς τὴν κλεψύδραν ὑπὸ τοῦ Μαλιτζόου. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ Μελέτῃ μου (ΑΕ 1902) ἀναφέρω οὐχὶ δύο, ἀλλὰ πέντε ἀγγεῖα, ὧν τὸ ἐν χαλκοῦν μετ' εὐθέως αὐλοῦ.

(I)

1. Εἰσὶ δὲ κλεψύδραι αὐλ[οὺς τε] ἔχουσ[αι καὶ ἔ]κρους, εἰς ἃς τὸ ὕδωρ ἐγγέουσι πρὸς ὃ δεῖ λέγειν τὰς δίκας, δίδονται <δὲ> δεκάχους ταῖς ὑπὲρ πεντακισχιλίας καὶ τρίχους τῷ δευτέρῳ λόγῳ, ἐπτά-
[χους δὲ
5. ταῖς μέχρι πεντακισχιλίων καὶ δίχους, πεντάχους δὲ ταῖς ἐντὸς [χιλίων] καὶ δίχους, ἐξάχους δὲ ταῖς διαδικασίαις, <αῖς> ὕστερον λόγος οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Ὁ δ' ἐφ' ὕδωρ εἰληχῶς ἐπιλαμβάνει τὸν αὐλόν, ὅταν ἡ ψήφισμα ἢ] νόμον
10. ἡ μαρ[τυρίαν ἢ σύμβολον ὃ γραμμ]ατεὺς ἀναγιγνώσκειν μέλλη· ὅταν δὲ ἢ [πρὸς] διαμετρομένην τὴν ἡμέραν ὃ [ἀγών, τότε] ε δὲ οὐκ ἐπιλαμβάνει αὐτόν, ἀλλὰ δίδοται] τὸ [ῖσον] ὕδωρ τῷ τε κα[τηγοροῦντι καὶ τῷ ἀπο]λογ[ουμ]ένῳ.
15. διαμετρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ Ποσιδεῶ-
νος [μηνός].

(II)

1. Εἰσὶ δὲ κλεψύδ[ραι] αὐλ[ίσκου]ς ἔχουσαι ἔ-
κρους, εἰς ἃς τὸ ὕδ[ωρ] ἐνχέ[ουσι πρὸς ὃ δεῖ [λέγειν
[[καὶ]] τὰς δίκας. δίδ[ο]ται <δὲ> δεκάχους [τ]αῖς ὑπὲρ
πεντακισχιλίας καὶ τρίχ[ο]υς τῷ δευτέρῳ] λό[γῳ],
[ἐπτάχους δὲ
5. ταῖς μέχρι πεν[τα]κ[ι]σχ[ιλί]ων καὶ δίχους
πεν[τά]χους δὲ τα[ῖς] ἐν[τό]ς [χιλίων] καὶ δίχους,
[ἐξάχους
δὲ ταῖς διαδικ[ασ]ί[αι]ς, <αῖς> ὕστερον λόγος οὐκ ἔστιν
οὐδ[ε]ίς. ὃ δ' ἐφ' ὕδ[ωρ] εἰλη[χ]ῶς ἐπιλαμβάνει
τὸν αὐλίσκον, ἐπειδὴν μέλλη τινὰ ἢ] νόμον
10. ἡ μαρ[τυρίαν ἢ τοιοῦτόν τι ὃ γραμμ]ατεὺς ἀναγιγνώσκειν· ἐπειδὴν δὲ ἢ [πρὸς] διαμετρομένην τὴν ἡμέραν ὃ [ἀγών, τότε] ε δὲ οὐκ ἐπιλαμβάνει αὐτόν, ἀλλὰ δίδοται] τὸ [ῖσον] ὕδωρ τῷ τε κα[τηγοροῦντι καὶ τῷ ἀπο]λογ[ουμ]ένῳ.
15. διαμετρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέρας [το]ῦ Ποσιδεῶνος
[μηνός].

Ὡς παρατηρεῖ τις, αἱ διαφοραὶ τῶν δύο κειμένων ἀφορῶσιν ἀκριβῶς εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς δικαστικῆς κλεψύδρας, τυγχάνουσι δὲ σπουδαιόταται ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην. Ὄντως ὁ μὲν Sandys ἐν στίχ. 1/2 τοῦ παρατιθεμένου ἀποσπάτματος ἀναγινώσκει: αὐλ[οὺς τε] ἔχουσ[αι καὶ ἔ]κρους, ὁ δὲ Blass (ὡς καὶ οἱ Kaibel καὶ Willamowitz): αὐλ[ίσκου:] ἔχουσαι ἔκρους· ἐν δὲ στίχ. 8/9 ὁ μὲν

Sandys: ἐπιλαμβάνει τὸν αὐλόν, ὅταν ἡ ψήφισμα . . .], ὁ δὲ Blass: ἐπιλαμβάνει τὸν αὐλίσκον, ἐπειδὴν μέλλη . . .].

Κατὰ τὸν Sandys ἄρα ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀριστοτέλους εἶχεν αὐλὸν ἀνώτερον καὶ ἔκρους (ὠρισμένον πλῆθος τρυπημάτων εἰς τὸν πυθμένα), ὁ δὲ ἐπιμελητῆς τοῦ ὕδατος ἐπιλαμβάνει, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νόμων κλπ. ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, τὸν αὐλόν, τῆς ῥοῆς διακοπτομένης ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσεως· ἐνῶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Blass ἡ κλεψύδρα ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀνοικτὸν ἀγγεῖον, ἔφερε δὲ κατὰ ἡ παρὰ τὸν πυθμένα αὐλίσκον ἔκρους, ὃν ὁ ἐπιμελητῆς ἔκλειε διὰ τοῦ δακτύλου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νόμων καὶ τῶν τοιούτων. Ἄλλ' ὡς προηγουμένως ἀνέπτυξα, ἡ λειτουργία τῆς δικαστ. κλεψύδρας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους ἔδει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐφ' ἧς καὶ ἡ τῆς κοινῆς, δηλ. νὰ διακόπτηται ἡ ροὴ ἐπιλαμβανομένης τῆς ὀπῆς ἀνωτέρου τινὸς αὐλοῦ. Ἐπομένως, δυνατὸν μὲν ἐν τῷ στίχῳ 1 νὰ ἀναγνώσωμεν αὐλ[ίσκου]ς ἔχουσαι ἔκρους, ἐν τοῖς στίχ. 8/9 πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ: ἐπιλαμβάνει τὸν αὐλόν, ἐπειδὴν μέλλη τινὰ ἢ] νόμον, ἢ καὶ: τὸν ἄ[νω αὐλόν, ἐπειδὴν μέλλη ἢ], τοῦτο δὲ διότι ἡ κοινὴ κλεψύδρα ὑπετίθετο γνωστὴ ἄλλοθεν ἢ καὶ κοινῶς γνωστὴ, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης γράφει ἐν τῇ Ἀθ. Πολ. μόνον τὰ διαφορίζοντα στοιχεῖα τὴν δικαστικὴν ἀπὸ τῆς κοινῆς.

Δὲν ἀποδέχομαι δὲ τὴν διόρθωσιν τοῦ Sandys — ἔχουσαι καὶ ἔκρους — ἔνεκα τῶν ἐξῆς τεχνικῶν λόγων. Ἡ κοινὴ ἀρχαία κλεψύδρα, ἡ ἠθμοειδῆς, ἐπληροῦτο, ὡς καὶ προηγουμένως εἶπον, διὰ βυθίσεως τῆς κωδίας, τοῦ ἠθμοῦ ὄντος πρὸς τὰ κάτω (ὡς ἄλλως τε σαφῶς συνάγεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐν τῇ Μελέτῃ μου χωρίων τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου), ἔδει μάλιστα νὰ βυθίζηται κατακορύφως, ἢ σχεδὸν κατακορύφως, ὡς παρετήρησε καὶ ὀρθῶς ἐξήγησεν ὁ Ἀριστοτέλης (Προβλ. ΙΓ'), ἥτο δὲ ἀδύνατον νὰ πληρωθῆ αὕτη δι' ἐγγύσεως ὕδατος διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ αὐλοῦ, ὡς φρονεῖ ὁ Sandys (Ἀθ. Πολ. 1912, σ. 257). Ἐὰν λοιπὸν ἐδεχόμεθα τὴν ὑπὸ τούτου προτεινομένην διόρθωσιν, ἔδει συγχρόνως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὀλόκληρος ἡ κωδία τῆς δικαστ. κλεψύδρας ἐβυθίζετο.

κατὰ τὴν πλήρωσιν αὐτῆς, ἐντὸς δεξαμενῆς, μεθ' ὅ, κλειομένης τῆς ὀπῆς τοῦ αὐλοῦ, ἀνεσύρετο ἡ κλεψύδρα ἐτοιμὴ πρὸς χρῆσιν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν φράσιν «ὕδωρ ἐγγέουσι» τοῦ κειμένου τῆς Ἀθ. Πολιτείας, οὔτε πρὸς τὰς ἀντιστοιχοῦσας φράσεις ἐτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων (Δημοσθένης, Αἰσχίνης, Λουκιανός) ¹.

Δὲν εἶνε δὲ πρακτικῶς εὐχερές, ὑπαρχόντων εἰς τὸν πυθμένα πολλῶν τρυπημάτων, (8—9 κατὰ τὸν Sandys), νὰ πληρῶται ἀδιαφανές ἀγγεῖον ἐν εἶδει κωδίας, ἄνωθεν μέχρι τοῦ προσδιωρισμένου ὕψους λόγῳ τῆς ἐκφυγῆς τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ὀπῶν, δυσχερεστάτου ὄντος νὰ κλείωνται πᾶται διὰ τῶν χειρῶν ².

Πλὴν τούτων ὑφίσταται καὶ ἕτερα μαρτυρία τοῦ ὅτι αἱ δικαστ. κλεψύδραι εἶχον εὐρεῖαν ὀπὴν ἄνωθεν ἀνοικτὴν ἢ δυναμένην νὰ ἀνοιχθῆ εὐχερῶς. Ὅντως, ἐν ἡ περιπτώσει ὁ λόγος τοῦ ἀγορεύοντος ἐν ταῖς δίκαις μεθ' ὕδατος ἔληγε πολὺ πρὶν ἢ διαρρεύσῃ ὁ χορηγούμενος νόμιμος χρόνος, δὲν ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἀγορεύσῃ καὶ ἕτερος ἐν τῷ αὐτῷ ὕδατι ³ ἐξερατο τὸ ὕδωρ, δηλαδὴ ἐξεχύνετο τάχιστα διὰ τῆς εὐρείας ὀπῆς, τῆς κλεψύδρας ἀναστρεφομένης.

1 Περὶ ἐγγύσεως ὕδατος πρόκειται καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς κρίσεως τῆς Κνίδου ὑπὲρ τῆς πόλεως Καλυμνίων (Dittenberger Syll. Inscript. Gr. 512 Aetas Romana ἢ Recueil d'inscr. jurid. Gr. Dareste, Haussoullier et Reinach). Τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς μέρη τῆς ἐπιγραφῆς ἔχουσιν οὕτως: «λεγέσθω δὲ τὰς δίκας ὁ μὲν πρῶτος λόγος ἐκατέρους ποτὶ χάσ δεκαοκτώ, ὁ δὲ δεύτερος ποτὶ χάσ δέκα» συνηγόρους δὲ ἐξέστω ἐκατέρους παρέχασθαι: τέτορας, ἐξέστω δὲ καὶ μαρτυρῆν τοῖς συνηγόροις, τὰ δὲ ψαφίσματα καὶ τὰς προκλήσει καὶ τὰν γραφὰν τὰς δίκας καὶ εἴ τί κα ἄλλο ἐγ δαμοσίου φέρηται ἀναγινωσκέτω ὁ γραμματεὺς, ὃν κα ἐνάτεροι παρέχονται, καὶ τὰς μαρτυρίας ἄνευ ὕδατος...»...εἰ δὲ κα τοὶ λόγοι μὴ συντελέων[τ]αι παρ' ἀνφοτέρων ποτὶ τὰν τήρησιν τοῦ ὕδατος, λεγ[όν]των ἐς ὃ κα τὸ ὕδωρ εἴ[χ]ου[σ]...». Οἱ τελευταῖοι οὗτοι στίχοι δηλοῦσιν, ὡς φρονῶ, ὅτι ἐὰν οἱ λόγοι δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη δὲν τελειώσῃσι κατὰ τὸν χρόνον ὅστις πρέχεται αὐτοῖς, νὰ ἐξακολουθήσῃσι λέγοντες οἱ ῥήτορες μέχρις οὗ τὸ ὕδωρ εἰσρεύσῃ (ἐγρυῆ) ἐν τῇ κλεψύδρᾳ διὰ τὰς ἀγορεύσεις τὰς ὑπὲρ τοῦ ἐτέρου μέρους.

2 Ἐν τῷ Λεξικῷ Daremb-Saglio (Horologium) γράφει ὁ E. Ardaillon: «Ce récipient, quelqu'il fût, était percé à sa partie inférieure d'un ou de plusieurs petits trous; il était placé sur un trépied, et un autre récipient recevait au dessous le liquide qui s'écoulait. On ouvrait ou l'on bouchait avec des tampons de cire les trous d'échappement, et l'on pouvait ainsi faire varier la durée de l'écoulement». Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ κηροῦ εἰς τὰς δικαστικὰς κλεψύδρας προφανῶς οὐδέποτε ἐγένετο, λόγῳ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ροῆς δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκαθαίρωνται τελείως αἱ ὀπαί, διὸ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐκκενώσεως θὰ μετεβάλλετο κατ' ἄγνωστον ἐκάστοτε μέγεθος.

3 Ὅρα Δημοσθ. α) ὑπὲρ Φορμίωνος καὶ β) πρὸς Ναυσίμαχον.

Ἐνεκα πάντων τῶν λόγων τούτων ἐπαναλαμβάνω τὴν ἄλλοτε (ΑΕ 1902) προταθεῖσαν γνώμην περὶ τῆς πιθανῆς συστάσεως τῆς ἀρχαιοτέρας δικαστ. κλεψύδρας, συμπληρῶν ἤδη αὐτὴν ὡς ἀκολούθως. Ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἦτο ἀγγεῖον μεταλλικόν ⁴, ἔφερε δὲ κατὰ τὴν βάσιν αὐλίσκον, φρασσομένον διὰ τῆς χειρὸς κατὰ τὸν χρόνον τῆς πληρώσεως, ἐπληροῦτο δὲ ἐγγεομένου τοῦ ὕδατος δι' εὐρείας ὀπῆς εὐρισκομένης ἄνωθεν, ἣτις μετὰ τὴν ἔγχεσιν τοῦ ὕδατος, ἐκλείετο στεγανῶς διὰ πώματος φέροντος αὐλόν. Κατὰ δὲ τὴν ἐκροὴν τὸ στόμιον τοῦ ἄνω αὐλοῦ ἔμενεν ἀνοικτόν, ἐνῶν διὰ τὴν διακοπὴν τῆς ροῆς ἐφράσσετο διὰ τῆς χειρὸς ἢ δι' ἡλίου.

Κατὰ ταῦτα ἀναγινώσκω τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας (LXVIII,2) οὕτως:

Εἰσὶ δὲ κλεψύδ[ραι] αὐλ[ίσκου]ς ἔχουσαι ἔκρους καὶ κατωτέρω ἐπιλαμβάνει τὸν ἀ[γ]νω αὐλόν, ἐπειδὴν μέλλη ἦ].

Σχῆμα τῆς κλεψύδρας Τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα τῆς δικαστικῆς κλεψύδρας δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῆ ἐπακριβῶς ἐκ τῶν σωζομένων χωρίων, οὐδ' ἀνευρέθη μέχρι σήμερον ἀρχαιολογικὴ τις εἰκὼν ἢ εὕρημα δυνάμενον νὰ ληφθῆ ὡς ἡ ἀρχαία δικαστ. κλεψύδρα. Ἐν τούτοις ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν μετὰ τινος πιθανότητος ὅτι αὕτη ἦτο πρισματικὴ ἢ μᾶλλον κυλινδρική, ὁμοία πρὸς μικρὸν βωμόν καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν κοινὴν ὠσειδῆ κλεψύδραν ἢ πρὸς ἀμφορέα, ἔνεκα τῶν λόγων οὓς κατωτέρω θὰ ἀναπτύξωμεν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου τοῦ Ἀθηναίου (Δειπνοσοφ. ΙΔ'), ἐν ᾧ πρόκειται περὶ τῆς ὑδραύλεως. «Λέγεται δὲ Πλάτωνια μικρὰν τινα ἔννοϊαν δοῦναι τοῦ κατασκευάσματος, ἑυκτερινὸν ποιήσαντα ὠρολόγιον, εἰκόδες τῷ ὑδραυλικῷ, οἷον κλεψύδραν μεγάλην λίαν. Καὶ τὸ ὑδραυλικὸν δὲ ὄργανον δοκεῖ κλεψύδρα εἶναι... εἰοικε δὲ τὸ ὄργανον βωμῷ στρογγύλῳ». Καὶ ἀληθῶς ἐκ τῶν σωζομένων εἰκόνων τῆς ἀρχαίας ὑδραύλεως συνάγεται ὅτι αὕτη εἶχε τὸ σχῆμα βωμοῦ.

Ἡ δικαστ. κλεψύδρα ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τρίποδος, οὕτως ὥστε τὸ ὕδωρ ρέον νὰ εἶνε ὀρατὸν ὑφ' ὄλου τοῦ δικαστηρίου, διὸ ἔφερε καὶ κατάλληλα ὠτα ἢ γεῖσον διὰ τὴν ἐξάρτησιν ⁵.

4 Ἐνεκα τῆς δημοσίας χρήσεως καὶ τῆς συχνῆς ἀναστροφῆς ἡ κλεψύδρα εἶδει νὰ μὴ εἶνε εὐθραυστος.

5 Δημοσθ. Στεφ. Α. «Πολλὰ δ' ἔχων εἰπεῖν... οὐχ ἄνόν τὸ

Χρόνος ἐφευρέσεως τῆς κλειψύδρας. Ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐφευρέθη ἡ ἀρχαία κλειψύδρα, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤρξατο χρησιμοποιοιμένη ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τέλος ὁ τόπος τῆς προελεύσεως αὐτῆς τυγχάνουσι παντελῶς ἄγνωστα. Ἐν τῇ προηγηθείσῃ Μελέτῃ μου εἶχον παρατήρησιν ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ ὕψους (κωδία) τῆς κλειψύδρας καὶ τὸ σχῆμα τῆς κωδίας τῶν πηλίνων, δηλοῦσιν ὅτι ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῆς μήκωνος. Πιθανώτατα δ' εἰσῆχθησαν ἐν τῇ Ἀττικῇ μετὰ τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος (τῆς Θεσμοφόρου). Ὅπως δὴποτε κατὰ τὸν 6^{ον} αἰῶνα π. Χρ. ἡ χρῆσις τῆς κλειψύδρας ἐν τοῖς ἡλιαστικοῖς δικαστηρίοις ἦτο πρὸ πολλοῦ τεθεσπισμένη, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος (Περὶ τοῦ χορευτοῦ 14), τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἀχαρν. 694, Σφῆκ. 93, 857), τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. Α, VII, 23).

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν ὅμως ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ λειτουργία τῆς ἀρχαίας κλειψύδρας, αἱ νεώτεραι ἔρευναι πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι αὕτη ἦτο ἤδη γνωστὴ κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα π. Χρ. Ὄντως ἐν Φυλακοπῇ τῆς Μήλου, τῆς ἐνωρίτατα οἰκισθείσης λόγω τῶν ἐν αὐτῇ ὀρυχείων ὀφειανῶν, ἀνευρέθη ἀβαθὴς ἐξ ἀργίλου πορώδης λυχνία, ἐν τῇ μάζῃ τῆς ὁποίας ὑπάρχει κοιλότης ἔχουσα δύο ὀπὰς, τὴν μὲν ἐπὶ τῆς ἄνω ὀφειας, τὴν δὲ παρὰ τὴν βᾶσιν εἰς τὰ πλάγια, ἡ λυχνία συνεπῶς σύγκειται ἐκ δύο χωρητικότητων, ὑπερκειμένων ἀλλήλων ¹. Κατὰ τὴν ἐπιστημονικωτέραν ἐξήγησιν, δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Flinders Petrie, ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης ἐπληροῦτο ὕδατος, δι' οὗ ἀφ' ἐνὸς παρεκωλύετο ἡ διεξόδος τοῦ ἐλαίου εἰς αὐτήν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐτηρεῖτο τὸ κάτω μέρος τοῦ λύχνου ψυχρόν. Ἀλλ' οἰαδὴποτε ἂν ἦτο ἡ χρῆσις τῆς κάτω χωρητικότητος, πάντως, ἵνα τὸ ἐν αὐτῇ ὑγρὸν ἐκχυθῆ ἐκ τῆς κάτω ὀπῆς ἔδει νὰ εἶνε ἀνοικτὴ καὶ ἡ ἀνωτέρα· ἄλλως, κλειομένης ταύτης διὰ τοῦ δακτύλου, παύει ἡ ἐκροὴ τοῦ ὑγροῦ. Ἡ αὕτη ἄρα ἀρχὴ τῆς ἀρχαίας κλειψύδρας ἐφαρμόζεται καὶ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κοιλότητα τῆς λυχνίας τῆς Μήλου.

ὕδωρ ὀρῶ μου.» Ἐν δὲ τῇ Ἰατρικῇ ἐπιγραφῇ ἀναφέρεται, ὡς εἶδομεν, καὶ τὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους (7 πύδες), εἰς ὃ ἔδει νὰ τίθεται ἡ κλειψύδρα κατὰ τὰς ἐκκλησίας.

¹ René Dussaud. Les civilisations prohelléniques dans le bassin de la mer. Égée 1914.

Περὶ τῆς διαρκείας τῶν λόγων ἐν ταῖς δίκαις καὶ τῆς διαμεμετρομένης ἡμέρας. Τὸ δεῦτερον ζήτημα περὶ οὗ ἀσχολούμεθα ἐνταῦθα εἶνε ὁ προσδιορισμὸς τῆς διαρκείας τῶν λόγων κατὰ τὰς ἡλιαστικὰς ἰδιωτικὰς δίκαις.

Κατὰ τὸ ἄνω κείμενον τῆς Ἀθ. Πολιτείας, ἡ μονὰς οὕτως εἰπεῖν τῆς διαρκείας τῶν ἀγορεύσεων τούτων ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα χοῦν ὕδατος. Ἐδίδοντο δὲ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, κλειψύδραι 10+3 χοῦν διὰ τὰς δίκαις τὰς ὑπὲρ τὰς 5000 δραχμὰς, (7+2) χοῦν διὰ τὰς ἀπὸ 1000 μέχρι 5000 δραχμῶν, (5+2) χοῦν διὰ τὰς κάτω τῶν χιλίων καὶ 6 χοῦν διὰ τὰς διαδικασίας δι' ἃς δὲν ὑπῆρχε δεῦτερος λόγος. Κατωτέρω δὲ ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει «ἡ δὲ τίμησις ἐστὶν πρὸς ἡμίχουν ὕδατος ἐκατέρωφ».

Κατὰ τὸν Δημοσθένη ὅμως διὰ τὰς ἄνω τῶν 5000 δραχμῶν δίκαις ἐδίδετο ἐκάστῳ ἀντιδίκῳ εἰς ἀμφορεύς (12 χόες) ὕδατος καὶ τρεῖς χόες διὰ τὸν ὑστερον λόγον ². Ἴνα συμβιβάσω τὰς πληροροφίας ταύτας, εἶχον προτείνῃ (Α.Ε. 1902) τὴν ἀνάγνωσιν ἐν Ἀθ. Πολ. (δῶ)δεκα, ἀντὶ δέκα, διὰ τὰς δίκαις τὰς ὑπὲρ τὰς πεντακισχιλίας δραχμὰς. Ἐπανερχόμενος ἤδη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρῶ ὡς λίαν πιθανὴν τὴν γνώμην τοῦ Keil ³, δηλονότι ἡ διάρκεια τῶν λόγων εἶχεν ἐλαττωθῆ μετὰ τῶν δύο ἐποχῶν (τοῦ 360 π. Χρ. καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθ. Πολιτ., ἣν ὁ Sandys θέτει μετὰ τῶν 328 καὶ τοῦ 325 π. Χ.), μὴ συμφωνῶν ὅμως καὶ πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ νομιζόμενας πιθανὰς ἀλλοιώσεις (δρα ὑποσημειώσιν 3).

² Δημοσθ. πρὸς Μακάριον. 78, ἐν δίκῃ Περὶ κλήρου διαδικασίας. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ γίνεται μνεία προηγηθείσης δίκης ἐπὶ τῆς αὐτῆς κληρονομίας, ἣν δίκην εἶχε νικήσῃ Θεόπομπος, ὁ πατὴρ τοῦ Μακκράτου καὶ ἕτις πιθανώτατα ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἀρχοντος Νικοφίμου (361/0 π. Χ.) ἢ ὀλίγον ὕστερον. Ὁ Bruno Keil ἐν τῷ παραρτήματι «Zum athen. Gerichtswesen» τοῦ *Anonymus Argentinensis* (1902), θεωρῶν τὸν λόγον ἐκεῖνον ὡς ἀπαγγελλόμενον ἐν διαδικασίᾳ περὶ ἧς ὁμιλεῖ τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολ., συνεπέριεν ὅτι μετὰ μίαν γενεὰν ἀπὸ τῆς ἀπαγγελίας τούτου, τόσον ἠλλάξεν ἡ διάρκεια τῶν ἀγορεύσεων ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, ὥστε ὁ χρόνος τῶν 12 χοῦν ὁ παρεχόμενος ταῖς διαδικασίαις (:) ἠλαττώθη εἰς τὸ ἡμισυ, κατηγορήθη δὲ καὶ ὁ δεῦτερος λόγος. Τοιαύτη κολλοσιαία μεταβολὴ φαίνεται ἐντελῶς ἀπιθανός· ἀλλ', ὡς πολὺ ὀρθῶς ὁ Φωτιάδης ἀπέδειξεν (αὐτόθι σελ. 77 καὶ ὑποσημ.), αἱ ἀμφισβητήσεις κλήρου δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰς διαδικασίας περὶ τῶν ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἀπήγοντο εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, τοῦ ὕδατος ἐπιμετρομένου ἀεὶ κατὰ λόγον τοῦ ἐπιδίκου ποσοῦ, ὅτι δὲ ἐπ' αὐτῶν οὐδὲ αἱ δευτερολογίαι κατηγορήθησαν.

³ Ὁ Keil (αὐτόθι) φρονεῖ ὅτι τὰ μέτρα διαρκείας τῶν ἀγορεύσεων μετεβλήθησαν ἐν Ἀθήναις κατὰ διαφόρους ἐποχάς, δέγεται δὲ ὑπὸ

Ὅπως δὴ ποτε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχον πολλαὶ κλειψύδραι ἐν τοῖς δικαστηρίοις, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον τῆς Ἀθ. Πολ., ἐκάστη κενουμένη (ὑπὸ ὠρισμένην θερμοκρασίαν) ἐντὸς ὠρισμένου χρόνου, κατὰ τὴν χωρητικότητά αὐτῆς, διότι ὁ χρόνος τῆς ἐκκένωσης τῆς αὐτῆς κλειψύδρας (κυλινδρικής ἢ πρισματικῆς), φερούσης τὸν αὐτὸν αὐλίσκον, ὅταν ἐγχυθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀρχικῶς διάφοροι ποσότητες ὕδατος, εἶνε ἀνάλογος τῆς τετραγ. ρίζης τοῦ ἀρχικοῦ ὕψους τοῦ ὕδατος ὑπεράνω τῆς ὀπῆς, ἐπομένως καὶ τῆς τετραγ. ρίζης τῆς ποσότητος τοῦ ἐγχεομένου ὕδατος (ὅρα τὸν μαθηματικὸν τύπον ἐν ΑΕ 1902). Δὲν εἶνε δὲ δυνατόν νὰ εὐρεθῇ ¹ σχῆμα ἀμφορέως, ὅστις νὰ ἐκκένῶται, ἐν ἐλευθέρῳ ρεύσει, εἰς χρόνον ἀνάλογον τοῦ ἐγχεομένου ἐκάστοτε ἐν αὐτῷ ποσοῦ ὕδατος (ὑπὸ τὴν αὐτὴν τομὴν ὀπῆς ἢ αὐλίσκου ἔκρου), ὡς εὐκόλως δείκνυται ². Ὅθεν, ἐὰν ἡ αὐτὴ πρισματικὴ ἢ κυλινδρική κλειψύδρα ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὰς ἀγορεύσεις τῶν διαφόρων χρονικῶν ὀρίων, ἢ σχετικὴ διάρκειά τῶν διαφόρων ἀγορεύσεων θὰ ἦτο ἀνάλογος τῆς τετραγ. ρίζης τοῦ ἀντιστοίχου ἀριθμοῦ τῶν χοῶν καὶ οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἀνάλογος αὐτοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, διὰ πρῶτον λόγον διάρκειας 12 χοῶν, ὁ δεύτερος λόγος, ὁ τῶν 3 χοῶν, δὲν θὰ διήρκει τὸ τέταρτον τοῦ χρόνου τοῦ πρώτου ἀλλὰ τὸ ἡμισυ αὐτοῦ.

Ἐζητήθη λοιπὸν ὁ χρόνος τῆς ἐκκένωσης ἐνὸς χοῦς ἢ καὶ ἐνὸς ἀμφορέως (12 χ.) πλήρους ὕδατος,

τὴν ἔποψιν ταύτην τέσσαρας περιόδους μέχρι τῆς Ἀθ. Πολιτείας. α') τὴν προουκλείδειον, β') τὴν μεταξύ τοῦ 403/2 καὶ 375 π. Χρ. γ') τὴν ἀπὸ 375 μέχρι 340 π. Χρ. καὶ δ') τὴν μετὰ τὸ 340 π. Χρ. ἣν περίοδον φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀριστοτέλης. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξάγει ὁ Keil ἰδίᾳ ἐκ τοῦ μήκους τῶν σφραγισμένων λόγων τῶν Ἑλλήνων ρητόρων ἀπὸ τοῦ Ἀντ. φῶντος καὶ ἐφ. Περὶ ταύτης ἀσχολούμεθα λεπτομερέστερον περαιτέρω.

¹ Ὡς ὑπέθεσα δυνατόν ἄλλοτε (Α Ε. 1902, 28). μὴ μελετήσας τότε τὸ ζήτημα τοῦτο ἰδιαίτερος.

² Τοῦτο ἀπέδειξα ἐν τῇ διατριβῇ μου «Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκκένωσης τῶν κλειψυδρῶν» Δελτίον τῆς Ἑλλ. Μαθηματικῆς Ἑταιρείας, Α' 1920. Ὅντως ἔδειξα ὅτι πρὸς τοῦτο ἔδει ἡ ταχύτης ρύσεως νὰ εἶνε σταθερά. Ἄλλ' ἡ ἰσοταχῆς ρεῦσις κατορθοῦται ὡς γνωστὸν δι' ἀγγείου Μαρσιότιου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔδει ὁ διατρυπὼν τὸ πῶμα σωλὴν νὰ φθάσῃ μέχρι σχεδὸν τοῦ πυθμένου, ὅτε ὅμως ἡ σταθερὰ ταχύτης ρεύσεως θὰ εἶνε ἐλαχίστη, εἴτε διὰ σίφωνος ἑστερευμένου ἐπὶ ἐπινηχομένου τοῦ ὕδατος λεβηταρίου (Ἡρώνης Πνευ. Α. IV). Ἄλλ' οἱ τρόποι οὗτοι, ὧν ὁ πρῶτος ἦτο ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις, δὲν ἀποτελοῦσιν ἐλευθέρην ρεῖσιν δι' ἀγγείου φέροντος ὀπῆν ἢ αὐλίσκον εἰς τὸν πυθμένα, οὐδὲ συμφωνοῦσι πρὸς τὰς περιγραφὰς τῶν κλειψυδρῶν.

διὰ τὸ αὐτὸ πάντοτε ἐμβαδὸν ὀπῆς ἢ αὐλίσκου ἔκρου. Ἐν τῇ προγενεστέρῃ Μελέτῃ μου, ἀχθεῖς ἐκ τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ λόγου τοῦ Αἰσχίνου Περὶ παραπροσβείας—«πρὸς ἔνδεκα γὰρ ἀμφορέας, ἐν διαμετρημένῃ τῇ ἡμέρᾳ κρίνομαι»—ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Σχολιαστοῦ αὐτοῦ—«φασὶν ὅτι τὰς ἡμέρας τοῦ Ποσιδεῶνος μηνὸς ἐπιλεξάμενοι οἱ Ἀθηναῖοι ὡς συμμέτρους καὶ δυναμένας κατασχεῖν ἔνδεκα ἀμφορέας, πρὸς αὐτὰς καὶ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις ἐσκεύαζον τὴν κλειψύδραν, μεγάλου πρᾶγματος δηλονότι γυμναζομένου· ἀπενέμοντο δὲ οἱ ἔνδεκα ἀμφορεῖς κατὰ τὸ τρίτον τοῖς ἀντιδίκους καὶ τοῖς δικασταῖς», ὡς καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Ἀθ. Πολιτείας—«ἐπειδὴν δὲ ἡ πρὸς διαμετρημένην τὴν ἡμέραν ὁ ἀγὼν... διαμετρεῖται δὲ πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ Ποσιδεῶνος μηνός»—συνεπέρανα ὅτι ἡ κλειψύδρα, χωρητικότητος ἐνὸς ἀμφορέως, κατεσκευάζετο οὕτως ὥστε νὰ ἐκκένωνται ἔνδεκα ἐξ αὐτῶν διαδοχικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συντομωτέρων ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις. Ἐντεῦθεν, διαιρῶν τὴν διάρκειαν τῶν ἡμερῶν τούτων, ἀφαιρουμένου τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀπτικῆς, εἶχον φθάσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μέγιστον τῆς διάρκειας τῶν ἀγορεύσεων ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς τιμηταῖς δίκαις, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἓνα ἀμφορέα (Δημοσθ. πρὸς Μακάρτ.) δύναται κατὰ προσέγγισιν νὰ ληφθῇ ἴσον πρὸς 51 λεπτά ³.

Ἄλλ' ὁ Keil, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ Sandys ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Αἰσχίνου διδασκόμενα, φρονεῖ ὅτι ἡ διαμετρημένη ἡμέρα διηροῖτο εἰς 12 ἀμφορεῖς καὶ ὅτι ὁ πρῶτος τούτων ἐχρησίμευε διὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἡλια-

³ Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅτι δηλ. ἡ συντομωτέρα ἡμέρα τοῦ ἔτους διεμετρεῖτο δι' ἔνδεκα ἀμφορέων ὕθεν, εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως, ἀκολουθήσας τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἔφθασεν ὁ Φωτιάδης (Ἀθηνᾶ 1904), χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύσῃ καὶ τῆς ἐμῆς γνώμης σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἐν σελ. 19 τῆς ἑαυτοῦ Μελέτης, προκειμένου περὶ τοῦ ρηθέντος χωρίου τοῦ Αἰσχίνου, γράφει: «Ἐπειδὴ δὲ πάντες σχεδὸν οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς, πλὴν τοῦ Keil, τοῦ Sandys καὶ εἰ τινας ἄλλου, διαστρόφως τὸ χωρίον τοῦτο ἐνόησαν διδάσκοντες ὅτι ἐν τῷ περιφῆμῳ περὶ παραπροσβείας ἀγῶνι ἐδόθησαν ἑκατέρω τῶν ἀντιδίκων ἀμφορεῖς ὕδατος ἔνδεκα», ἐνῶ ἐν τῇ ἐμῇ Μελέτῃ (σ. 27) εἶχον ρητῶς λάβῃ τὴν διάρκειαν τῆς διαμετρημένης ἡμέρας ἴσῃν πρὸς τὸν χρόνον τῆς διαδοχικῆς ἐκκένωσης ἔνδεκα κλειψυδρῶν—ἀμφορέων. Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων συνάγω ὅτι ὁ Φωτιάδης, ὅτε συνέτασσε τὸ περὶ διαμετρημένης ἡμέρας τμήμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐμὴν περὶ Κλειψύδρας πραγματείαν.

στικού δικαστηρίου¹, δήλον ὅτι εἷς ἀμφορέως ἐκενοῦτο ἀκριβῶς εἰς μίαν ὥραν τῶν συντομωτέρων ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις (καί, πιθανῶς, ὑπὸ μέσσην θερμοκρασίαν τὴν τοῦ Δεκεμβρίου μηνός).

Ἡ θεωρία αὕτη φαίνεται τῷ Φωτιάδῃ εὐλογος καὶ εὐφυστάτη· ἀλλ' ἐν ᾧ οὗτος ἀποκρούει μὲν αὐτὴν στηριζόμενος τὸ μὲν ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν γραμματικῶν (σχολιαστῶν τοῦ Αἰσχίνου)², τὸ δὲ καὶ ἐπὶ τινῶν ἄλλων τεκμηρίων, θεωρεῖ ὅμως ὡς πρόβλημα πρὸς λύσιν τὴν διαίρεσιν τῆς ὅλης ἡμέρας εἰς 11 ἴσα μέρη. Ἐξακολουθῶ καὶ ἐγὼ νὰ δέχωμαι ὅτι ἡ διαμετρομημένη ἡμέρα διηρεῖτο εἰς 11 ἴσα μέρη, ἕνεκα τῶν ἀναπτυχθέντων λόγων, οὐδεμίαν εὐρίσκων μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Keil.

Ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης διαίρεσεως ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἐπομένων λόγων. Ὡς διάρκειαν τῆς βραχυτέρας ἡμέρας τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις εἶχον λάβῃ (ΑΕ 1902) 9^ω 29^λ, ἥτις διαιρουμένη διὰ τοῦ 11 παρέχει διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως 51^λ 44^δ: ἀλλά, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος κρύπτεται ὑπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, κατεβίβαζον, ὡς εἶπον προηγουμένως, τὴν διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως εἰς 51^λ περίπου. Ὁ δὲ Φωτιάδης (Ἀθ. 1904, σ. 10), δεχόμενος ὡς ἐλαχίστην διάρκειαν τῆς ἐν Ἀθήναις ἡμέρας περί τὸ 400 π. Χ. (κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Δ. Αἰγινήτου, διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν) 9^ω 25, 8^λ, ἐδέχθη ὡς διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως 51^λ 26^δ. Θελήσας ὅμως κατὰ τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον νὰ ἐξακριβώσω τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ ἥλιος εὐρίσκεται ὄρατος ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὰς βραχυτάτας ἡμέρας, εὗρον ὅτι ὁ Ὑμηττός ἀποκρύπτει τὸν ἥλιον ἐπὶ πλειότερον ἢ ὅσον εἶχον, ἄνευ ἀμέσων παρατηρήσεων, ἄλλοτε δεχθῆ. Ὄντως, ὡς ἀρχὴ τῆς δικαστικῆς ἡμέρας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐλαμβάνετο ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου (ἢ στιγμὴ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χείλους τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τοῦ ὀρίζοντος). Ἡ στιγμὴ αὕτη διὰ τὰς Ἀθήνας, εἰς χρόνον τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης διωρθωμένη ἐκ τῆς δια-

θλάσεως, κατὰ τὴν 9/22 Δεκεμβρίου, εἶνε 7^ω 41^λ, ἢ δὲ στιγμὴ τῆς δύσεως, ὁμοίως, 17^ω 7^λ, καθ' ἃ εὐηρεστήθη νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὁ κ. Δ. Αἰγινήτης. Λόγῳ ὅμως τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος τῶν πρὸς ἀνατολὰς ὀρέων τῆς Ἀττικῆς, ἡ στιγμὴ τῆς ἀνατολῆς πολὺ διαφέρει κατὰ τὰ διαφορὰ σημεῖα τῆς πεδιάδος τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω τὰ πρῶτον φωτιζόμενα μέρη ὑπὸ τοῦ ἡλίου κατὰ Δεκέμβριον εἶνε ἡ Πάρνης μέχρι τοῦ μέσου, μεθ' ὃ ἄρχεται φωτιζόμενον τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἄνω Αἰγάλεω (Ζαχαρίτσα), εἶτα τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ καὶ ἡ Μουνιχία, ὃ δὲ Παρθενῶν φωτίζεται πολὺ βραδύτερον. Προφανῶς ἄρα ἐλαμβάνετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς θέσις, ἐξ ἧς ἐλογίζετο ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ἐξέχον τι σημεῖον περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἢ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Διό, δεχόμενοι ὡς ἀρχὴν τῆς δικαστικῆς ἡμέρας τὴν στιγμὴν καθ' ἣν αἱ πρῶται ἡλιακαὶ ἀκτῖνες φωτίζουσι τὸν Παρθενῶνα φρονῶ ὅτι ὀλίγον ἀπέχομεν τῆς ἀληθείας.

Οὕτω μετρήσας εὗρον ὅτι ὁ χρόνος ὁ παρερχόμενος μεταξὺ τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ τῆς ἀληθοῦς δύσεως τοῦ ἡλίου, τῆ 9/22 Δεκεμβρίου, τουτέστιν ἡ διάρκεια τῆς νομίμου διαμετρομημένης ἡμέρας κατ' ἐμέ, ἀνέρχεται περίπου εἰς ἑννέα ὥρας μέσου ἡλιακοῦ χρόνου. Τὴν μείωσιν δὲ ταύτην ἠδύνατο νὰ ὑπολογίζωσι κατὰ προσέγγισιν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι διὰ τῶν γνωμόνων καὶ τῶν μεσημβρινῶν ἡλιακῶν ὠρολογίων (διαφορὰ γωνίας τῆς σκιᾶς τοῦ στυλίσκου ὡς πρὸς τὴν μεσημβρινὴν γραμμὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου). Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ χρόνος καθ' ὃν ὁ ἥλιος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν ὀρέων κατὰ τὰς βραχυτάτας ἡμέρας τοῦ ἔτους δὲν συνυπελογίζετο διὰ τὴν δικαστικὴν (πρότυπον) ἡμέραν, ἐθεωρήθη ὡς ἀποτελῶν τὸ ἐν τῶν μερῶν, τοῦ λοιποῦ χρόνου διαρθέντος εἰς 11 ἴσα μέρη.

Ὁ ἕτερος πιθανὸς λόγος εἶνε ὁ ἐξῆς. Ἐὰν ἡ μέτρησις τοῦ χρόνου διὰ τῶν κλεψυδρῶν εἶχεν εἰσαχθῆ πρῶτῶς ἐν Ἀθήναις, πιθανώτατα ἢ βραχυτέρα ἡμέρα εἶχε τὸ πρῶτον διαμετρομηθῆ διὰ δώδεκα μετρητῶν ὕδατος, ὥστε ἕκαστος μετρητῆς νὰ κενῶται εἰς μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ταύτης, τοῦ μετρητοῦ λαμβανομένου ἴσου πρὸς ἓνα κυβικὸν πόδα Αἰγινήτικόν ἢ Φειδώνειον. Ἀλλὰ βραδύτερον εἰσήχθη ἐν Ἀθήναις τὸ Σολώνειον

1 Ὡς συνέβαινε προκειμένης τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἰασῶ (ὄρα προηγουμένως τὴν Ἰασικὴν ἐπιγραφὴν).

2 Τοῦ προηγουμένου χωρίου, ὡς καὶ τοῦ ἐνταῦθα παρατιθεμένου ἑτέρου σχολιαστοῦ: «τοῖς περὶ τῶν μεγίστων ἀγωνιζομένοις διηρεῖτο ἡ ἡμέρα καὶ ἐδίδετο αὐτοῖς ἡμισυ μὲν τῷ κατηγορῶ, ἡμισυ δὲ τῷ ἀπολογουμένῳ καὶ διεμετρεῖτο τὸ ὕδωρ ὅσον ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ὥρας τοῦ ἡμίσεος μέρους τῆς ἡμέρας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ μιᾶς ὥρας».

σύστημα, καθ' ὃ ὡς μονὰς χωρητικότητος τῶν ὑγρῶν ἐλήφθη ὁ ἀμφορεὺς-μετρητὴς ($1\frac{1}{2}$ κυβ. πούς), τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἀνέρχεται εἰς τὰ $\frac{12}{11}$ περίπου τῆς τοῦ μετρητοῦ ¹. Ὅτε λοιπὸν ἐφήρμοσαν τὸ σύστημα τοῦτο εἰς τὴν μέτρησιν τοῦ χρόνου, θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κατασκευάσωσι κλεψύδρας-ἀμφορεῖς, μεθ' ὠρισμένης ὀπῆς ἢ ἀυλίσκου ἐκροῆς, τοιαύτας, ὥστε ἡ διάρκειά τῆς συντομωτέρας ἡμέρας νὰ μετρηθῆται διὰ τῆς διαδοχικῆς ἐκκενώσεως ἑνδεκά ἀμφορέων. Οἷαςδὴποτε ὅμως οὔσης τῆς αἰτίας τῆς ὑποδιαίρεσεως εἰς 11, εἴτε τῆς ἐτέρας τῶν ἐκτεθεισῶν, εἴτε ἄλλης τινός, εὐρίσκομεν, ὡς εἶδομεν διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας μετρήσεως, ὅτι ἡ διάρκεια τῆς προτύπου δικαστικῆς ἡμέρας ἐν Ἀθήναις, δηλ. τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ ἥλιος εἶνε ἄνω τῶν ὀρέων κατὰ τὴν βραχυτέραν ἡμέραν τοῦ ἔτους, ἀνέρχεται εἰς 9^ω περίπου, ἡ διάρκεια τοῦ ἀμφορέως εἰς 49^λ. 5^δ, ἡ δὲ τοῦ χοῦς εἰς 4^λ. 5^δ $\frac{1}{2}$ περίπου· τέλος ὁ ἡμίχους, ὅστις ἐδίδετο ἑκατέρω τῶν ἀντιδίκων διὰ τὴν τίμησιν, μόλις ὑπερέβαινε τὰ 2 λεπτά ².

Μῆκος τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων. Ἐν τῇ προγενεστέρᾳ Μελέτη μου ἔγραφον ὅτι τὰ ἄνω ἐπιβεβαιοῦνται πως ἐκ τοῦ μήκους τῶν σφζομένων λόγων, οἵτινες, καίτοι μὴ ὄντες αὐτοὶ οὗτοι ἀκριβῶς οἱ ἀπαγγελθέντες, δὲν θὰ εἶνε πολὺ διάφοροι τὸ μῆκος τῶν πραγματικῶν. Οὕτως, ὁ κατ' Ἀριστογείτονος πρότερος λόγος τοῦ Δημοσθένους, ἀπαγγελλόμενος ταχέως, διαρκεῖ περὶ τὰ 47 λεπτά, ὁ δὲ ὑπὲρ Φορμίωνος ὁμοίως διαρκεῖ περὶ τὰ 28 λεπτά, περισσεύει δὲ καὶ ὕδωρ ἐν τῇ κλεψύδρᾳ τοῦ ρήτορος διατάσσοντος ἐν τέλει τὴν ἐξέρασιν αὐτοῦ· τέλος ὁ κατ' Ἀριστογείτονος ὕστερος λόγος, ἀπαγγελλόμενος ὁμοίως ὡς ὁ πρότερος διαρκεῖ περὶ τὰ 12 λ. ἤτοι περίπου τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ προτέρου.

¹ Τοῦτο θὰ ἀποδείξωμεν ἐν μελλούσῃ ἐργασίᾳ περὶ Μέτρων καὶ Σταθμῶν παρ' ἡμῖν.

² Χάριν δικαιοσύνης προσθέτω ἐνταῦθα ὅτι ὁ Sandys περιέργως παρενόησε τὸν Φωτιάδην προκειμένου περὶ τῆς γνώμης τούτου διὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χοῦς καὶ τῶν συναφῶν αὐτῷ μέτρων. Ὅντως, ἐνῶ ὁ Φωτιάδης δεδικαιολογημένως καὶ ρητῶς τάσσεται ὑπὲρ τῆς γνώμης κατ' ἡν ἡ νόμιμος διαμεμετρομένη ἡμέρα περιεῖχεν ἀκριβῶς 11 ἀμφορεῖς, λέγει δ' ὅτι ἕκαστος ἀμφορεὺς ἀντεστοίχει πρὸς 51λ,4, ἕκαστος δὲ χοῦς πρὸς 4λ,3, ὁ Sandys διατείνεται (ἴδρα Σχόλια εἰς Ἀθ. Πολ. 1912) ὅτι ὁ Φωτιάδης παραδέχεται ὅτι ἑνδεκά ἀμφορεῖς ἐδίδοντο ἑκατέρω τῶν ἀντιδίκων καὶ διήρκουν τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς νομίμου ἡμέρας, δηλ. ὅτι οὗτος ἀνάγει τὸν χοῦν εἰς 1λ,4 καὶ τὸν ἡμίχου τῆς τιμῆσεως μόλις εἰς 42δ., χρόνος δηλ. ἀνεπαρκεστάτους εἰς τὰς ἀγορεύσεις.

Συγχρόνως (1902) ὁ Keil ἐχρησιμοποίησε συγγενῆ μέθοδον, ἀλλὰ δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς λόγους τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου τῶν Ἑλλήνων ρητόρων (Att. Or. ἔκδοσις Ζυρίχης) ἀπὸ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθ. Πολιτείας, ὡς καὶ τινὰς τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν πρὸ τοῦ 378 π.Χρ.. Ἀνεζήτησε δηλ. τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων (τοῦ κειμένου ἐκδόσεως Ζυρίχης), οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπαγγελθῶσι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκκενώσεως ἑνὸς χοῦς ἢ ἑνὸς ἀμφορέως ὕδατος, εὔρε δ' οὕτως ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐποχῇ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ χρόνῳ ἑνὸς χοῦς ἀπηγγέλλοντο 70 στίχοι ³, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἀπαγγελλόμενοι ρητορικῶς ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Keil) ἀπαιτοῦσι χρόνον $4\frac{1}{3}$. Τὸν ἀριθμὸν ὅμως τοῦτον ὑποβιβάζει εἰς 4^λ, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀπαγγειλάντων ἦτο ἡ μητρικὴ καὶ λόγῳ τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν ἀπαγγελίαν, συνεπῶς ὑπολογίζει τὴν διάρκειαν τοῦ ἀμφορέως εἰς 48^λ.

Ἐφαρμόζων ὁ Keil τὴν αὐτὴν μέθοδον διὰ τὰ μῆκη πλείστων τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων παλαιότερων τοῦ Δημοσθένους ρητόρων πρὸ τοῦ 370 π. Χ. (τοῦ Ἀντιφῶντος, τοῦ Ἀνδοκίδου, τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἰσοκράτους) εὐρίσκει ὅτι τότε εἰς χοῦς θὰ ἀντεστοίχει εἰς 80 στίχους. Ὅθεν κατ' ἀναλογίαν συμπεραίνει ὅτι ὁ χοῦς τότε ἰσοδυναμεῖ πρὸς χρόνον $4\frac{1}{2}$ $34\frac{2}{7}$, ἤτοι ὁ ἀμφορεὺς πρὸς 54^λ 51^δ, οἱ δὲ δώδεκα ἀμφορεῖς, ἤτοι ἡ νόμιμος δικαστικὴ ἡμέρα τοῦ ἔτους θὰ ἐλαμβάνετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἴση πρὸς 658^λ ἤτοι 10^ω 58^λ, ἧτις ἡμέρα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ φθινόπωρον εἶνε ἡ $\frac{9}{22}$ Ὀκτωβρίου. Ὡς τοιαύτη λοιπὸν ἡμέρα ἐλαμβάνετο τότε, κατὰ τὸν Keil, ἡ μέση διάρκεια τῶν ἡμερῶν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀπατουρίων (μὴν Πυανεψιών), καθ' ἃς ἡμέρας ἤρχιζεν ἐν Ἀθήναις ἡ χειμερινὴ περίοδος τῶν δικαστηρίων. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Keil συνάγει ὅτι ἡ δικαστ. κλεψύδρα εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λυσίου τὸν αὐλίσκον στενωτέρον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους, ὁ δὲ Sandys ὅτι ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ Λυσίου

³ Τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἀναζητεῖ εἰς τὸ μῆκος τῶν βραχείων λόγων καὶ ἰδίᾳ τῶν δευτερολογιῶν, αἵτινες πιθανώτατα δισώθησαν μὴ ἐπεξεργασμένοι καὶ διήρκεσαν περίπου ὅλον τὸν νόμιμον χρόνον· ἀνεύρισκε δὲ αὐτὸν κυρίως ἐκ τῶν δύο δευτερολογιῶν τοῦ Δημοσθένους XXVIII (στίχ. 206=69 στ. ἀνὰ χοῦν) καὶ XLVI (στ. 211=70 στ. ἀνὰ χ) καὶ τοῦ Ἰσαίου X (στ. 225=75 στ. ἀνὰ χ), οἵτινες λόγοι θὰ ἦσαν διαρκείας 3 χοῦν.

αὕτη ἔφερον εἰς τὸν πυθμένα 8 ἰσοδύναμα ἀλλήλοις τρυπήματα, ἐν δὲ τοῖς τοῦ Δημοσθένους 9.

Τὸ συμπέρασμα ὁμοίως τοῦ Keil περὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς προτύπου (διαμετρομένης) ἡμέρας οὐδόλως δύναται νὰ γίνῃ δεκτόν, καθόσον ἡ δῆθεν πρότυπος ἡμέρα τῶν χρόνων τοῦ Λυσίου (10^ω 58^λ) θὰ ἦτο μείζων τῶν ἀληθῶν ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, αἱ δὲ μεγάλαι δίκαι, αἱ πρὸς διαμετρομένην τὴν ἡμέραν, θὰ ἠδύναντο νὰ διαρκέσωσι καὶ μέρος τῆς νυκτός, ὅπερ ἄτοπον.

Ἐὰν τὰ συμπεράσματα τοῦ Keil, τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν μηκῶν τῶν ἀγορεύσεων τῶν παλαιότερων ρητόρων καὶ τῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Δημοσθένους, ἦσαν ὀρθά, ἡ μόνη δυνατὴ ὑπόθεσις ἐπὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης θὰ συνίστατο εἰς τὸ ὅτι μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ Λυσίου καὶ τῶν τοῦ Δημοσθένους εἶχε μεταβληθῆ τὸ ποσὸν τοῦ παρεχομένου ὕδατος ἐν ταῖς τιμηταῖς ἰδιωτικαῖς δίκαις, τόσον διὰ τὸν πρῶτον ὅσον καὶ διὰ τὸν ὕστερον λόγον, χωρὶς ὁμοίως νὰ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ μήκους τῶν σφζομένων λόγων καὶ ἀκριβῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ μεγέθους τῆς μεταβολῆς ταύτης.

Πρὸς πληρεστέραν ἔρευναν ἐμέτρησα ἐκ νέου τὸ μῆκος τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πλήθους τῶν στίχων, τῶν ὁποίων πολλοὶ δὲν εἶνε πλήρεις, ὡς συμβαίνει πάντοτε, ἐμέτρησα τὸ πλῆθος τῶν συλλαβῶν ἐξ ὧν σύγκεινται αὗται ¹. Μὴ ὑπάρχοντος ὁμοίως ἐν τῇ Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ τοῦ κειμένου ἐκδόσεως Ζυρίχης τῶν ἀττικῶν ρητόρων, ἠρεύνθη τὴν ἐκδοσὶν Ὁξωνίας (1823), ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ πλήρης στίχος σύγκειται κατὰ μέσον ὄρον ἐκ 18 συλλαβῶν (ὑπάρχουσι πλήρεις στίχοι ἐκ 13 συλλαβῶν μόνον καὶ ἕτεροι ἐξ 23 ὄλων συλλαβῶν)

Κατήρτισα δ' οὕτω τοὺς κάτωθι δημοσιευόμενους πίνακας, ἐν οἷς παραθέτω ἔνθεν μὲν τὰ ἐξαγόμενα τοῦ Keil, ἔνθεν δὲ τὰ ἐμὰ ἐξαγόμενα, τουτέστι τὰ μῆκη τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων εἰς συλλαβὰς, ἐξ ὧν εἰς χρόνους καὶ εἰς χάσας,

¹ Ἐμέτρησα ἀπ' εὐθείας τὸ πλῆθος τῶν συλλαβῶν τῶν ἐπομένων δέκα λόγων, ἧτοι τοῦ Λυσίου IX, (XI), XVI, XVII, XXI, XXIX καὶ τοῦ Δημοσθένους (XXVI), XXVIII, XXXI, XLVI,

ὑπολογίζων τὸν χάσας πρὸς $4\lambda\delta\frac{1}{2}$. Πρὸς ὑπολογισμὸν δὲ τῶν χρόνων τούτων πειραματισθεὶς εὗρον ὅτι, ἀπαγγέλλοντες ρητορικῶς ἀλλὰ ταχέως πῶς τοὺς λόγους, λέγομεν 5,5 συλλαβὰς ἀνὰ δευτερόλεπτον· λαμβάνοντες ὁμοίως ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ λόγοι δὲν ἀπηγγέλλοντο οὕτως εἰπεῖν ἀπνευστί, καὶ ὅτι κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν τοιούτων ἐδαπανᾶτο ἐκάστοτε μικρὸς τις χρόνος μέχρις οὗ διακοπῆ ἢ ροῆ τῆς κλεψύδρας δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν ἐπὶ 5,2 συλλαβῶν ἀνὰ δευτερόλεπτον. Ἐν τοῖς πίναξι τούτοις προσέθεσα καὶ στήλην παρατηρήσεων, ἐν αἷς σημειοῦται, πλὴν ἄλλων τινῶν σπουδαίων στοιχείων, ἐὰν ἐξητάσθησαν μάρτυρες κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ δικαστηρίου (διὰ τοῦ συμβόλου M) καὶ ποσάκις ἀναφέρεται τοῦτο ἐν τῷ κειμένῳ (ἀριθμὸς ἐν παρενθέσει)· τοῦτο δὲ διότι, ὡς φρονῶ, ἐν ᾧ χρόνῳ ἀνέβαινον καὶ ἐξητάζοντο μάρτυρες ἢ ροῆ τῆς κλεψύδρας δὲν διεκόπτετο, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μαρτυριῶν διεκόπτετο αὕτη. Συμπεραίνω δὲ τοῦτο πρῶτον ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου τῆς Ἀθην. Πολιτείας, δεύτερον δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς κρίσεως τῆς Κνίδου (ὄρα σελ. 63 ὑπόσημ. 1) ἐν ἣ ἀναγινώσκωμεν: «τὰ δὲ ψαφίσματα καὶ τὰς προκλήσεις καὶ τὰν γραφὰν τὰς δίκας καὶ εἴ τι κα ἄλλο ἐγ δαμοσίου φέρηται ἀναγινωσκέτω ὁ γραμματεὺς, ὃν κα ἐκάτεροι παρέχωνται, καὶ τὰς μαρτυρίας ἀνευ ὕδατος...» τρίτον δὲ ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι οἱ ἐξεταζόμενοι μάρτυρες ἀπέτελουν οὕτως εἰπεῖν, τὸ πλεῖστον, νέους συνηγόρους τῷ ἀγορεύοντι, ὧν ἄλλως τε ἡ τάσις πρὸς περιττολογίαν ἔδει νὰ περιορίζηται ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου τοῦ χρόνου τοῦ ὠρισμένου τῷ διαδίκῳ ².

Τέλος οἱ κατηστερισμένοι λόγοι δὲν εἶχον εἰσαχθῆ ἐν τοῖς πίναξιν τοῦ Keil.

εὗρον δ' ὡς μέσον ὄρον 18 συλλαβὰς ἀνὰ στίχον. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ ταύτῃ ὑπελόγησα τὸ μῆκος τῶν λοιπῶν λόγων, λαβῶν ὑπ' ὄψιν ἰδιαίτερος τοὺς ἀτελεῖς στίχους.

² Ἡ μόνη ἀγόρευσις ἡ φαινομένη ἀντίθετος πρὸς τὴν γνώμην μου ταύτην εἶνε ἡ τοῦ Λυσίου (XXIII) κατὰ Παγκλέωνος. Ἐν ταύτῃ ὁ ρήτωρ τετράκις φέρει μάρτυρας, συγχρόνως δὲ διατάσσει τὴν ἐπίληψιν τοῦ ὕδατος. Πιθανώτατα ὁμοίως πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἀναγνώσεως μαρτυριῶν, διότι καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας φοράς λέγει ἀπλῶς «μάρτυρας παρέξομαι».

ΠΙΝΑΞ Α'

τίτλος	ἔτος	Κατὰ τὸν Br. Keil.			Κατὰ τὸν Κ. Μαλτέζον			Παρατηρήσεις
		τιμὴ	στίχοι	χόες	συλλαβαί	χρόνος	χόες	
*Λυσίας XI (B)	384	500 ^{δρ.}	—	—	1146	3λ. 40 ^{δ.}	(1)	
Λυσ. XVII	397	1500 ^{δρ.}	79	(1=80 ^{στ.})	1297	4 9	(1)	M(3)
» XV (B)	395/4	ἀτιμία	81	(1)	1354	4 20	(1)	
» XXIX (Ἐπιλ.)	ἀπὸ τοῦ 398	θάνατος	93	(1)	1524	4 53	(>1)	
* » XXVII (Ἐπιλ.)	—	δήμεις	—	—	1692	5 25	(>1)	
» XXIII	—	?	108	—	1750	5 36	(>1)	M(4) μαρτυρία?
» IX	περὶ τὸ 390	ἐπιβολή	124	(1½=120 ^{στ.})	2045	6 33	(>1½)	
» XXVIII (Ἐπιλ.)	ἀπὸ τοῦ 398	θάνατος	127	(1½)	2088	6 41	(>1½)	
» IV	—	φυγή, δήμεις	126	(1½)	2031	6 30	(>1½)	
* Ἰσοκρατ. XX (Ἐπιλ.)	—	—	—	—	2522	8 5	(2)	πρόσκλησις καὶ ἕτερο συνηγόρου
Λυσ. XXII	386	θάνατος	160	(2=160 ^{στ.})	2593	8 19	(2)	M(1)
» XVI	392-89	—	161	(2)	2633	8 26	(2)	M(4)
* » XXI	—	—	—	—	2883	9 14	(>2)	
* » XVIII (Ἐπιλ.)	—	—	—	—	3020	9 41	(>2)	
» XXIV	403-0	—	187	—	3071	9 51	(>2)	
» X	384	500 ^{δρ.}	194	—	3037	9 44	(>2)	M(1)
Ἀντιφ. I	—	θάνατος	225	(3=240 ^{στ.})	3622	11 37	(<3)	
Λυσ. XXXI	—	—	236	(3)	3886	12 27	(3)	M(4)
Ἰσαίος IV	—	2 T	236	(3)	3894	12 29	(3)	
Λυσ. XXX (B)	399/8	θάνατος	257	(3?)	4217	13 31	(>3)	M(1)
» VII	πολὺ μετὰ τὸ 397	φυγή, δήμεις	267	—	4386	14 4	(>3)	M(1)
» III	—	» »	298	—	4924	15 47	(~4)	M(2)
» I	—	θάνατος	317	(4=320 ^{στ.})	5211	16 42	(4)	M(2)
» XIV	395/4	ἀτιμία	331	(4)	5450	17 28	(>4)	
Ἰσοκρ. XIX	περὶ τὸ 390	?	399	(5=400 ^{στ.})	6547	20 59	(5)	
Ἰσαίος VIII	» » 380	ὑπὲρ 1T.5200 ^{δρ.}	404	(5)	6584	21 6	(>5)	M(4)
» V	» » 390	τοῦλ. 80000 ^{δρ.}	406	(5)	6697	21 28	(>5)	M(5)
Ἰσοκρ. XVII	» » 390	μέγα ποσὸν	467	(6=480 ^{στ.})	7702	24 41	(6)	M(6)
» XVIII	403-0	[10000 ^{δρ.}]	490	(6)	8038	25 46	(>6)	M(3)
Λυσ. XII	403	θάνατος	662	(8?=640 ^{στ.})	10903	34 57	(8½)	M(3)
» XIII	κατὰ τὸ 398	»	669	(8?)	10835	34 43	(8½)	M(6)
Ἀντιφ. V	περὶ τὸ 415	»	814	(10=800 ^{στ.})	13084	41 56	(>10)	M(7)
Ἀνδοκ. I	399	»	1197	(15=1200 ^{στ.})	19598	62 49	(>15)	(α)

(α) Ἡ ἀγορεύσις αὕτη ἐγένετο ἐν διαμετρημένῃ ἡμέρᾳ. Ἡ διάρκεια τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διασωθέντων νόμων, ψηφισμάτων, μαρτυριῶν καὶ ὀνομάτων ἀνέρχεται τοῦλάχιστον εἰς 5λ. 43^{δ.} ἄτινα, προστιθέμενα εἰς τὰ 62λ. 49^{δ.}, δίδουσι χρόνον 68λ. 32^{δ.} (πλέον τῶν 16½ χροῶν)· ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς ἀγορεύσεως ὑπῆρξεν ἔτι μείζων, συνυπολογιζομένων καὶ τῶν μὴ διασωθεισῶν μαρτυριῶν. Ἐν τέλει δὲ τῆς ἀγορεύσεως ὁ ρήτωρ προσκαλεῖται καὶ ἕτερος πρὸς συνηγορίαν ἢ κάλλιον πρὸς μαρτυρίαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

ΠΙΝΑΞ Β'
(ἀπὸ τοῦ 370 π. X)

τίτλος	Κατὰ τὸν Br. Keil				Κατὰ τὸν Κ. Μαλιέζον			Παρατηρήσεις
	ἔτος	τιμὴ	στιγ.	χόες	συνλλαβαί	χρόνος	χόες	
* [Δημ.] XXV	—	—	—	—	14557	46 ^λ ·39 ^δ	(> 11)	
[Δημ.] XLVII	περὶ τὸ 353	?	719	(10? = 700 ^{στ})	11738	37 37	(> 9)	M(2)
Δημ. XLV	περὶ τὸ 349/8	1T.	717	(10?)	11619	37 14	(> 9)	Πιθανῶς ὑπελείφθη ὀλίγος χρόνος
[Δημ.] LVIII	345	—	638	(9 = 630 ^{στ})	10451	33 30	(> 8)	M(3) πρόσκλησις καὶ ἑτέρου συνηγόρου
Δημ. XLIII	περὶ τὸ 341	?	612	(9?)	10091	32 21	(8)	
» L	» » 358	μέγα ποσὸν	611	(9?)	10200	32 42	(8)	
» XXVII	364/8	15T.	607	(9?)	10113	32 25	(8)	
Ἰσαῖος III	?	Κλ. 3T.	582	(8 = 560 ^{στ})	9436	30 15	(7 ^{1/2})	
Δημ. XLIX	362	4338 ^{δε} · 20 ^{οβ}	572	(8)	9569	30 40	(7 ^{1/2})	
» XLIV	?	?	564	(8)	9520	30 31	(7 ^{1/2})	M(2)
» XXIX	περὶ τὸ 362?	Κλ. 15T.	523	(7 ^{1/2} = 525 ^{στ})	8718	27 57	(< 7)	M(4)
» XXXVI	350/49	20T.	521	(7 ^{1/2})	8661	27 46	(< 7)	Ἐξέρασις ὕδατος
» XL	περὶ τὸ 347	1T.	519	(7 ^{1/2})	8554	27 25	(< 7)	M(1) ὄριον 7 χοῶν πιθανῶς δὲν ὑπάρχει δευτερολογία
» XXXVII	345	2T.	488	(7 = 490 ^{στ})	7997	25 38	(> 6)	M(2)
Ἰσοκρ. VI	364/8	?	476	(7)	7834	25 7	(> 6)	M(2)
Δημ. XLVIII	340	ὑπὲρ τὰς 4000 ^{δε}	469	—	7817	25 3	(> 6)	
» XXXIV	327/6	2600 ^{δε}	437	—	7214	23 7	(> 5 ^{1/2})	Πρόσκλησις καὶ ἑτέρου συνηγόρου
» LVI	περὶ τὸ 323	3000 ^{δε}	431	(6 = 420 ^{στ})	7124	22 50	(~ 5 ^{1/2})	ὁμοίως
» LIV	» » 357	?	424	(6)	6936	22 14	(5 ^{1/2})	M(1) ἐπερίσσευσεν ὕδωρ
» XXXV	» » 350	3000 ^{δε}	393	—	6529	20 56	(~ 5)	
Ἰσαῖος I	?	?	359	(5 = 350 ^{στ})	5859	18 47	(4 ^{1/2})	M(3)
» VII	περὶ τὸ 353	5T	353	(5)	5819	18 39	(4 ^{1/2})	M(5)
» II	360-54	Κλ. 7000 ^{δε}	346	(5)	5660	18 8	(< 4 ^{1/2})	M(1) ?
Δημ. XXXIX	348	?	342	(5)	5823	18 40	(4 ^{1/2})	M(3)
» XXXIII	μετὰ τὸ 340	2000 ^{δε}	342	(5)	5658	18 8	(< 4 ^{1/2})	
» XXX	362/1	1T	318	—	5244	16 48	(~ 4)	
[Δημ.] XLII	περὶ τὸ 323	—	294	(4 = 280 ^{στ})	4855	15 34	(> 3 ^{1/2})	
Ἰσαῖος IX	?	?	288	(4)	4925	15 47	(> 3 ^{1/2})	M(7 + 2?)
Δημ. LII	369/8	ὑπὲρ τὰς 1040 ^{δε}	282	(4)	4664	14 57	(~ 3 ^{1/2})	M(3)
» LV	360 50	1000 ^{δε}	277	(4)	4615	14 48	(~ 3 ^{1/2})	
» XLI	360-50	ὑπὲρ τὰς 3000 ^{δε}	264	(4?)	4394	14 5	(3 ^{1/2})	M(1)
» XXXVIII	περὶ τὸ 348	3000 ^{δε}	246	—	4014	12 52	(> 3)	ἐξέρασις ὕδατος
* [Δημ.] XXVI(B)	—	—	—	—	3730	11 57	(~ 3)	
Ἰσαῖος X	μετὰ τὸ 378	4T.	225	(3 = 210 ^{στ})	3647	11 41	(~ 3)	M(1)
Δημ. XLVI(B)	349/8	1T.	211	(3)	3449	11 3	(< 3)	
» XXVIII(B)	364/8	15T.	206	(3)	3325	10 39	(> 2 ^{1/2})	
» XXXI(B)	362/1	1T.	113	—	2012	6 27	(> 1 ^{1/2})	

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων συνάγομεν τὰ ἀκόλουθα· *πρῶτον*, τινὲς τῶν ἀγορεύσεων, αἵτινες κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Keil φαίνονται ἐπιμηκέστεραι ἐτέρων, εἶνε τούναντίον βραχύτεραι αὐτῶν· *δεύτερον*, αἱ πλεῖσται τῶν ἀγορεύσεων εἶνε βραχύτεραι, τινὲς δὲ κατὰ πολὺ τοῦ νομίμου ὁρίου· *τρίτον* ἢ ἀγόρευσις τοῦ Δημοσθένους XLIX (362 π. Χρ. Χρέος 4338 δρ. 20 ὄβ.) πρὸς Τιμόθεον εἶνε ἐπιμηκέστερα τῶν 7 χοῶν, ἔχουσα πιθανὸν νόμιμον ὄριον 8 χάς, μολονότι κατὰ τὴν Ἀθ. Πολιτείαν ὁ νόμιμος χρόνος ἦτο 7 χοῶν. Ἐπίσης διὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. XL ἀγόρευσιν τοῦ αὐτοῦ (περὶ τὸ 347 τιμὴ 1 τάλ.) πρὸς Βοιωτὸν ὑπὲρ μητρώας προικός, φαίνεται ἐκ τῆς καταλήξεως αὐτῆς ὅτι δὲν ὑπῆρχε δευτερολογία, διὸ τὸ νόμιμον ὄριον, κατὰ τὴν Ἀθ. Πολ., ἔδει νὰ ᾖ 6 χοῶν, καὶ ὅμως τὸ μῆκος ἦτο μείζον τῶν $6\frac{1}{2}$ χ., τὸ δὲ ὄριον πιθανῶς 7 χοῶν· ὅθεν ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σελ. 64 ἀναπτυχθέντα, ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν λίσαν πιθανὴν ὑπόθεσιν ὅτι μεταξὺ τοῦ 360 περίπου πρὸ Χ. καὶ τοῦ 325 π. Χ. ὁ νόμιμος χρόνος διὰ τοὺς πρώτους λόγους μετεβλήθη ἴσως κατὰ τὸν λόγον $\frac{10}{9}$. Ἐπομένως τὰ μέτρα εἰς χάς τὰ παρεχόμενα διὰ τοὺς πρώτους λόγους κατὰ τὴν Ἀθ. Πολιτείαν 10, 7 καὶ 5 καὶ διὰ τὰς διαδικασίας 6, ἀνήρχοντο προηγουμένως εἰς 12, (8?) καὶ 6 καὶ διὰ τὰς διαδικασίας (7?).

Τέλος ἐκ τῆς μελέτης τῆς διαρκείας τῶν βραχέων λόγων κατὰ τοὺς προηγουμένους πίνακας ὡς καὶ τινῶν ἐκ τῶν μακρῶν συνάγεται ἡ ἐντύπωσις, ἥτις προφανῶς ἤγαγε τὸν Keil εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης περὶ ἀλλαγῆς τῆς διαρκείας τοῦ χοός, ἢ καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ μεγέθους τοῦ χοός, ὅτι ὁ χοὺς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Λυσίου διήρκει πλειότερόν χρόνον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους

τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀντέχει εἰς προσεκτικὴν ἔρευναν· ὄντως, ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων λόγων τοῦ πίνακος Α, τῶν βραχυτέρων τοῦ Λυσίου, οἱ μὲν δύο (ὁ β' καὶ ὁ δ') προφανῶς εἶχον νόμιμον ὄριον διαρκείας πολὺ μείζον τῆς τῶν διασωθεισῶν ἀγορεύσεων, ὁ δὲ πρῶτος, ἀποτελῶν δευτερολογίαν, διήρκεσεν ὀλιγώτερον τῶν $4\frac{1}{2}$ δ., δὲν ὑφίσταται δὲ δευτερολογία τοῦ Λυσίου διαρκείας τριῶν χοῶν, ἵνα συγκριθῆ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τοῦ Δημοσθένους, καθόσον ἡ δευτερολογία (XXX) τοῦ Λυσίου, κατὰ Νικομάχου, εἶχε προφανῶς ὄριον χρόνου ὑπερβαῖνον τοὺς τρεῖς χάς.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ περὶ διαμεμετρημένης ἡμέρας, φρονοῦμεν ὅτι ἐδείξαμεν ὅτι ἡ μέση διάρκεια τῆς ἐκκενώσεως ἐνὸς χοός, δηλ. ἡ μονὰς χρόνου τῶν ἀγορεύσεων ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρέμεινε ἢ αὐτὴ καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ 415 μέχρι 325 π. Χρ. χρονικὸν διάστημα, ἴση περίπου πρὸς $4\frac{1}{2}$ δ. μέσου ἡλιακοῦ χρόνου, καὶ ὅτι ὡς διαμεμετρημένη (πρότυπος ἡμέρα) ἐλαμβάνετο ἢ βραχύτερα ἡμέρα τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις λογιζομένη μεταξὺ τῆς πραγματικῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, καὶ ὑποδιηρεῖτο εἰς 11 ἴσα μέρη, ὧν καθ' ἕκαστον ἠδύνατο νὰ ἐκκενωθῆ μία κυλινδρική ἢ πρισματικὴ κλεψύδρα ὠρισμένης ἐγκαρσίας τομῆς καὶ δι' ὠρισμένης ὀπῆς ἢ δι' ὠρισμένου αὐλίσκου, περιέχουσα ἓνα ἀμφορέα ὕδατος· Ἐπίσης κατελήξαμεν εἰς τὸ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Δ^{ου} αἰῶνος μέχρι τοῦ 325 π. Χρ. ὁ ἀριθμὸς τῶν παρεχομένων χοῶν ὕδατος διὰ τοὺς πρώτους λόγους κατὰ τὰς ἰδιωτικὰς τιμητὰς δίκας ὑπεβιάσθη κατὰ τὸν λόγον 12 πρὸς 10.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ αὐγούστου 1920.

Κωνσταντῖνος Μαλτέζος.

Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας πάπυροι (ΑΕΠ 4-6)

(πίναξ 4)

[συνέχεια πρὸς ΑΕ 191317 (1-2) 191530 (3)]

ὑπὸ

Νικίτα Δ. Χαβιαρά.

Ἐπιθυμῶν διακαῶς νὰ αὐξήσω κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν συλλογὴν παπύρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας κατώρθωσα ἐκ δωρεῶν φίλων ἐν Ἀρσινόῃ (Fai-jûm) τῆς Αἰγύπτου νὰ ἀποκτήσω τοὺς ἐνταῦθα δημοσιευομένους τρεῖς, οὓς καὶ δωροῦμαι τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐταιρείᾳ, εὐχόμενος ἵνα ἄλλοι καὶ δὴ ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ὁμογενῶν εὐτυχήσωσι νὰ δωρήσωνται περισσοτέρους καὶ σπουδαιότερους πρὸς καταρτισμὸν ὅσον οἶόν τε ἀξιολογωτέρας συλλογῆς.

4

Τεμάχιον ὑψ. 0,075, πλ. 0,11 διασφῶζον ἐπτὰ στίχους ἐκ τοῦ τέλους μεθ' ἱκανῶν φθορῶν ἐκ τῶν κατὰ μῆκος πτυχώσεων προερχομένων. Πάπυρος τῆς συνήθους καλῆς ποιότητος.

Α

- [1] [_____]
- 1 -]ιτης ορας απαντησων εις
τω μικρωνος [.]ρος ας
 - 3 εντωλας εσχον οπιονωστις
αιαν μη βουληθις ερθιν προς
 - 5 μαι ακωντιας ενιγ[.]ι σε ενταυ
θα ερωσθαι σε ευχομαι
 - 7 ποπλις χρονης.

Ἀναγινώσκω οὕτως :

- [1] [_____ μέχρι τῆς]
- 1 τρ]ίτης {ὦ}ρας ἀπαντήσων εἰς
τ{ὸν} Μίκρωνος [π]ρὸς ἄς
 - 3 ἐντ{ο}λὰς ἔσχον, ὅπ[ο]ι{ω}ν {ὀ}στις
{ἐ}ὰν μὴ βουληθ{ῆ}ς ἐ{λ}θ[ε]ῖν πρὸς
 - 5 μ{ε} ἀκ{ο}ντα{ς} ἐν{έ}ν[κ]{η} σε ἐνταῦ
θα. ἐρωσθαί σε εὐχομαι
 - 7 Πόπλις Χρόνης.

B

Ὅπισω, ἤγουν ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὀψεως, ἐγγραφο τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς ὃν ἀπηυθύνετο τὸ ἔγγραφον, ἐξ οὗ διασφῶζονται μόνον τὰ ἐξῆς γράμματα, τῶν λοιπῶν εὕρισκομένων ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος μέρους.

[_____] σιτωι.

Τὸ ἔγγραφον, ἀχρονολόγητον ὄν, δύναται διὰ τὸν χαρακτήρα τῶν γραμμάτων νὰ ἀναγῆται εἰς τὸν Ε' ἢ καὶ τὸν F' μ. X. αἰῶνα. Εἶνε δὲ, ὡς πειθόμεθα ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν γραμμάτων τῆς ὑπογραφῆς πρὸς τὰ τοῦ κείμενου, ἰδιόγραφον τοῦ ὑπογράφοντος, ὅστις οὕτως ἀποδεικνύεται οὐδ' ἐπιεικῶς γινώσκων νὰ γράφῃ Ἑλληνιστί. Καλεῖ δὲ οὗτος καὶ, ὡς εἰκάζεται, οὐχὶ τὸ πρῶτον τὸν πρὸς ὃν ἀπευθύνεται τὸ ἔγγραφον, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν, ἀπειλῶν ὅτι, ἐὰν μέχρι τῆς δεῖνα ὥρας δὲν ἤρχετο, ἤθελεν ἀπαντήσει πρὸς τὸν Μίκρωνα, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἤρχετο, ἵνα οὗτος διατάξῃ τὴν διὰ τῆς βίας προσαγωγὴν αὐτοῦ. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι τὸ ἔγγραφον εἶνε κλήσις, ὃ δὲ Πόπλις Χρόνης κατώτερος ἀστυνομικὸς μᾶλλον ἢ δικαστικὸς ὑπάλληλος ἀσκῶν ἐξουσίαν τινά. Ὁ δὲ Μίκρων ἦτο ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ κράτους, ἴσως δὲ καὶ ὁ ἀνώτατος ἐν τῇ κώμῃ, ἐν ἣ συνετάχθη τὸ ἔγγραφον.

5.

Τεμάχιον ὑψ. 0,135, πλ. 0,105· πάπυρος χονδρὸς.

19 11 22

Α

- [1] [_____]
 1 της διατι[θ _____] γεωρ
 γικῶν καὶ ἀγε[ωργήτων -
 3 θυγατράσιν καὶ [_____]
 καὶ τῆς διαθή[κης _____]
 5 η[_____]
 μαρτυρῶ ταύτη τῇ δι[αθήκη—
 7 τὸ ὑποσυνηγμέν[ον _____]

Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς διαθήκην, ὡς βεβαιού-
 μεθα ἐκ τοῦ στ. 6, δι' ἧς ἐκτὸς ἄλλων ὁ διαθέ-
 των διατίθησιν εἰς τὰς θυγατέρας αὐτοῦ ἀγροῦς
 γεωργικοῦς καὶ ἀγεωργήτους ἤ, ὡς λέγομεν σήμε-
 ρον, χωράφια ἡμερα καὶ ἄγρια.

Β

Ὅπισω σφύζονται γράμματά τινα δυσανάγνω-
 στα.

6.

Τεμάχιον ὕψ. ὡς 0,055, πλ. 0,055· πάπυ-
 ρος τῆς συνήθους καλῆς ποιότητος.

- 1 _____ τ]ῶν ἀνεπιθεάστων φυλά-
 κων _____] τοῦ κρατίστου ἐπιτρόπου
 3 _____] υν ἐπιθεαστικῶς ἀπο-
 _____] μοι κομισθε[_____] ας
 5 _____ κ] αθόλου ὑπάρχει ἡμερον,
 _____] σας ἀναγκαίως [-] ἐ[...] ει.

Σύμη, 22α φεβρουαρίου 1920.

Νικήτας Δ. Χαβιαράς.

Εἰς Ἀρσινόης παπύρους (ΑΕ 1920₇₂₋₇₃)

[πίναξ 4]

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

Τῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας παπύρων
 4—6 νομίζω ἐπάναγκες τὴν ἐμὴν ἀνάγνωσιν καὶ
 ἰδίᾳ εἰς αὐτοὺς παρατηρήσεις νὰ παραθέσω. Γε-
 νικῶς παρατηρῶ, ὅτι οἱ πάπυροι οὗτοι εἶναι σπου-
 δαῖοι καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐμφάνισιν πολλῶν
 νεοελληνικῶν στοιχείων.

4.

Ἡ ἐμὴ ἀνάγνωσις ἔχει ὡδε:

Α

- [1] [_____]¹⁰⁻¹⁷ ἕως τῆς]
 1 [τρ]ίτης ὄρας ἀπάντη[σ]ῶν εἰς
 τὸ Μίκρωνος, [π]ρὸς ἄς
 3 ἐντωλὰς ἔσχον· Ὅπιονῶσις,
 αἰὰν μὴ βουληθῆς ἐρθῖν πρὸς
 5 μαι, ἄκωντας ἐνίγ[κ]ι σε ἐνταῦ-
 θα. ἐρρῶσθαί σε εὐχομα[ι].
 7 Πόπλις Χρόνης.

Β

[_____] σίτοι.

Εἰς τὸν πάπυρον τοῦτον παρατηρῶ τάδε :

Στίχ. [1]. ἕως: Ὁ Ν. Χαβιαράς συμπληροῖ
 διὰ τοῦ μέχρι· ἀλλ' ἐν παπύροις σύννητες τὸ ἕως·
 πρβ. *Witkowski Epistulae privatae Graecae*
quae in papyris aetatis Lagidarum servantur,
Lipsiae 1911, πάπ. 44₁₉, 56₃, 67₄, 44₂₁, 4₁₁,
 (ἕως παμενώθ, ἕως τῆς κς', ἕως τῆς λ', ἕως τῆς
 κε', ἧς [=ἕως] μεσορή, ἕως τοῦ νῦν).

Στίχ. 1. ὄρας=ᾠρας πρβ. *Witkowski* ἔ. ἄ. σ.
 143.

ἀπάντη[σ]ῶν (=ἀπάντησον) προτιμῶ νὰ γράψω
 καὶ οὐχὶ ἀπαντήσων. Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ν. Χα-
 βιαρά δὲν εὐρίσκω πιθανήν. Κατ' ἐμὲ ἀπάντησον=
 ἐλθέ· πρβ. ἀπαντᾶν... εἰς Κύζικον (=Ξενοφ. Ἑλλην.
 Α' 3, 13), ἀπαντᾶν εἰς σιοᾶν κ. ἄ. τοῦτο στηρί-
 ζει πῶς τὸ κατωτέρω ἐν στίχ. 4 ἐρθῖν (=ἐλθεῖν).

Στίχ. 1-2. εἰς τῷ Μίκρωνος=εἰς τὸ Μίκρωνος. ¹
τὸ Μίκρωνος: τοῦτο φαίνεται, ὅτι εἶναι ἡ κα-
τάλυμά τι, ἐν ᾧ διέμενον ὁ ἐπιστολογράφος (πρβ.
προχείρως Witkowski ἔ. ἄ. σ. 72: ἐν τῷ Πρω-
τάρχου κατα[λ]ύματ[ι]... [ἄ... εἰς δὲ] ... τὰ Πρω-
τάρχου καταλύσω), ἡ τόπος τις Μενελάου κατὰ Στέ-
φανον τὸν Βυζάντιον πόλις Αἰγύπτου ὁ Meineke
ἐν τῇ ἐκδόσει Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου λ. Μενέ-
λαος ἀναγράφει καὶ ἄλλας τοπωνυμίας ἐν γενικῇ
(Διαδόχου, Εἰληθυίας, Δητοῦς, Χαιρέου ², Ἀμί-
κου, Ἀγαθοῦ δαίμονος, Ἀργέου, Νικίου, Ἀντι-
νόου, Καλλίου, Κωβίου, Σωφάνους, Τισάρχου,
Φίλωνος, Ἀγκυρῶν, Ἀκανθῶν κ. ἄ.). Ἔτι πρβ.
τὰ βυζαντιακὰ τὰ Στουδίου, τὰ Ἀμαντίου κ. ἄ.π. ³

Μετὰ τὰ εἰρημένα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν. Χα-
βιαρᾶ (εἰς τὸν Μίκρωνος = εἰς τὸν Μίκρωνος) θεωρῶ
ἀπιθανωτάτην.

Τὸ ὄνομα Μίκρων μόνον ἄπαξ συνήντησα, πρβ.
Pape-Benseler ἐν λ. Μίκρων.

[π]ρὸς: τοῦ πρώτου γράμματος φαίνονται πολλὰ
ἴχνη, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι ὄντως
π ἔκειτο.

Στίχ. 3. ἐπιτωλᾶς = ἐπιτολάς.

οπιονωσις: τὸ ν δύναται καὶ ὡς μ νὰ ἀναγνω-
σθῇ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν. Χαβιαρᾶ δὲν δύνα-
μαι νὰ δεχθῶ.

Ἐπιθετῶ, ὅτι πιθανώτατα ὑποκρύπτεται αἰγυ-
πτικὸν κύριον ὄνομα (Ὀπιονῶσις ἢ Ὀπιουμῶσις)
πολλὰ αἰγυπτιακὰ κύρια ὀνόματα λήγουσιν εἰς
—(σ)τις πρβ. Σιοτοῆτις, Ἀλμέντις, Δακοῦτις,
Πετοῦβᾶσις, Τσονεσόντις, Ἐριεῦτις κ. ἄ. (πρβ.
Witkowski, ἔ. ἄ. Index nominum).

Στίχ. 4. αἰὰν μὴ βουληθῆς=εὰν μὴ βουληθῆς
ὁμοια σφάλματα παρὰ Witkowski ἔ. ἄ. σ. 144 κ. ἔ.

ἐρθῖν=ἐλθεῖν πρβ. τὰ νεοελληνικὰ ἤρθα(=ἤλ-
θον), νὰ ἔρθω (=ἐλθω), ἀδερφὸς κ. ἄ. π.

¹ Ἐχων τις ὑπ' ὄψει τὸν παρὰ Witkowski ἔ. ἄ. πάπυρον ἀρ.
49 (τῷ ἀνθρώπου=τοῦ ἀνθρώπου) θὰ ὑπέθετον, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα
τὸ αὐτὸ σφάλμα (τῷ Μίκρωνος = τοῦ Μίκρωνος) ἀλλ' ὁ πάπυρος
49 ἔχει γραφῆ ὑπὸ Ἀραβός.

² Στέφ. Βυζάντ.: «Χαιρέου, πόλις Αἰγυπτία, κατ' ἔλλειψιν τοῦ
πόλις».

³ Βεβαίως ὁ τόπος ὀνομάσθη ἀπὸ κτήματός τινος τοῦ Μίκρωνος
πρβ. τοῦ Μακρυγιάννη (=συνοικία νῦν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ κτήματός τοῦ
στρατηγῆ Μακρυγιάννη), τοῦ Λεβίδη (=συνοικία Ἀθηνῶν οὕτως
ἐρμηνευτέον τὸ χωρίον τῆς Ἀρκαδίας τὸ Λεβίδη—τὸ Λεβίδιον, τὸ
Χλομούτσι=τοῦ Χλομούτση κ. ἄ.π.)

Στίχ. 5. μαι ἄκωντας=με ἄκωντας.

ἄκωντας: ὁ Ν. Χαβιαρᾶς νομίζει, ὅτι τὸ ἄκων-
τας κεῖται ἀντὶ τοῦ ἄκωντα τοῦτο δὲν δέχομαι.

Νομίζω, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν ἕτερον νεοελ-
ληνικὸν στοιχεῖον ἄκωντας=ἀκουσίως πρβ. τὰ νῦν
θέλοντας, βλέποντας καὶ κάνοντας, τρώγοντας,
τρέχοντας, πηδῶντας κ.λ.π. Ὅμοιον νομίζω τὸ ἐν
παπύρῳ παρὰ Witkowski σ. 107, 17 γράφοντας
(=γράφοντες).

Ὅτι πολλὰ νομιζόμενα νεοελληνικά στοιχεῖα
εἶναι παλαιὰ κληρονομία, ἐδίδαξαν ἄλλοι τε
καὶ ἐσχάτως ὁ Buresch: Γέγοναν und anderes
Vulgärgriechisch ἐν Rhein. Mus. 46 (1891),
σ. 193 κ. ἔ.

ἐνίγ[κ]: ἴχνος τοῦ κ (τὴν κάθετον κεραίαν) σα-
φῶς διακρίνω.

Πῶς θὰ γραφῆ ἡ λέξις αὕτη; Ὁ Ν. Χαβια-
ρᾶς ἔγραψεν ἐνέγκη ἀλλ' ἡ γνώμη εἶναι τολμηρά·
ἐνταῦθα μόνον ἰωτακισμοὶ εἶναι πιθανοί. Τὸ ἐνίγκη,
ὡς νομίζω, κεῖται ἀντὶ τοῦ ἐνείγκη ἢ ἐνήγκη. Τὸ
ἐνείγκη εἶναι ἀπτικόν πρβ. IG II Add. 57 6 9
(συνενείγκη) Meyer³ σ. 385, 604, Kühner-Blass
Gr. Gr. II 559, Meisterhans⁴ σ. 183 πρβ. καὶ
Herwerden Lex. λ. ἐνειγκεῖν. Ὁ τύπος ὁμοιος
οὗτος ἐνωρὶς ἐξαφανίζεται. Τὸ ἐνήγκη, ὅπερ πιθα-
νώτερον νομίζω, ἐρμηνεύω ὡς ἐξῆς: τὸ ἐνέγκω ἐν
τοῖς ὑστέροις χρόνοις θεωρηθὲν ὡς σύνθετον
(ἐν-έγκω) ἐδέχθη ἐσωτερικῶς χρονικὴν αὐξησιν·
πρβ. τὸ ποντικὸν ἀπονεγκάζω (=ἀπὸ-ἀναγκάζω:
Βαλαβάνης, Ζῶντα μνημ. σ. 136) καὶ τὸ διαλεκτι-
κὸν νὰ κατηφέρω (κατέφερον-κατήφερα καὶ ἑκατή-
φερα-νὰ κατηφέρω) ἢ χρονικὴ αὐξησις ἐξετόπισε
τὴν συλλαβικὴν καὶ εἰσεπήδησε καὶ εἰς τὴν ὑποτα-
κτικὴν πρβ. ὁμοιον ἐν παπύρῳ παρὰ Witkowski
ἔ. ἄ. σ. 34, 8 ἀνηλῶσαι Mayser Gramm. griech.
Pap. σ. 345, Crönert Mem. Græc. Herc. 286.
Τέλος παρατηρῶ, ὅτι ὁ ἀόρ. ὑποτ. ἐνήγκη ἐν-
ταῦθα κεῖται ἀντὶ μέλλοντος ὀριστικῆς τοῦτο πάλιν
εἶναι σύνηθες ἐν τῷ βυζαντιακῷ ἐλληνισμῷ
(εὔρη σε=εὐρήσει σε) πρβ. καὶ Γ. Χατζηδάκη
MNE, Α' 598 κ. ἔ.

Στίχ. 7. Χρόνης: Τοῦτο πιθανῶς εἶναι ὑποκοριστι-
κὸς τύπος τοῦ Πολυχρόνιος πρβ. Φιλοκράτης-Κρά-
της κ. ἄ.: Πολυχρόνιος καὶ Χρόνιος εἶναι ἀρχαῖα
πρβ. Pape-Benseler.

Καὶ νῦν τὸ Χρόνης σύνηθες ὄνομα.

Ὅπισω κεῖνται τὰ γράμματα [—]σίται. Δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν [Παρα]σίται ἢ [Συσ]σίται; (πρβ. ἴσως ἐν CIG 8077, 8455, 8453).

5.

A

Στίχ. 2. ἀγε[ωργήτων]: ἀγεώρητοι ἀγροὶ εἶναι οἱ ἄλλως καλούμενοι ἀνήροισι.

B

Ὅπισω κεῖνται γράμματα δυσανάγνωστα γράφεντα ὑπὸ ἄλλης χειρός :

1 _____].
 _____].....
 3 _____]....
 _____]...κ.
 5 _____].κκ.....
 (κενὸν ἐνὸς στίχου)
 _____].....
 7 _____]....

6.

Στίχ. 3. ἀναγινώσκω: ἐπηρεαστικῶς.
 Στίχ. 7-8 ἀναγινώσκω :

_____] μ _____]
 _____] _____]

Ἀντώνιος X. Χατζής.

Κρητικαὶ ἐπιγραφαί

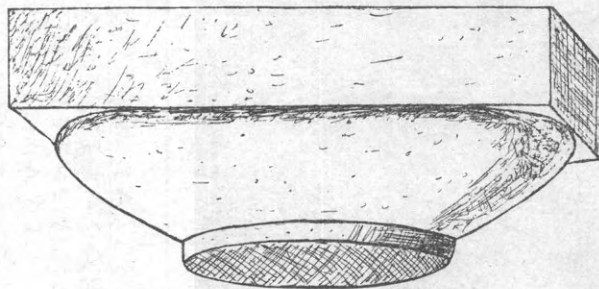
ὑπὸ

Στεφάνου Ξανθουδίδου.

I. Κουνάβων δύο ἀρχαῖκαὶ ἐπιγραφαί.

Κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου 1918 γινομένης ἐκχωματώσεως πρὸς κατασκευὴν ἀμαξιτοῦ ὁδοῦ παρὰ τὸ χωρίον Κουνάβους πρὸς τὸ μετόχιον Ζαγουριάνους ἐννέα χιλιόμετρα νοτίως τῆς Κνωσοῦ καὶ δέκα τέσσαρα ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, προσέκοψαν οἱ ἐργάται εἰς σωρὸν ξεστῶν λίθων εἰς βάθος δύο περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ κιονόκρανον δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀρχαῖκόν καὶ δύο λίθοι ἐνεπιγράφοι. Εἰδοποιηθεὶς μετέβην ἐκεῖ καὶ παρέλαβον τὰς δύο ἐπιγραφὰς καὶ τὸ κιονόκρανον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Μετὰ τινα χρόνον ἔσκαψα καὶ τάφρον μακρὰν καὶ πλατεῖαν μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, ἵνα μὴ ἡ μελετωμένη σκιρόστρωσις τῆς ὁδοῦ καλύψῃ τυχόν εὐρισκόμενα ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα. Κατὰ τὴν δοκιμὴν ταύτην εὗρον τοιχία τινὰ οὐχὶ σημαντικὰ ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ καὶ κυκλικὴν βᾶσιν λιθίνην κίονος ὕψους 0,20 καὶ διαμέτρου 0,38, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκάλυψα ἐκ νέου, ἐπιφυλαχθεὶς νὰ ἐνεργήσω εἰς δοθησομένην εὐκαι-

ρίαν δοκιμαστικὴν σκαφὴν εἰς τὸν ὑπερκείμενον πρὸς νότον ἀγρὸν, ὅπου ἴσως καλύπτονται καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ δωρικοῦ ναοῦ. Διότι ἐκ τοῦ εὐρεθέντος κιονόκρανου (εἰκ. 1) καὶ ἐκ τῶν ξεστῶν

ἕψ. 0 26, ἄνω πλ. καὶ πᾶχ. 0 56, κάτω διάμ. 0 30.

1 (χειρόγραφον εἶκασμα): Κουνάβων κιονόκρανον.

λίθων καὶ τῶν δύο ἐνεπιγράφων λίθων πείθομαι ὅτι ὑπῆρχε κατὰ χώραν ναὸς δωρικός τοῦ ἐβδόμου π. Χ. αἰῶνος, οὗ οἱ τοῖχοι ἔφερον ἐγκεχαραγμένους κατὰ τὴν γνωστὴν κρητικὴν συνθητικὴν νόμους τῆς πόλεως, τὰ δ' εὐρεθέντα νῦν εἶνε τὰ τελευταῖα ὀλίγα λείψανα τοῦ ναοῦ τούτου.

Ἡ πόλις, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ναός, θὰ ἴδωμεν ἀμέ-

σως ὅτι ἦτο ἡ Ἐλτιναία. Ὅτι πόλις ἐλληνικῶν χρόνων ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐξηκριβώσα ἐπιτοπίως μετὰ βεβαιότητος· διότι καὶ ὄστρακα ἐλληνικῶν μελαμβραφῶν ἀγγείων εὐρίσκονται κατεσπαρμένα εἰς τοὺς πέριξ τοῦ μετοχίου Ζαγουριάνους ἀγρούς, καὶ οἱ χωρικοὶ μοι ἐμαρτύρησαν ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας πρὸ δεκάδων ἐτῶν ἐξήγον μεγάλους ξεστοὺς πωρίνους λίθους (πελέκια, ὡς λέγονται ἐν Κρήτῃ) ἀνευ ἀσβέστου ἐκτισμένους. Καὶ ἡ θέσις δὲ καλεῖται Ἐλληνικά, ὡς συνειθίζουσιν οἱ ἐπιχώριοι νὰ καλῶσι τὰ ἐρείπια ἀρχαίων συνοικισμῶν καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῶν ἀγρούς Ἐλληνικά χωράφια.

Α

Μεγάλη καὶ παχεῖα πλάξ κογχυλιάτου λίθου τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια προσαρμοζόμενα (εἰκ. 2) εἶνε ἐλλιπής κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον καὶ ἔχει σημαντικὴν βλάβην τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας μάλιστα εἰς τὸ κάτω μέρος. Τὸ σφζόμενον ὀλικὸν μῆκος εἶνε μέτρα 2,40, ὕψος 0,46 καὶ πᾶχος 0,21. Ἄνω ἔχει ἀναθύρωσιν ὕψ. 0,09. Τὸ ὕψος τῶν γραμμᾶτων εἶνε περὶ τὰ 2 ἑκατ.

Ἡ ἐπιγραφή εἶνε λίαν ἐλλιπής, διότι πλὴν τῶν ἐφθαρμένων ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τῆς ἐπιφανείας καὶ ἠφρανισμένων γραμμᾶτων εἶχε καὶ συνέχειαν καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μὴ σωθεῖσαν.

Ἡ γραφή ἀρχαϊκὴ κρητικὴ βουστροφηδὸν γεγραμμένη ἔχει γράμματα κανονικὰ μὲν καὶ βαθέως κεχαραγμένα καὶ ὀπωσοῦν καλλιγράφα εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς, κατωτέρω ὅμως καὶ μάλιστα εἰς τὰς τρεῖς τελευταίας σειρὰς εἶνε μεγαλύτερα ἀλλ' ἀβαθέστερα καὶ ἀραιότερα καὶ μᾶλλον ἀκανόνιστα.

Ἡ ἐπιγραφή σφίζει ἔνδεκα γραμμὰς, μίαν εἰς τὸ περιθώριον ἄνω μὲ διεύθυνσιν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, δέκα δὲ βουστροφηδὸν εἰς τὸ κύριον σῶμα, τῆς πρώτης πάλιν γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ δεξιῶν, ὃ σημαίνει, ὅτι ἡ γραμμὴ τοῦ περιθωρίου ἀνήκεν εἰς ἄλλο τμῆμα ἢ παράγραφον τοῦ νόμου.

Σημεῖον στίξεως ἔχει ἡ ἐπιγραφή γραμμὴν κάθετον |, ὅπως δηλ. καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Πυθίου τῆς Γόρτυνος ¹. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει τεθῆ

¹ Dom. Comparetti, Le Leggi di Gortyna, Milano 1893 ἀπὸ σελ. 17 καὶ ἐξῆς.

ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ οὐχὶ* κατὰ λογικὸν τινα κανόνα, ἀλλὰ σχεδὸν τυχαίως καὶ ἐνίοτε μάλιστα μεταξὺ λέξεων ἢ μορίων, τὰ ὁποῖα στενῶς συνδέονται πρὸς ἄλληλα. Εἰς ἐπτὰ τοιαῦτα σημεῖα παρετήρησα ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, ἐν ᾧ εἰς οὐδὲν γράμμα παρετηρήθη τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα· μόνον ἄρα εἰς τὰς διαιρετικὰς ταύτας γραμμὰς εἶχον θέσει τὸ χρῶμα οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἄλλα γράμματα.

Βλέπομεν ἐν πρώτοις ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν ἦσαν τεταγμέναι κατὰ στήλας, ὅπως εἰς τὴν Μεγ. Ἐπιγραφήν Γόρτυνος καὶ τὰς παρ' αὐτὴν, ἀλλ' ἐν μακρᾷ συνεχείᾳ ὅπως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, μολοντί καλύπτει τόσον μέγαν λίθον, εἶναι ἐλλιπής ἐκατέρωθεν, καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κέρδος διὰ τὴν νομοθεσίαν τῆς πόλεως μικρότερον.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι προφανῶς τεμάχιον νόμου περὶ αἰκιῶν, αἱ δὲ ἀναφερόμεναι ποιναὶ εἶναι ἅπαξ μὲν δέκα δραχμῶν, κατὰ τὰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις μόνον πέντε.

Ἡ πρώτη γραμμὴ ἢ ἐν τῷ περιθωρίῳ εἶναι ἐκ τοῦ τέλους παραγράφου πάλιν περὶ αἰκιῶν, καὶ λέγεται ἐν αὐτῇ ὅτι, ἂν ἔνεκα πληγῆς αἰμορραγῆσῃ ἢ ρις (ρῳώσει) ἢ ζημία εἶνε πέντε δραχμῶν, ἂν ὅμως ρυῆ αἷμα (πολύ, ἐξ οὗ καὶ κίνδυνος σοβαρώτερος) ἢ ζημία θὰ ἦτο βεβαίως μεγαλύτερα.

Εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν ἄλλης παραγράφου τοῦ περὶ αἰκιῶν νόμου παρὰ τοῖς Ἐλτινιεῦσι· τὸ σφζόμενον μέρος λέγει ὅτι ὁ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων (ὅς κ' ἄρχει μάκας) θὰ καταβάλη δέκα δραχμὰς.

Εἰς τὴν τρίτην γραμμὴν ὠρίζετο, ὡς φαίνεται, τὸ χρονικὸν ὄριον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ καταβληθῆ ἢ ζημία καὶ ἢ τιμωρία τοῦ κόσμου, ἂν δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς εἰσπράξεως τοῦ ἀναλογοῦντος εἰς τὴν πόλιν μέρους, διότι φαίνεται ὅτι τῆς ζημίας τῶν δέκα δραχμῶν τὸ ἕτερον μέρος (τὸ ἡμισυ) κατεβάλλετο εἰς τὸ δημόσιον, ὃ δὲ κόσμος ὤφειλε νὰ τὸ εἰσπράξῃ, ἄλλως ἐθεωρεῖτο αὐτὸς ὑπεύθυνος· τὸ ἄρχειν χειρῶν ἀδίκων θὰ ἦτο ἀδίκημα γινόμενον οὐχὶ μόνον κατὰ τοῦ παθόντος ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν τετάρτην γραμμὴν λέγεται ὅτι ὁ παῖσας ἀμυνόμενος δὲν ἦτο ἔνοχος (ἄνατον ἦμεν).

Εἰς τὴν πέμπτην ἔχομεν τὸ τέλος φράσεως, ἐν ἣ σφύζεται ὅτι ὁ τρώσας θὰ καταβάλη τὴν τιμὴν τῶν τρωθέντων, καὶ ὅτι πατὴρ παίσας τὸν ἴδιον παῖδα (πηΐσκον) δὲν ἐτιμωρεῖτο.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἕκτην ἀναγράφονται οἱ τόποι, ἐν οἷς διεπράχθη τὸ ἀδίκημα κατὰ τοῦ νεανίσκου, ἤτοι τὸ ἀνδρεῖον, ἡ ἀγέλα, ἡ συμβολήτρα, ὁ χορός.

Ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρόκειται ἴσως περὶ ἀδελφοῦ παίσαντος τὸν πηΐσκον, καὶ ὁ νομοθέτης παραπέμπει εἰς ἄλλην σχετικὴν διάταξιν τοῦ νόμου. Ἴσως ἡ ποινὴ τοῦ ἀδελφοῦ θὰ ἦτο μικροτέρα.

Εἰς τὴν ὀγδόην ὀρίζεται ὅτι οἱ κόσμοι κρίνουσιν ὁμύοντες.

Εἰς τὰς δύο ἀκολούθους (9, 10) δὲν σφύζονται ἕνεκα φθορᾶς τοῦ λίθου παρὰ μόνον αἱ ἐπιβαλλόμεναι ζημίαι τῶν πέντε δραχμῶν.

Εἰς τὴν τελευταίαν (11) ἀναγράφεται πάλιν ζημία πέντε δραχμῶν, καὶ ὀρίζεται ὅτι ὁ παθὼν ὀρίζεται ὅτι ἐπλήγη (;) ἂν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὁμόσει εἶναι ἀκριβής.

Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ παλαιογραφικῆς ἡ ἐπιγραφή εἶνε σημαντικωτάτη.

Ἐν πρώτοις ἀκριβοῦται ἡ ἀληθὴς θέσις τῆς πόλεως Ἐλτυναίας (ἢ Ἐλτύνης), ἧς μόνον τὸ ἐθνικὸν ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε ἐκ δύο ἄλλων πολὺ νεωτέρων ἐπιγραφῶν. Ἀναγράφονται δηλ. Ἐλτυναιεῖς εἰς τὴν γνωστὴν συνθήκην τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Εὐμένους II καὶ τριάκοντα κρητικῶν πόλεων κατὰ τὸ θέρος τοῦ 183 π. X. τὴν εὐρεθεῖσαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Πυθίου.¹ Τὸ ὄνομα ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν ἄλλων κρητικῶν πόλεων οὕτως: «Χερσονάσιοι, Ἀπολλωνιάται, Ἐλύριοι, Ὑριακίνοιοι, Ἐλτυναιεῖς, Ἀνωπολίται, Ἡραδῆνιοι, Ἰστρώνοιοι, Ταρραῖοι κλπ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα κεῖται μεταξὺ πόλεων τῆς δυτικῆς Κρήτης, ὑπέθεσαν ὅτι θὰ ἔκειτο εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην², ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν, διότι εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφήν βλέπομεν ὅτι οἱ Ἰστρώνοιοι, ὧν ἡ πόλις εἶνε ἐξηκριβωμένον, ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν

ἀνατολικὴν Κρήτην παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καλὸ χωριὸν Μεραμπέλλου σφύζουσα μάλιστα καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ὁ Ἰστρώνας, ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν Ἡραδῆνιων (σήμερον χωρίον Ἀράδαινα εἰς τὰ Σφακιά) καὶ τῶν Ταρραίων (ἐπίσης εἰς τὰ Σφακιά). Βλέπομεν δὲ ἄλλως ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν τριάκοντα πόλεων δὲν εἶνε κατὰ γεωγραφικὴν τάξιν ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ λόγον σπουδαιότητος, καὶ ἴσως καὶ κατὰ χρόνον προσχωρήσεως ἐκάστης πόλεως εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Εὐμένους.

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφή, ἐν ἣ ἀναγράφονται Ἐλτύνοιοι εὐρέθη ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ³ οὕτως, Μιλάτιοι, Ἀπταραῖοι, Ἐλτύνοιοι, Κεραῖται, Ἀλλαριῶται, Πολυρρήνιοι, Φαλασάριοι, Ἀρσινόεις. Εἶνε τοῦτο ψήφισμα χαλκευθὲν περὶ τὸ 200 π. X. ὑπὸ τῶν Μαγνητῶν, δι' οὗ ἤθελον νὰ δείξωσι τὴν ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Κρήτης ἰδρυσιν τῆς πόλεως των καὶ τὴν κρητικὴν των καταγωγὴν.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς βεβαιούμεθα νῦν ὅτι ἡ πόλις Ἐλτυναία ὑφίστατο κατὰ τὸν ἔβδομον ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος π. X. αὐτόνομος καὶ ἐλευτέρα, ὥστε καὶ ἰδίαν νομοθεσίαν νὰ ἔχη, ὡς αἱ λοιπαὶ σημαντικαὶ τῆς νήσου πόλεις (Γόρτυς, Κνωσὸς, Ἀξὸς, Ἐλευθέρινα), καὶ τὸ πρᾶγμα εἶνε ἄξιον σημειώσεως, ἀφ' οὗ τόσον πλησίον εὐρίσκετο ἡ ἐπισημοτάτη καὶ ἰσχυρὰ πόλις Κνωσός. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε πιθανώτατον ὅτι ἐνωρὶς ὑπήχθη καὶ συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Κνωσοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ νόμισμα ἄξιον λόγου τῆς Ἐλτυναίας εὐρέθη⁴, οὐδὲ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα αὐτῆς κατόπιν μέχρι τοῦ δευτέρου π. X. αἰῶνος, ὅτε ἴσως ἐν ταῖς μεγάλαις πολιτικαῖς ἀνωμαλίαις καὶ ἀνατροπαῖς θὰ ἀνέλτησεν αὐτοτέλειάν τινα, ὥστε νὰ ἀναγράφεται κατὰ τὸ 183 π. X. εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Εὐμένους ὡς μία τῶν συμμαχίδων πόλεων.

³ Kern, Die Inschriften von Magnesia 1900 No 20 καὶ Blass, Kret. Inschriften Göttingen 1904 N. 5152 (Εἰς τὴν Sammlung der griech. Dialekt-Inschriften τοῦ Collitz III Band, 2 Hälfte, 3 Heft.)

⁴ Ὁ κ. Σβορώνος (ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 147) ἀποδίδει εἰς τὴν πόλιν μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα φέρον τὰ γράμματα ΕΛ, ἀλλὰ πιθανῶς, ἀφ' οὗ μάλιστα, ὡς ἔμαθον τελευταῖον, ἀρκετὰ τοιαῦτα κατέγει ἔμπορος τις ἐν Ρεθύμνῃ ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἐλευθέριαν.

¹ Halbherr, Relazione sugli scavi del Tempio d'Apollo Pythio in Gortyna ἐν Museo Italiano II, σελ 181 ἐξ.

² Svoronos, Numismatique de la Crète, Macon 1890, σελ. 144.

Διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς γενικῶς παρατηροῦμεν πόσον πρέπει νὰ υποθέσωμεν διεξοδικήν τὴν νομοθεσίαν τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ διὰ τὰς μικρὰς καὶ ἀσημάντους αἰκίας τὰς ζημιουμένας διὰ ποινῆς πέντε δραχμῶν ἐλαμβάνετο τόσον λεπτολόγος πρόνοια. Ἄν ὁ νομοθέτης, ὡς εἶναι φυσικόν, προὔνοιε ἀναλόγως διὰ τὰ λοιπὰ ἄπειρα κεφάλαια τοῦ ποινικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαίου, ἢ νομοθεσία τῆς πόλεως θὰ ἦτο κολοσσιαία διὰ τόσον μεμακρυσμένην ἐποχὴν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ σημασία τῆς πόλεως οὐχὶ μικρὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἄξιον σημειώσεως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι νομισματικὴ μονὰς εἶνε ἡ δραχμὴ (δαρκνὰ), καὶ οὐχὶ οἱ στατήρες, ὅπως εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν τῆς Γόρτυνος κλπ. Ὁ καθ. Comptoni (ἔ. ἄ. σ. 365) ἐξηγεῖ ὅμοιον φαινόμενον εἰς ἐπιγραφὴν Κνωσοῦ ὑποθέτων ὅτι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς ἦτο ἐν χρήσει οὐχὶ τὸ Αἰγυπτιακὸν σύστημα τοῦ στατήρος, ἀλλ' ἄλλο ἔχον βᾶσιν τὴν δραχμὴν. Ἡ λύσις τοῦ ἀπορήματος ἀφίεται εἰς τοὺς εἰδικοὺς νομισματικούς. Ἐν πρᾶγμα μόνον σημειῶ, ὅτι, ὡς θὰ λεχθῆ καὶ κατωτέρω εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν γλωσσικῶν καὶ παλαιογραφικῶν στοιχείων τῆς ἐπιγραφῆς, ἢ ἐπιγραφῆ αὕτη φαίνεται παλαιότερα τῆς Μεγ. Ἐπιγραφῆς.

Ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἡ ἐπιγραφὴ Κουνάβων παρουσιάζει πολλὰ τὰ ἀξιοσημείωτα, διότι καὶ λέξεις τὸ πρῶτον νῦν εὐρισκομένας ἔχει, καὶ τύπους λέξεων οὐχὶ καθαρῶς δωρικούς. Σημειοῦμεν κατωτέρω τὰ σημαντικώτερα τῶν γλωσσικῶν τούτων φαινομένων κατὰ στίχον, ὡς καὶ τὰς γενομένας οὐχὶ ἀσφαλεῖς πάντοτε ἡμετέρας συμπληρώσεις.

Στίχ. 1. Σημειοῦμεν τὸν μέλλοντα ρωώσει (ἢ ὑποτακτ. ρωώση), ἢ ῥίς ρωώσει=ἀνοίξει, ρυῆ. Εἶνε γνωστὸν τὸ ὁμηρικὸν ῥώομαι ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ κινεῖσθαι σφοδρῶς καὶ ταχέως, πρὸς ἢν συγγενῆς εἶναι ἢ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς σημασία.

Δις ἀπαντᾶ εἰς τὸν αὐτὸν στίχον ὁ τύπος κῆ ἀντὶ τοῦ καὶ εἶναι τύπος προδωρικὸς τῆς μεσαιᾶς Ἑλληνικῆς (Θεσσαλίας, Ἀρκαδίας, Ἄργους, Βοιωτίας, Κύπρου), ὅπως ἀντὶ τοῦ ὑποθετικοῦ αἰ

εῦρηται κατωτέρω τὸ ἦ (καὶ ἐν τῇ Μ. Ἐπιγραφῇ), καὶ τὸ κατωτέρω πηῖσκος ἀντὶ παῖσκος.

στ. 2 Ἐλτινιοῦσι. Ἡ ἐναλλαγὴ τῆς διφθόγγου εἰς οὐ εῦρηται καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐποχὴν ἐν Κρήτῃ, ὡς μᾶς διδάσκει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου «*ψουδία*, ψευδῆ, Κρητες», καὶ παραδείγματα ἐξ ἄλλων κρητικῶν ἐπιγραφῶν π.χ. ἐξ ἀρχαϊκῶν ἐπιγραφῶν Ἀξοῦ *ἱεροῦσι*, *τιουφέσθω*, *οὐεργέιανς*, *λοφκόν* (=λευκόν). Καὶ ταῦτα μὲν ἀμφιβάλλονται ὑπ' ἄλλων, ἀλλ' εἰς νεωτέρας Κρητ. ἐπιγραφὰς εὐρίσκεται συχνότερον καὶ βέβαιον τὸ φαινόμενον π.χ. *πούσας* (=πεύσας), *στρατουόμενοι*, *ἐλούθερον*, *Κλουμενίδας* κλπ. ¹

στ. 4 ἀνατον ἡμεν. Τὸ ἀνατος εῦρηται ἀκριβῶς εἰς τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει τὸ τόσον συχρὸν εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν ἀπατος (ἄπατον ἡμεν) ἦτοι ὁ μὴ ὑποκείμενος εἰς ἄτην, ἀζήμιος. Τὸ ἐπίρρημα ἀνάτως (ἀνάτως συλῆν) εῦρηται εἰς συνθήκην μεταξὺ Οἰανθείας καὶ Χαλείου ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος. ²

στ. 5 πηῖσκος. Ἡ παραδοξότερα τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς εὐρισκομένη δις κατ' αἰτιατικὴν εἰς στ. 5 καὶ 7. Εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ πῆς, πῆς (=παῖς) καὶ δηλοῖ τὸν νεανίσκον. Ὁ τύπος πῆς εῦρηται εἰς τὴν Αἰολικὴν καὶ Βοιωτικὴν διάλεκτον π.χ. εἰς ἀπόσπασμα Κορίννης ³

τὴν δ' ἴαν Μή[us] ἀγαθὸς
πῆς Ἐρμᾶς.

στ. 6. Ἡ συμπλήρωσις ἦν ἀγέλαι ἔχει ἀρκετὴν πιθανότητα.

στ. 6. *συμβ[β]ολήτραι*. Τῆς λέξεως μόνον τὸ β εἶναι ἠφανισμένον ἐκ φθορᾶς τοῦ λίθου, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι οὐδὲν ἄλλο γράμμα δύναται νὰ τεθῆ. Τί ὅμως εἶναι ἡ πρωτοφανῆς λέξις *συμβολήτραι*; Πιστεύω ὅτι θὰ εἶναι τὸ μέρος ἔνθα πρὸς γύμνασιν συμβάλλουσιν ἀλλήλοις οἱ νέοι τῆς ἀγέλας, οἱ ἀγελάστοι, ὡς ἐλέγοντο· θὰ ἦτο εἶδος παλαιστρας

¹ Πρβλ. Brause, Lautlehre der kret. Dialekte, Halle 1909 σελ. 15-17 καὶ Kieckers Die Localen Verschiedenheiten im Dialekte Kretas, Marburg 1908 σ. 20, καὶ A. Thumb, Handbuch der griech. Dialekte, σελ. 181.

² Roberts, Introduction to Gr. Epigraphy, σελ. 238-239.

³ Ernst Diehl, Supplementum lyricum Bonn, 1910 σελ. 19 καὶ 22 καὶ I. M. Edmonds, the New Fragments of Alcaeus, Sappho and Corinna, Cambridge 1909 καὶ Μεγάροδου, Ἱστορία Ἑλλην. λογοτεχνίας, Ἀθήναι 1916 σελ. 116 σημ. 1.

ἡ γυμνασίου· ὀλιγώτερον πιθανὸν θεωρῶ ὅτι θὰ ἐλέγετο οὕτως ὁ τόπος ἔνθα ἤσκούντο οἱ νέοι εἰς τὴν τοξικὴν. Ἡ κατάληξις -τρα δηλοῖ τὸν τόπον, ὅπου τελεῖται ἡ πρᾶξις ἢ δηλουμένη ὑπὸ τοῦ ρήματος ὅπως εἰς τὰ παλαιότερα, ὀρχήστρα, κονίστρα, κυλίστρα κ. τ. ὅ. καὶ τὰ παράλληλα δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀντρήσιον, ἀγέλα, χορὸς ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ταύτην.

στ. 7. ἀδελπιός. Ἡ συμπλήρωσις σφόδρα ἀμφίβολος, ἀφ' οὗ ἐκτὸς τοῦ Ε (τὸ ὁποῖον δυνατὸν νὰ ἦτο καὶ Θ) ἀμυδρότατα ἄλλα ἴχνη ὑπάρχουσιν ἐν τῷ λίθῳ. Ἐπίσης καὶ τὸ F ὄν εἶπον εἰς τὸ μέσον τοῦ στίχου μόνον exempli causa ἐγράφη ὑφ' ἡμῶν, μόνον δὲ τῶν τριῶν πρώτων γραμμάτων φαίνονται ἀμυδρὰ λείψανα.

στ. 9. ὄ[πε ν[ίν. Καὶ ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι βεβαία.

στ. 11. ὀμοσει. Ἡ συμπλήρωσις φαίνεται πιθανή, μολονότι ἐλάχιστα ἴχνη τῆς λέξεως ὑποφαίνονται.

Αἱ ἀνωτέρω γλωσσικαὶ παρατηρήσεις μαρτυροῦσιν ὅτι πλὴν τῶν καθαρῶς δωρικῶν στοιχείων τῆς διαλέκτου τῶν Κρητῶν περιέχει ἢ ἐπιγραφῇ καὶ στοιχεῖά τινα προγενεστέρας γλώσσης συγγενεθέντα μετὰ τῶν δωρικῶν κατὰ τὸν ἐκδωρισμὸν τῆς νήσου. Τὰ ἀρχαιότερα ταῦτα στοιχεῖα, ὡς παρετήρησαν ἤδη ἄλλοι¹, ὀφείλονται εἰς μὴ δωρικὰ φύλα τῆς μέσης Ἑλλάδος, τὰ ὅποια εἶχον προηγηθῆ τῶν Δωριέων εἰς τὴν εἰς Κρήτην ἀθροδον. Καὶ παλαιογραφικῶς δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, φθάνομεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ἀφ' οὗ εὐρίσκονται γράμματα τύπου παλαιότερου καὶ πλησιεστέρου πρὸς τὸν Φοινικικὸν ἀλφάβητον.

B

Πλίνθος παχεῖα κογχυλιάτου λίθου (εἰκ. 3) εὐρεθεῖσα μετὰ τῆς προηγουμένης καὶ τοῦ δωρικοῦ κionoκράνου. Ἔχει διαστάσεις 60×55×30. Ἡ ἐνεπίγραφος ἐπιφάνεια ἔχει μῆκος 0,60 καὶ ὕψος 0,30. Ὁ λίθος ἐχρησίμευε πιθανῶς ὡς βᾶθρον ἀναθήματος, διότι εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν φέρει τὸρ-

¹ Kieskers, Die lokalen Verschiedenheiten im Dialekte Kretas, Marburg σελ. 1908 90-94.

Λ Α Ρ Ο Ν Α Μ Α Κ Μ
Σ Θ Τ Ο Ι Ο Τ Ζ Ξ Η Δ Ι Ν
Ο Ν Α Κ Ο Μ Κ Α Κ Ο Ρ Ρ Ο

3: Κουνάβων ἀνάθεσις.

(αἱ εἰκόνες 3-6 ἐγένοντο ἐκ χειρογράφων εἰκασμάτων.)

μὸν τετράγωνον καὶ κοίλωμα ἀβαθές, ἵνα τοποθετῆται τὸ ἀνάθημα.

Ἡ ἐπιγραφὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων γραμμῶν, ὧν ἡ πρώτη ἠφανίσθη ἐκ φθορᾶς τοῦ λίθου· αἱ ἀκόλουθοι τρεῖς γραμμαὶ διατηροῦσι πάντα τὰ γράμματα πλὴν τοῦ πρώτου τῆς πρώτης γραμμῆς. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 4-4½ ἐκατ.

Εἶναι γεγραμμένη βουστροφηδὸν καὶ ἔχει οὕτως

.....γαρον ἄμα κσὺ Ζανεῖ τολότριον ἄκος κακόρρο

Ἴσως τὸ ἀνάθημα ἀνετέθη, διότι ὁ δεῖνα (θεὸς ἢ ἰατρός) τῇ βοηθείᾳ τοῦ Διὸς ἰάσατο ὀλέθριόν τι δυσῶδες νόσημα.

Ἡ πρώτη ἐλλιπὴς λέξις γαρον θὰ εἶναι τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰατροῦ(;). Ὁ τύπος Ζανεῖ ἢ Ζανεῖ εἶναι ἢ δοτικὴ τοῦ Ζάν, ὅπως ὁ ἄλλος τύπος Διεῖ.

τολότριον. Πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἀλλότριον, ἀλλὰ τὸ ὀλέθριον, γενόμενον ἐκ τῆς ρίζης ὀλο- (ἐξ ἧς καὶ τὸ ὀλοὸς κλπ.).

ἄκος εἶναι τὸ ἄχος ἐπὶ σωματικοῦ παθήματος, τὸ νόσημα.

κακόρρο. Δὲν πιστεύω ἢ λέξις νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν Κυπριακὴν γλῶσσαν τοῦ Ἡσυχίου «κακόρας κατακόφας παρ' Εὐκλῆ»², καὶ διὰ τὸ διττὸν ρ καὶ διὰ τὸν τύπον κακόρρο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ εἶναι μετοχὴ ὅπως τὸ κακόρας. Μόνον ἄρα ὡς ἐπίθετον τοῦ ἄκος ἦτοι ἄκος κακόρρο=νόσος κακόρρους, δυσῶδης δύναται, ὡς φρονῶ, νὰ ληφθῆ.

Πολλαὶ ἀμφιβολίαι μοι μένουσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς μικρᾶς ἐπιγραφῆς.

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὅσα σφύζονται ἔχουσι τὸ αὐτὸ σχῆμα πρὸς τὰ τῆς προη-

² A. Thumb, Griech. Dialekt. σελ. 246.

³ Ἴδὲ περὶ τούτου Herwerden, Lexicon ἐν τῇ λέξει.

γουμένης καὶ χρονολογικῶς δὲν θὰ ἀφίστανται πολὺ ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐκ τῶν δύο ἐπιγραφῶν τῶν Κουνάβων δύναται νὰ καταρτισθῇ ὁ ἀλφάβητος τῆς Ἐλτιναίας κατὰ τὸν ἕκτον περίπτου π. Χ. αἰῶνα οὕτως (εἰκ. 4).

Α, . Λ, Δ, Ε, F, Ι, Β, Ο (ϛ ⊕), Ϛ(ϛ), Κ, L, Μ, Ν, Ο (⊙), Ϙ, Ρ, Μ, Τ, V.

4: Ἐλτιναίας ἀλφάβητος ἐξ εἰκοσι γραμμάτων.

Τὸ δ ἔχει μὲν τὸ σύνηθες σχῆμα, ἀλλ' ἐνίοτε ἢ κάτω ἐριζόντιος γραμμῆ ἢ ἀβαθῶς ἐχαράχθη ἢ καὶ παρελείφθη ὅλως καὶ ἐνιαχοῦ φαίνεται Λ.

Τὸ δίγαμμα εὐρίσκεται εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτιναίας κατὰ τὸν συνήθη τύπον.

Τὸ ζ εὐρήται εἰς τὴν μικρὰν ἐπιγραφὴν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν ᾧ τὸ γράμμα τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸν ἀρχαιώτερον ἀλφάβητον τοῦ Πυθίου (καὶ εἰς τοὺς τῆς Λύττου, Ὁαξοῦ καὶ Ἐλευθέρας)¹ κατηργήθη εἰς τὸν ἀλφάβητον τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς ἀντικατασταθὲν ὑπὸ τοῦ ἀπλοῦ ἢ καὶ διπλοῦ δ.

Τὸ η εἶναι φωνῆεν (καὶ οὐχὶ τὸ δασύ) καὶ εἶναι πάντοτε κλειστὸν Θ, ὅπως δηλ. εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου, ἐν ᾧ εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν καὶ τὰς παραλλήλους ἢ δὲν ὑπάρχει διόλου ἀντικατασταθὲν ὑπὸ τοῦ Ε, ἢ ὅπου ὑπάρχει, ἔχει τὸ ἀνοικτὸν σχῆμα Η. Καὶ εἰς ἐπιγραφὴν Λύττου καὶ εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἀξοῦ εἶναι ἐπίσης κλειστὸν².

Τὸ θ μένει ἀμφίβολον ἂν εἶναι εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτιναίας Ο ἢ ⊕, διότι εἰς τὴν πέμπτην γραμμὴν (τρωθέντων) καὶ εἰς τὴν δεκάτην (θωάν), ὅπου ὑπῆρχε, δὲν διακρίνεται καλῶς ἕνεκα φθορᾶς τοῦ λίθου. Εἰς ἐπιγραφὴν Ἀξοῦ (Comparetti ἀριθ. 191) εὐρίσκεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ Ο ἔχον δύναμιν καὶ ο καὶ θ, ἐν ᾧ εἰς ἐπιγραφὰς Ἐλευθέρας τὸ μὲν ⊙ εἶναι ο, τὸ δὲ Ο εἶναι θ.

Τὸ ι συνήθως μὲν ἔχει τὸ γωνιῶδες σχῆμα Ϛ, ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ τὸ ὀφιοειδὲς S

Τὸ λ εἶναι εἰς τὸν ἀλφάβητον Ἐλτιναίας L ἔχον δηλ. τὴν ἡμικεραίαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Μόνον εἰς Ἐτεοκρητικὴν Πραισοῦ εὐρίσκεται ἅπαξ ἔχον τὸ σχῆμα αὐτὸ (Compar. ἀριθ. 208 σελ.

¹ Τοὺς ἀλφάβητους τῶν Κρητικῶν πόλεων εὐρίσκει τις παρὰ D. Comparetti *Le Leggi di Gortyna*, Milano 1893 ἀπὸ σελ. 332 ἐξῆς.

² Αὐτόθι σελ. 388.

Τὸ Β ὑπῆρχε βεβαίως εἰς τὸν ἀλφάβητον, ἀλλὰ κατὰ τύχην δὲν ἐσώθη. Σχεδὸν βέβαιον θεωρῶ, ὡς εἶπον, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν λέξιν συμβολήτρα τοῦ ἕκτου στίχου τῆς Α'. ἐπιγραφῆς.

Τὸ γ ἔχει σχῆμα Λ, ἐν ᾧ εἰς τὰ ἄλλα ἀρχαῖα Κρητικὰ ἀλφάβητα εἶναι Λ.

451). Εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ Φοινικικοῦ Lamed, εὐρίσκεται δὲ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀλφάβητους Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Χαλκιδικῆς καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας³.

Τὸ Ο συνήθως μὲν ἔχει τὴν στιγμῆν ἢ τὸν κυκλίσκον εἰς τὸ μέσον ⊙ ἐνιαχοῦ ὅμως εἴτε ἕνεκα φθορᾶς ἢ καὶ διότι δὲν ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος ἢ στιγμῆ, εὐρήται μόνον Ο.

Τὸ Ϙ ἄλλοτε μὲν ἔχει ἀποστρογγυλομένην τὴν κεφαλὴν Ρ, ἄλλοτε δὲ τριγωνικὴν Ρ.

Καὶ παλαιογραφικῶς ἄρα, ὅπως καὶ γλωσσικῶς, αἱ ἐπιγραφαὶ Κουνάβων παρουσιάζουσι σημεῖα ἀρχαῖσμοῦ προγενεστέρου τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς, διότι τινὰ τῶν γραμμάτων ὁμοιάζουσι μᾶλλον εἴτε πρὸς τὰ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Πυθίου, εἴτε πρὸς τὰ ἀρχέτυπα Φοινικικὰ σχήματα. Καὶ τὸ σημεῖον τῆς στίξεως | τὸ τοςάκις ὑπάρχον εἰς τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν Κουνάβων, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν Μ. Ἐπιγραφὴν, ἐν ᾧ εἶναι κοινὸν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Πυθίου παραληφθὲν ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ ἀλφάβητου. Δυναμέθα ἄρα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ Κουνάβων εἶναι ἀρχαιότεραι τῆς Μ. Ἐπιγραφῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ ὑπόθεσις οἱ ἀρχαῖσμοι αὐτοὶ νὰ μὴ ὀφείλωνται εἰς χρονολογικὴν διαφορὰν, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγαλυτέραν συντηρητικότητα τῆς Ἐλτιναίας καὶ εἰς τὴν ἐπὶ πλείονα χρόνον διατήρησιν παλαιότερων σχημάτων γραμμάτων καὶ ἀρχαῖωτέρων γλωσσικῶν τύπων.

II Ἰτάνου δύο ἐπιγραφαί.

Δύο ἐνεπίγραφοι στῆλαι εὐρέθησαν τυχαίως κατὰ τὸν Αὐγούστου 1919 εἰς Ἐρημόπολι τὸ μετόχιον τῆς μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ),

³ Roberts, Introduction σελ. 5 καὶ πίνακας σελ. 383 καὶ 385.

τὸ κείμενον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς νήσου. Εἶχον τεθῆ ὡς καλύμματα τάφου χριστιανικοῦ ληφθεῖσαι ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως. Ὁ τάφος ἦτο ἀρχαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ἐχρησιμοποίηθη δευτέραν φοράν, ὡς φαίνεται ἐκ προχείρων ἐπισκευῶν, καὶ τότε ἀντὶ τῶν παλαιῶν σκεπασμάτων τοῦ τάφου, τὰ ὅποια θὰ εἶχον φθαρῆ ἢ ἀφαιρηθῆ, ἐτοποθέτησαν τὰς δύο ἐνεπιγράφους στήλας.

Αἱ στήλαι θὰ εἶχον μείνει πρὸ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν εἰς τὸν τάφον ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τῆς πλησίον θαλάσσης ἐπὶ αἰῶνας, καὶ ἡ ἐνεπίγραφος αὐτῶν ἐπιφάνεια διεβρώθη δεινῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως. Τὰς στήλας μετεκομίσσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Α.

Στήλη μεγάλη ἐξ ἔγχωρίου σκληροῦ κυανωποῦ τιτανολίθου (ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ ἀκρωτηρίου, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἰτάνου) ἔχουσα ἄνω καὶ κάτω προέχουσαν ἀναθύρωσιν· κάτω ἀπέληγεν εἰς μέγα γόμφον ἀποκρουσθέντα. Ἡ στήλη ἔχει ὀλικὸν 1,25, πλάτος 48-50 ἐκατ. (κάτω πλατύνεται μικρὸν) καὶ πάχος 13-15 ἐκατ. Εἶναι ἐπιμελῶς λελειασμένη ἔμπροσθεν καὶ κατὰ τὰς στενάς πλευράς, ἐν ᾧ ὀπισθεν εἶναι μόνον διὰ χονδροῦ κτενὸς ἀπέξεσμένη.

Φέρει μακρὰν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας ἐξ 96 στίχων ὧν οἱ πρῶτοι 87 (πλὴν τοῦ 74) συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν δεξιὰν στενὴν πλευράν. Ἐκάστη γραμμὴ τῆς προσθίας ἐπιφανείας θὰ εἶχε 60 γράμματα περίπου, ἡ δὲ στενὴ ἔχει ἀπὸ 10 μέχρι 17. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 78 χιλιοστῶν, μικρότερα δὲ εἶναι τὸ Ο καὶ τὸ Θ, μεγαλύτερα δὲ τὸ Β καὶ τὸ Φ. Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων παχύνονται, διότι ἐγένετο χρῆσις τρυπάνου εἰς τὰ ἄκρα, τοῦ ὁποίου οἱ λακκίσκοι φαίνονται πολλαχοῦ (*εἰκ. 5*). Ἐποχὴ εἶναι τὸ β' ἡμισυ τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος.

Ὡς εἶπον ἡ διάβρωσις τῆς ἐπιφανείας τῆς κυρίας πλευρᾶς εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ γράμματα ἠφανίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, πλὴν ὀλίγων κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ὅπου φαίνεται ὅτι ἐπροστατεύοντο ὑπὸ χώματος. Ἐσώθησαν ὁμως ἀκέραια τὰ γράμ-

ματα τῆς στενῆς πλευρᾶς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Παραθέτομεν ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς ὡς σώζεται σήμερον. Ἡ κάθετος γραμμὴ χωρίζει τὴν κυρίαν ἐπιφάνειαν ἀπὸ τῆς στενῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐλλιπὴς κατὰ τὰ τρία τέταρτα περίπου διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατανόησις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ κατὰ προσέγγισιν εἶναι ἀδύνατος. Βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι σχετίζεται μεγάλως πρὸς τὴν γνωστὴν μεγάλην ἐπιγραφὴν Τοπλοῦ τὴν ἔχουσαν τὴν δικιτητικὴν ἀπόφασιν τῶν Μαγνητῶν τῶν πρὸς Μαιάνδρῳ διὰ τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἰεραπυτνίων ἀμφισθητουμένην χώραν παρὰ τὸ Ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διὸς (τὴν Ἐλείαν) καὶ τὴν νῆσον Λεύκην. ¹ Τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς Τοπλοῦ, ἔχει οὕτως. Οἱ Πραῖσιοι διεφέροντο πρὸς τοὺς Ἰτανίους διὰ τὴν χώραν τὴν παρὰ τὸ Ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διὸς, (παρὰ τὸ σημερινὸν Παλαίκαstron, ὅπου ἡ Ἀγγλικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀνέσκαψε Μινωϊκὴν πόλιν καὶ ἀνεῦρε καὶ λείψανα τοῦ Δικταίου Ἱεροῦ)² καὶ τὴν νῆσον Λεύκην (σημ. Κουφονήσι). Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Πραϊσοῦ ὑπὸ τῶν Ἰεραπυτνίων, περὶ τὸ 145 π. Χ. οὗτοι ὡς διάδοχοι τῶν Πραϊσίων ἤγειρον τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις, δι' ὅ ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ Ἰεραπυτνίων καὶ Ἰτανίων. Οἱ Ρωμαῖοι στέλλουσιν εἰς Κρήτην τὸν Σέρβιον Σολπίκιον (τὸν ὕπατον τοῦ 144) καὶ πρέσβεις μετ' αὐτοῦ καὶ λύουσι τὸν πόλεμον. Οἱ Ἰτανιοὶ μὴ δικαιωθέντες πρεσβεύονται εἰς Ρώμην, ἡ δὲ Σύγκλητος ἀναθέτει τὴν διαιτησίαν εἰς τοὺς Μάγνητας τοὺς ἐπὶ Μαιάνδρῳ συγγενεῖς τῶν Κρητῶν, οἱ ὅποιοι, ὡς φαίνεται, ἐδικαίωσαν τοὺς Ἰτανίους. Οἱ Ἰεραπυτνιοὶ θεωρήσαντες ἑαυτοὺς ἠδικημένους (κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν) διαπρεσβεύονται καὶ αὐτοὶ εἰς Ρώμην καὶ ἐκθέτουσιν ἐν τῇ Συγκλήτῳ τὰ δίκαιά των, ἡ δὲ Σύγκλητος παραγγέλλει διὰ τοῦ ὑπάτου στρατηγοῦ Λευκίου Καλοπορνίου

¹ CIG Add. 2561b κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Pashley (Travels in Crete I 290). Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν πληρέστερον ὁ καθ. F. Halbherr εἰς τὸ Museo Italiano III. 570 ἐξ., ἀναφέρει δὲ καὶ τὰς προηγουμένας ἄλλας δημοσιεύσεις αὐτῆς. Εἰδὲθαι καὶ τὸ ἐν Μαγνησίᾳ ἐκτεθὲν ἀντίγραφον οὐκ ἴσως καὶ αὐτό, δημοσιευθὲν ὑπὸ Kern, Inschriften von Magnesia 105. Πρβλ. Dittenberger² 929.

² Annual of British School at Athens, XI, (1904-1905) σελ. 298 ἐξ.

<p> ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΙ ΚΡΗΤΕΣ ΙΕΡΑΠΥΤΝΙΟΙ ΦΕΙΔ ΠΟΣ ΔΙΩΝΟΣ ΥΟΣ ΕΥΒΕΤΗΣ ΒΕΙΔΥΛΩ ΑΝΕΝΕΩΣ ΑΝΤΟΚΑΙΣΥΝΗΣΘΗΝΑΙ ΤΗ ΘΙ ΔΙΑΝΕΠΙΤΟΒΕΛΤΕΙΟΝ ΠΡΟΧΟΡΕΙΝ ΓΥΧΑΡΙΣΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤ ΓΑΡ ΑΔΙΚΗΜΥ ΝΗΜΗΓΙΝΟΜΕΝΩΝ ΟΝΑΠΑΡΑΓΕΛΤΟΝ ΗΜΙΝ ΕΠΟΙ ΛΕΣΑΝΤΟ ΠΕΡΙ ΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟ ΕΤΑΓΕΓΕΝΗ ΜΕΝ ΑΔΙ ΜΕΝΕΠΙΜΑΡΚΟΥ ΑΙΜΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΜΑΝΙ ΕΥΣ ΕΟΥΤΕ ΚΝΩ ΣΙΟΥΣ ΟΥΤΕ ΤΟΥΣ ΕΔΟΓΜΑΤΙΣ ΕΠΟΛΕΜΟΝ ΚΑΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΗ ΑΓΕΝΟΜΕΝΟ ΥΠΕΡ ΤΕ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΕΔΕΙ Δ ΜΕΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΟΥ ΟΥΤΙΟΜΘΕΝΟ ΓΕΩΡΓΗΘΕΙΣ ΑΝΤΗΝ ΙΤΑΝ ΙΟΙ ΔΕΜ ΗΔΥΝΑΜΕΝΟΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΟΛΟΓΗΣΑΘΑΙ ΜΗΤΕ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΩΝ ΑΝΤΕΝΚΑΛΟΥΣΙ ΗΜΙΝ ΝΕΤΕΣΙ ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΛΟΓΟΥΣ Ε ΣΥΝΚΛΗΤΟΣ ΕΔΟΓΜΑΤΙΣ Ε ΤΕ ΣΧΟΜΕΝΗΝ ΑΟΥ ΤΩ ΣΚΑ ΤΟΥ ΕΝΗΜΙΝ ΚΡΙΝΟΥΝΤΑ ΔΘΕΝ ΑΝΤΟΣ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΤΟΝ ΜΑ ΝΑΥΤΩΝ ΡΑ ΦΕΙΣΑΝ ΕΜΜΗ ΟΜΟΛΟΓΟΝ ΕΓΕΝΗΘΗ ΜΕΝ ΗΝ ΛΕΥΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΧΩ ΓΝΗΤΩ ΝΕΚΡΙΝΕΚΑΤΑ ΤΟ ΔΟ ΣΘΑΙΚ ΥΡΙΩ ΣΟΥΣΥΝΑΝΤΗ ΗΜΩΝ ΑΙΤΙΑΝ ΕΠΙΦΕΡΟΥΣΙ ΑΣ ΥΠΑΥΤΩΝ ΑΝΕΙ ΤΗΝ ΣΥΝΚΛΗΤΟΝ ΕΝ ΤΕ ΠΑΡΑΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΦΑ ΤΕΣ ΠΕΡΙ ΤΩ ΜΕΝ ΕΠΟΙΗΣΑΝΤΟ ΣΥΝΒΟΛΩΝ ΕΓΕΓΕ ΥΠΕΡ ΤΕ ΑΝΔΡΩΝ ΤΑΙ ΚΑΙ ΝΕΝΙΚΗΚΟ ΩΣ ΣΥΝΕΘΕΜΕ ΕΔΩΚΟΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠ ΟΝΕΠΟΙΗΣΑΝΤΟΥ ΝΟΥΣ ΥΠΑΥΤΩΝ ΚΑΘΩΣ ΗΜΕΙΣ Ο ΓΝΗΣΙΑ ΓΕΝΟΜΕ ΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΥ ΒΕΝ ΚΑΛΕΣΑΙΚΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΙ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΝΥΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΕΛΣ ΑΣ ΙΟΥΜΕΝΟΥΝΤΗΝ ΤΗΝ ΕΥΝΟΙΑΝ ΠΡΟΣ ΔΕΙΒΟΗΘΗΣ ΔΙ Η ΟΣΙΝ ΗΜΙΝ ΤΟ ΔΙΚΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ ΠΡΟΣ Η ΤΟΥ ΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΕΝΟΙ ΕΙΗΣΑΝΤΗ ΠΡΟ ΣΣΟΠΙΚΙΟΣ ΚΑΚΕΙΝ Η ΚΑΡΠΙΩΝΤΑΙ ΤΕ ΚΙΟΝ ΚΑΛΟΠΟΡΝΙΟΝ ΤΟΥ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗ ΠΑΡΕΤΥΧΟΣΑΝ ΟΥΤΕ ΤΡΑΤΗΓΟΣ ΥΠΑ ΠΑΣ ΕΝΕΑΥΤΟΙΣ ΚΡΙ ΣΤΗΚΕΝ ΕΝ Δ ΜΗ ΕΝΕΚΕΝΣΕΡΟΥΙΟΣ ΚΡΙΝΩΣ ΙΝΑΥΤΟΥ ΤΕΟΡΙΣΗ ΠΡΟΣ ΗΜΕ ΟΙΝΤΟΣ ΦΑΒΙΟΣ ΚΑ ΟΣ ΛΕΥΚΙΟΣ ΚΑΛΟ ΕΑΝΕΝΤΑΥΤΗΤΗ ΠΕΡΙ ΔΕ ΤΩΝ ΛΩ ΠΡΕΣΒΕΙΔΕΙΣ ΤΟ ΕΚ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙ Ε ΚΑΤΩ ΜΕΤΑΣΥΜ ΟΝΕΝΤΗ ΒΑΣΙΛΙ ΤΑΣ ΥΝΚΛΗΤΟΥ ΜΗΣ ΓΝΩΜΗΝ ΚΑΘΩΣ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΗΜΕΡΑΣ ΚΡΙΝΩΣΙ ΟΔΟ ΜΗΤΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΝΑΥΤΟΙΣ ΤΟΝ ΔΗ ΣΑΙΟΠΩΣ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΘΟΥΣ ΤΡΙΑΚΟΝ ΣΙΚΟΙΝΚΤΕΙΛΙ ΗΜΕΡΑΙΣ ΤΡΙΑΚΟ ΝΩΣΙ ΤΟΤΕ ΟΠΩΣ ΕΡΑΠΥ ΝΤΕΣ ΗΣ ΩΚΑ ΝΤΙ ΕΝΩ ΣΚΑΟΕ ΣΕΚΑΙΚΑ ΕΦΗΝΑΜΗΝ </p>	<p> ΟΝΕΤΕ ΑΝΘΡΩΣ ΥΟΣ ΥΟΣ ΛΟΓΟΝ ΕΠΟΙΗ ΣΥΝΚΛΗΤΩ ΕΠΙ ΤΩ ΤΕΤΗΣ ΓΕΓΕΝΗ ΤΩΝ ΗΜΙΝ ΓΕΓΕΝΗ ΜΩΝ ΑΥΤΟΙΣ ΥΠΟΔΕ ΑΝΤΑΡΑΤΑ ΤΗΣ ΥΝ ΤΕΡΟΝ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ Α ΚΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΗΜΑΣ ΗΔΕ ΑΙΜΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΜΑΝΙ Ω ΣΙΟΥΣ ΟΥΤΕ ΤΟΥΣ ΜΟΝ ΚΑΙ ΑΔΙΚΗΜΑΤΗ Δ ΜΕΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΟΥ ΓΕΩΡΓΗΘΕΙΣ ΑΝΤΗΝ ΗΔΥΝΑΜΕΝΟΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΘΑΙ ΜΗΤΕ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΑΝΤΕΝΚΑΛΟΥΣΙ ΗΜΙΝ ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΛΟΓΟΥΣ Ε ΜΕΝΗ ΑΟΥ ΤΩ ΣΚΑ ΚΡΙΝΟΥΝΤΑ ΔΘΕΝ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΤΟΝ ΜΑ ΡΑ ΦΕΙΣΑΝ ΕΜΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΧΩ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΟ ΣΟΥΣΥΝΑΝΤΗ ΕΠΙΦΕΡΟΥΣΙ ΑΝΕΙ ΤΗΝ ΣΥΝΚΛΗΤΟΝ ΕΝ ΤΕ ΠΑΡΑΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΦΑ ΤΕΣ ΠΕΡΙ ΤΩ ΜΕΝ ΕΠΟΙΗΣΑΝΤΟ ΣΥΝΒΟΛΩΝ ΕΓΕΓΕ ΥΠΕΡ ΤΕ ΑΝΔΡΩΝ ΤΑΙ ΚΑΙ ΝΕΝΙΚΗΚΟ ΩΣ ΣΥΝΕΘΕΜΕ ΕΔΩΚΟΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠ ΟΝΕΠΟΙΗΣΑΝΤΟΥ ΝΟΥΣ ΥΠΑΥΤΩΝ ΚΑΘΩΣ ΗΜΕΙΣ Ο ΓΝΗΣΙΑ ΓΕΝΟΜΕ ΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΥ ΒΕΝ ΚΑΛΕΣΑΙΚΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΙ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΝΥΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΕΛΣ ΑΣ ΙΟΥΜΕΝΟΥΝΤΗΝ ΤΗΝ ΕΥΝΟΙΑΝ ΠΡΟΣ ΔΕΙΒΟΗΘΗΣ ΔΙ Η ΟΣΙΝ ΗΜΙΝ ΤΟ ΔΙΚΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ ΠΡΟΣ Η ΤΟΥ ΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΕΝΟΙ ΕΙΗΣΑΝΤΗ ΠΡΟ ΣΣΟΠΙΚΙΟΣ ΚΑΚΕΙΝ Η ΚΑΡΠΙΩΝΤΑΙ ΤΕ ΚΙΟΝ ΚΑΛΟΠΟΡΝΙΟΝ ΤΟΥ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗ ΠΑΡΕΤΥΧΟΣΑΝ ΟΥΤΕ ΤΡΑΤΗΓΟΣ ΥΠΑ ΠΑΣ ΕΝΕΑΥΤΟΙΣ ΚΡΙ ΣΤΗΚΕΝ ΕΝ Δ ΜΗ ΕΝΕΚΕΝΣΕΡΟΥΙΟΣ ΚΡΙΝΩΣ ΙΝΑΥΤΟΥ ΤΕΟΡΙΣΗ ΠΡΟΣ ΗΜΕ ΟΙΝΤΟΣ ΦΑΒΙΟΣ ΚΑ ΟΣ ΛΕΥΚΙΟΣ ΚΑΛΟ ΕΑΝΕΝΤΑΥΤΗΤΗ ΠΕΡΙ ΔΕ ΤΩΝ ΛΩ ΠΡΕΣΒΕΙΔΕΙΣ ΤΟ ΕΚ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙ Ε ΚΑΤΩ ΜΕΤΑΣΥΜ ΟΝΕΝΤΗ ΒΑΣΙΛΙ ΤΑΣ ΥΝΚΛΗΤΟΥ ΜΗΣ ΓΝΩΜΗΝ ΚΑΘΩΣ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΗΜΕΡΑΣ ΚΡΙΝΩΣΙ ΟΔΟ ΜΗΤΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΝΑΥΤΟΙΣ ΤΟΝ ΔΗ ΣΑΙΟΠΩΣ ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΘΟΥΣ ΤΡΙΑΚΟΝ ΣΙΚΟΙΝΚΤΕΙΛΙ ΗΜΕΡΑΙΣ ΤΡΙΑΚΟ ΝΩΣΙ ΤΟΤΕ ΟΠΩΣ ΕΡΑΠΥ ΝΤΕΣ ΗΣ ΩΚΑ ΝΤΙ ΕΝΩ ΣΚΑΟΕ ΣΕΚΑΙΚΑ ΕΦΗΝΑΜΗΝ </p>	<p> 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 </p>
---	--	--

5: 'Ιάνου ιστορική επιγραφή: 'Ιεραπυτνίων προεβία και συγκλήτου δόγμα.

..... άσιος πρεσβευταί Κρητες Ίεραπύτνιοι Φείδων Ίεταάνορος υός
 Ποσιδίωνος υός, Εὐβέτης Βειδύλω υός, λόγον ἐποιή
 [σαντο].....] ἀνενώσαντο καὶ συνησθῆναι τῇ Σύνκλήτῳ ἐπὶ τῷ
 κα]θ' ἰδίαν ἐπὶ τὸ βέλτερον προχωρεῖν ἐ[πί] τε τῆς γεγενημέ
 [νης]..... εὐχαριστήσ[αι κα]ὶ περὶ τῶν ἀδικημάτων τῶν ἡμῖν γεγενη 5
 [μένων]..... τῶν] γὰρ ἀδικημά[τῳ]ν μὴ γινομένων ὑ[φ] ἡμῶν αὐτοῖς ὑπὸ δὲ
 πόλεμ]ον ἀπαράγγελτον ἡμῖν ἐποι[η]σαν παρὰ τὰ τῆς Συν
 [κλήτου δόγματα]..... ἐπεκα]λέσαντο περὶ ὧν καὶ πρότερον πρεσβείας ἅ
 [πεστείλαμεν] δὲ τὰ γεγενημένα ἀδικήματα εἰς ἡμᾶς ἢ δὲ 10
 [Σύνκλητος] μὲν ἐπὶ Μάρκου Αἰμυλίου καὶ ἐπὶ Μανι
 εὔσε οὔτε Κνωσίους οὔτε τοὺς
 ἔδογματίσε πόλεμον καὶ ἀδικήματα ἢ
 [μῖν παρ]αγεγόμενοι[ι] ὑπὲρ τε τοῦ πολέμου
 ἀπεδεί[ξε]αμεν ἡμετέραν οὐ
 [σαν] ὑπὸ μηθενὸς γεωργηθεῖσαν τὴν 15
] Ἰτάνιοι δὲ μὴ δυνάμενοι περὶ τῶν
 ἀπολογῆσασθαι μήτε πρότερον
 πρεσβευτῶν ἀντεγκαλοῦσιν ἡμῖν
 ἐ]ν ἔτεσι εἴκοσι ὀκτὼ λόγους ἐ
 [ποιήσαντο] Σύνκλητος ἔδογματίσε 20
 κα]τέσχομεν ἵνα οὕτως κα
 τὸν ἐν ἡμῖν κρινοῦντα δοθῆν
 [τα αντος πρὸς τὸν δῆμον τῶν Μα
 [γνήτων] ναυ. συγγραφῆσαν ἐμ μη
 [νι η ὁμόλογον ἐγενήθη 25
 νῆσον τὴν καλου]μένην Λεύκην καὶ τὴν χῶ
 [ραν Μα]γνήτων ἔκρινε κατὰ τὸ δό
 [γμα] σθαι κυρίως οὐ συναντή
 [σαντες] ἡμῶν αἰτίαν ἐπιφέρουσι
 συ.ας ὑπ' αὐτῶν ἀνει 30
 σε τὴν Σύνκλητον ἐν
 ἠτην τε παραγεγονότων
 οὐδέποτε περὶ τούτων φα
 πρεσ]βεύοντες περὶ τῶν ἐν
 μν]ήμην ἐποιήσαντο 25
 χρόνω συνβόλων γεγε[ν
 [ημένων χότων ὑπὲρ τε ἀνδρῶν
 ἀν]τιποιοῦνται καὶ νενικηκό
 [τες μα κα[θ]ῶς συνεθέμε[θα]
 καὶ δεδωκότων καὶ εἰ. . 40
 » τε λόγον ἐποιήσαντο ου
 κρα]τουμ[έ]νους ὑπ' αὐτῶν
 του καθὼς ἡμεῖς ο
 ἐ]ν Μ[α]γνησία γενομε
 [νοι σι διὰ τοῦ πρὸς αὐ 45
 [τούς ω. δ' ἐγκαλέσαι καὶ
 ἀν]δρῶν καὶ περὶ τῶν οἰ
 τε κα[ὶ] πρότερον καὶ νῦν

..... τῶν πα[ρα]γεγονότων ἕως	
..... κον ἀξιοῦμεν οὖν τὴν	50
[Σύνκλητον..... ἐν πα]ντὶ καιρῷ τὴν εὐνοίαν πρὸς	
[..... τοῖς δόγμασι βοηθῆσαι ἢ	
[μῖν.....] ἀναγκα[σ]θῶσιν ἡμῖν τὸ δίκαιον	
..... ν καὶ συμμαχίαν πρὸς ἢ	
[μᾶς..... π]ερὶ τούτου τοῦ πράγματος	55
..... ν]ενωμη[μ]ένοι εἶησαν τῆς προ	
..... Σ]ερούϊος Σο[λ]πίκιος κακείνη	
..... εσβεία..... νέ]μωσιν καρπίζονται τε	
..... πρὸς Λεύκιον Καλοπόρνιον	
..... τιν.ς τούτου τοῦ κρητη[ρ]	60
[ίου..... ιρ.. παρετύχosan οὔτε	
..... Λεύκιος Καλοπόρνιος σ]τρατηγὸς ὕπα	
[τος.....]ην... πως ἐν ἑαυτοῖς κρί	
[νωσι.....]ς καθέ]στηκε νενωμη	
[μένοι.....] ἔνεκεν Σερούϊος	65
[Σολπίκιος κακείνη ἢ πρεσβεία]..... ω κρίνωσιν αὐτοῦ	
..... τέρμ[α] τε ὄριση πρὸς ἡμε	
..... ας Κοῖντος Φάβιος κα	
..... ὅπως Λεύκιος Καλο	
[πόρνιος..... ἐ]πιγνώ εἰς ἐν ταύτῃ τ[ῆ]	70
..... κελεύ[σ]η περὶ δὲ τῶν λό	
[γων.....] τῆ Κρητῶ[ν] πρεσβεία εἰς	
..... αὐτῷ ἐκ τῶν δημοσί	
[ων..... ε	
..... παρεῖ]ναι δὲ κάτω μετὰ συμ	75
[πρέσβεων..... Κοῖνκ]τειλίων ἐν τῆ Βασιλι	
..... ας κατὰ Συνκλήτου	
..... γ[νώ]μης γνώμην	
..... ω. καθὼς πρότερον	
..... ροησ.. ἡμέρας κρίνωσι	80
..... ὠκ]οδόμηται μετὰ τὸ	
..... σω ἐν αὐτοῖς τὸν δῆ	
[μον..... φ]ροντίσαι ὅπως ἐκ τοῦ	
..... καλοὺς καγαθοὺς τριάκον	
[τα.....]α κρ[ίν]ωσι Κοῖνκτελί	85
[ων.....]ων ἐν ἡμέραις τριάκο	
[ντα.....]η κρίνωσι τότε ὅπως	
..... Ἴ]εραπύ	
[τνιοι..... ντες	
..... ηες	90
..... ωκα	
..... ντι	
..... ενω	
..... ς κάθε	
..... σε καὶ κα	95
..... ἐφηνάμην	

νά γίνη νέα διαιτησία ὑπὸ τῶν Μαγνήτων, ὀρίζεται δὲ ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν διαιτητῶν κλπ. Τὴν πρεσβείαν ἄρα καὶ τοὺς λόγους τῶν Ἱεραπυτνίων ἐν τῇ Συγκλήτῳ καὶ τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου περὶ δευτέρας διαιτησίας περιεῖχεν ἡ ἡμετέρα κολοβὴ ἐπιγραφή, καὶ ἡ χρονολογία αὐτῆς ὀρίζεται ἐκ τῆς ὑπατείας τοῦ Λευκίου Καλοπορνίου (139 ἢ 133 π. Χ.) ὡς παρετήρησεν ὁ κ. Halbherr. Πιθανώτατα ἄρα ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή προηγῆται ὀλίγους μόνον μῆνας τῆς δευτέρας διαιτητικῆς ἀποφάσεως τῶν Μηγνήτων τῆς περιεχομένης ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Τοπλοῦ. Πῶς ὅμως ἐξηγεῖται ἡ ἐν Ἰτάνῳ εὔρεσις τῆς στήλης ταύτης, ἀφ' οὗ ἔχει, ὡς βλέπομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀξιώσεως τῶν Ἱεραπυτνίων πρέσβων ἐναντίον τῶν Ἰτανίων; Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται, πιστεύω, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἔχει τὸ δόγμα τῆς Συγκλήτου περὶ τῆς δευτέρας διαιτησίας, τὸ ὅποσον ἀνέγραφε καὶ τοὺς λόγους τῶν Ἱεραπυτνίων πρέσβων, καὶ ἡ Σύγκλητος παρήγγελλεν ἵνα τὸ δόγμα τοῦτο ἀναγραφῆ εἰς στήλας καὶ ὑπὸ τῶν δύο πόλεων καὶ ἐκτεθῆ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἑκατέρας πόλεως· τοῦτο ὑποφαινεται ἐκ τοῦ ἐν στίχ. 73 ἐκ τῶν δημοσίων. Ἐχομεν ἄρα, ἂν ὀρθῶς ἐνόησα, τὴν στήλην, ἣν ἀνέθεσαν οἱ Ἰτανιοί.

Ὁ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἶναι τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος. Πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην συνάδει καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιγραφῆς, ἣτις οὐδὲν πλέον ἔχουσι ὄχιον δωρισμοῦ παρουσιάζει, ἀλλ' εἶναι ἡ κοινὴ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Πλὴν τῶν ἄλλων παραλείπεται τελείως καὶ τὸ ὑπογεγραμμένον ι.

στ. 1. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πρώτης γραμμῆς ὑπῆρχεν ἴσως ἡ κατὰ τοὺς Ἱεραπυτνίους χρονολογία οὕτως περίπου [ἐπὶ κόσμου τοῦ δεῖνα . .] σίασιος πρεσβευταί κλπ.

στ. 11 οὔτε Κνωσίους οὔτε. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ ἀναμείξεως τῶν Κνωσίων εἰς τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων διαφορὰν.

στ. 19 ἔτεσιν εἴκοσιν ὀκτώ. Δὲν δύναμαι νὰ νοήσω πόθεν πρέπει νὰ λογισθῶσι τὰ 28 ταῦτα ἔτη· ἂν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Πραισοῦ ὑπὸ τῶν Ἱεραπυτνίων καὶ τῆς γεννηθείσης ἐκ τούτου ἀξιώσεως τῶν τελευταίων (περὶ τὸ 145 π. Χ.), τότε κατερ-

χόμεθα πολὺ χρονολογικῶς, καὶ δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν ὑποθεθέντα χρόνον τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καὶ τὸν τῆς δευτέρας τῶν Μαγνήτων διαιτησίας.

στ. 56 νενωμη[μ]ένοι εἶσαν καὶ στ. 64 νενωμη[μένοι]. Καὶ ἐκ τῶν δύο στίχων φαίνεται βέβαιον τὸ νενωμημένοι, τὸ ὅποσον κεῖται, ὡς πιστεύω, ἀντὶ τοῦ νενεμημένοι ἐπὶ μέσης διαθέσεως.

στ. 68 Κόϊντος Φάβιος. Εἶναι ὁ τῆς ἐπιγραφῆς Τοπλοῦ Κόϊντος Φάβιος Αἰτίλιος, ὃν ὑποθέτει ὁ καθ. Halbherr. ὡς πρεσβεύσαντα εἰς Κρήτην μετὰ τοῦ Σερβίου Σολπικίου («Σερούτος Σολπικίος κακεῖνη ἡ πρεσβεία»).

στ. 75 παρεῖναι δὲ κάτω μετὰ συμ[πρέσβων]; Ἐννοεῖ πιθανῶς τὴν ἐκ Ρώμης καὶ Κρήτης μετὰ βασιῶν τῶν διαδικαζομένων εἰς Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ Μαιάνδρῳ.

στ. 76 καὶ 85. Ἡ διαιτησία τῶν Μαγνήτων θὰ ὠρίσθη ὡς φαίνεται, κατὰ τὸν παρὰ Ρωμαίοις μῆνα Κοϊνχτείλιον (τὴν Ἰούλιον).

στ. 84 [ἄνδρας καλο]ὺς καγαθοὺς τριάκοντα. Θὰ εἶναι οἱ Μάγνητες οἱ ὀρισθέντες νὰ δικάσωσι τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων διαφορὰν. Εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅμως (ἐπιγραφή Τοπλοῦ) ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα μόνον δεκαοκτῶ Μαγνήτων. Πρέπει ἄρα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ διαφόρους λόγους δὲν παρευρέθησαν οἱ λοιποὶ δώδεκα, ἢ ὅτι μειοψηφίσαντες δὲν ὑπέγραψαν τὴν ἀπόφασιν τῶν πλειοψηφισάντων, ἢ ἀπεχώρησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως.

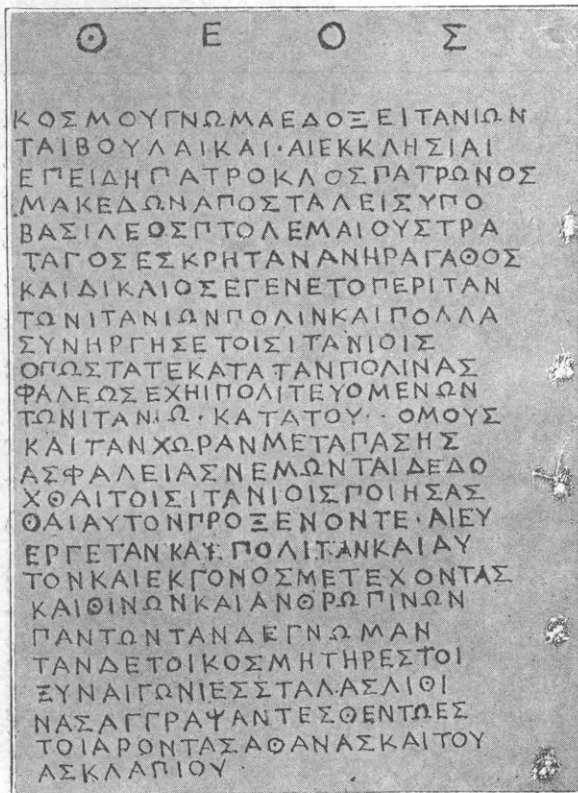
στ. 86 ἐν ἡμέραις τριάκοντα. Ἴσως οἱ Μάγνητες ὑπεχρεοῦντο νὰ δικάσωσιν ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν δικαζομένων, ἢ ὅτι οἱ πληρεξούσιοι τῶν δύο δικαζομένων πόλεων ἔπρεπε νὰ εὔρεθῶσιν ἐν Μαγνησίᾳ ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ δόγματος τῆς Συγκλήτου.

B

Ἡ δευτέρα ἐνεπίγραφος στήλη ἐξ ὁμοίου ἐγχωρίου τιτανολίθου μὲ προέχουσαν γλυφὴν ἄνω καὶ κάτω ἔχει ὕψος 1,16, πλάτος 41-43 ἐκατ. (κατὰ τὰς γλυφὰς 45 ἐκατ.) καὶ πάχος 10 ἐκατ. Εἶναι ἐπιμελῶς λελειασμένη ἔμπροσθεν καὶ κατὰ τὰς στενάς πλευράς, ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη, καὶ καταλήγει κάτω εἰς ἐπιμήκη γόμφον, ἵνα στερεοῦ-

ται εἰς λιθίνην βάσιν. Τὰ γράμματα ἔχουσι ὕψος περί τὰ 15 χιλ. πλὴν τοῦ Ο καὶ Θ, τὰ ὅποια εἶναι μικρότερα. Τὰ τῆς ἐπικεφαλίδος ἔχουσι ὕψος 25 χιλ.

Καὶ τῆς στήλης ταύτης τὰ γράμματα ἔχουσι διαβρωθῆ ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς θαλασσίας ἀλμης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ταύτῃ τὰ γράμματα καὶ μεγαλύτερα καὶ βαθύτερα ἦσαν, διετήρησαν ἀρκετὰ ἴχνη, ὥστε ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν ὀλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν ἀσφαλῶς πλὴν ἐλαχίστων γραμμάτων εὐκόλως συμπληρουμένων (εἰκ. 6).

6: Ἴτανίων προξενία τε καὶ εὐεργεσία καὶ πολιτεία, Πατρόκλω Πατρωνος Μακεδόνι.

θεός.

- Κόσμου γνώμα. Ἔδοξε Ἴτανίων
ταῖ βουλᾷ καὶ [τ]αῖ ἐκκλησίαι.
Ἐπειδὴ Πατρόκλος Πατρωνος
5 Μακεδῶν ἀποσταλεις ὑπὸ
βασιλέως Πτολεμαίου στρα-
ταγός ἐς Κρήταν ἀνὴρ ἀγαθός
καὶ δίκαιος ἐγένετο περὶ τὰν
τῶν Ἴτανίων πόλιν καὶ πολλὰ
10 συνήργησε τοῖς Ἴτανίοις
ὅπως τὰ τε κατὰ τὰν πόλιν ἀσ-

- φαλέως ἔχη πολιτευομένων
τῶν Ἴτανίω[ν] κατὰ τοῦ[ς] ν]όμους
καὶ τὰν χώραν μετὰ πάσας
15 ἀσφαλείας νέμωνται, δεδό-
χθαι τοῖς Ἴτανίοις ποιήσασ-
θαι αὐτὸν πρόξενόν τε [κ]αὶ εὐ-
εργέταν καὶ πολίταν καὶ αὐ-
τὸν καὶ ἐκγόνος μετέχοντας
20 καὶ θίνων καὶ ἀνθρωπίνων
πάντων τὰν δὲ γνώμαν
τάνδε τοὶ κοσμητήρες τοὶ
ξὺν Αἴγωνι ἐς στάλας λιθί-
νας ἀγγράψαντες θέντω ἐς
25 τὸ ἱερὸν τᾶς Ἀθάνας καὶ τοῦ
Ἀσκληπιοῦ.

Εἶναι προξενικὸν ψήφισμα τῶν Ἴτανίων ὑπὲρ Πατρόκλου τοῦ Πατρωνος τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Εἶναι δηλ. ἡ ἐπιγραφή ταυτόσημος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθ. F. Halbherr δημοσιευθεῖσαν πάλιν ἐξ Ἰτάνου. ¹ Ἄλλ' εὐτυχῶς ἡ ἡμετέρα εἶναι πλήρης, ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Η. δημοσιευθεῖσα εἶναι ἑλλιπὴς κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμισυ ἢ ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ στιχ. 17 μέχρι τέλους.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς μαθηάνομεν ὅτι δύο ἀντίγραφα τοῦ προξενικοῦ ψηφίσματος ἐχαράχθησαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἴτανίων, ὧν τὸ μὲν ἀνετέθη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς (Πολιάδος), τὸ δ' ἕτερον ἐν τῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πιθανῶς ἡ ἡμετέρα στήλη ὡς μεγαλυτέρα θὰ εἶναι ἢ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Η. δημοσιευθὲν θὰ εἶναι τὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πρώτην φοράν μαθηάνομεν ἐκ τῆς παρουσίας ἐπιγραφῆς ὅτι ὑπῆρχε ἱερὸν τοῦ θεοῦ τούτου ἐν Ἰτάνῳ, καὶ μοι φαίνεται τὸ πρᾶγμα ἄξιον σημειώσεως, ἀφ' οὗ οὐδ' εἰς τὸν γνωστὸν ὄρκον τῶν Ἴτανίων, ² ὅπου ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν τῆς πόλεως, δὲν συγκαταλέγεται ὁ Ἀσκληπιός.

Ὁ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ψηφίσματος Πατρόκλος ὁ Μακεδὼν εἶναι ὁ γνωστὸς ναύαρχος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (βασιλ. 285-247 π. Χ.). Μαθηάνομεν ἐκ τοῦ ψηφίσματος ὅτι ἀποσταλεις ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εἰς Κρήτην ἐβοήθησε τοὺς Ἴτα-

¹ Museo Italiano III σελ. 568 ἐξ. (ἴδ. καὶ Blass N. 5059).

² Museo Italiano, αὐτόθι, Blas 5058, καὶ Dittenberger Syll². 462.

νίους εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν νόμων τῆς πόλεως καὶ ἐξησφάλισε τὴν κατοχὴν καὶ νομὴν τῆς χώρας (πιθανώτατα κατὰ τῶν ὁμόρων Πραισίων). Ὁ χρόνος τοῦ ψηφίσματος δὲν ὀρίζεται ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρόκλου ἐν Ἰτάνῳ σχετίζεται πρὸς τὴν ναυτικὴν στρατείαν τοῦ Πατρόκλου εἰς Ἀττικὴν κατὰ τὸ 265 π. Χ. κατὰ τὸν λεγόμενον Χρεμωνίδειον πόλεμον. Περὶ τὸ ἔτος ἄρα τοῦτο πρέπει νὰ τεθῆ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς. Καὶ τὸ σχῆμα δὲ τῶν γραμμάτων καὶ ἡ δωρίζουσα εἰσέτι γλῶσσα συνάδουσι πρὸς τοὺς χρόνους αὐτούς.

στίχ. 22-23 *τοὶ κοσμητῆρες τοὶ σὺν Αἴγωνι.*
Ἄρχοντες *κοσμητῆρες* ἀναγράφονται εἰς δύο ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Ἰτάνου δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Ad. Reinach¹ οὕτως, «τὸ δὲ ψάφισμα τόδε οἱ κοσμητῆρες οἱ μετὰ Σωτηρίῳ γράψαντες ἐστάλαν λιθίναν ἀναθέντων ἐς τὸ ἱερὸν τᾶς Ἀθανᾶς τᾶς Πολιάδος» (σελ. 392) καὶ «Ἄρχει τᾶς συνθήκας ἐμὴν μὲν Ἰτάνῳ ἐπὶ κοσμητῆρων Πεισάνδρου, Χαριδάμου, Ἀρχεμηνίδα, Κανάκο τοῦ Φεῖδωνος· ἐν δὲ Ἰαραπύτναι ἐπὶ κοσμητῆρων Αὐσίλω, Σαμαγόρα, Κυδικλέος, Μενεσθένους. . . . (σελ. 415) Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ἀρχὴ *κοσμητῆρες* ὑπῆρχε κατὰ τὸν 3 καὶ 2 π. Χ. αἰῶνα εἰς Ἰτάνον καὶ Ἰεράπυτναν, καὶ ὅτι ἦσαν τέσσαρες, ὡς εἶς θὰ ἦτο πρόεδρος, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε δὲν ἦτο ἀνάγκη ν' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα καὶ τῶν τεσσάρων

ἀνεγράφετο μόνον τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ὑπὸ τὸν τύπον οἱ σὺν *δεῖνα*, ὅπως καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιγραφῇ οἱ σὺν *Αἴγωνι*. Ὁ Ad. Reinach τὴν μὲν λέξιν παραβάλλει πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις κοσμητᾶς, τὰ καθήκοντά των ὅμως; λέγει, ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ταμίου, ὧν καθήκον ἦτο νὰ χαράττωσι καὶ ἀναθέτωσι τὰς στήλας. Ἐπειδὴ τὸ συμβούλιόν των ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων μελῶν, ὑποθέτει ὅτι θὰ ἐλαμβάνετο ἐν μέλος ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν δωρικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαιτέρως ὁ πρόεδρος.

Πιστεύω βασιζόμενος ἐπὶ τῆς δευτέρας τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ὅτι ἡ δικαιοδοσία τῶν κοσμητῆρων δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ ἀνάθεσιν τῶν στηλῶν, ἀλλ' ὅτι εἶχον καὶ εὐρύτερα καθήκοντα. Ἴσως ἐλαμβάνοντο ἐξ αὐτῶν τῶν κόσμων ἀποτελοῦντες ἴδιον συμβούλιον καὶ ἔχοντες εἰδικὰ καθήκοντα, ὧν δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ ἀκόμη γνῶσιν· εἰς τὴν δευτέραν ἐπιγραφὴν ὀρίζεται καὶ ὁ χρόνος ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν κοσμητῆρων, τὸ ὅποῖον μᾶς δίδει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι σημαντικώτερα τις ἦτο ἡ ἀρχὴ τῶν κοσμητῆρων καὶ οὐχὶ μόνον οἷαν ἐδέχθη ὁ R.

Περὶ τῆς ἀναμείξεως τῶν Πτολεμαίων εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης διέλαβεν ὁ Reinach εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην σελ. 392 ἐξ.

¹Εν Ἡρακλείῳ μηνί φεβρουαρίῳ 1921

Στέφανος Ἀ. Ξανθουδίδης.

¹Revue des Études Grecques tome XXIV (1911) σελ. 391 ἐξ.

Τὰ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντα ἀνάγλυφα

ὑπὸ

Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφῆως.

Κατὰ τὴν 20 Ἰανουαρίου καὶ εἶτα κατὰ τὴν 10 Φεβρ. ἐ. ἔ. ἀνασκαπτομένου τοῦ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἐρυσίχθονος καὶ Θεσσαλονίκης παρὰ τὸν ἀρχαῖον Κεραμεικὸν γηπέδου τοῦ κ. Ἡλ. Πουλοπούλου πρὸς ἀνέγερσιν παραπήγματος ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ Θεμιστοκλείου περιβόλου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, ἐντὸς δ' αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐντετειχισμένα τρία βάθρα ἐκ μαρμάρου πεντελικοῦ, σχήματος ὀρθογωνίου κύβου, ἐξ ὧν τὰ δύο πρῶτα φέρουσι ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν ἀναγλύπτους παραστάσεις, τὸ δὲ τρίτον φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως, τῆς κυρίας,

γραπτὴν παράστασιν καὶ ἐπιγραφάς, αἵτινες δι' ὀξείας ὀργάνου ἔχουσι τελείως καταστραφῆ.

Πᾶσαι αὐταὶ αἱ βάσεις φέρουσι καὶ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν μεγάλα ἐλλειψοειδῆ ἢ καὶ τετράγωνα κοιλώματα, ἐντὸς δ' αὐτῶν ἐν τῷ κέντρῳ ὁπᾶς μετὰ μολύβδου πρὸς προσαρμογὴν ἄνωθεν ἀνδριάντων, κάτωθεν δ' ἐτέρων λιθίνων δόμων πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βάσεως. Τὰ βάθρα ταῦτα μετακομισθέντα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ τῶν γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου βάρου (ἀριθ. 3476), τὸ ὁποῖον

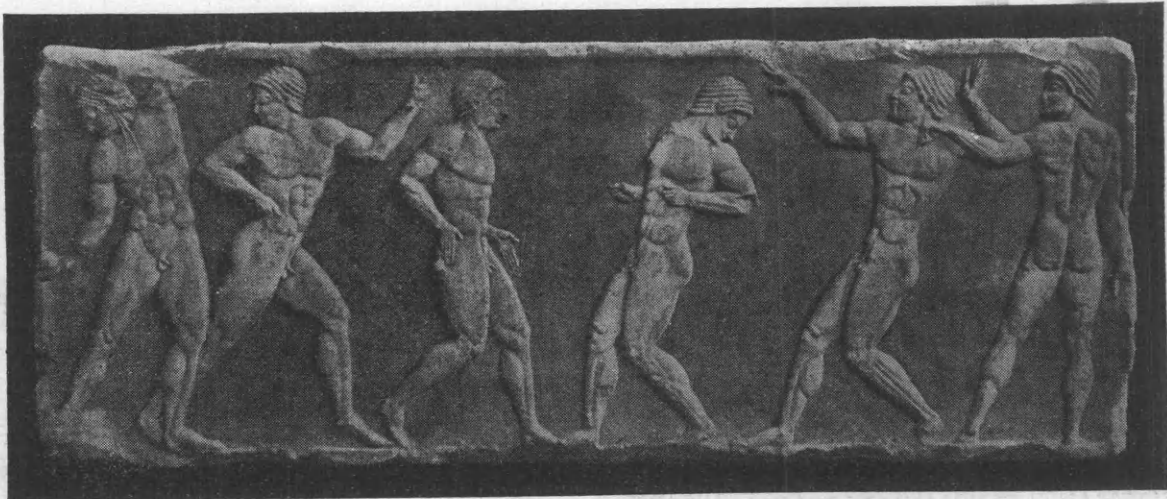

1: Κυρία ὄψις 1ου βάρου: "Αλμα, πάλη καὶ ἀκόντιον.

ἔχει ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς πλάτος 0,81 πρὸς 0,32 ὕψος παρίστανται ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως (**εἰκ. 1**) τέσσαρες ἔφηβοι γυμνοί, ἐξ ὧν οἱ δύο ἐν τῷ κέντρῳ ἀσχοῦνται εἰς τὴν πάλην καὶ δὴ εἰς τὸν ἀπροχειρισμὸν, ἔχοντες συμπεπλεγμένας τὰς χεῖρας καὶ προσπαθοῦντες νὰ ρίψωσιν ὁ εἷς τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Ἐκατέρωθεν τούτων ἐκ μὲν ἀριστερῶν παρίσταται ἔφηβος ἰστάμενος ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων καὶ μὲ προτεταμένας τὰς χεῖρας ἕτοιμος νὰ πηδήσῃ, ἐκ δεξιῶν ἕτερος ἔφηβος κρατῶν διαγωνίως πρὸς τὸ σῶμα ἀκόντιον, ὅπερ ἐτοιμάζεται νὰ ρίψῃ μακρὰν.

Ἀριστερόθεν τῆς βάσεως (**εἰκ. 2**) παρίστανται ἐξ ἔφηβοι ἐπίσης γυμνοί, πάντες ὄρθιοι, ἀλλ' εἰς διαφορωτάτας κινήσεις ἀσκούμενοι εἰς τὴν σφαιροβολίαν, ἀγώνισμα ἢ παιδιὰν τοσοῦτον προσφιλεῖ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Ἐν ταύτῃ ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν κρατεῖ μικρὰν σφαῖραν ἐν τῇ δεξιᾷ, ἣν μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐκσφενδονίζει πρὸς τᾶνω καὶ δεξιᾷ. Πάντες οἱ λοιποὶ ἀνατείνουσι διαφοροτρόπως τὰς χεῖρας προσπαθοῦντες νὰ συλλάβωσι ταύτην κατὰ τὸ ρίψιμον.

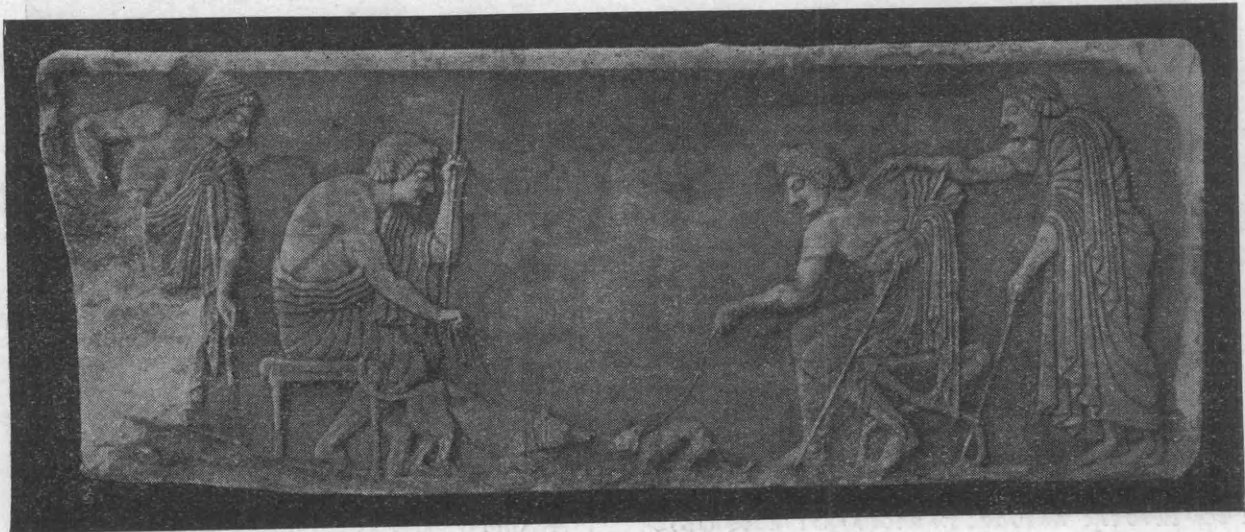
Δεξιόθεν παρίσταται σκηνὴ ἐκ τῆς παλαιστρας ἐξόχου φαιδρότητος καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα. Ἐν

Σ: Ἀριστερὰ πλευρὰ 1ου βάνθρου: Σφαιροβολία.

τῷ κέντρῳ τοῦ ἀναγλύφου (εἰκ. 3) παρίστανται δύο ἔφηβοι καθήμενοι ἐν κατατομῇ ὁ εἷς ἀπέναντι τοῦ ἑτέρου, περιβεβλημένοι δὲ ἱμάτιον, ὅπερ κατὰ τὸ σύννηθες σχῆμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἄφηνε γυμνὸν τὸ στῆθος μετὰ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος ἀμφοτέρω

κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς διὰ σχοινίου δύο ζῶα, κατοικίδια, ὁ μὲν δεξιόθεν γαλῆν, ὁ δ' ἀριστερόθεν κῦνα ἐκ τῶν ποιμενικῶν. Ταῦτα μὲ σσηρότα τὰ στόματα καὶ οἰονεὶ μετὰ λύσσης ὀρμῶσιν ἀκατάσχετα ἐναντίον ἀλλήλων. Τὴν ἰλαροτραγικὴν

3: Δεξιὰ πλευρὰ 1ου βάνθρου: Κυνογαλεομαχία.

ταύτην σκηνὴν παρακολουθοῦσι μετὰ πολλῆς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ φαιδρότητας, οὐχὶ μόνον οἱ δύο κάτοχοι τῶν ζῶων τούτων, ἀλλὰ καὶ δύο ἔτεροι ἔφηβοι ἐκατέρωθεν ἰστάμενοι ὀπισθεν τῶν δύο καθημένων καὶ στηριζόμενοι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τῶν μακρῶν αὐτῶν βακτηριῶν, ὡς ποιοῦσι καὶ οἱ δύο καθήμενοι. Ὁ ἕτερος μάλιστα τούτων, ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ, στηρίζει τὴν δεξιὰν μετὰ πολλῆς οικειότητος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ πρὸ αὐτοῦ καθη-

μένου νεανίσκου. Ἀμφοτέρω οὔτωι οἱ ὀπισθεν ἰστάμενοι φέρουσι τὸ ἱμάτιον κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, ὡς οἱ δύο ὁμίληκες ἐν τῷ κέντρῳ. Ὡς πρὸ τὴν τεχνοτροπίαν τἀνάγλυφα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν προηγημένην ἀρχαϊκὴν τέχνην τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ ἐξοχὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐξέρργου εἶνε ἐξαιρετικῶς σημαντικὴ, ταύτην δὲ ἐξαίρει ἔτι μᾶλλον ὁ χρωματισμός, ὅστις ἦτο ζωηρότητας καὶ ἄφθονος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, νῦν δὲ διεσώθη μόνον

ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἔγνη δὲ τινὰ καὶ ἐπὶ τῆς κόμης τινῶν ἐφήβων. Καὶ ἡ διατήρησις δ' ὅμως τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶνε ἐξαιρετική, διότι ἐλάχιστα μόνον μέρη ἐβλάβησαν, οἷον εἰ τραύματά τινὰ ἐνισχυοῦ τῶν σωμάτων τῶν ἐφήβων, ἅτινα ὅμως δὲν μειοῦσι ποσῶς τὴν ἐκ τοῦ συνόλου θαυμαστὴν ἐντύπωσιν. Ὅντως ἀνάγλυφα ταῦτά εἰσιν ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς ἀρχαιότητος γλυπτῶν. Ἡ πλαστικὴ δύναμις αὐτῶν, ἡ εὐρυθμία τῶν κινήσεων, ἡ ποικιλία τῶν στάσεων, ἡ ἔξοχος ἀνατομικὴ γνώσις

τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἡ διέπουσα πάντα ἀνάγλυφα ταῦτα φυσικότης καὶ ζωηρότης προκαλοῦσι τὸν θαυμασμόν, καταγοητεύουσι δὲ τὸ βλέμμα παντὸς φιλοτέχνου θεατοῦ.

* *

Τοῦ δευτέρου βάρου (ἀρ. 3477) ἐπίσης αἱ τρεῖς πλευραὶ φέρουσι γλυπτικὸν διάκοσμον, ἀναφερόμενον ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγωνιστικὴν. Τούτου αἱ διαστάσεις εἰσιν αἱ ἐξῆς: πλάτος πλευρῶν

4: Κυρία ὄψις 2ου βάρου: Κερητίζοντες.

0,59×0,82 ὕψος δὲ 0,275. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κυρίας ὄψεως (εἰκ. 4) παρίσταται παιδιὰ τὸ πρῶτον ἤδη ἀπαντῶσα ἐπὶ ἀρχαίου μνημείου, διότι ναὶ μὲν τὸ ἀντικείμενον ταύτης εἶνε ἡ σφαιροβολία, ἀλλ' αὕτη ἐκτελεῖται ἐνταῦθα δι' εἰδικοῦ ὄργανου, μιᾶς δηλ. ἀγκυλωτῆς ῥάβδου ἣν κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς οἱ παῖκται. Ἡ παιδιὰ αὕτη ἐνθυμίζει τελείως τὸ παρὰ τοῖς Ἄγγλοις καὶ Ἀμερικανοῖς *χῶκυ* (Hackey), κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον συνάδελφον κ. Γ. Οἰκονόμου οἱ ἀσκούμενοι εἰς τὴν παιδιάν ταύτην ἐκαλοῦντο «Κερητίζοντες». Καὶ ἐνταῦθα δέ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀναγλύφῳ, ἔχομεν ἕξ γυμνοὺς ἐφήβους συμμετέχοντας τῆς παιδιᾶς, ἐξ ὧν οἱ δύο ἐν τῷ μέσῳ, κύπτοντες ἀμοιβαίως καὶ συμμετρικῶς ἔναντι ἀλλήλων, προσπαθοῦσιν ἐκάτερος διὰ τῆς ἀγκυλωτῆς ῥάβδου νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν μικρὰν σφαῖραν. Ἐκατέρωθεν

τούτων δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἀνὰ δύο ἕτεροι ἐφηβοί, πάντες γυμνοί, οἵτινες εἰς ποικίλας, ἀλλὰ φυσικωτάτας στάσεις παρακολουθοῦντες μετὰ προσοχῆς τὸ παίξιμον τῶν δύο πρώτων ἀναμένουσιν ἐναγωνίως τὴν σειρὰν αὐτῶν, κρατοῦντες πρὸς τοῦτο ἐτοίμους τὰς ῥάβδους. Αἱ στάσεις καὶ κινήσεις πάντων εἶνε τόσον φυσικαὶ ὥστε νομίζει τις ὅτι ἐλήφθησαν δι' *σιγμοτύπου* φωτογραφίας (instantané) ἐκ τοῦ φυσικοῦ.

Τέλος ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς ταύτης παραστάσεως ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τοῦ βάρου, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπάρχουσι δύο ἀνάγλυφα, ἐφ' ὧν εἰκονίζεται ἡ αὐτὴ παράστασις. (εἰκ. 5 καὶ 6) Πρόκειται δηλ. περὶ διπλοῦ οὕτως εἰπεῖν ἀναγλύφου διότι ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς παράστασις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, πλην ὅτι ὁ γλύπτης ἐπεικόνισε ταύτην ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς

5: Ἀριστερὰ πλευρὰ 2ου βήθρου: Ἀρματοδρομία.

δεξιόθεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἀριστερόθεν. Τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγένετο ἕνεκα λόγων αὐστηρᾶς συμμετρίας, ὅποια ὄντως διέπει καὶ ὀλόκληρον τὴν γλυπτικὴν διακόσμησιν τῆς εἰρημίνης βάσεως. Παρίσταται δὲ ἐπὶ τῶν δύο τούτων πλευρῶν ἀγὼν ἀποβατικός, ὅστις ἀπετέλει μέρος τῆς ἀρχαίας ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ ἀρματοδρομίας. Ἐπὶ τε-

θρίππων δηλ. ἴσταται ὀρθῶς κρατῶν τὰς ἡνίας ὁ ἡνίοχος φέρων κράνος καὶ τὴν οἰκείαν στολὴν, τὸν ποδῆρην ἐξωσμένος χιτῶνα. Παρ' αὐτὸν ἴσταται, ἕτοιμος νάναπηδήσῃ ἐπὶ τοῦ ἄρματος ἀνὴρ πωγωνοφόρος πάνοπλος, διότι φέρει καὶ κράνος καὶ ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ κνημῖδας καὶ θώρακα, ὅπισθεν δὲ τούτων κατ' ἀναπαραγωγὴν, ὁ εἷς ὅπι-

6: Δεξιὰ πλευρὰ 2ου βήθρου: Ἀρματοδρομία.

σθεν τοῦ ἐτέρου, βραδίζουσιν οἰονεὶ ἐν πομπῇ δύο νεαροὶ ὀπλίται, πάνοπλοι καὶ οἴτοι. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος εἶναι ἔφηβος ἀγένειος ἔχων χαριεστάτην μορφήν, ὁ δ' ἕτερος ὀπισθεν σφηνοπώγων ἀνὴρ.

Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων τοῦ δευτέρου τούτου βήθρου εἶνε ὄλος διάφορος τῶν τοῦ πρώτου. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ τὰνάγλυφά εἰσι σχεδὸν εἰπεῖν ἐπίπεδα· τοσοῦτον ἐλάχιστα ἐξέχουσιν

ἐκ τοῦ ἐξέργου, ἢ δὲ πλαστικότης αὐτῶν μόλις πως εἶναι ἀντιληπτή, ἢ δ' ἀνατομικὴ ὑποτύπωσις τῶν μορφῶν ἀσθενεστάτη. Ἀντιθέτως δ' ὅμως ὁ γλύπτης τῶν ἀναγλύφων τούτων ἔχει μεγάλην καλαισθησίαν, πολλὴν φυσικότητα, διαχέει δ' ἐπὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ σπανίαν ὡς εἶδομεν συμμετρίαν καὶ ἀρμονίαν.

*
* *

Τὸ τρίτον τέλος βάθρον, ὅμοιον τὸ σχῆμα πρὸς τάνωτέρω περιγραφέντα, ἔχει πλάτος πλευρῶν $0,715 \times 0,631$ καὶ ὕψος $0,415$. Τοῦτο μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως φέρει παράστασιν καὶ ταύτην γραπτὴν μετὰ ἐπιγραφῶν, ὧν μία κάθετος ἀριστερόθεν τῆς εἰκονιζομένης μορφῆς, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τρεῖς στίχους ὀρίζοντίους πρὸς τὰριστερὰ ταύτης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὡς εἶπομεν ἐν ἀρχῇ εἶνε ἐπιμελῶς κατεστραμμένα διὰ ξοῖδος ἢ ἄλλου ἐξέως ἐργαλείου, ὥστε καθίσταται δυσχερεστάτη ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς. Ἐκ τοῦ συνόλου δ' ὅμως σχήματος φαίνεται ὅτι παρίστατο γυναικεία πιθανὴν μορφήν καθημένη ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα δὲ σκῆπτρον ἢ ἄλλο τι εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ὃ δὲ ποδῆρης αὐτῆς χιτῶν ἦτο διηνηθισμένος διὰ ροδάκων.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς μόνον ἡ κάθετος πρὸς τὰριστερὰ κατέστη δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῆ, ἔχουσα ὧδε: ΕΝΔΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΔ ΕΡΟΙΕ.

Καὶ ἐκ μόνης δὲ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται ἡ μεγάλη σημασία τοῦ βάθρου τούτου, ἐφ' οὗ ἀνίδρυτό ποτε ἀνδριὰς ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου καλλιτέχνου τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος.

Τί δὲ νὰ εἰκάσῃ τις περὶ τῆς *σοσιηματικῆς* ταύτης καὶ ἐπιμελοῦς καταστροφῆς τῆς ἐπὶ τοῦ βάθρου εἰκόνας μετὰ τῶν γραμμάτων; Πρόκειται περὶ βαρβάρου περσικῆς βεβηλώσεως; ἢ περὶ ἀντιποίνων καὶ ἐκδικήσεων πολιτικῶν μετὰ τὴν καθάρσιν τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν; Ἴδου προβλήματα δυσχερῆ, ἐφ' ὧν φῶς ἀπλετοῦν θὰ ῥίψῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ἀνάγνωσις καὶ τῆς ὑπολοίπου ἐπιγραφῆς ἐὰν αὕτη καταστῆ ποτε δυνατή.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἀπριλίου 1922

Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς.

Κότυλος

ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Βρύγου 1

ὑπὸ

Σέμνης Παπασπυρίδου.

Τὰ εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα δέκα ἀγγεῖα τὰ φέροντα τὴν ὑπογραφήν τοῦ Βρύγου, ὡς διευθυντοῦ ἐργαστηρίου, ἔχουσι τὸ ἰδιαιτέρως εὐνοούμενον ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν τοῦ αὐστηροῦ ῥυθμοῦ σχῆμα τῆς κύλικος.

Τὰ ἀποδοθέντα εἰς αὐτὸν ἀγγεῖα εἶναι κἀνθηροί, λήκυθοι, ῥυτά, οἰνοχόαι καὶ τρεῖς κότυλοι, εἰς οὓς καθὼς θὰ ἰδῶμεν, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν μετὰ βεβαιότητος καὶ τὸν εἰς τὰς εἰκόνας 1 καὶ 2 διὰ πρώτην φοράν δημοσιευόμενον.

Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τοῦ ἀγγείου (*Εἰκ. 1.*) εἰκονίζεται παῖς τρέχων μεθ' ὀρμῆς πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ στῆθος παριστάνεται κατ' ἐνώπιον, εἰς ὄλον του

τὸ πλάτος, ἡ κεφαλὴ στρέφεται πρὸς τὰριστερὰ, οἱ δὲ πόδες πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος, ἐντελῶς ἐκ τοῦ πλαγίου.

Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς τροχὸν ἢ κρίκον, καὶ τὸν χρησιμεύοντα πρὸς ὠθησιν αὐτοῦ ἐλατῆρα, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας κἀνιστρον πλήρες ὀπωρικῶν, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὤμου ἔχει ἀναρτήσει τὸ ἱμάτιον. Περὶ τὴν κεφαλὴν φορεῖ στενὴν ταινίαν, διὰ φαιῶ χρώματος δεδηλωμένην καὶ ἀπολήγουσαν εἰς ἄλλας δύο μικροτέρας. Ἡ κόμη χωρίζεται ἀπὸ τοῦ μελανοῦ γανώματος τῆς ἐπιφανείας δι' ἐρυθρᾶς γραμμῆς, γύρω περιβαλλούσης αὐτήν, περὶ δὲ τὴν μορφήν σαφέστατα διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐκ τῶν προτέρων ἀχθέντος μελανοῦ περιγράμματος.

Οἱ μῦες, κατὰ τὴν πολὺ ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην συνήθειαν, δηλοῦνται δι' ἡραιωμένου μελανοῦ χρώματος, πλησιάζοντος τοιουτοτρόπως πρὸς τὸ ἰώδες.

Ὅτι τὸ πρὸ ἡμῶν ἀγγεῖον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἐργα-

1. Φέρει ἀριθμὸν εὐρετηρίου 14705 τοῦ Ἐθν. Μουσείου καὶ προέρχεται ἐκ δωρεᾶς Λάμπρου. Θὰ ἦτο παράλειψις ἂν δὲν ἐξέφραζα ἐδῶ τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Στάην, ὅστις προθυμότητά μου ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσιν. Ὁμοίως καθῆκόν μου θεωρῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς καὶ τὸν ἑταῖρον τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου κ. E. Langlotz, ὅστις εὐγενῶς προσφέρθει, ἐφιλοτέχνησε τὰς φωτογραφίας τοῦ ἀγγείου.

1 (προσθία ὄψις): νεανίας τρέχων.

στηρίου τοῦ Βρύγου καὶ ὅτι εἶναι μάλιστα ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτων προϊόντων του, δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἀμφισβητηθῆ, ἀφοῦ οὐδὲν τὸ μὴ Βρύγειον εὐρίσκεται εἰς αὐτό.

Καὶ πρῶτον ἡ παράστασις τοῦ σώματος ἐντελῶς κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον, μὲ τὸ στῆθος κατενώπιον, τὴν δὲ κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας ἐκ τοῦ πλάγιου, ἀπαντᾷ συνηθέστατα ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ Βρύγου, ὅστις, ἂν καὶ προοδευτικώτερος τοῦ Εὐφρονίου, δὲν κατορθώνει, ἰδίως εἰς τὰ πρῶτα του ἔργα ν' ἀπαλλαγῆ ὠρισμένων συμβατικῶν τρόπων ἐκφράσεως. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν τὴν Ἑραν καὶ τὴν Ἑβην τὰς προσβαλλομένας ὑπὸ τῶν Σατύρων, Perrot X σ. 563 Pottier, «Douris» σ. 15. ἵνα πεισθῶμεν ὅτι ὁ μετὰ τῆς στεφάνης νεανίας εἶναι ἀδελφός των. Ἐπειτα τὰ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου μὲ τὸ ἐξωγκωμένον κάτω χεῖλος εἶναι τὰ τυπικὰ ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ Βρύγου. Ὁ ὀφθαλμὸς παρίσταται ὡς συνήθως, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν κλειστὴν καὶ τὴν κόρην ὀλίγον περαιτέρω τοῦ μέσου, ἀποδιδομένην δὲ διὰ μικρᾶς μαύρης στιγμῆς. Ὡς ἔλλειψις δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ τὸ ὅτι ἐνταῦθα ὁ ὀφθαλμὸς εὐρίσκεται ὀλίγον κατωτέρω τοῦ δέοντος. Τοῦτο δὲν συμβαίνει συχνὰ εἰς τὰς μορφὰς τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἔγεινε κατὰ λάθος. Ὁ τεχνίτης δηλαδή, πρῶτον θὰ ἐζωγράφησε τὴν ὄφρυν καὶ προκειμένου νὰ παραστήσῃ κατόπιν τὸν ὀφθαλμὸν, θὰ ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν συνήθειάν του καθ' ἣν οὗτος ἀπέ-

χει ἀρκετὰ τῆς ὄφρυος· δὲν εἶδεν ὅμως ὅτι ἕνεκα τῆς μικρότητος τῆς μορφῆς, δὲν θὰ εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χῶρον πρὸς τοῦτο καὶ οὕτως, ἐντελῶς παρὰ φύσιν, ὁ ὀφθαλμὸς εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν ἐφ' οὗ καὶ οἱ ῥώθωνες ἐπιπέδου.

Ἡ ρίς, ἐλαφρῶς ἐξέχουσα ἀπὸ τὴν εὐθείαν τοῦ μετώπου, εἶναι λεπτή, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ αὐτῆς γραμμὴ ἢ δηλοῦσα τοὺς ῥώθωνας ἔχει παραλειφθῆ· τὰ δύο τελευταῖα συντελοῦν ὥστε νὰ στερηθῆται ἐν μέρει τὸ πρόσωπον τῆς δυνάμεως καὶ νευρικότητος, ἃς κυρίως δίδουσιν αἱ παχεῖαι ῥίνες, αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὰς Βρυγείους μορφὰς, πιθανῶς δὲ ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὸ ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πολὺ νεανικῆς μορφῆς, καθόσον μόνον εἰς τὰς τοιαύτας δίδει ἐνίοτε ὁ Βρύγος ῥίνα λεπτὴν (πρβλ. Ἀστυάνακτα W. V. Taf. IV.—Perrot X πίν. XII. καὶ τὴν παιδίσκην τοῦ ἐσωτερικοῦ μιᾶς κύλικος F.R. πίν. 50 Perrot X πίν. XII καὶ XIII).

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐνδεικτικὸν τῆς προελεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου τὸ ἱμάτιον τοῦ νεανίου ὅπερ δὲν ἔχει μόνον τὴν τυπικὴν Βρύγειον παρυφήν, ἀλλὰ καὶ τὰ κυρίως χαρακτηριστικὰ μέλανα στίγματα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ στίγματα ταῦτα ὁ τεχνίτης ἡμῶν συνηθέστερον προτιμᾷ νὰ τὰ σκορπίζῃ ἀνὰ ἐν εἰς τὸ ἱμάτιον, ἀπαντᾷ ὅμως ἀρκετὰ συχνὰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος, τῆς κατ' εὐθείας γραμμᾶς διατάξεως αὐτῶν. Διὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶ παρὰ ἀγγεῖα φέροντα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βρύγου, ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω τὸ ἱμάτιον

του Πριάμου, τῆς Πολυξένης καὶ τῆς λεγομένης Κασσάνδρας ἐπὶ τῆς περιφήμου κύλικος αὐτοῦ τῆς παριστώσης τὴν Ἰλίου Πέρσιν (F.R. πίν. 25. — Perrot X. πίν. XII καὶ XIII). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλο γνωστὸν ἀγγεῖον αὐτοῦ, τὴν κύλικα μὲ τὴν παράστασιν τοῦ κώμου, δύο πρόσωπα φέρουν ἰμάτιον μὲ ὁμοία στίγματα. (F.R. πίν. 25. — Perrot X. σ. 566-7).

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι πῶς τεχνίτης τῆς δεξιότητος τοῦ «ζωγράφου τοῦ Βρύγου» δὲν παρέστησε τὸ ἰμάτιον νὰ ἀκολουθῆ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ὅποτε θὰ ἔπρεπε νὰ εὐρίσκετο ὀλίγον ἀριστερώτερον. Ἐπειδὴ εἰς ἄλλα Βρύγεια ἀγγεῖα δὲν ἀπαντᾷ ἡ ἔλλειψις αὕτη, πρέπει ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν πρώτων βημάτων του, ἢ ὅτι σκοπίμως ἀπέφυγε νὰ ἀποδώσῃ τὴν φυσικὴν κίνησιν, ἵνα μὴ ἀποκρυβῆ τὸ ἰμάτιον ὑπὸ τοῦ σώματος καὶ ἐκλείψῃ τοιοῦτοτρόπως ἡ δι' αὐτοῦ παρεχομένη ἐντύπωσις;

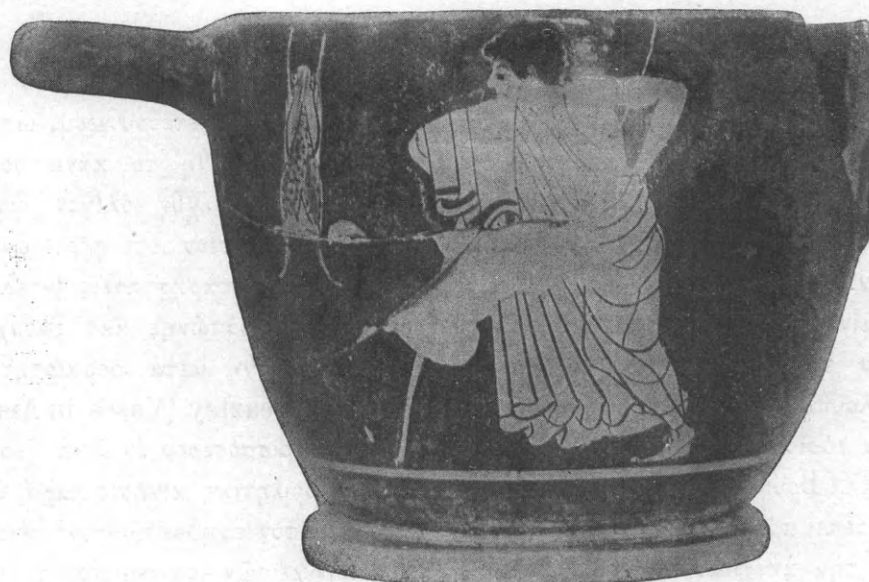
Τὰ ἐν τῷ κανίστρῳ ὀπωρικὰ εἶναι συμβατικῶς δεδηλωμένα καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μαντεύσῃ τις τὸ εἶδος των. Διὰ νὰ δώσῃ ὁμοίως ποιᾶν τινὰ ποικιλίαν καὶ ζωηρότητα ὁ τεχνίτης, τρία μὲν παρέστησε μόνον διὰ περιγράμματος τὰ δὲ ἕτερα τρία ἐπλήρωσεν ἰώδους χρώματος. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη μᾶς ἐνθυμίζει τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα τῆς παρακμῆς, ἂν καὶ εἰς αὐτὰ γίνεται μᾶλλον χρῆσις λευκοῦ χρώματος προκειμένου περὶ καρπῶν, καθὼς καὶ μερικὰς λευκὰς ληκύθους, τὰς ἐχούσας κιτρινόχρουν ἐπιφάνειαν καὶ λευκὸν χρῶμα ἐπιτεθειμένον ἐπὶ τῶν γυμνῶν μερῶν τῶν γυναικῶν (*Rezler Weissgrundige Lekythen Taf. 8 καὶ λήκυθοι Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1912, 1913*) Εἰς τὰς ὠραίας Ἀττικὰς ληκύθους τὰς ἐχούσας γαλακτόχρουν τὴν ἐπιφάνειαν ἐπικρατεῖ ὁ τρόπος τῆς διὰ περιγράμματος δηλώσεως τῶν ὀπωρικῶν, ἂν καὶ δὲν λείπουν ἐντελῶς παραδείγματα ὡς τὸ τοῦ ἀγγείου. (τοιαύτη ἡ λήκυθος τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1778).

Φαίνεται ὅτι τὸ θέμα τοῦ μετὰ τροχοῦ τρέχοντος παιδὸς δὲν ἐπραγματεύθη ἄπαξ μόνον ὁ Βρύγος· εἰς τὴν Βοστώνην ὑπάρχει ἀγγεῖον φέρον παράστασιν, ἧς τὸ ἡμισυ εἶναι ὁμοιότατον πρὸς τὴν πρὸς τὴν πρὸ ἡμῶν τοιαύτην. Εἰκονίζεται ὁ Ζεὺς διώκων τὸν Γανυμήδη, ὅστις, ἀκριβῶς ὅπως ὁ νέος τῆς εἰκ. 1, κρατεῖ τροχὸν καὶ τρέχει πρὸς τὰ δε-

ξιά, ἐνῶ τὴν κεφαλὴν στρέφει ἀντιθέτως. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων εἶναι τόσον ὁμοία πρὸς τὰ τοῦ ἡμετέρου νέου, ὥστε, ἂν εἰς τὸν Γανυμήδη προστεθῆ τὸ κάνιστρον μετὰ τῶν ὀπωρικῶν καὶ διαταχθῆ ὀλίγον διαφόρως τὸ ἰμάτιον (ὅπερ σημειωτέον ὅτι φέρει ὁμοία στίγματα), θὰ ἔχωμεν δύο παραστάσεις ἐντελῶς ὁμοίας. Τὸ ἀγγεῖον τῆς Βοστώνης κατ' εὐτυχίαν σύμπτωσιν ἔχει ἔχει ἀποδοθῆ μετὰ βεβαιότητος εἰς τὸν Βρύγον ὑπὸ τοῦ Beazley (*Vases in America* εἰκ. 57). καὶ οὐδὲν περισσότερον ἔχω νὰ προσθέσω ἐγώ.

Ἡ ὀρμητικὴ κίνησις καὶ ἡ ζωὴ, αἵτινες ἐμψυχώνουν τὸν ἔφηβον τοῦτον εἶναι μία ἐτι ἐνδειξις ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀνωτέρου τεχνίτου ἐξῆλθε τὸ ἀγγεῖον ἡμῶν. Δὲν χρειάζεται πολλὴ σκέψις ἵνα πεισθῆ τις ὅτι ὁ πλήρης ζωῆς ἔφηβος ὁ μετὰ τοῦ τροχοῦ εἶναι ὁ προάγγελος τῆς ἀγρίας «Ἰλίου Πέρσιος», ὅπου, εἰς τὰς τραγικὰς μορφὰς τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης κατώρθωσεν ὁ Βρύγος νὰ δώσῃ ἓνα συμβολισμὸν τῆς ὑπερτάτης ἀνθρωπίνης τραγικότητος. Παρ' ὅλα ὁμοίως τὰ κοινὰ ταῦτα σημεῖα πολλὴ ἀπόστασις χωρίζει τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον ἀπὸ τὸ κορύφωμα ἐκεῖνο τῆς Βρυγείου τέχνης. Ἐνταῦθα ἔχομεν περισσότερον φανερά τὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαϊσμοῦ καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἰδιαιτέραν χάριν του. Ὁ «καλὸς» ὁ τρέχων μετὰ τοῦ τροχοῦ καὶ τῶν ὀπωρικῶν εἶναι μὲν προάγγελος τοῦ Πριάμου, ἀλλὰ κεῖται πλησιέστερον πρὸς τὸν Ἐπίκτητον, τοῦ ὁποῦ ὁ τεχνίτης ἡμῶν, ὅτε ἦτο νέος, θὰ ἠγάπησε τὰς φωτεινὰς καὶ ἀθῶας ἐαρινὰς μορφὰς καὶ ἐξ αὐτῶν ἐνεπνεύσθη κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα. Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἐπίκτητος «ἀνήκει εἰς ἓνα κόσμον ὅπου πάθος καὶ λύπη ἦσαν ἄγνωστα» (Beazley, ἔ.ἀ.σ. 18) ἐνῶ ὁ Βρύγος, ὡς ἀκμάσας περὶ τὰ Μηδικὰ, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἔργα του τὴν ἀπήχησιν τῆς ἐντάσεως καὶ πάλης, αἵτινες ἐπλήρωσαν τὴν γενεάν του.

Β') (εἰκ. 2). Ἐνταῦθα δὲν ἐκοπίασεν ὁ ἀγγειογράφος διὰ νὰ εὕρη θέμα δι' οὗ νὰ πληρώσῃ τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου. Τοῦ ἤρκεσε νὰ εἰκονίσῃ ἱματιοφόρον ἄνδρα, ἐξ ἐκείνων οὓς καθ' ἡμέραν θὰ ἔβλεπε νὰ κυκλοφορῶσιν εἰς τὴν ἀγοράν, τὰς παλαίστρας καὶ τὰ γυμνάσια καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους εἶναι πλήρης ἡ Ἀττικὴ ἀγγειογραφία.

2 (δπισθία ὄψις): Ιματιοφόρος ἀνὴρ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος παρίσταται ὄρθιος, στηριζόμενος ἐπὶ ὀζώδους ράβδου, ἔχων τὸν ἓνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἐτέρου. Ἡ κεφαλὴ στρέφεται πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐνῶ ἡ ράχις εἰκονίζεται καθ' ὄλον τῆς τὸ πλάτος, ἀκριβῶς ὡς τὸ στῆθος τοῦ νεανίου τῆς προσθίας ὄψεως. Ἐχει στρέψει τὴν προσοχὴν εἰς ἀνηρητημένον πρὸ αὐτοῦ φρονεμένον λαγῶν, ὅστις φαίνεται ὅτι τὴν ἐμβάλλει εἰς σοβαρὰς σκέψεις.

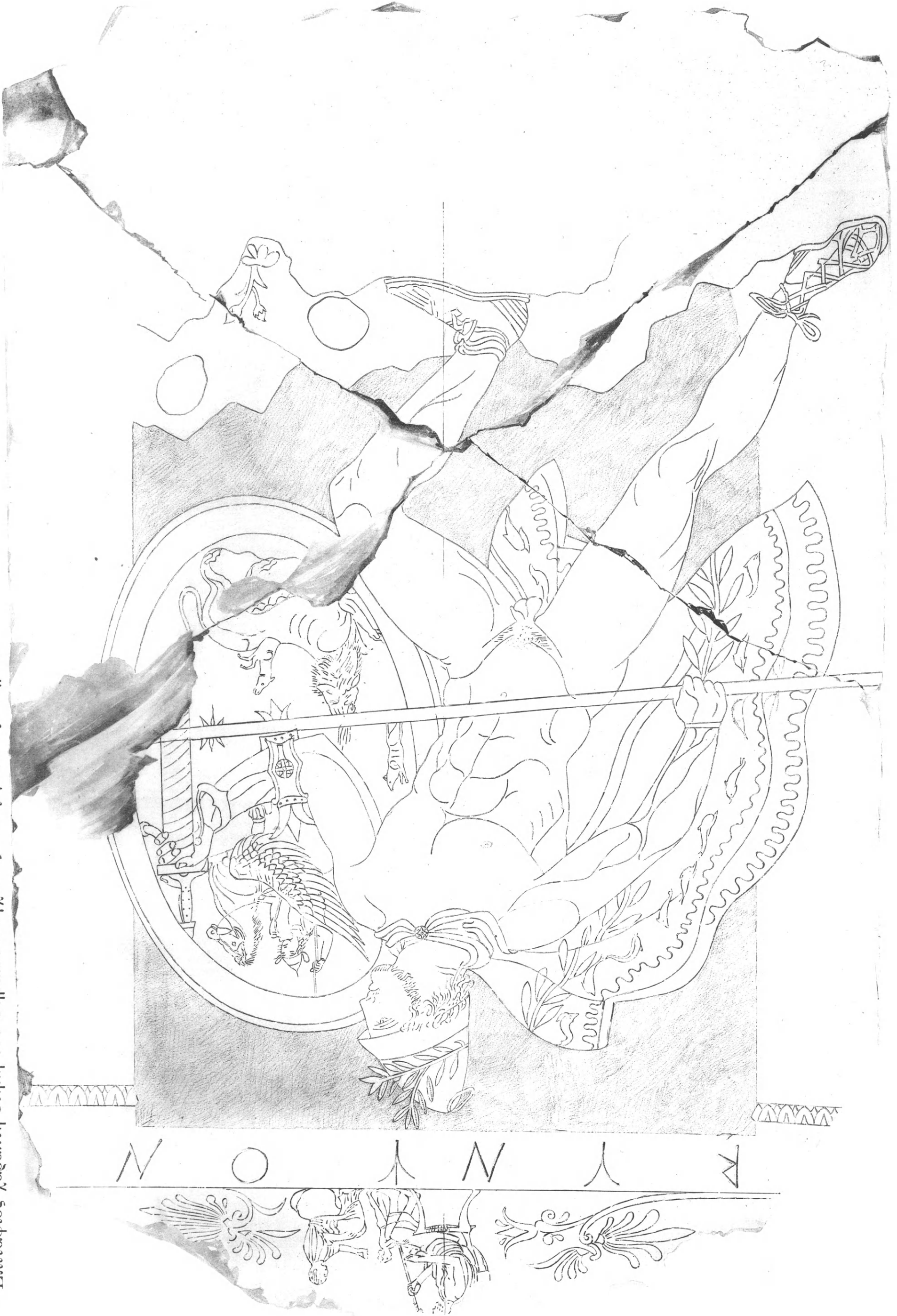
Ὅτι δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου ὁ τεχνίτης, φαίνεται ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἀπλότητος καὶ κοινοτοπίας τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Αἱ γραμμαὶ αἱ δηλοῦσαι τὰς πτυχὰς ἔχουσιν ἀχθῆ ἐπιπολαίως καὶ ἐν σπουδῇ καὶ δὲν παρέχουσι τὴν προοπτικὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶδομεν εἰς τὸ ἱμάτιον τοῦ νεανίου. Ἡ μέλαινα παρυφὴ μόνον εἰς μικρὸν μέρος τοῦ ἱματίου ἀπεδόθη, ἐνῶ φυσικώτερον θὰ ἦτο νὰ ἀπεικονισθῆ καὶ εἰς τὸ ἄλλο μέρος αὐτοῦ. Κατὰ τύχην βεβαίως συνέβη ὁ ὀφθαλμὸς ἐνταῦθα νὰ παρασταθῆ περισσότερον κατὰ φύσιν ἢ εἰς τὴν μορφήν τοῦ νέου, διότι τὰ πάντα μᾶς πείθουσιν ὅτι τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγγείου οὐδόλως ἐφρόντισε νὰ περιποιηθῆ ὁ τεχνίτης. Καὶ αὐτὴ ἡ κόμη ἔχει ἀποδοθῆ κατὰ ἀτελέστατον συμβατικὸν τρόπον. Ἡ ἐρυθρὰ γραμμὴ ἥτις χωρίζει τὴν κόμην ἀπὸ τοῦ μέλανος γανώματος τῆς ἐπιφανείας δὲν εἶναι καμπύλη, ὅπως εἰς τὴν κόμην τοῦ παιδὸς ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν μικροτέρων καὶ ἡ

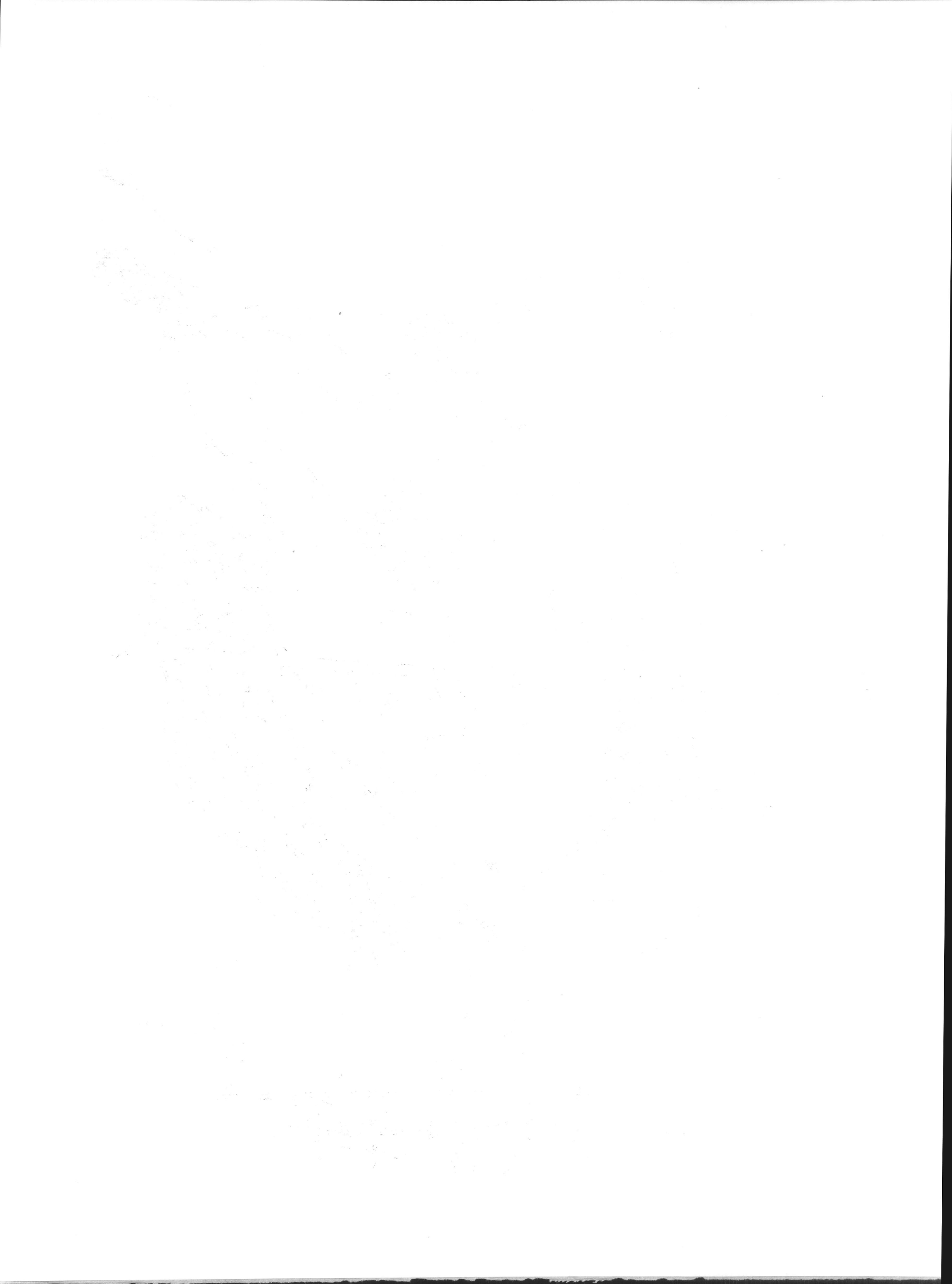
διαφορὰ αὕτη βεβαίως μόνον εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ποικιλίας πρέπει ν' ἀποδοθῆ, ἀνάγκην πολὺ ἐπιτακτικὴν, φαίνεται, παρὰ τῷ τεχνίτῃ τούτῳ, ἀρῶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄψεως ἀγγείων, ἄλλων μὲν μορφῶν τὸ περίγραμμα τῆς κόμης εἶναι κατὰ τὸν ἓνα τρόπον, ἄλλων δὲ κατὰ τὸν ἕτερον (βλ. Hartwig, Meisterschalen πίν. XXXIV).

Λαγωὶ ἐπὶ ἀγγείων εἶναι συνηθέστατοι, κυρίως ζῶντες, προσφερόμενοι ὡς ἐρωτικὸν δῶρον εἰς νέους ἀλλὰ καὶ φρονεμένοι ἀπαντῶσιν ἐνίοτε, (πρὸβλ. Ἄρχ. Ἐφημ. 1908, πίν. 8 (Ρωμαῖος) καὶ ἀγγεῖον Ἐθν. Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1482). Ἀγγεῖον ἔχον παράστασιν λαγωῦ τοιοῦτοτρόπως ἀνηρητημένου δὲν γνωρίζω ἄλλο ἢ μίαν κύλικα τοῦ Ἰέρωνος (Hopplin, Handbook σ. 45) ὅστις ἄλλως φαίνεται νὰ εἶχεν ἀδυναμίαν εἰς τὸ ζῶν τοῦτο, διότι συχνότατα τὸ ἀπεικονίζει. Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ τεχνίτης ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ὑπ' ὄψει νὰ παραστήσῃ τὸν λαγῶν· πιθανώτερον εἶναι ὅτι, ἀφοῦ παρέστησε τὸν ἱματιοφόρον ἄνδρα, ἐσκέφθη νὰ προσθέσῃ τι τὸ δικαιολογοῦν τὴν παρουσίαν του καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς στάσεώς του καὶ ἄδηλον πῶς ἀπεφάσισε νὰ εἰκονίσῃ τὸ ζῶν τοῦτο. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπέδρασαν πρὸς τοῦτο τὰ ἔργα τοῦ Ἰέρωνος, ὅστις πρέπει νὰ ἦτο σύγχρονός του.

Σέμνη Παπασπυρίδου.

Ἐπιτάφιος χαρακτὴ στήλη τοῦ Θηβαίου Ρύγχωνος ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

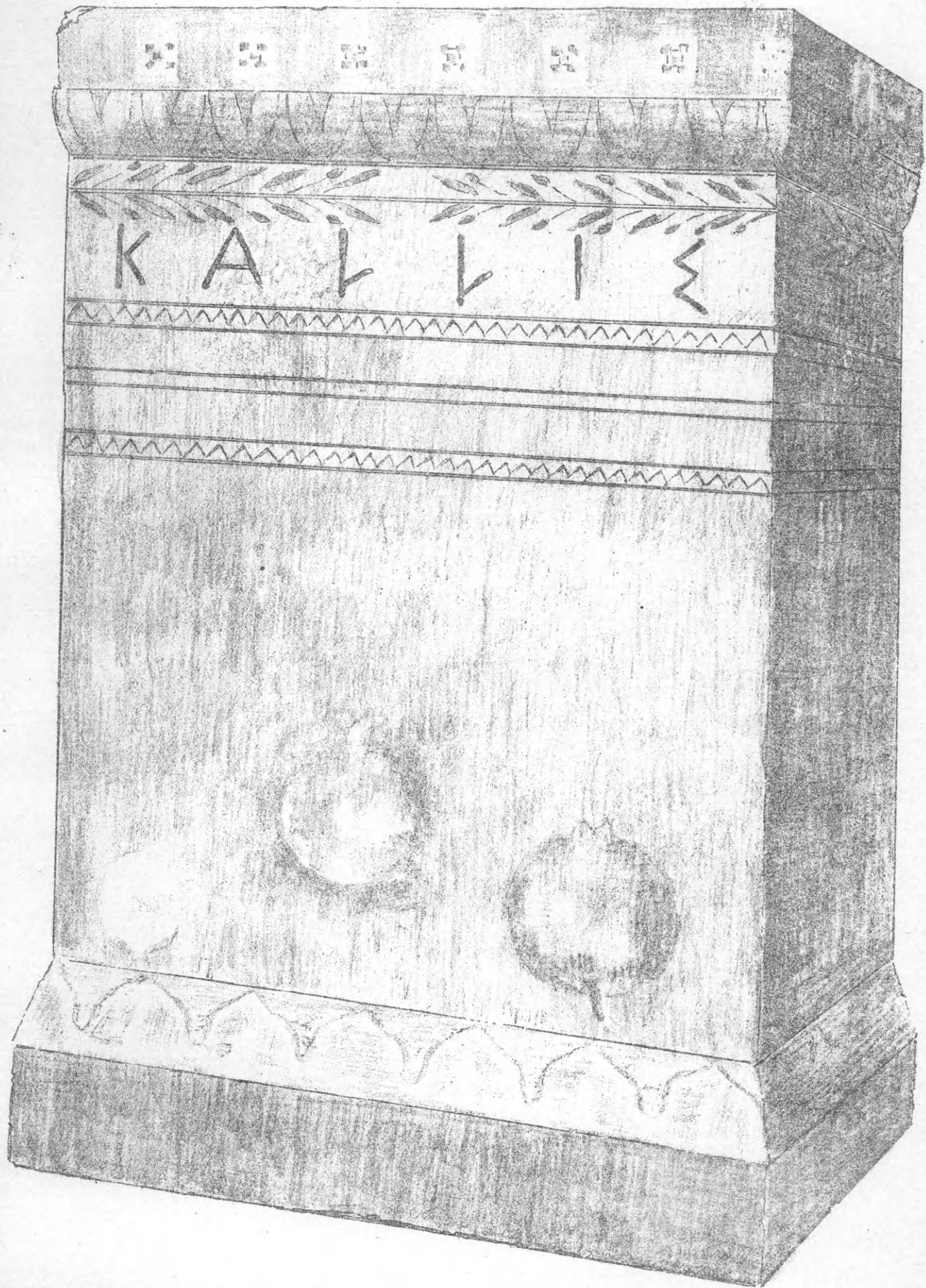

Ἐπιτάφιος χαρακτῆ στήλη τοῦ Ταναγραίου Σαυγένου ἐν τῷ μουσεῖῳ Θηβῶν.

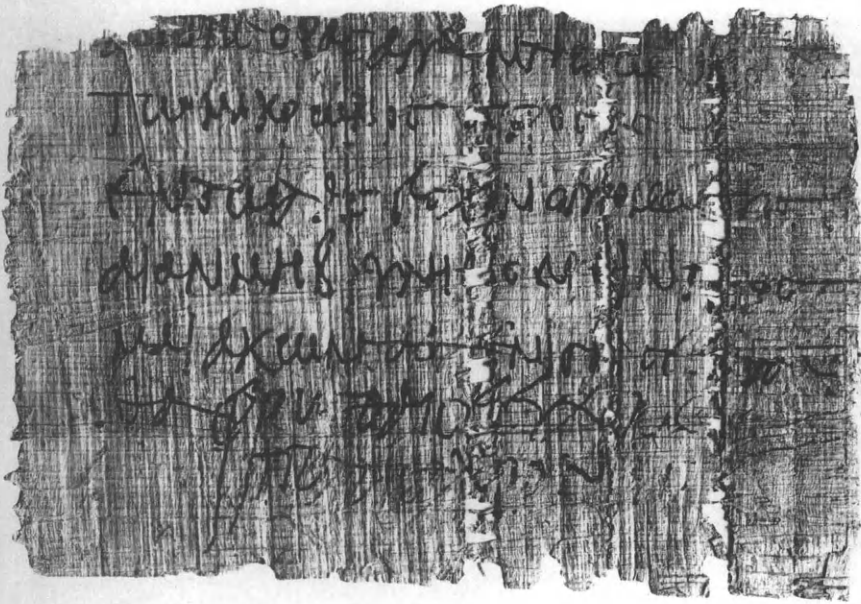

Ἐπιτάφιος ἔγχρωμος στήλη τῆς Καλλίδος ἐν τῷ μουσεῖῳ Θεβῶν.

Ἄρσινός ἑταιρεία πάπυροι.

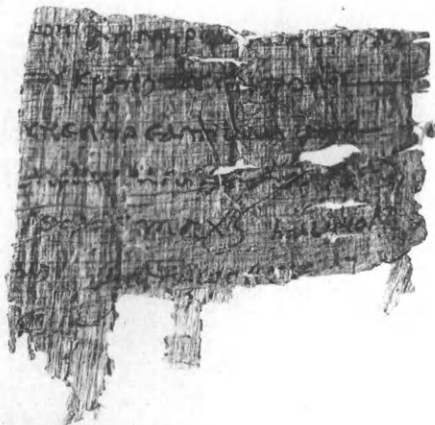
4 A

5 A

4 B

6

1/4

5 B

βιβλία ἀρτιφανῆ·

- Carte des sites préhistoriques et protohistoriques de la Macédoine: régions de Salonique et de Monastiri. 1ère éd., 0,39 × 0,64. 1918.*
- G. Jeffery** · *Description of the historic monuments of Cyprus.* Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 445 και 23. Cyprus, 1918 7s. 6d
- N. Πολίτης** · *Τὰ ὀνόματα τῶν Νεοράδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων.* Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 16. 1918.
- A. Γ. Ἀλεξανδρόπουλος** · *Ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Πιέτης [Αἰγίου] καὶ τῶν χειμαδίων αὐτῆς.* Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 80. 1919.
- Θ. Βερέας** · *Ἡ αἰωνία Ἑλλάς.* Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες 36. 1919.
- V. Colocotronis** · *La Macédoine et l'Hellénisme.* Σχῆμα 8^{ον}, σελίδες XXIII και 658. Paris, 1919 ... 30 f.
- C. Autran** · *«Phéniciens», essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée.* Σχῆμα 4^{ον}, σελίδες 146. Paris, 1920. 30 f.
- P. Graindor** · *Chronologie des archontes athéniens sous l'Empire.* Σχῆμα 4^{ον}, σελίδες 313 Bruxelles, 1922 —